

ჩ. ჰინელაშვილი, ა. გელაშვილი

ბენოქიშვილის დახმება

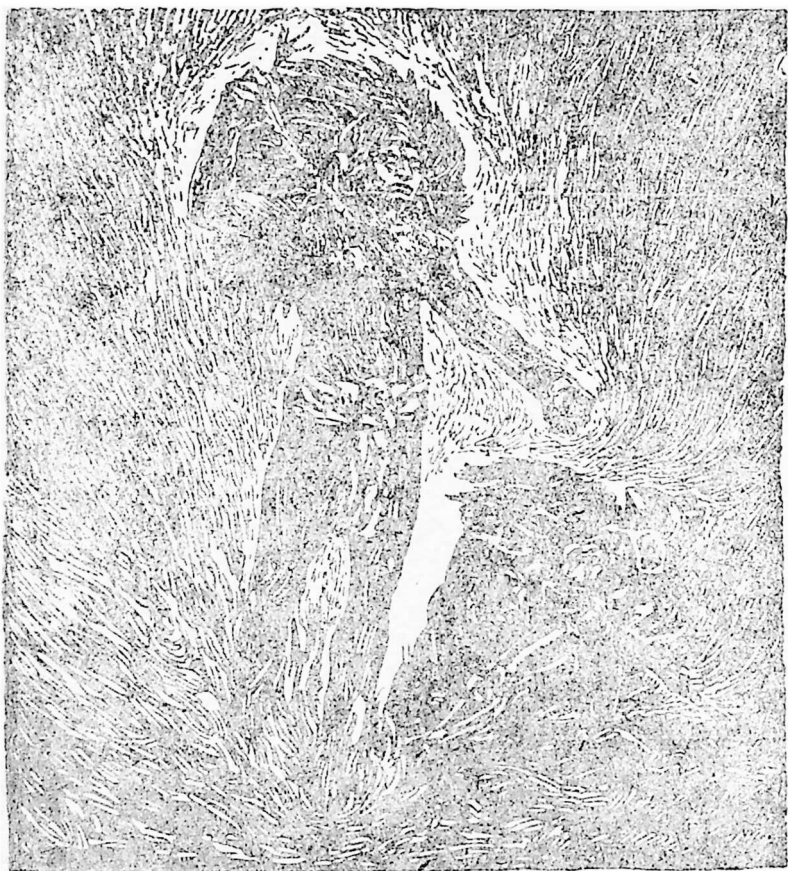
„ნაკადული“, თბილისი, 1972

ამერიკის ისტორიის მკვლევარის რ. კინეალოვისა და ლიტერატორის ა. ბელოვის ამ ვრცელ ნაშრომში აღწერილია მექსიკის აღმოჩენისა და მისი დაპყრობის ამბები, აცტეკთა უოფა-ცხოვრება, მათი თავისებური კულტურა, მოთხრობილია მექსიკის დედაქალაქის გმირული დაცვის ისტორია. მკითხველი გაეცნობა მექსიკის თვალწარმტაც ქალაქებს, ამ ქალაქების მცხოვრებთა ძველთაძველ ზნეჩვეულებებს, რწმენას... საინტერესოდაა გადმოცემული კონკისტადორების — ესპანელი დამპყრობლების — სამხედრო ტაქტიკა...

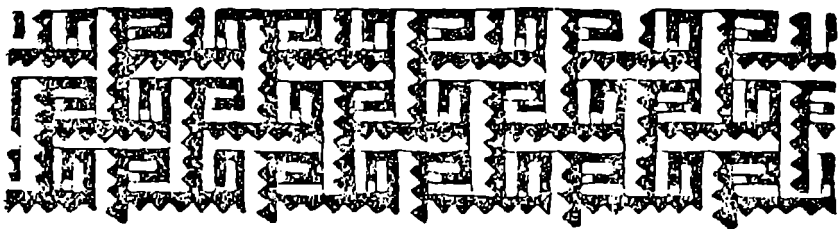
„ტენოჩტიტლანის დაცემა“ თავისებური მოგზაურობაა არა მარტო სივრცეში, არამედ დროშიც.

თარგმნა

მ ა რ ი კ ა პ ი რ ვ ე ლ შ ა

იტყვიან ზედადი კუაუტემოკი, ესპანელ დამპყრობთა წინააღმდეგ
ბრძოლის მეთაური. თანამედროვე მექსიკელი მხატვრის ლ. მენდესის
ნახატიდან.

წინასიტყვაობა

რუს მეზღვაურებსა და მეცნიერებს დიდი დამსახურება მიუძღ-
ვით ამერიკის მატერიკისა და მისი მკვიდრი მოსახლეობის კულტუ-
რის შესწავლის საქმეში. ჩვენს მკვლევარებს დიდი შრომა გაუწე-
ვიათ ეგრეთ წოდებული ახალი სამყაროს—ამერიკის სხვადასხვა ტო-
მებისა და ხალხების კულტურის ძეგლების შეგროვებისათვის. საბ-
ჭოთა ისტორიკოსებმა და ეთნოგრაფებმა, რომლებიც ამერიკის კო-
ლუმბამდელ პერიოდს სწავლობენ, დიდად გაამდიდრეს მეცნიერება
პირველხარისხოვანი ნაშრომებით.

სამწუხაროდ, შედარებით უფრო ნელა ხდება ამ ცოდნის პოპუ-
ლარიზაცია. ძალიან მცირე რაოდენობით შეხვდებით მეცნიერულ-
პოპულარულ ლიტერატურას ამერიკის ინდიელების, უძველესი
დროის მექსიკისა და პერუს ცივილიზაციის შესახებ. ჩვენი ცოდნის-
მოყვარე მოსწავლე ახალგაზრდობა ამ პერიოდს ძველად თარგმნი-
ლი რომანებით ეცნობოდა. ამ რომანებში კი ხშირად ტენდენციურა-
დაა გაშუქებული და დამახინჯებული ნამდვილი ისტორია. ვერ შეხ-
ვდებით ვერც ერთ საბავშვო წიგნს, რომ აღწერილი იყოს აცტეკე-
ბის — ენტრალური ამერიკის ისტორიაში მნიშვნელოვანი როლის
შემსრულებელი ამ ხალხის ისტორია და კულტურა. დღეს კი დიდი
კმაყოფილებით უნდა აღინიშნოს, რომ აქა-იქ უკვე ეხვდებით ასეთ
წიგნებს.

მეცნიერულ-მხატვრული ნარკვევი „ტენოჩტიტლანის დაცემა“,
რომელიც დაწერეს ამერიკის ისტორიის მკვლევარმა რ. ვ. კინჯა-
ლოვმა და ლიტერატორმა ა. მ. ბელოვმა, ვრცელი ნაშრომია, სადაც
გადმოცემულია მექსიკის აღმოჩენისა და დაპყრობის ამბავი, აცტეკ-
თა ძველი ისტორია და ნაჩვენებია მათი თავისებური კულტურის დი-
დი მიღწევები. წიგნი მკითხველს ნათელ წარმოდგენას უქმნის აც-
ტეკთა საზოგადოების განვითარებაზე უძველესი დროიდან დაწყებუ-

ლი, ვერაგი და დაუნდობელი მტრის მიერ მის საბოლოო განადგურებამდე.

წიგნს მთავარ ძარღვად გასდევს მექსიკის დედაქალაქის გმირული დაცვის ტრაგიკული ისტორია, რომლის გვერდით იმ ბოზოქარი საუკუნის სხვა უამრავი მნიშვნელოვანი გეოგრაფიული აღმოჩენებიც კი ფასს კარგავენ. ნარკვევის სიუჟეტი ავტორებს საშუალებას აძლევს, თანდათანობით გააცნონ მკითხველს უცნობი მხარე, მისი მკვიდრი მოსახლეობა, თვალწარმტაცი ქალაქები, ძველთაძველი ზნე-ჩვეულებანი, რწმენა და, აგრეთვე, კონკისტადორების — ესპანელი დამპყრობლების — სამხედრო ტაქტიკა.

უნდა ითქვას, რომ ეს თემა ჯერ კიდევ ორასი წლის წინათ ხიბლავდა რუს მკითხველს. ეკატერინე II დროის ცნობილი მწერლის ა. ა. სუმაროკოვის კალამს ეკუთვნის ფრიალ თავისებური და საინტერესო თხზულება, რომელიც მან მექსიკის დამპყრობას მიუძღვნა — „საუბარი მკვდართა სამეფოში. კორტესი და მონტესუმა“. ხელმოწერილია: „შეთხზა ს-მ“. წიგნი გამოქვეყნდა ჟურნალ „ყოველთვიური თხზულებანი საჩვენებლობის მომტანნი და თავშესაქცევნის“ 1756 წლის ივლისის ნომერში.

წიგნი „ტენოჩტიტლანის დაცემა“ თავისებური მოგზაურობაა არა მარტო სივრცეში, დროშიც. მართლაც, ესპანელების დაუცხრომელი წყურვილი ოქროსადმი და ამ მიზეზით მექსიკაში გამგზავრება მართლ შორეული, ამოუცნობი ქვეყნისაკენ ღტოლვა კი არ იყო, არამედ ეს იყო მოგზაურობა საუკუნეთა სიღრმეში, ეს იყო მოგზაურობა გახრწნილ გზაზე მყოფი ფეოდალიზმის საზოგადოებიდან ძველ, აღრეკლასობრივი საზოგადოების სამყაროში. ამასთანავე, ინდიელები, ეს ძველთაძველი საზოგადოებრივი წყობის მქონე ხალხი, რომლებმაც ის იყო ფეხი დაადგეს ცივილიზაციის ეკლიან გზას, ზნეობრივად მთელი თავით მადლა იდგნენ მრისხანე დამპყრობლებზე.

მექსიკის ლაშქრობის უფროსის ერნანდო კორტესის პიროვნების შესაფასებლად საეცებით მოსაწონია წიგნის ავტორების მიერ გამოყენებული დახასიათება, მოცემული დიდი გერმანელი პოეტის ჰაინრიხ ჰაინეს მიერ თავის გენიალურ პოემაში „ვიცილიპუტლი“:

ის არც გმირი იყო და არც რაინდი,
ყაჩაღთა ბრბოს მეთაური გახლდათ მხოლოდ.

ეს ეპიგრაფი, პირველ თავს რომ ახლავს, სინამდვილეში მთელი წიგნის ეპიგრაფია. ავტორები გვიჩვენებენ ატტეკი ხალხის გმირულ ბრძოლას უღმობელ მტერთან, რომელიც უცნობი ქვეყნიდან მოვიდა და სისხლით მორწყო მისი ქვეყანა. მთელ წიგნში ხაზგასმულია ესპანელ დამპყრობთა არაადამიანურობა და სისხლის დაუცხრომელი წყურვილი, ოქროს დახარბებულნი, თავიანთივე ქვეყნის კანონებსაც კი აღარ უწყებდნენ ანგარიშს და უხეშად არღვევდნენ მას.

იმდენად დიდი იყო ესპანელების გულქვაობა, რომ ინკვიზიციამ არ დაინდო და დაწვა თვით კორტესის თანამედროვე ესპანელი ის-

ტორიკოსის ლოპეს დე გომარას ნაშრომი, მიუხედავად იმისა, რომ იგი ზოტბას ასხამდა ღამყარობლებს, არაობიექტურად სჭიდა მათ მიერ ჩადენილ მოქმედებას. ხელისუფლება და კათოლიკური ეკლესია ცდილობდნენ დაემაღლათ საზოგადოებრიობისათვის ამერიკაში მომხდარი ამბები. სწორედ ამის გამო იყო, რომ მექსიკის ღამყარობის ერთ-ერთი მონაწილის ბერნალ დიასის ჩანაწერები ტენორიტ-ლანის დაცემიდან მხოლოდ ასი წლის შემდეგ გამოქვეყნდა.

ამ წიგნის ავტორებმა კარგად გამოიყენეს ბერნალ დიასის საინტერესო ჩანაწერების, აგრეთვე, ისეთი მკვლევარების, როგორიც პრესკოტი და ვიანია, ფუნდამენტალური ნაშრომების მდიდარი მასალა და კრიტიკულადაც განიხილეს იგი. ისინი არ ჩქარავდნენ კორტესის სამხედრო-ორგანიზატორულ და დიპლომატიურ ნიჭს (რადგან ისტორიის არც „გაუარესება“ შეიძლება და არც „გაუმჯობესება“) და ამავე დროს, ესპანელ ღამყარობელს რომანტიკის შარავანდელსაც ხსნიან, რაც საუკუნეთა განმავლობაში თავზე დაადგეს მას ბურჟუაზიულმა ისტორიკოსებმა და მწერლებმა. ამ წიგნით კორტესი წარმოგვიდგება შეუღამაზებლად, როგორც თავისი დროის ცოცხალი ისტორიული მოღვაწე, რომელშიც შესანიშნავად არის შეხამებული პირადი სიმამაცე და საზიზღარი სიხარბე, დიდი ორგანიზატორული ნიჭი და ოქროსადმი თავგანისცემა, სარდლის ტალანტი და უსირცხვილო მუხანათობა და ვერაგობა.

ამ წიგნის უდავო ღირსებაა ის, რომ სწორ შეფასებას აძლევს ბურჟუაზიული ისტორიოგრაფიის მიერ ესოდენ ზოტბაშესხმულ კორტესისა და მის თანამებრძოლთა ბანდის მოქმედებას.

უთუოდ მოწონებას იმსახურებს რთული და თავისებური მასალის ოსტატური გადმოცემა. მექსიკის აღმოჩენა და შემდგომ მომხდარი ამბები წიგნში ისეა აღწერილი, რომ მკითხველი თვალმოუშორებლად ჩაიკითხავს ამ თავებს, ვინაიდან აქ აღწერილი ამბები აოცებდა არა მარტო კორტესის თანამებრძოლებს, ღლესაც ჩვენს განცვიფრებას იწვევს.

როცა მკითხველის ყურადღებას მთლიანად დაიპყრობს მეხიკოს ელზე გაჩაღებული ბრძოლები, ავტორები დროებით წუვეტენ კორტესისა და მონტესუმას ამბებს და არწივისა და კაქტუსის ქვეყნის ჩველისძველი დროის ისტორიას გადმოგვცემენ.

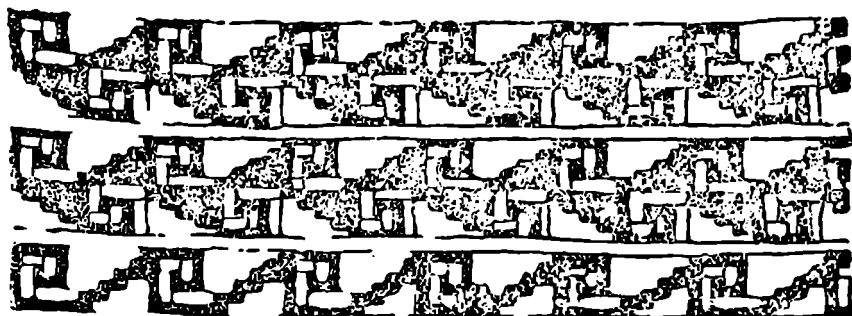
მესუთე თავის პირველ ნაწილში ავტორები არქეოლოგიური მონაცემების საფუძველზე აღადგენენ ე. წ. ტოლტეკების ისტორიასა და კულტურას. მერე აღწერილია „ველური“ „ნაუას“ ტომების შემოსევა. იმისათვის, რომ გასაგები იყოს, რა შეიძინა ევროპამ მექსიკისა და მისი შრომისმოყვარე ხალხის აღმოჩენით, ავტორები აცტეკების ბრძოლების გადმოცემის შემდეგ (ესპანელთა შემოსევამდე) აღწერენ აცტეკების საზოგადოების საწარმოო ძალებს.

ავტორებმა სრულიად სამართლიანად მიუძღვნეს ამ თავის ერთი ნაწილი საკითხს „საიდან გაჩნდა სიმინდი“. ისინი იმ დასკვნამდე მიდიან, რომ სიმინდი ჯერ კიდევ რამდენიმე ათასი წლის წინ ყოფილა ცნობილი ძველი ამერიკელებისათვის და მისი სამშობლო ცენტრალური ამერიკაა.

შემდეგ ნაწილში „ჩოქოლათლი და ტომატლი“ ავტორებს ჩამოთვლილი აქვთ ყველა ის შარცვლული, მცენარეთა ნაყოფი, სამკურნალო მცენარეები და ყვავილები, რომლებითაც დიდად დაეალებულნი არიან ევროპელები მორიდებული ინდიელი მშრომელებისაგან. შემდეგ ავტორები გვაცნობენ აცტეკების კულტურის სხვა შესანიშნავ მიღწევებს, მათ ხელოვნებას, მათ მიერ დაგროვილ ცოდნას, მათ რელიგიასა და მითებს.

მრავალი საგულდაგულოდ შეგროვილი ნახატი და ზუსტი რუკა აცოცხლებს ტექსტს და ამაღლებს წიგნის შემეცნებით ღირსებას. მე დარწმუნებული ვარ, რომ ეს წიგნი ძალიან მალე დაიბეჭდება მკითხველთა ფართო წრეს.

აპადემიკოსი მ. ს ბ რ უ მ მ

თ ა ვ ი ბ ი რ ვ ე ლ ი

პარაშელეზი ზღვაში მიდინა

ის არც გმირი იყო და არც რაინდი,
ყაჩაღთა ბრბოს მეთაური გახლდათ მხოლოდ.

პ. პ ა ი ნ ე. „ვიცილიპული“

ოქროს ციფ-ცხელება

კუნძულ კუბის სამხრეთ ნაწილში მდებარე პატარა საპორტო ქალაქი სანტ-იაგო ბოლო ხანებში ერთიანად გარდაიქმნა. უკვალოდ გაქრა მისი წყნარი და მშვიდი ცხოვრება. თითქოს ქალაქის მცხოვრებლებს ეშმაკი შეუჯდა და თავისი მოუსვენარი სული ჩაჰბერაო, ისე გამოიცვალნენ, ყველას მოქმედების დაუცხრომელი სურვილი აღეძრა.

ზოგნი დილიდან საღამომდე ზომალდებს დასტრიალებდნენ, ჩურთავდნენ მათ, გემსართავებს ამოწმებდნენ, სურსათ-სანოვავებს ტვირთავდნენ, ზოგნი თავიანთ არკებულებს¹ და არბალებს² ათვალთვლებდნენ, მიზანში ისროდნენ, ვარჯიშობდნენ, ვინ უფრო დაუცდენლად და შორს გაისროდა. სხვანი ხმლებს პირს ულესავდნენ და ერთ-

¹ არკებუზი — მე-15—17 სს. თოფი, იტენებოდა ლულიდან.

² არბალები — მშვილდ-ისრის ევროპული სახელწოდება, ხის ან ფოლადის მშვილდი, საყრდენზე დამაგრებული. ისვრის სპეციალურ სასროლ მძიმე ისარს.

მანეთს თავს აწონებდნენ, არა ჩემი ფოლადი სჯობია, არა ჩემიო. სხვები კიდევე ჯგუფ-ჯგუფად იდგნენ და გატაცებით ლაპარაკობდნენ ველურებით დასახლებულ იმ უცხო მიწაზე, სადაც ოქრო თურმე რიყის ქვებით ეყარა. ამასთანავე, თავიანთ მომავალ უფროსებასაც არ ივიწყებდნენ, გულმოდგინედ მსჯელობდნენ მათ ავკარგიანობაზე. პატივისცემით იხსენიებდნენ მდიდრებსა და ღიდგვაროვნებს, ხოლო გაბლენძილ პატივმოყვარეებსა და გაყოყოჩებულებს მასხარად იგდებდნენ: ზოგს გაეკაცობასა და უბრალოებას უქებდნენ, ზოგს, პირიქით, სიხარბისა და სიმზღალისათვის ჰკილავდნენ.

ლაპარაკში უფრო ხშირად ერნანდო კორტესის სახელს ახსენებდნენ, ხან მოწიწებითა და მოკრძალებით, ხანაც მლიქვნელურად და პიროვნულად. ერთი რამ ცხადი იყო: ყველას ეშინოდა, დაუფიქრებლად წამოსროლილი სიტყვით ამ ადამიანის რისხვა არ დაემსახურებინა.

სანტ-იაგოს მცხოვრებლები ოქროს ციებ-ცხელებას შეეპყრო. ამ საშინელ სენს ცოტა ვისთვისმე მოაქვს სიმდიდრე, უმრავლესობის ხვედრია აუტანელი გაჭირვება, მძიმე შრომა და უცხო მხარეში სიკვდილი.

ამიტომაც სამკედლოებში გავარვარებულ ქურებზე განუწყვეტილად იჭედებოდა ფოლადის ბუნიკები არბალეტის ისრებისა და შუბებისათვის. ამიტომ იყო, რომ მეიარაღნი დაულალავად წმენდდნენ თოფებს, აბჯრებსა და ჯავშნებს, ხდებოდა იარაღის შეკეთება, ჟამთა სვლით დრომოკმული, ძველთაძველი ზარბაზნები — მსუბუქი ფალკონეტები კვლავ მოჰყავდათ საბრძოლო მზადყოფნაში.

სანტ-იაგოში მზადდებოდა ოქროს მაძიებელი სამხედრო ექსპედიცია.

1519 წელი იყო. ოცდაშვიდი წლით ამაზე ადრე ქრისტიანთა კოლუმბმა ინდოეთისკენ უმოკლესი საზღვაო გზის ძებნისას აღმოაჩინა ამერიკა, ეს ახალი უზარმაზარი მატერიკი, რომლის არსებობაზე ევროპელებს ადრე წარმოდგენაც არ ჰქონდათ.

მესპანელი ავანტიურისტი

ერნანდო კორტესი

ბევრის მნახველთა და კორტესის ახლო ნაცნობთა გადმოცემით, კორტესი ყველასაგან გამოირჩეოდა. ისინი დაუფარავი აღტაცებით ჰყვებოდნენ ხოლმე მის სათაგვადსაველო ამბებს. როგორც ჩანს, ამ-

ადამიანში იყო სწორედ ის, რაც ასე ხიბლავდა ოქროს მოპოვებისა და უდარდელი ცხოვრების სურვილით შეპყრობილ ხალხს. მასში ხედავდნენ დაუოკებელ სილამესა და სიმამაცეს, უტეხ ნებისყოფას, საჭმიან და ფხიზელ გონებას. ახალბედები კი, რომლებიც პირველად ისმენდნენ კორტესის ამბებს, ალბათ გულში ფიქრობდნენ: „ამისთანა კაცთან არ დაიკარგები!“

კორტესის უამრავი თავგადასავლიდან ზოგს ძალიან ხშირად იმეორებდნენ და დიდი ხალისით ჰყვებოდნენ ხოლმე.

ყოველთვის სიცილით იხსენებდნენ ერთ ამბავს: ჩვიდმეტი წლის ერნანდოს ერთმა ლამაზმა ქალმა თურმე პაემანი დაუნიშნა. ქარაფშუტა და ცუდლუტ სტუდენტს შუალამისას უცდია შეპარულიყო ამ ლამაზი ქალის სახლში. კატასავეთ მარჯვედ მიცოცავდა თურმე შევეულ კედელზე და ის იყო, აივანზე უნდა დაედგა ფეხი, რომ უტეხ მოსწყდა და მესამე სართულიდან მიწაზე მოადინა ზღართან. ძვირად დაუჯდა ეს ამბავი ერნანდოს. რამდენიმე კვირას სახლიდან აღარ გამოსულა, იწვა. ამიტომ ვერ მოხვდა გემზე, რომელიც სწორედ ამ დროს ესპანეთიდან ახალი ქვეყნისაკენ მიცურავდა.

ეს მოხდა დიდი ხნის წინათ ესპანეთის პატარა ქალაქ მელელინში. მას შემდეგ თხუთმეტი წელი გავიდა.

ორი წლის შემდეგ, 1504 წელს, კორტესი მაინც დაუძვრა მშობლებს და ესპანიოლას გაემგზავრა. ესპანიოლა ეწოდებოდა მაშინ კოლუმბის მიერ აღმოჩენილ კუნძულ ჰაიტის. კუნძულის გუბერნატორი დიეგო ველასკესი ქვისლად მოხვდებოდა კორტესს და გუბერნატორმა ისურვა დახმარებოდა თავის ნათესავ კაცს. კორტესმა მიიღო „რეპარტიმენტო“, ინდიელებით დასახლებული მიწის საკმაოდ დიდი ნაკვეთი, და სარფიანი თანამდებობა. მან, რა თქმა უნდა, არც მიწის ნაკვეთზე თქვა უარი და არც მუშახელზე, მაგრამ მაინც ქედმაღლურად განაცხადა:

— მე აქ იმიტომ კი არ მოვსულვარ, გლეხივით მიწა ვჩიჩქნო, ჩემი მიზანი ოქროს ძიებააო.

ქრისტეფორე კოლუმბი და მისი თანამგზავრები გადადიან კუნძულ ესპანიოლაზე (ჰაიტისზე). ძველებური ნახატი.

ოქრო ანდამატივით იზიდავდა ყველა ესპანელ ავანტიურისტს. მსუბუქი ცხოვრებისა და ფათერაკის მოყვარულ ხალხს. ოქრო. — წერდა ფრიდრიხ ენგელსი, როცა ამ ეპოქას ახასიათებდა, — ის ჯადოსნური სიტყვა იყო, ატლანტის ოკეანის გაღმა რომ ერეკებოდა ესპანელებს...

ბევრ გაღარიბებულ ესპანელ იდალგოს ეხარებოდა პლანტატორის ცხოვრება, მაგრამ კორტესს იგი მეტისმეტად მოსაწყენად და უფერულად ეჩვენა. როგორც ესპანელ დიდგვაროვან აზნაურიშვილს შეეფერებოდა, ძალიან ფიცხი, ფხუკიანი და ჩხუბისთავი გახლდათ. ხანდახან ღუელით ერთობოდა, მაგრამ იგი უფრო საშიშ ფათერაკებს ექებდა და აკი გადაეყარა კიდეც.

ესპანელი დამპყრობლები ინდიელებს ართმევდნენ მიწებს, ართმევდნენ ყველაფერს. რაც კი გააჩნდათ, და აიძულებდნენ მონებად გადაქცეულიყვნენ. ინდიელები ეურჩებოდნენ, ამბოხებებს აწყობდნენ. კორტესი დიდი ხალისით მონაწილეობდა დამსჯელი რაზმების ექსპედიციებში. ზოგჯერ ნამდვილი ბრძოლებიც იმართებოდა, თუმცა, ფრიად უთანასწორო იყო ეს ბრძოლები: ესპანელების ცეცხლმსროლელ იარაღისათვის ინდიელებს მხოლოდ მშვილდ-ისარი შეეძლოთ დაეპირისპირებინათ.

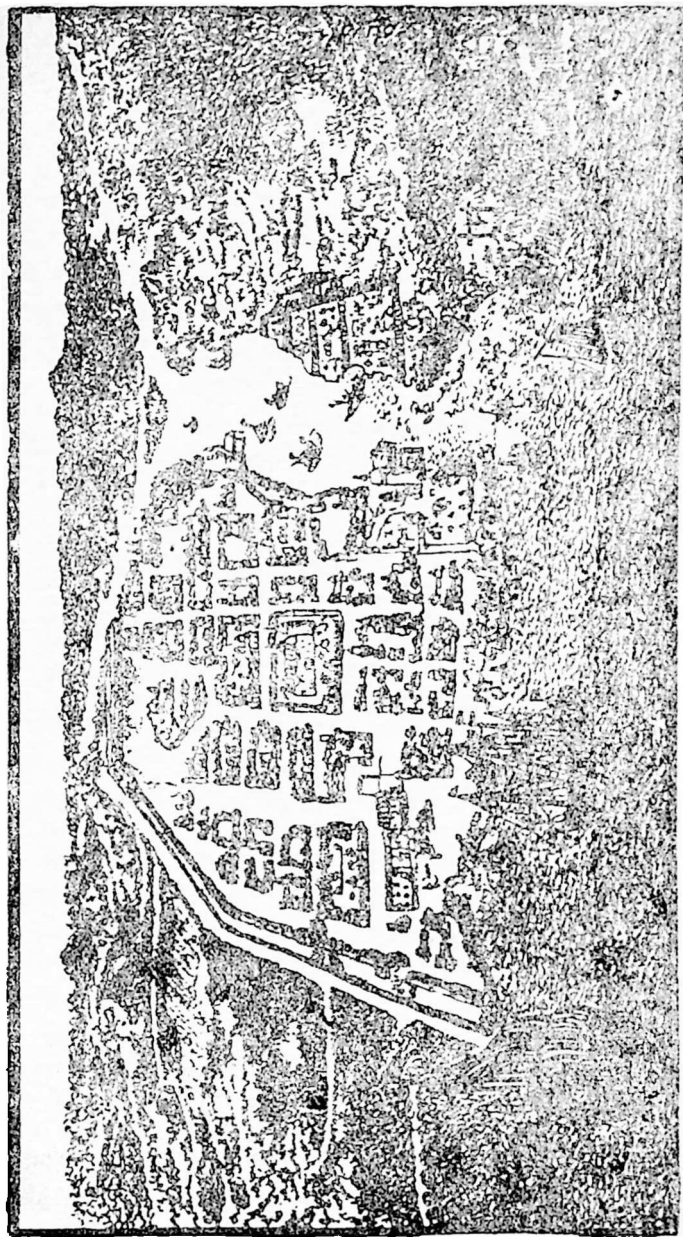
მოძალადენი გაუგონარი სიმკაცრით უსწორდებოდნენ ამბოხებულებს, მათ ათეულობით ხვრეტდნენ, ასრჩობდნენ, ცოცხლად წვავდნენ, ხან ცბიერებით მიიტყუებდნენ მათ ბელადებს, თავს მოჰკვებდნენ და მერე, რაღა თქმა უნდა, დანარჩენებიც გამარჯვებულებს ნებდებოდნენ.

ისეც ხდებოდა, რომ ესპანელები გაებმებოდნენ ხოლმე ინდიელების მიერ მოხერხებულად დაგებულ მახეში. აი მაშინ მძვინვარე დამპყრობლები იღუპებოდნენ და სხვისი საკუთრების მოყვარულთა რიგებს ბევრი აკლდებოდა...

თავისი სიმკაცრით განთქმული კონკისტადორის¹ დიეგო ველასკესის დამსჯელი ექსპედიციები კორტესისათვის იყო პირველი საბრძოლო სკოლა, რომელშიაც მან ერთბაშად გაითქვა სახელი და, როდესაც 1511 წელს ველასკესი კუნძულ კუბას იპყრობდა, კორტესი მის მთავარ თანაშემწეთა რიგებში იდგა.

კორტესი დარწმუნებული იყო, კუნძულის დაპყრობის შემდეგ ბევრად უკეთეს მიწას და უფრო მეტ ინდიელ მუშახელს მივიღებო.

¹ კონკისტადორები — ეწოდებოდათ ესპანელ და პორტუგალიელ დამპყრობლებს, რომლებმაც XVI საუკუნეში ცენტრალური ამერიკა და სამხრეთ ამერიკის მნიშვნელოვანი ნაწილი იგდეს ხელთ.

კუნძული ესპანოლა (მაიტი). ჭკელებური ნახტი.

ამიტომ ბევრი არ უფიქრია, თავისი მიწა და უძრავ-მოძრავი ქონება ვილაცას დაუთმო.

ასეც მოხდა. ველასკესმა მალე დაიპყრო კუბა და ამ კუნძულის გუბერნატორად დაინიშნა. ახალმა გუბერნატორმა კი კორტესს წყალობა არ მოაკლო.

კუნძულისათვის ბრძოლა დიდხანს არ გაგრძელებულა, თუმცა ძალიან ბევრი სისხლი კი დაიღვარა. ესპანელებს განსაკუთრებით მედგარი წინააღმდეგობა გაუწია ერთ-ერთი ტომის კასიკმა (ბელადმა) გატიამ. კორტესის ჯარისკაცებმა გატია ცოცხლად ჩაიგდეს ხელში. ურჩი ბელადი კოცონზე დაიწვას, — ასეთი განაჩენი გამოუტანეს ტყვეს. მაგრამ დაწვის წინ ესპანელებს, ამ კეთილ კათოლიკებს, არ დაავიწყდათ წარმართი ინდიელის სულზე ზრუნვა.

ვიდრე ჯარისკაცები შებოროკილი ტყვის ფეხებთან კოცონს ანთებდნენ, გულისხმიერი ესპანელი პატრი ლამაზი ფერებით უხატავდა სამოთხეს, მხოლოდ და მხოლოდ მორწმუნეთათვის განკუთვნილსა და წარმართებისათვის მიუწვდომელს.

მკვერმეტყველ მღვდელმსახურს ეგონა, ინდიელი ბოლოს და ბოლოს მიხვდა თავის შეცდომას და სიკვდილის წინ მზადაა კათოლიკური სარწმუნოება მიიღოსო, მაგრამ გატიამ სრულიად მოულოდნელად ჰკითხა:

— სამოთხეში იქნებიან თუ არა თეთრები?

— რასაკვირველია, ისინი ზომ ქრისტიანები არიან, — უპასუხა ფმინდა მამამ.

— მაშინ მე არ მინდა სამოთხე! — წამოიყვირა განწირულმა ბელადმა.

ესპანელები ცდილობდნენ, როგორმე ეთქმევინებინათ ინდიელებისათვის, სად იყო ოქროს საბადოები. ათასგვარ ხერხს მიმართავდნენ: აწამებდნენ, ნელ ცეცხლზე წვაგდნენ, ხელებს სჭრიდნენ. ამ საქმეს თვით გუბერნატორი ველასკესი ხელმძღვანელობდა.

კორტესს ბედნიერება ხვდა წილად — გუბერნატორის მდივანი გახდა, მაგრამ მალე მათ შორის უსიამოვნებამ იჩინა თავი. გუბერნატორი მეტად სასტიკად ეკიდებოდა თავის ხელქვეითებს. ამის გამო კორტესმა ბოლმა ჩაიღო გულში და აშკარად მიემხრო ველასკესისადმი მტრულად განწყობილ უკმაყოფილოთა პარტიას.

კუბის მოსახლეობა ძალიან სწრაფად იზრდებოდა გადმოსახლებულთა ხარჯზე. მალე კუნძულზე პირველი ქალაქებიც გაჩნდა, მათ შორის იყო გუბერნატორის რეზიდენცია სანტ-იაგო.

ესპანელებს უხვად ჰპირდებოდნენ მიწას, მონებს და ოქროს საბადოებს. ისინიც ასეულობით მოემართებოდნენ აქეთ და კალიებივით ესეოდნენ ქვეყნის სიმდიდრეს.

მაგრამ ეს გაუმაძღარი და ხარბი ავანტიურისტები იმდენად მრავლად იყვნენ, მათი სიხარბე იმდენად განუსაზღვრელი იყო, რომ ყველას დაკმაყოფილება შეუძლებელი გახდა. ამიტომაც დიდი გულძვირობა და შური ჩამოვარდა მათ შორის. ზოგი ფიქრობდა, განაწილების დროს მიწაც და ნადავლიც სხვაზე ნაკლები შემახვედრეს და თანამდებობებიც უსამართლოდ განაწილდაო.

ამ უკმაყოფილოებს მიემხრო კორტესი. მათ გადაწყვიტეს, ველასკესისათვის ერივლათ უმაღლეს გამგებლობაში და კორტესის ხელით გაეგზავნათ საჩივარი ესპანიოლაზე.

ორი ბაჰამა

კორტესს იოლი მგზავრობა როდი ელოდა. ნავით შეუმჩნევლად უნდა გადაეცურა კუბისა და ესპანიოლის გამყოფი ყურე, მაგრამ განზრახული ვერ განახორციელა: შეთქმულები გუბერნატორთან დაასმინეს. კორტესი მაშინვე დააპატიმრეს, ბორკილები დაადეს და დილეგში უკრეს თავი.

ახლად დაპყრობილი მიწების დესპოტი გუბერნატორები არავის არაფერს ეკითხებოდნენ, ისე, თვითნებურად განაგებდნენ ქვეშევრდომების სიცოცხლესა და ქონებას. ავანტიურისტებს, მძარცველებსა და მსუბუქი ცხოვრების მოყვარულთა ბანდებს სიკვდილის შიშითა და უმკაცრესი სასჯელით იმორჩილებდნენ. ყველა საზღვაო ექსპედიციისა და იმდროინდელი დაპყრობითი ლაშქრობების ძირითადი ძალა კი სწორედ ეს ხალხი იყო.

თუ ვინმე უფროსების გულისწყრომას იმსახურებდა, აღარც მათ პირად საბრძოლო დამსახურებას აქცევდნენ ყურადღებას და არც დიდ სახელს. განწირულის ბედი იმის ხელში იყო, ვისაც ძალა-უფლება ჰქონდა.

1517 წელს, სრულიად უსაფუძვლო ექვით, ლალატისათვის თავი მოჰკვეთეს ცნობილ მოგზაურს ვასკო ბალბოას, სამხრეთის ზღვის (წყნარი ოკეანის) აღმომჩენს. ბალბოას დასჯით ესპანეთის კოლონიის სანტა-მარიას უნიჭო გუბერნატორმა პედრარიასმა მეტოქე მოიცილა თავიდან, საქვეყნოდ ცნობილი ქრისტეფორე კოლუმბიც ოკეანის გაღმა მესამე მოგზაურობიდან ბორკილგაყრილი დაბრუნდა ესპანეთ-

ესპანელი დაბპარობლები წვავენ ტყვე ინდიელებს. ძველებური გრავეიურა.

ში, — მასაც სრულიად უსაფუძვლოდ რაღაც ცილი დასწამეს. კორტესსაც არ ასცდებოდა სახარჩობელა, მეგობრები რომ დროზე არ გამოსარჩლებოდნენ.

კორტესი დიდხანს არ მჯდარა ციხეში. ბორკილებიდან თავი გაითავისუფლა: გატეხა ფანჯრის გისოსი და მეორე სართულიდან პირდაპირ ქუჩაში დაეშვა. მერე სწრაფად მიიმალა მახლობელ ეკლესიაში. იქ მას საფრთხე აღარ მოელოდა, ვინაიდან მაშინდელი ჩვეულების მიხედვით, დამნაშავე ეკლესიის ტერიტორიაზე ხელშეუხებელი იყო.

ბოროტი ენები ამბობდნენ, კორტესმა გაქცევა მცველების დახმარებით მოახერხაო. შეიძლება, ეს მართლაც ასე იყო, რადგან კორტესს მაშინვე დიდი სახელი ჰქონდა და ადვილად ახერხებდა ხალხის გულის მონადირებას.

ველასკესმა ეკლესიის გარშემო მცველები დააყენა. დარწმუნებული იყო, ადრე თუ გვიან კორტესი თავშესაფარს მიატოვებდა. მართლაც, რამდენიმე დღის შემდეგ კორტესი უდარდელად გამოსცილდა ტაძრის საზღვრებს. მაშინვე ეცა ვინმე ხუან ესკუდერო და ხელები გადაუგრიხა.

ხუანს რამდენიმე ღონიერი კაცი მიეშველა და მალე ბორკილებგაყრილი კორტესი ისევ ციხეში გამოამწყვდიეს. მერე კი კარაველაში¹ ჩასვეს და ესპანოლასაკენ გაუყენეს გზას.

სულ ცოტა ხნის წინ კორტესი მომჩივნად აპირებდა იქ გამგზავრებას, ახლა კი მიჰყავდათ როგორც ბრალდებული...

მაგრამ, ეტყობა, კორტესს გემზეც გამოუჩნდნენ მეგობრები, მან აქაც მოახერხა ბორკილებიდან განთავისუფლება, შეუმჩნეველად გადაძვრა გემზე გამობმულ კანჯოში და თავს უშველა, თუმცა მალე კანჯოც მიატოვა და ცურვით გავიდა ნაპირზე. ასე იყო თუ ისე, კორტესი ამჯერადაც სამშვიდობოზე აღმოჩნდა და კვლავ ეკლესიის კედლებს შეეფარა.

მალე, ყველას გასაოცრად, გუბერნატორი და ჯიუტი იდალგო შერიგდნენ. ამ შერიგებაზე ათასნაირი ხმები დადიოდა. ზოგიერთები იფიცებოდნენ, ჩვენი თვალთ დავინახეთ, გუშინდელი მტრები როგორ მეგობრულად ეხვეოდნენ ერთმანეთს და ურთიერთს ხოტბას ასხამდნენო, თუმცა ეს ამბავი ყველაზე გულუბრყვილობსაც კი მაინცდამაინც არ სჯეროდათ.

ვინ იცის, იქნებ ველასკესი მიხვდა, რომ კიდევ გამოადგებოდა კორტესი, და ამიტომ გულწრფელად აპატია დანაშაული. კორტესსაც

1. კარაველა — ძველი სამ-ოთხ ანძიანი ხომალდი იალქნების ტიპის სისტემით.

არ ჰქონდა რაიმე განსაკუთრებული მიზეზი გულღვარძლიანობისათვის, მით უმეტეს, გუბერნატორის წყალობით სანტ-იაგოსთან ახლოს ძალიან მალე შესანიშნავი „რეპარტიმენტო“ — შემოსავლიანი მაღაროები და სარფიანი თანამდებობა მიიღო და რამდენიმე წელიწადში ღიდძალი ქონებაც დააგროვა.

კორტესს საოცრად ეხერხებოდა ინდიელების სისხლი და ოფლი ოქროდ ექცია. „მხოლოდ მაღალმა ღმერთმა იცის, ეს სიმდიდრე რამდენი ინდიელის სიცოცხლედ ღირდა“, — მრავალმნიშვნელოვნად წერს მისი ერთ-ერთი ბიოგრაფი.

აი, მოკლედ ის, რასაც ამბობდნენ კორტესზე სანტ-იაგოში 1519 წელს. ზოგი რამ, ალბათ, გააზვიადეს, ზოგი დაამახინჯეს, ზოგი შეაღამაზეს და ზოგიც დაიეწყეს, მაგრამ თვითონ ამ ამბის უტყუარობა ექვს არ იწვევს. სწორედ ასეთი იყო ესპანელი ავანტიურისტი, ოქროსა და თავგადასავლების მაძიებელი, იმხანად ოცდამეთოთხმეტე წელიწადში გადამღვარი ერნანდო კორტესი.

ბრძოლით დაჰვირვა

სად აპირებდა კორტესი გამგზავრებას, საით ექირა გეზი? რა ზღაპრული სიმდიდრე ელანდებოდათ მას და მის ამხანაგებს? რამ მისცა ბიძგი ამ ექსპედიციას, ასე რომ ააფორიაქა სანტ-იაგოს მთელი მოსახლეობა?

ამ კითხვებზე რომ ვუპასუხოთ, ცოტა უკან უნდა დავბრუნდეთ და ორი წლის წინათ მომხდარი ამბები გავიხსენოთ.

კუბაზე ჩამოსახლებულ ას ათ ესპანელს, რომელნიც ველასკესმა მიწებითა და ინდიელებით გერ დააკმაყოფილა, ბევრი ლოდინი არ დაუწყიათ. გადაწყვიტეს, თვითონვე ეშვოათ მონები მეზობელ კუნძულებზე. აღამიანებზე მონადირეთა ბანდას სათავეში ჩაუდგა ვინმე ფრანსისკო ერნანდეს დე კორდოვა.

თვითონ დე კორდოვას მიწაც ბევრი ჰქონდა და ინდიელებიც ბევრი ჰყავდა. ინდიელების რამდენიმე სოფელს ფლობდა და ძალიან მდიდარ კაცად ითვლებოდა, მაგრამ მდიდრები როდი სჯერდებიან თავიანთ ქონებას. სულ სიმდიდრის შემატებაზე უჭირავთ თავი. ასეთი გახლდათ დე კორდოვაც.

ესპანელებმა ორი გემი შეიძინეს, მეშაჰე კუბის გუბერნატორმა ველასკესმა ათხოვა იმ პირობით, რომ უკან დაბრუნებისას საფასურს ცოცხალი საქონლით გადაუხდოდნენ.

საზიაროდ შეკრებილი ფულით დაიჭირავეს მეზღვაურები, იყიდეს პროდუქტები, ბაგირები, ღუზები, იალქნები, წყლის კასრები და 1517 წლის 8 თებერვალს ექსპედიცია კუბიდან დაიძრა. იარაღის გარდა ესპანელებმა საკმაოდ ბევრი უბრალო შუშის მძივიც წაიღეს: ფიჭობდნენ, გულუბრყვილო ინდიელებს ოქროზე გადავუცვლითო.

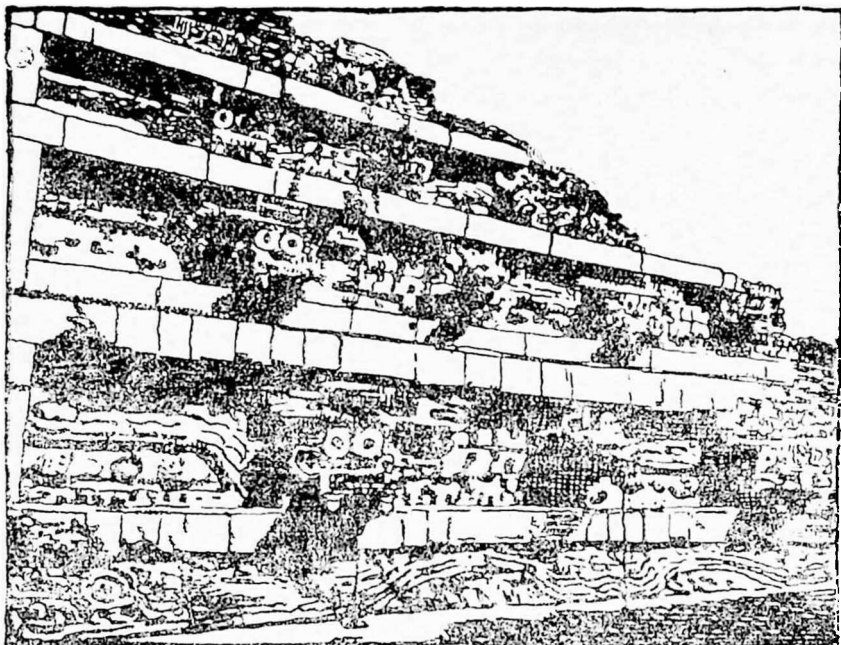
მაგრამ ეს ექსპედიცია მეტად სავალალოდ დასრულდა ესპანელებისათვის. მონებასა და ოქროს შოვნას ვილა დაეძებდა, ძლივს დააღწიეს თავი ინდიელებს, რომელნიც თავგანწირვით იცავდნენ თავიანთ თავისუფლებას. ათეულობით ესპანელი დაიღუპა, ზოგი მძიმედ დაიჭრა (მათ შორის მეთაური დე კორდოვა) და დაბრუნებისთანავე გარდაიცვალა.

ექსპედიციის ერთმა მონაწილე ჯარისკაცმა ბერნალ ღიასმა¹ ძალიან ზუსტი ჩანაწერები დაგვიტოვა ამ ლაშქრობაზე. იგი ყოველდღე იწერდა მომხდარ ამბებსა და ყველაზე უფრო საინტერესო საუბრებსაც კი. მისი სახელი კარგად დავიხსოვით, იგი ბევრჯერ შეგვხვდებოდა ჩვენს წიგნში. ბერნალ ღიასის ჩანაწერები მოწმის ჩვენებებად გამოადგათ ისტორიკოსებს. სხვა ასეთი უტყუარი დოკუმენტი არ დარჩენილა. ბერნალ ღიასის დღიურების წყალობით შესაძლებელი ხდება იმ ბედკრული ლაშქრობის ზოგიერთი ეპიზოდის აღდგენა. ღიასმა აღწერა სხვა ლაშქრობებიც, რომლებშიც თვითონ მიიღო მონაწილეობა.

ესპანელები დასავლეთისაკენ ისე მიცურავდნენ, არ იცოდნენ. მეჩჩეები სად იყო, არც ღინებზე ჰქონდათ წარმოდგენა და ვერც ქარის მიმართულებაში ერკვეოდნენო, — წერს ბერნალ ღიასი. მოგზაურები საშინელ გრიგალში მოხვდნენ და კინაღამ დაიღუპნენ. ცურვის ოცდამეერთე დღეს აღმოაჩინეს ახალი მიწა. აქ ესპანელები გააკვირვა ქვის დიდმა შენობებმა. ასეთი შენობები მათ არც ესპანიაში ენახათ და არც კუბაში. ინდიელების გარეგნობაც, მათი ჩაცმულობა, მორთულობა, ტანისა და სახის შეფერილობა მოწმობდა, რომ აქ რომელიღაც სხვა ხალხი ცხოვრობდა.

თავდაპირველად ინდიელებს შებრძოლება არც უფიქრიათ, მაგრამ, როცა შეიარაღებული ახალმოსულნი თვითნებურად გადმოსხდნენ ნაპირზე და პირდაპირ სოფლისაკენ გაემართნენ, გაჩაღდა ბრძოლა. ინდიელ მეომრებს ბამბის ქსოვილის აბჯრები ეცვათ. ეს ქსოვილი ისრებისაგან კარგად იცავდა სხეულს, ესპანელების ტყვიებისაგან კი, ცხადია, ვერ იფარავდა.

¹ ბერნალ ღიასმა შემდგომში ოფიცრის წოდება მიიღო. თავისი სიცოცხლის დასასრულს კი გვატემალის პატარა ქალაქის რეზინდორი (გამგებელი) გახდა.

ფრთოსანი გველების გამოსახულებები შემაკული ძველმექსიკური
ტაძრის ნანგრევებში.

პირველი შეტაკების დროს თხუთმეტი ინდიელი მოკვდა და ორი ტყვედ ჩავარდა. ესპანელებიდან კი არც ერთი არ მოუკლავთ, მხოლოდ თხუთმეტი კაცი დაიჭრა, აქედან ორი მალე გარდაიცვალა. დამპყრობლებმა „ნადავლიც“ ჩაიგდეს ხელში: სხვადასხვაგვარი სატაძრო კუროკლეულობა, ღმერთების შეფერადებული გამოსახულებანი, ოქროს წვრილ-წვრილი ნივთები. ეს ყველაფერი თავისთავად დიდი განძი არ იყო კონკისტადორებისათვის, მაგრამ იმას კი ამტკიცებდა, რომ ამ მხარეში მართლაც უნდა ყოფილიყო ოქრო. რაღა თქმა უნდა, ამან დამპყრობლები ძალიან გაახარა.

ესპანელებმა ისევ დასავლეთისაკენ გააგრძელეს გზა. რუკაზე ბევრი ახალი კონცხი, ყურე, რიფი და მეჩეჩი ჩაინიშნეს. თოთხმეტი დღის ცურვის შემდეგ გადაწყვიტეს, სასმელი წყალი მოემარაგებინათ. ნაპირს რომ მიადგნენ, აქაც დიდი ქვის შენობები და დიდებული ტაძრები დაინახეს. ტაძრებს გველებისა და სხვა რაღაც ზღაპრულ ცხოველების გამოსახულებანი ამშვენებდა.

ამჯერად საქმე შეიარაღებულ შეტაკებამდე არ მისულა. ინდიელმა ქურუმებმა მოსულებს სურნელოვანი ფისი უხრჩოლეს და ლელქაშებისაგან დიდი კოცონი დაანთეს. ამით მასპინძლებმა სტუმრებს ანიშნეს, კოცონის ჩაქრობამდე გაეცალეთ აქაურობას, თუ არ წახვალთ, ერთიანად ამოგვლევთო. მუქარას დოღის გამაყრუებელი ბრაგაბრუგი და საყვირების ღრიალი აძლიერებდა.

ესპანელები მიხვდნენ, რომ უთანასწორო ბრძოლა მოუხდებოდათ, სასწრაფოდ შეავსეს კასრები სასმელი წყლით და იქაურობას გაეცალნენ.

ექვს დღეს კიდევ იცურეს იალქანაშვებული გემებით. მერე გრიგალი ამოვარდა და ოთხ დღეს ბობოქრობდა. ესპანელები იძულებულნი გახდნენ. ლუზა ჩაეშვათ.

როგორც იქნა, გრიგალი ჩადგა. ესპანელებმა კვლავ ნაპირ-ნაპირ გააგრძელეს გზა. მალე ერთ ყურეს მიადგნენ. იქვე, შორიახლოს, სიმინდის ყანებით გარშემორტყმული სოფელი მოჩანდა. სასმელი წყალი ისევ გამოეღიათ და გადაწყვიტეს, ნაპირზე გადმოსულიყვნენ. ნავეებით გაემართნენ წყლის ასაღებად. თან ყველაზე პატარა გემი გაიყოლიეს.

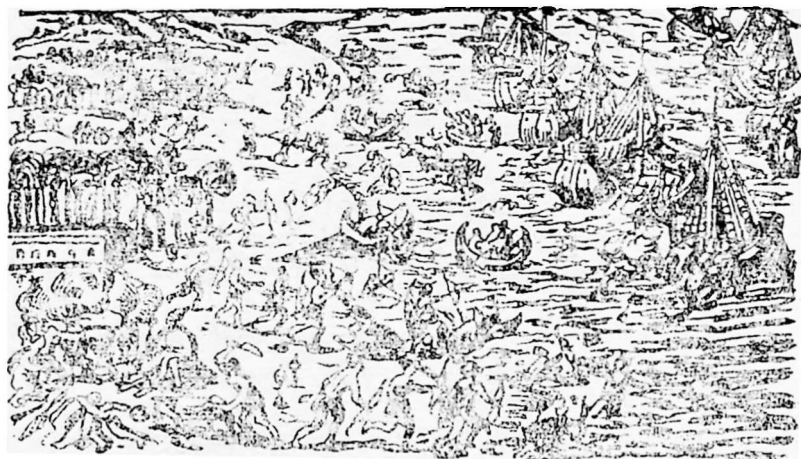
გადმოვიდნენ თუ არა ნავეებიდან. გრძელი მახვილებით წეიარაღებული ინდიელები დაინახეს. რაზმი რაზმს მოსდევდა და მრისხანედ უახლოვდებოდნენ ესპანელებს. მეომრებს სხეული წითელი და შავი საღებავებით ჰქონდათ მოხატული, თავს კი ნაირ-ნაირი ფრთები უმშვენებდათ.

ღამით ინდიელებმა კიდევ გამოიყვანეს რამდენიმე რაზმი და გათენებისას მტერს შეებნენ. ბერნალ დიასს მეტად მხატვრულად აქვს აღწერილი ეს ბრძოლა.

„ყოველი მხრიდან დროშებითა და მუსიკით მოდიოდნენ ინდიელთა რაზმები... სეტყვასავით დაგვატყდა თავს ისრები, შუბები და შურდულით ნასროლი ქვები. თვალის დახამხამებაში ოთხმოცზე მეტი კაცი დაიჭრა, მერე დაიწყო ხელჩართული ბრძოლა, თითოზე ოცდაათი ინდიელი მოდიოდა.

ჩვენც ბევრი დავკერით შუბებითა და მახვილით, განუწყვეტლივ ვისროდით არკებუზებსა და არბალებებს, ზოგნი ვტენიდიო, ზოგნი ვისროდიო.

ვიგერიებდით მათ იერიშებს. მაგრამ ისინი კი არ გარბოდნენ, ბრძოლისთვის მზად იყვნენ, თან განუწყვეტლივ ყვიროდნენ: „ალ კალაჩინი!“ რაც ნიშნავს: „ბელადი მოკალითო“. მართლაც, ჩვენმა კაპიტანმა თორმეტი კრილობა მიიღო. სამი ისარი მეც მომხვდა,

კონკისტადორები ცდილობენ დესაიტი გადასვან კუნძულზე.
ქველბუერი ნახატი.

ერთმა მარცხენა გვერდში ძვლებამდე შეაღწია. ორი კაცი ჩვენგან ცოცხლად ჩაიგდეს ხელში...

დროდადრო ჩვენს მტრებს ისრებითა და ხელშუბებით ამარაგებდნენ. უხვად აწვდიდნენ საჭმელ-სასმელს, დალილ მეომრებს დასვენებული მეომრებით სცვლიდნენ. ჩვენ კი ყველანი დაჭრილნი ვიყავით. ორმოცდაათზე მეტი კი უსულოდ ეგდო ბრძოლის ველზე. უიმედო მდგომარეობაში ჩაცვივნულებმა გადაწყვიტეთ. როგორმე ნავებამდე გაგვეკაფა გზა. ნეტავ გენახათ, როგორი სტვენა და ყვირილი ატყდა! სეტყვასავით დაგვაღვენეს ისრები, ხელშუბები და ქვები. ამას გარდა თურმე ახალი ხიფათი გველოდა: ვერ გავითვალისწინეთ ჩვენი სიმძიმე და, ჩავსხედით თუ არა ნავებში, ყველა ნავი ამოყირავდა. მეტი რა გზა იყო, ჩავებლაუქეთ პირქვე დამხობილ ნავებს და ძლივძლივობით მივცურდით ჩვენს პატარა გემთან. ინდიელები ნავებით მოგვდევენ და გზადაგზა გვესროდნენ. რა თქმა უნდა, ძალიან დაუზარაღდით, ბევრი დაგვიჭრეს და მოგვიკლეს კიდევ.

როგორც იქნა. თავი დავაღწიეთ. გადავრჩით, მაგრამ სამოცდათხუთმეტი ამხანაგი გვაკლდა იმ ორს გარდა, ტყვედ რომ წაიყვანეს. მალე ხუთი კაცი კიდევ მოგვიკვდა კრილობებისა და წყურვილისაგან. ბრძოლა კი მხოლოდ ნახევარ საათს გაგრძელდა!"

ამ ადგილს ესპანელებმა „მძაფრი ბრძოლის ყურე“ შეარქვეს.

გადარჩენილებს და განსაცდელგამოვლილებს ძალიან ეჩქარებოდათ კუბაში დაბრუნება. გემის მართვისთვის ხალხ- ალარ ჰყოფნიდათ. ამიტომ აიღეს და პატარა გემს გემსართავეები მოხსნეს, მთელი მარაგი გადმოზიდეს და გემი დაწვეს.

ესპანელები განსაკუთრებით წყურვილმა შეაწუხა. „მძაფრი ბრძოლის ყურეში“ წყლის მომარაგებას ვინღა დაეძებდა. სიჩქარეში კასრებიც იქ ღარჩათ. კონკისტადორები ცულის პირით იგრილებდნენ გამშრალ ტუჩებსა და ენას.

სამი დღე-ღამის ცურვის შემდეგ ერთხელ კიდევ სცადეს სასმელი წყლის შოვნა. თხუთმეტი შეიარაღებული მეზღვაური და სამი ჯარისკაცი გადავიდა ნაპირზე. აქ ინდიელები არ შეხვედრიათ, მაგრამ ვერც მტკნარ წყალს მიაგნეს. ჭებში მხოლოდ მწარე და მლაშე წყალი იდგა. ამასობაში ჩრდილო-აღმოსავლეთის ძლიერი ქარი ამოვარდა და ესპანელები იძულებულნი გახდნენ, საჩქაროდ გემზე ასულიყვნენ. ორდღიანმა ქარიშხალმა საბოლოოდ არაქათი გამოაცალა იმათაც, ვისაც ჯერ კიდევ ფეხზე ღგომა შეეძლო.

ოთხ დღეს კიდევ მიცურავდნენ ესპანელები. ბოლოს დაღლილ-დაქანცულები ფლორიდის სანაპიროებს მიაღწენ. ისევ გადავიდა ნაპირზე პატარა რაზმი წყლის მოსაძებნად. ამჯერად წყალს მიაგნეს, მაგრამ ინდიელებთან შეტაკების დროს ათი კაცი დაიჭრა, ერთი კი ტყვედ ჩავარდა. თუმცა, ინდიელებიც ძალიან დაზარალდნენ: ოცდაათი კაცი მოუკვდათ, სამიც ტყვედ ჩავარდა.

კიდევ ბევრი ხიფათი გამოიარეს ესპანელებმა, ვიდრე კუბის სანაპიროს მიაღწევდნენ. ოქროს მაძიებლების ტანჯვა-წვალებამ და ექსპედიციის სავალალო დასასრულმა თანამემამულეებს გული ვერ აუჩუყა. ყველას ყურადღება უცხო ქვეყნიდან ჩამოტანილმა ოქროს ნივთებმა მიიპყრო. მაშასადამე, იქ ოქრო ყოფილა! ამასვე ადასტურებდნენ კუბის გუბერნატორ ველასკესის მიერ დაკითხული ტყვე ინდიელებიც.

ველასკესმა სასწრაფოდ აცნობა ესპანეთის მთავრობას ამ დიდი აღმოჩენის ამბავი, თან ისიც დაუმატა, უდიდესი ხარჯები გავიღეთ. მალე ველასკესის სახელი ყველას პირზე ეყერა. ექსპედიციის რიგით მონაწილეთა ხვედრზე კი ჯარისკაცმა ბერნალ დიასმა კარგად თქვა: „მათხოვრები დავბრუნდით კუბაში, მათხოვრები და დაჭრილები. ესეც ბედნიერებაა. შესაძლებელი იყო, უარესიც მოგვევლოდა. სამოცდაათზე მეტი კაცი ხომ დაგვეღუპა! აი, ეს სარგებელი ვნახეთ იმ ჩვენი აღმოჩენიდან“.

რა ქვეყანა აღმოაჩინეს ესპანელებმა, რომელი სანაპიროს გაყოლებით მიცურავდნენ?

ეს გახლდათ ვეებერთელა ნახევარკუნძული იუკატანი. სწორედ მისი სანაპიროების გასწვრივ მიცურავდა დე კორდოვას ექსპედიცია.

როდესაც ესპანელები პირველად გადავიდნენ ნაპირზე და ინდიელებს ჰკითხეს, ამ მხარეს რა ჰქვიაო, ინდიელებმა მიუგეს: „კოტოჩი“, რაც ინდიელთა ენაზე „ჩვენს სახლებს“ ნიშნავს. ესპანელებს კი ეგონათ, რომ ასე ერქვა იმ კონცხს, სადაც ისინი გადმოსხდნენ, და სასწრაფოდ შეიტანეს თავიანთ რუკაზე ეს სახელწოდება. ამ კონცხს დღესაც ასე ჰქვია — კოტოჩი.

ესპანელებმა ინდიელებს გამოჰკითხეს ამ მხარისა და მისი მოსახლეობის ამბავი. ერთმანეთს უმეტესად ხელებითა და მიმიკით აგებინებდნენ. ინდიელების ლაპარაკიდან ესპანელებს განსაკუთრებით დაამახსოვრდათ სიტყვები: „კი უ ტან“ — „ის ამბობს“ (ამ გამოთქმას ხშირად ხმარობდნენ ადგილობრივი ინდიელები). ესპანელებმა იფიქრეს, ალბათ ამ ქვეყანას ასე ჰქვიაო, სახელი თავიანთებურად გადააკეთეს და „იუკატანი“ უწოდეს.

ასევე შერჩა ეს სახელი ამ ნახევარკუნძულს, ცხოვრებით კი აქ ცხოვრობდნენ მაიას ტომის — ახალი ქვეყნის ყველაზე უფრო კულტურული ხალხი.

შესავლის კიდევ ერთი ცდა

ძალიან ხარბები იყვნენ ესპანელი დამპყრობლები. კუბის გუბერნატორ ველასკესის სიხარბეს ხომ საზღვარი არ ჰქონდა. მოჰკრა თუ არა ყური, საიდუმლოებით მოცულ იუკატანში ოქრო მოიპოვებო, მაშინვე გადაწყვიტა, ექსპედიცია საკუთარი ხარჯებით გაეგზავნა.

1518 წლის 5 აპრილს ოთხი გემი გაემართა იუკატანისაკენ დე კორდოვას გაკვალული გზით. ექსპედიციაში ორას ორმოცი კაცი მონაწილეობდა. მათ შორის იყო ჩვენი ნაცნობი ჯარისკაცი ბერნალ დიასი. აქვე იყო რამდენიმე წინა ლაშქრობას გადარჩენილი მონაწილე.

ამხანაგების დაღუბვა, ყოველ ნაბიჯზე სიკვდილის შიში, ჭრილობებისა თუ უწყლობისაგან გადატანილი საშინელი ტანჯვა-წამება, ყოველივე ეს უცბად გადაავიწყდათ ოქროს ქეიშრობებისა და ზღაპრული სიმდიდრის მოლოდინში.

ამ ახალ ექსპედიციას ხელმძღვანელობდა კუბის გუბერნატორის დვიძლი ძმისწული ხუან დე გრიხალვა.

დაახლოებით ერთი თვის შემდეგ ესპანელები უხიფათოდ მიადგნენ ცნობილ „მძაფრი ბრძოლის ყურეს“ და გადაწყვიტეს, შური ეძიათ თავიანთი დამარცხებისათვის.

ნაპირზე ძლიერი რაზმი გადავიდა. მარტო არბალეტებითა და არკებულებით როდი იყვნენ შეიარაღებულნი, თან პქონდათ კონკისტადორების ყველაზე მრისხანე იარაღი — ფალკონეტები.¹

მათ წინააღმდეგ ინდიელები უძლურნი აღმოჩნდნენ. ესპანელებმა გაითვალისწინეს მწარე გამოცდილება, ინდიელებს მიჰბაძეს და ისრებისა და ქვებისაგან თავის დასაცავად ბამბის ქსოვილის აბჯრებით შეიმოსნენ. მაგრამ დაჭრით მაინც ბევრი დაიჭრა. თვით ბრძოლის ხელმძღვანელს გრიხალვას სამი ისარი მოხვდა, მარჯვედ გამოსროლილმა ქვამ კი ორი კბილიც ჩაუმტვრია.

ბრძოლის ველი მაინც ესპანელებს დარჩათ. ინდიელებმა ველარ გაუძლეს შემოტევას. და გაიქცნენ. გამარჯვებულნი კი მაშინვე მათ სოფელში შეიჭრნენ.

შესვლით კი შევიდნენ, მაგრამ ხეირი ვერაფერი ნახეს. სოფლის მოსახლეობა ტყეში გახიზნულიყო და თან წაეღო ყველაფერი, რის წაღებაც კი შეიძლებოდა.

ესპანელებმა გადაწყვიტეს, ტაქტიკა შეეცვალათ და ინდიელებისათვის თავი მეგობრად მოეჩვენებინათ. გრიხალვამ სამი ტყვე გაათავისუფლა, იაფფასიანი ჟღარუნებითა და მძივებითაც კი დაასაჩუქრა. დე კორდოვას დატყვევებული ინდიელები თარჯიმნებად გამოიყენეს და განთავისუფლებულ ინდიელებს გააგებინეს, არაფერს გერჩით, გახიზნულებსაც გადაეცით, თავიანთ სახლებს დაუბრუნდნენო.

ამოდ იცდიდა გრიხალვა ოთხ დღესა და ღამეს, არც ერთი ინდიელი არ გამოჩენილა. თვით „პარლამენტორებიც“ უკვალოდ გაქრნენ...

ესპანელებმა ამ უცხო და მტრულად განწყობილ ქვეყანაში ღრმად შესვლა ველარ გაბედეს და სანაპიროს გასწვრივ ცურვა გააგრძელეს.

ორი კვირის შემდეგ მდინარე ტაბასკოსთან კვლავ შეხვდნენ ინდიელებს. ესპანელების წინააღმდეგ მოემართებოდა ორმოცდათი პირაგუასაგან² შემდგარი საბრძოლო ფლოტილია და ასობით კარგად

¹ ფალკონეტი — მცირე ყალიბის ზარბაზანი.

² პირაგუა — ინდიელების (კერძოდ, კარიბების) გემო და გრძელი ნავი, რომელსაც გადაკრული აქვს ხის ქერქი ან ტყევი; ხის მთელი მორისაგან ამოღრუტნით ან ამოწვით გაკეთებული ნავი.

ქონკისტადორი ხუან დე გრიხალვა

შეიარაღებული ინდიელი. ნაპირებთან კიდევ რამდენიმე ათეული პირაგუა იდგა გამზადებული.

გრიხალვა მიხვდა, რომ კარგი დღე არ დაადგებოდათ, და მშვიდობიანი მოლაპარაკება არჩია. თარჯიმნების საშუალებით მოწინააღმდეგეთა ბელადს გააგებინა, რომ ესპანელებს ომი კი არა, ვაჭრობა სურთ. ინდიელების წარმომადგენლებს უჩვენეს ლურჯი მძივები, სარკეები. მწვანე შუშის ნაკეთობანი და სხვა წვრილმანი საქონელი. ამის სანაცვლოდ ესპანელები მოითხოვდნენ ოქროსა და სურსათ-სანოვარებს.

ინდიელებმა მოითათბირეს და მიიღეს ეს წინადადება. მათ უხვად მოზიდეს თევზეული, ქათმები, ხილი, მჭადი. მერე მიწაზე დიდო ფარდაგი გაშალეს და ზედ დააწყეს ოქროს ლამაზი ნივთები—იხვისა და ხვლიკის გამოსახულებანი. გულქანდები.

— მეტი ოქრო ჩვენ არა გვაქვს, — განაცხადეს ინდიელებმა. — მაგრამ მზის ჩასვლის მხარეს არის ქვეყანა, სადაც ძალიან ბევრი ოქროა.

ამ ამბავმა ფრთები შეასხა დამპყრობლებს, მაგრამ ვიდრე ოქროს ქვეყნისაკენ აიღებდნენ გეზს. გადაწყვიტეს, ეს ახლად აღმოჩენილი მიწები ესპანეთის სამეფოსთვის შეეერთებინათ. თარჯიმნების საშუალებით გრიხალვამ გააგებინა ინდიელებს, რა ძლიერია კარლოს მეხუთის იმპერია და მოსთხოვა, თავიანთ მზრძანებლად ეცნოთ ესპანეთის მეფე. ამაზე ესპანელებმა შემდეგი პასუხი მიიღეს: ჩვენ უკვე გვყავს ჩვენი მზრძანებელი. საოცარია, ჯერ კარგად არც კი გაგვიცნია ერთმანეთი და როგორ მოითხოვთ, ვიღაც უცხო ბელადს დავემორჩილოთ! თუ არ დაიშლით და ძალით ეცდებით მიაღწიოთ თქვენს მიზანს, არაფერს დავერიდებით და ორი საომრად გამზადებული რაზმით შეგებმებით. იცოდეთ, ამ რაზმებში თექვსმეტი ათასი მეომარია.

ამ ამბავმა, ცოტა არ იყოს, გამოათხიზლა ესპანელები... გაწბილებულებმა საჩქაროდ აიკრეს გუდა-ნაბადი, გემები სურსათ-სანოვავით დატვირთეს, ოქროს ნივთებიც გაიყოლეს და გზას გაუდგნენ.

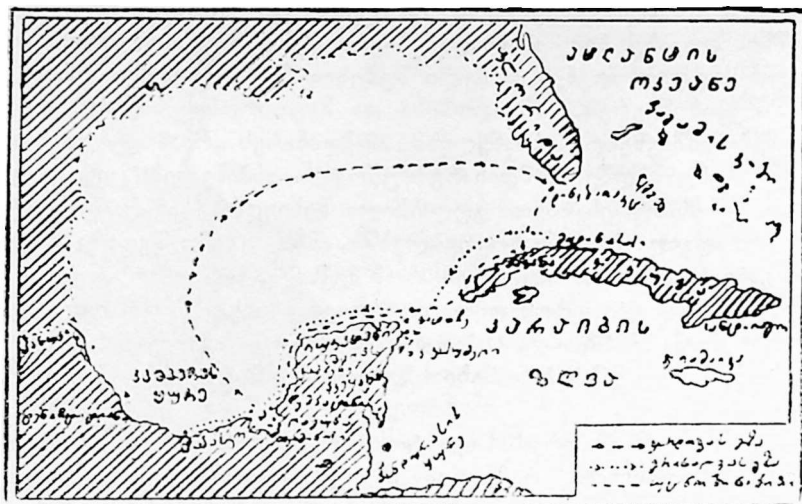
ბევრი ახალი სოფელი, ყურე, ლიმანი და მთის მწვერვალი აღნიშნეს რუკაზე. ბოლოს მიადგნენ ერთ მდინარეს, რომლის ნაპირზე, ჩგუფ-ჩგუფად იდგნენ გრძელი შუბებით შეიარაღებული ინდიელები. შუბის წვერებს, მშვიდობისა და მეგობრობის ნიშნად. თეთრი ალმები ამშვენებდა. ესპანელებმა ამ მდინარეს „რიას დე ლა ბანდე-რასი“, ანუ „ალმების მდინარე“ უწოდეს. ესპანელებს ვერ გაეგოთ, რით დაიმსახურეს ასეთი გულთბილი შეხვედრა, ან რა გარდატეხა მოხდა ადგილობრივ მცხოვრებლებში. ამის მიზეზი შედარებით გვიან გაიგეს. მაშინ არ იცოდნენ, რომ მექსიკის სანაპიროს მისდგომოდნენ. მექსიკა იმ დროს დიდი და ძლიერი სახელმწიფო იყო, ტერიტორიულად სჭარბობდა ესპანეთს და სწორედ ამ ქვეყნის მფლობელის — მონტესუმას ბრძანებით შეხვდნენ ესპანელებს ასე გულთბილად.

მონტესუმა ავ დროს სატახტო ქალაქ ტენოჩტიტლანში იმყოფებოდა, ამ ადგილიდან რამდენიმე ასეული კილომეტრის მოშორებით, და იქიდან ადევნებდა თვალს „აღმოსავლეთიდან მოსული მკრთალ-სახიანების“ ყოველ ნაბიჯს. შიკრიკებს მონტესუმასთან მოჰქონდათ ფურცლები, რომლებზედაც ხახატების მთელი სერიით გადმოცემული იყო ესპანელ დამპყრობთა მიერ გავლილი გზა. მათი გარეგნობა, მათი გემები და შეიარაღება. ამავე ფურცლებით გაიგო მონტესუმამ: რომ ესპანელები ოქროს ეძებდნენ, დამპყრობელთა ძირითად მიზანს, კი მბრძანებელი ბუნდოვნად ხვდებოდა. ამიტომ გადაწყვიტა, ოქროზე დახარბებული ესპანელების განზრახვები ისევ ოქროს საშუალებით გაეგო. ადგა და ადგილობრივ ხელისუფალთ უბრძანა, თავაზიანად მიეღოთ მოსულნი, გაეცვალათ მათთვის საქონელი ოქროზე და გაეგოთ, ეს „აღმოსავლეთიდან მოსული ხალხი“ რას აპირებდა.

ესპანელებმა ყოველივე ეს არ იცოდნენ. ისინი მხოლოდ იმას ხედავდნენ, რომ მასპინძლები გულთბილად და მეგობრულად ეგებებოდნენ და მათ გაოცებას საზღვარი არ ჰქონდა.

ეჭვობდნენ, სადმე საფრთხე არ გველოდესო, ამიტომ ორ ნავში თავიდან ფეხებამდე შეიარაღებული ოცი ჯარისკაცი ჩასვეს და დასაზვერად გაგზავნეს. როგორც კი ნავეები ნაპირს მიადგა, ინდიელები მიეგებნენ და გემრიელი საკმელები მიაართვეს. მერე მასპინძლებმა ჭილოფები გაშალეს და სტუმრები თავაზიანად მიიპატიჟეს ნადიმზე.

გრიხალვამ განკარგულება გასცა, ყველანი ნაპირზე გადასულიყვნენ. მასპინძლები მასაც პატივით შეხვდნენ. განუწყვეტლივ უკმევდნენ სურნელოვან ფისს. ინდიელმა თარჯიმნებმა არ იცოდნენ ადგი-

ლობრივი მოსახლეობის ენა და სათქმელს სხვადასხვაგვარი ნიშნებით აგებინებდნენ.

ექვს დღეს დაჰყვეს ესპანელებმა ამ სტუმართმოყვარე „ალმების მდინარის“ ნაპირას და თავიანთი შუშეულობაც ბლომად გადაცვალეს ოქროზე. ამგვარად, მათ საკმაოდ ბევრი ოქრო დააგროვეს — სულ თხუთმეტი ათასი პესოს¹ ღირებულებისა, რაც იმ დროისათვის დიდი თანხა იყო.

ესპანელებმა გამოაცხადეს, ამიერიდან ეს მხარე კარლოს მეხუთეს ეკუთვნისო, და გზა ჩრდილოეთისაკენ განაგრძეს. გზაში რამდენჯერმე კიდეც შეხვდნენ ინდიელებს, მათგანაც ისევ ოქროს მოითხოვდნენ. ხან ბედი უღიმოდათ, ხან მარცხი მოსდიოდათ, მაგალითად, ერთ სოფელში ასი პრიალა ცული შეიძინეს, ოქროსი ეგონათ, სინამდვილეში კი სპილენძისა გამოდგა.

გრიხალვა მიხვდა. რომ მისი ლაშქარი ისეთი ძლიერი არ იყო. ამ ადგილებში ესპანეთის კოლონიები დაეარსებინა, და გადაწყვიტა, მაშველი ძალები მოეთხოვა. გრიხალვამ ერთ-ერთი გემი ნადავლი ოქროთი დატვირთა და კაპიტან ალვარადოს მეთაურობით უკან გაგზავნა კუნძულ კუბისაკენ.

ველასკესი დიდი სიხარულით შეხვდა ალვარადოს. მის ბედნიე-

¹ პესო — ესპანური ფულის ერთეული.

რებას საზღვარი არ ჰქონდა, როცა ოქროთი დატვირთული გემი დაინახა. საბოლოოდ სწორედ მაშინ გადაწყვიტა ახალი ქვეყნის დაპყრობა.

დრო გადიოდა, მაშველი ძალები კი არსად ჩანდა. ამიტომ ექსპედიციის დანარჩენი მონაწილეებიც გრიხალვას მეთაურობით ისევ კუბაში დაბრუნდნენ.

დაბრუნების მიზეზი ბევრი იყო: ესპანელებს შორის უთანხმოება ჩამოვარდა, ზოგს უნდოდა იქ დასახლებულიყო, სადაც ინდიელები ასე კარგად და გულთბილად შეხვდნენ; ზოგს ჩრდილოეთისაკენ მიუწევდა გული, ზოგი ისევ სამშობლოში დაბრუნების მომხრე იყო. ამის გარდა, ყველა ინდიელი როდი იყო კეთილად განწყობილი, ვინ მოთვლის, რამდენჯერ მოუხდათ სისხლისმღვრელი შეტაკება ინდიელებთან! გრიხალვამ ვერ გაბედა ხანგრძლივი ლაშქრობით გადაქანცული, აშკარად მღრტვინავი მეგრძოლებით უცნობ ქვეყანაში ღრმად შეჭრა და ბრძანება გასცა, უკან გაბრუნებულიყვნენ.

გუბერნატორი მოტუშვდა

აი, ამ დროს გამოჩნდა ასპარეზზე ერნანდო კორტესი. ველასკესმა სწორედ იგი დანიშნა ახალი, გაცილებით უფრო ძლიერი ექსპედიციის ხელმძღვანელად. ექსპედიციას დე კორდოვას და გრიხალვას მიერ დაწყებული საქმე უნდა დაემთავრებინა.

სწორედ ამ ახალი ლაშქრობისათვის მზადების დროს შეეხვდით ჩვენ სანტ-იაგოს მცხოვრებლებს.

იქნებ უცნაურად მოგეჩვენოთ, რომ ველასკესმა კორტესზე შეაჩერა არჩევანი, რომლის მიმართ იგი მტრულად იყო განწყობილი, მაგრამ სხვა, კორტესზე უფრო შესაფერისი კაცი გუბერნატორმა ვერ გამოძებნა.

მართალია, არც გრიხალვა ამბობდა უარს მეორედ გამგზავრებაზე, მაგრამ ველასკესს არ უნდოდა მისი გაგზავნა, ვინაიდან უკმაყოფილო იყო თავისი ძმისწულით. მისი აზრით, ნახევარი წლის მოგზაურობით მას ბევრად მეტის გაკეთება შეეძლო.

დიდგვაროვანი იდალგოები სიამოვნებით სთავაზობდნენ თავის სამსახურს გუბერნატორს, მაგრამ ყველას ზომ ვერ ანდობდნენ ასეთ საქმეს? საჭირო იყო გამბედავი, ფხიანი, მტკიცე ნებისყოფის მქონე კაცი. ისეთი აღამიანი, ვისთვისაც ჭარისკაცები მზად იქნებოდნენ, თავი გაეწირათ. ამასთანავე, ამ პიროვნებას ძალიან არ უნდა მოეწო-

კონკისტადორთა მეთაური
ერანდო კორტესი.

ნებიანა თავი და ისე არ უნდა გა-
ყოყოხებულიყო. რომ კუბის გუ-
ბერნატორი, ამ ექსპედიციის სულ-
ისჩამდგმელი და ორგანიზატორი,
დაეჩრდილა. თანაც იმდენი ქონე-
ბა უნდა ჰქონოდა, რომ ხარჯების
მნიშვნელოვანი ნაწილი გაეღო.
დიდხანს ეძებდა შესაფერის კაცს
ველასკესი და ბოლოს არჩევანი
ისევ კორტესზე შეაჩერა. ამ საქ-
მეში დიდი როლი ითამაშეს
გუბერნატორის პირადმა მდივანმა
და ხაზინადარმა, რომლებთანაც
კორტესი საიდუმლოდ იყო შეე-
რული. პატივმოყვარე, ოქროზე
და დაპყრობებზე მეოცნებე იდა-
ლგომ შეჰფიცა ველასკესის მდი-
ვანსა და ხაზინადარს. რომ
წილს ჩაუდებდა შემოსავალში,

თუ ექსპედიციას უფროსად დანიშნავდნენ. და მან მიიღო კიდეც ეს
სასურველი თანამდებობა. უბოძეს, აგრეთვე, კაპიტან-გენერლის წო-
ლებაც.

კორტესი, მართლაც, ჩინებული ორგანიზატორი გამოდგა. მოკლე
ხანში მთელი სანტ-იაგო ააფორიაქა. ვინც მას გაჰყევბოდა, ოჭროთი,
მიწებითა და მონებით უხვად დასაჩუქრებას ჰპირდებოდა. ამ დაპი-
რებებმა მომავალი ლაშქრობების სიძნელეები და საშინელებანი სულ
გადააეწყა ხალხს. კორტესის მოწოდებისთანავე სამასი მოზალისე
გამოცხადდა ექსპედიციაში მონაწილეობის მისაღებად. ბევრმა ქო-
ნება გაყიდა და აღებული ფულით იარაღი და ცხენი შეიძინა, რაც
კუბაზე ძალიან ძვირად ფასობდა.

კორტესმა მთელი თავისი ფული ამ საქმეს მოახმარა. რა თქმა
უნდა, სავსებით დარწმუნებული იყო, რომ ხარჯებს ერთიასად აიზა-
ლაურებდა. არც ეს აღმოჩნდა საკმარისი და კორტესმა თავისი მაქუ-
ლიც დააგირავა. ამის გარდა, რამდენიმე მდიდარი ვაჭარი შეაგული-
ანა, ფული გაეღოთ. ასე ნაშოვნი ფულით ექსპედიციის ხელმძღვა-
ნელმა ექვსი კარაველა აღჭურვა. შეიძინა იარაღი, სურსათ-სანოვავე
და ხანგრძლივი, ძნელი მგზავრობისათვის მოემზადა.

კორტესის ექსპედიციისათვის მუშაობდა სანტ-იაგოს ყველა ხე-

ლოსანი—ოსტატი და ქარგალი, მაგრამ ექსპედიციის ხელმძღვანელი მაინც ახერხებდა, ერთ დღეში ყველაფერი დაეთვალიერებინა, ყველაფერი საკუთარი თვალით შეემოწმებინა.

სულ მალე კორტესმა ისეთი სახელი მოიხვეჭა, რომ ველასკესი საგონებელში ჩაეარდა, შეცდომა რომ არ დაეშვა, კორტესს ექსპედიციის ხელმძღვანელობა რომ ჩაეპარეო. თუ ასე გაგრძელდა, ფიქრობდა გუბერნატორი, მთელი ჩემი დამსახურება წყალში ჩაიყრება და პატივი და ქება-დიდება წილად მხოლოდ კორტესს ერგებაო.

გუბერნატორის ნათესაეები და მახლობლები ცდილობდნენ ესარგებლათ ველასკესის ექვიანი და ავადმყოფურად თავმოყვარე სასიათით და კუბის შპრჩანებელს ჩასჩურჩულებდნენ: „ეგ საშიში მოწინააღმდეგეა შენი. ნახე, თუ ამდენი სიკეთე უბედურებით არ გადაგიხადოსო“. თავიანთი ზრახვებისათვის მათ გუბერნატორის მასხარა გამოიყენეს (მაშინ მაღალი თანამდებობის პირებს სახლში მასხარები ჰყავდათ გასართობად).

ერთ დღეს დიეგო ველასკესი თავისი ამალით, რომელშიც კორტესიც იყო, ეკლესიაში მიდიოდა, ამ დროს მასთან მასხარა მიიჭრა და მანკვა-გრეხით შეჰყვირა:

— უფდი გენერალ-კაპიტანი არ შევირჩიეია. ბიჭია დიეგო, მართლაც დიდებული ერნგია! ნახე, რა მალე გაგისწრებს და მერე გამოემშვიდობე 'იესის ფლოტს! მგონი, მეც მას უნდა წავეყვე თან, თორემ შენთან თუ დავრჩი, ეატყობ, სატირლად გამიხდება საქმე...

ველასკესი შეურაცხყოფისაგან წამოქარხლდა.

— რას ნიშნავს ეს? — შეეკითხა იგი კორტესს.

კორტესი შესანიშნავად მიხვდა, „რასაც ნიშნავდა ეს“, მაგრამ არ დაიბნა და მშვიდად მიუგო:

— ნუ მიაქცევთ მასხარას ყურადღებას. ასეთი თავხედობისათვის იგი გაწყველის ღირსია მხოლოდ.

ახალ თანამდებობაზე დანიშვნის შემდეგ კორტესი გარეგნულადაც გამოიცვალა. ახლა თეთრი ფრთებით მორთული ლამაზი ქუდი ეხურა, ოქროს სირმით მოქარგული საზეიმო ტანსაცმელიც შეიცვალა. მისივე შეკვეთით დაამზადეს დიდი, სირმის ძაფებით ამოქარგული შავი სავერდოა დროშა. დროშაზე წითელ ჯვარს გარს თეთრი და ცისფერი სხივები შემოუყვებოდა და ეწერა: „ძმებო! მივეყვით ჯვარს, გვწამდეს მისი და ჩვენ გავიმარჯვებთ!“.

ველასკესმა სპეციალური ინსტრუქცია შეიმუშავა კორტესისათვის, რომლითაც მას უნდა ეხელმძღვანელა ყოველგვარ საქმიანობაში. პირველ ყოვლისა, ექსპედიციის ხელმძღვანელს ევალებოდა

შთაგონებინა ინდიელებისათვის ძლევა მოსილება ესპანეთის მეფისა, რომელსაც ისინი უნდა დამორჩილებოდნენ. „ოქროს, მარგალიტების და ძვირფასი ქვების საკადრისი ძღვენი მიერთმიათ მისი უდიდებულესობისათვის და ამით თავიანთი ქვეშევრდომობა და ერთგულება დაემტკიცებინათ“.

კორტესს უნდა გამოერკვია, რა და რა სახის ბუნებრივი სიმდიდრე იყო იმ მხარეში, გასცნობოდა ადგილობრივი ხალხის ყოფაცხოვრებას. ოქროულობა თუ სხვა ძვირფასეულობა მას მხოლოდ კუბის გუბერნატორისათვის უნდა ჩაებარებინა.

გაცხარებულ მზადებაში იყო კორტესი, როცა შეატყობინეს, რომ სრულიად მოულოდნელად ველასკესმა გადაწყვიტა მისი გადაყენება ექსპედიციის ხელმძღვანელობიდან. მოახლოებულ საფრთხეს კორტესი წინასწარ გრძნობდა. იგი ამჩნევდა, რომ ბოლო დღეებში გუბერნატორი მშრალად და ოფიციალურად ეპყრობოდა; ახლა კი ველასკესის მდივანმა საიდუმლოდ შეატყობინა გუბერნატორის ახალი გადაწყვეტილება. კორტესი აღშფოთდა. მან ხომ მთელი თავისი ფული ამ საქმისათვის დააბანდა! რამდენ იმედს ამყარებდა, რამდენი რამ გააკეთა ექსპედიციისათვის, მისი წარმატებისათვის და ახლა სხვას დაუთმოს ეს ადგილი?.. არაფრის გულისათვის! — გაიფიქრა და გადაწყვიტა კიდევ: ღამით სასწრაფოდ აუშვებენ ღუზას ჯა მერე სცადოს ველასკესმა მისი გადაყენება!

იმავე ღამეს მან პირადად ინახულა ექსპედიციის ყველა მონაწილე და უბრძანა, უხმაუროდ ასულიყვნენ კარაველებზე. მერე მივიდა იმ ვაჭართან, მთელ ქალაქს ხორციით რომ ამარაგებდა და მოსთხოვა, რაც კი საწყობში ხორცი გააჩნდა, მისთვის მიეყიდა.

— მე რომ ეს ჩავიდინო, ხვალ მთელი სანტ-იაგო უსადილოდ დარჩება, — უპასუხა ვაჭარმა.

კორტესს სიტყვა არ უთქვამს, ისე მოიხსნა ყელიდან ოქროს მსხვილი ჯაჭვი და წინ დაუდო გაკვირვებულ ვაჭარს.

ამრიგად, სანტ-იაგოს ხორცის მთელი მარაგი კარაველებზე აღმოჩნდა. მეორე დღეს, დილაადრიან, ქალაქის მცხოვრებლები გაკვირვებით აღევნებდნენ თვალს ზღვაში მიმავალ გემთა ქარავანს. ეს ამბავი სასწრაფოდ აცნობეს გუბერნატორს ძილ-ბურანში მყოფი გუბერნატორი ჯერ ვერ მიხვდა, რას ეუბნებოდნენ. როცა გამოერკვა, სასწრაფოდ შეაკაზმევინა ცხენები და თანმხლები პირებით ზღვის სანაპიროსაკენ გააქენა.

შენიშნა თუ არა კორტესმა მხედრიონი, მაშინვე ბრძანება გასცა, კანჯო ჩაეშვათ და ძლიერი დაცვით ნაპირთან მიცურდა, იგი შეჩერ-

და დიდ მანძილზე, მაგრამ ისე, რომ შესაძლებელი ყოფილიყო მისი დანახვა და მოსმენა.

— მაშ ასე, მიდიხართ ჩემგან? — შეჰყვირა გაცოფებულმა ველასკესმა, — ძალიან ზრდილობიანი კი ბრძანებულხართ. ისე გაემგზავრეთ, რომ არც კი დამემშვიდობეთ!

— გთხოვთ, მაპატიოთ. თქვენო აღმატებულებავ! კარგად მოგესენებათ, დრო აღარ ითმენს. ხომ არ გინდოდათ, კიდეც რაიმე გებრძანებინათ?

პასუხი არ გაუციათ.

ველასკესმა მიიხედ-მოიხედა და მიხვდა, რომ ძალიან სულელურ მდგომარეობაში ჩაიგდო თავი. მასთან დაახლოებული პირნი ძლივს იკავებდნენ სიცილს.

— რაკი ასეა, მშვიდობით! — ზრდილობიანი მიმიკით უპასუხა კორტესმა, ქული დაუქნია და თანმხლებ პირებს უბრძანა, გემისაკენ აეღოთ გეზი.

სრული სვლით

კორტესმა თავი დააღწია თუ არა ველასკესის ძალაუფლებას, მაშინვე მომავალ გეგმებზე დაიწყო ფიქრი. კარგად იცოდა, რომ ექსპედიცია ჯერ კიდეც არ იყო მზად ასეთი ხანგრძლივი და პასუხსაგები ლაშქრობისათვის. ამიტომ ბრძანა, ჯერ კუბის ერთ პატარა ნავსადგურ მაკაკაში შეეხვიათ. მაკაკა განთქმული იყო მდიდარი სამეფო მამულებით. კორტესსაც ეს უნდოდა. არც დაფიქრებულა, ისე სწრაფად მოახდინა მათი მარაგის რეკვიზიცია.

— მე სესხს ვიღებ მეფისაგან. როცა დავბრუნდები, უკლებლივ დავაბრუნებ, — განუმარტა მან კონკისტადორებს.

შემდეგ მისი ესკადრა ტრინიდადს მიაღდა. ტრინიდადი დიდი ნავსადგური იყო კუნძულის სამხრეთ სანაპიროზე. ქალაქის მკვიდრნი ზეიმით შეხვდნენ კორტესს. მაგრამ კორტესი წუთს არ კარგავდა უქმად. მან იქვე გაშალა თავისი დროშა და დაიწყო მოხალისეთა შეგროვება. გულუხვ დაპირებებს იძლეოდა, ამიტომ ბევრმა გამოთქვა წასვლის სურვილი. მათ შორის იყვნენ გრიხაღვას ექსპედიციის ათეულობით მონაწილე, რომელთაც ინდიელებთან ბრძოლის საკმარისი გამოცდილება ჰქონდათ. ასეთებს კორტესი განსაკუთრებული ხალისით ღებულობდა თავისი პატარა არმიის რიგებში.

ტრინიდადში კორტესმა დიდძალი სურსათ-სანოვაგე და სამხედ-

კოლუმბის დროინდელი კარავე-
ლები. ნახატი XVI საუკუნის წიგ-
ნიდან.

მძღვანელს მიეკედლა. კორტესს უარი არ უთქვამს, სიამოვნებით მიიღო იგი, როგორც ექსპედიციის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი.

კორტესი არც ეფექტიან ქესტებზე ამბობდა უარს და ადვილად იმორჩილებდა კონკისტადორთა გულებს. ვინმე ალონსო პუერტოკარეროს ოცნებად ჰქონდა გადაქცეული, ჰყოლოდა საკუთარი ცხენი. კუბაში კი იმ დროს ცხენი მხოლოდ ოკეანის გადმოღმიდან შემოჰყავდათ და ზღაპრულად ძვირად ფასობდა. ალონსოს არ ჰქონდა ყიდვის საშუალება. კორტესმა შეიტყო თუ არა ეს ამბავი, საჯაროდ, ყველას დასანახად ჩამოსკრა თავის საზეიმო კამზოლს ოქროს სირმა, საუკეთესო რაშზე გაცვალა და ცხენი პუერტოკარეროს გადასცა. ამის შემდეგ მთელი ქალაქი კორტესის გულკეთილობაზე ალაპარაკდა, ხოლო გაბედნიერებული იდალგო ხომ, რაღა თქმა უნდა, მისი ყურმოკრილი მონა გახდა.

ის იყო კორტესს ტრინიდადი უნდა დაეტოვებინა, რომ ადგილობრივმა ხელისუფლებამ ველასკესისაგან ბრძანება მიიღო. დაპატიმრებინათ ექსპედიციის ხელმძღვანელი და მასთან ერთად დაეკავებინათ მთელი ექსპედიცია. კუბის გუბერნატორმა ვერა და ვერ მოისვენა სანტ-იაგოში მომხდარი მარცხის შემდეგ და მტკიცედ გადაწყვიტა, გადაეყენებინა ეს ურჩი კაპიტან-გენერალი, მით უმეტეს,

რომ ალკურვილობა შეისყიდა. იმის წინაშეც კი არ იხევდა უკან, რომ ძალადობით შეეძინა ყველაფერი, რაც კი ექსპედიციისათვის იყო საჭირო. ასე, მაგალითად, როცა ექსპედიციის ხელმძღვანელმა შეიტყო, რომ სანაპიროსთან ახლოს სურსათ-სანოვავით დატვირთული დიდი სავაჭრო გემი იდგა, სასწრაფოდ გაგზავნა ერთი თავისი კარაველა ამ ტვირთის ხელში ჩასაგდებად. გემის პატრონს კი ხელწერილებით გაუსწორდა.

კორტესი დაბეჯითებით არწმუნებდა ყველას, რომ ექსპედიცია უსათუოდ გაიმარჯვებდა. თვით კონფისკაციაქმნილი გემის კაპიტანმა ძალიან მალე დაივიწყა თავისი წყენა და ექსპედიციის ხელ-

რომ ადგილობრივმა ასტროლოგმა უწინასწარმეტყველა, კორტესი დაგლუპავსო.

ტრინიდადის ქალაქის თავი იყო გუბერნატორის ცოლისძმა და მას ამ ბრძანების შესრულება არ გაუჭირდებოდა, მაგრამ ხალხს ძალიან უყვარდა კორტესი. ჯარისკაცები მაშინვე გაათავისუფლებდნენ თავიანთ მეთაურს და ჯავრის ამოსაყრელად მთელ ქალაქს გადაბუგავდნენ, ამიტომაც ვერ გაბედა ქალაქის თავმა ექსპედიციის ხელმძღვანელისათვის ხელის ხლება.

ტრინიდადის შემდეგ ექსპედიცია ჰავანაში შეჩერდა. აქაც გააგრძელეს მოხალისეების ჩაწერა და სურსათ-სანოვავით მომარაგება. ჰავანაში ბამბის საწყობი იყო. კორტესმა ისარგებლა ამ შემთხვევით და ბრძანა: ყველა მებრძოლს გაეცეთებინა ბამბის ჯავშანი, რომელიც საიმედოდ იცავდა სხეულს ისრებისაგან.

კორტესის დაპატიმრების ბრძანება ჰავანაშიც მოვიდა. როგორც ჩანს, ველასკესს არ ჰქონდა იმედი, რომ მის განკარგულებას ძალა ექნებოდა და შესრულებოდა, ამიტომ ერთდროულად კორტესსაც გამოუგზავნა წერილი: გადადე ექსპედიციის საქმეები და სასწრაფოდ მომელაპარაკეო.

„მშვილიდან გასროლილი ისრის შეჩერების სურვილს ჰგავდა ველასკესის წერილი“, — ირონიულად ამბობს კორტესის ერთ-ერთი ბიოგრაფი.

ჰავანის მმართველმა მწუხარებით აცნობა ველასკესს, რომ მისი ბრძანების შესრულება შეუძლებელი იყო. კორტესმაც, თავის მხრივ, მაღალფარდოვანი პასუხი გაუგზავნა მის აღმატებულებას და აცნობა, რომ მეორე დილით აპირებდა ლუზის აშვებას და ადგილიდან დაძვრას.

სანტ-ანტონიოს კონცხთან კორტესმა ჯარები დაათვალიერა. მის განკარგულებაში იყო თერთმეტი კარაველა, ას ათი მეზღვაური და 553 ჯარისკაცი. მათ შორის 32 არკებუზირი და 14 ოსტატი მეზარბაზნე (არტილერიისტი). ამას გარდა, 200 ადგილობრივი ინდიელი ჰყავდა შავი სამეფაოების შესასრულებლად. არსენალი ათი დიდი და ოთხი პატარა ფალკონეტისგან (ზარბაზნისაგან) შედგებოდა, თუ არ ჩავთვლით ჯარისკაცებისა და ოფიცრების პირად იარაღს. კავალერია მცირერიცხოვანი იყო. იგი სულ 16 მხედრისაგან შედგებოდა.

ვიდრე ლუზას აუშვებდნენ, კორტესმა ასეთი სიტყვით მიმართა თავის მეომრებს:

— მე თქვენ ისეთ ქვეყნებში წაგიყვანთ, რომლებიც ბევრად უფრო მდიდარია და ვრცელი, ვიდრე ოდესმე სმენიათ ევროპელებს.

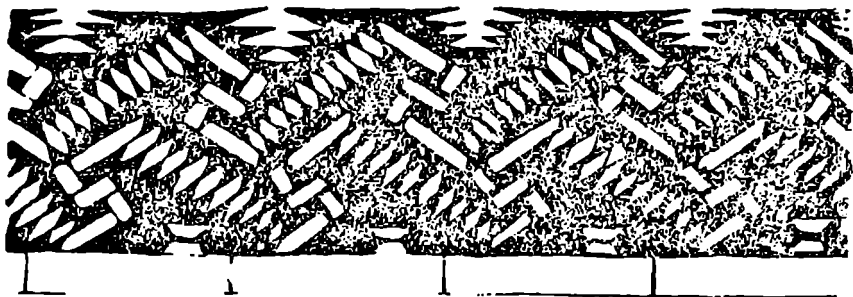
ამერიკის მცხოვრებთა და ბუნებრივ სიმდიდრეთა ალეგორიული
გამოსახულება. ნახატი XVI საუკუნის წიგნიდან.

ჟინც თავს ისახელებს ამ ომში, ძვირფას საჩუქარსაც მიიღებს. ოღონდ ჩემი ერთგულნი იყავით და პირობას გაძლევთ, ისეთი განძეულობის მფლობელები გახდებით, სიზმრადაც რომ არ მოლანდებიათ ესპანელებს.

ჰაერში აფრინდა ქუდები, აჟღარუნდა იარაღი, გაისმა მხიარული ყიჟინა და შეძახილები. მომავალი ექსპედიცია ბევრ მათგანს გასართობ და მოსალხენ მგზავრობად ეხატებოდა. „ნუთუ თავიდან ფეხებამდე იარაღში ჩასმულ არმიას გაუმკლავდებიან ეს ველური ინდიელები?!“ — ფიქრობდნენ ისინი.

კონკისტადორებმა ისარგებლეს ზურგის ქარით და მხიარულად გაემართნენ ნახევარკუნძულ იუკატანის სანაპიროებისაკენ.

თ ა ვ ი მ ე ო რ ე

მზაპრობა ლაიწყო

აი, ისიც — ამერიკა!

აი, ისიც — ახალგაზრდა, ახალი
ქვეყანა!

პ. პ ა ი ნ ე, „ვიცილობული“.

კუნძულ კოსუმელზე

კარაველები საადმიწაღო გემს უსწორდებოდნენ და მწყობრად მიდიოდნენ. ღამდამოებით კორტესის გემზე კაშკაშა ფარანი ინთებოდა, ამით ორიენტაციას აძლევდა სხვა გემებს. მაგრამ ამინდი შეიცვალა. ძლიერმა ქარიშხალმა გემები აქეთ-იქით მიმოფანტა, ზოგიერთი კი სერიოზულადაც დააზიანა.

იუკატანთან ახლოს, კუნძულ კოსუმელზე, შესაკრებ პუნქტში, თანდათანობით გროვდებოდნენ კარაველები. სულ ბოლოს კორტესის გემი მოადგა სანაპიროს. კაპიტან-გენერალს ესიამოვნა, ხელმძღვანელის ადგილზე არყოფნის დროსაც გულზელდაკრეფილი რომ არ იყო მისი ხალხი. სოფლის მცხოვრებლებს მიეტოვებინათ თავიანთი სახლ-კარი, უპატრონოდ დაეტოვებინათ ყველაფერი და გახიზნულიყვნენ. ერთ-ერთი გემის კაპიტანმა, ალვარადომ, რამდენიმე ჯარისკაცი გაიყოლია, რაც კი სოფელში ქათმები იყო, დაიპირა და ყვე-

ლას თავი წააცალა. შემდეგ ესპანელები ტაძარს შეესივნენ და გულ-დაგულ გაძარცვეს. ოქროულობასთან ერთად არც ძველი ბამბაზიის ნოხების წაღება იუკადრისეს, ხოლო სამი ადგილობრივი მცხოვრები, რომელთაც ვერ მოესწროთ გაქცევა, ტყვედ წაიყვანეს. კორტესი უფრო ჰკვირავდა და შორსმკვრეტელი იყო, ვიდრე ქათმის ხორცის უზადარუკი მოყვარულნი, მას ესმოდა, რომ წვრილმანის გამოკიდებით შეიძლება ბევრი რამ დაკარგო, ხოლო კანონიერების მოჩვენებითი დაცვით ცოტაოდენი ძალითაც კი დიდ წარმატებას მიაღწიო.

მწყობრის წინ აღვარადომ სასტიკი საყვედური მიიღო თვითნებობისათვის. ტყვეებს უკან დაუბრუნეს მოტაცებული ქონება. ქათმების გარდა, რომელთა შექმაც უკვე მოესწროთ ესპანელებს... ინდიელები გაათავისუფლეს და დამატებით შუშის ქლარუნებითაც დაასაჩუქრეს. თანაც თარჯიმნის საშუალებით კორტესმა დაარწმუნა, არაფერს გერჩითო, და სოფლის მცხოვრებლებს შეუთვალა, უშიშრად დაბრუნებულეყვნენ თავიანთ სახლებში.

ინდიელებმა დაუჩერეს კორტესს. ისიც პირველ ხანებში იცავდა თავის სიტყვას. კმაყოფილდებოდა „კანონიერი“ გზით, საქონლის გაცვლა-გამოცვლით გაეყვლიფა ადგილობრივი მცხოვრებლები.

კორტესმა გულდასმით დაათვალიერა კუნძული. იგი გააკვირვა ვეებერთელა ქვის შენობებმა, განსაკუთრებით კი ოსტატურად ნაგებმა მრავალსართულიანი ტაძრის კოშკებმა. არა, ასეთი შენობების შემქმნელ ხალხს ველურებს ვერ უწოდებ! ეს იყო თავისებური, კუბელ თანამოძმეებთან შედარებით უფრო მაღალი კულტურის მატარებელი ხალხი.

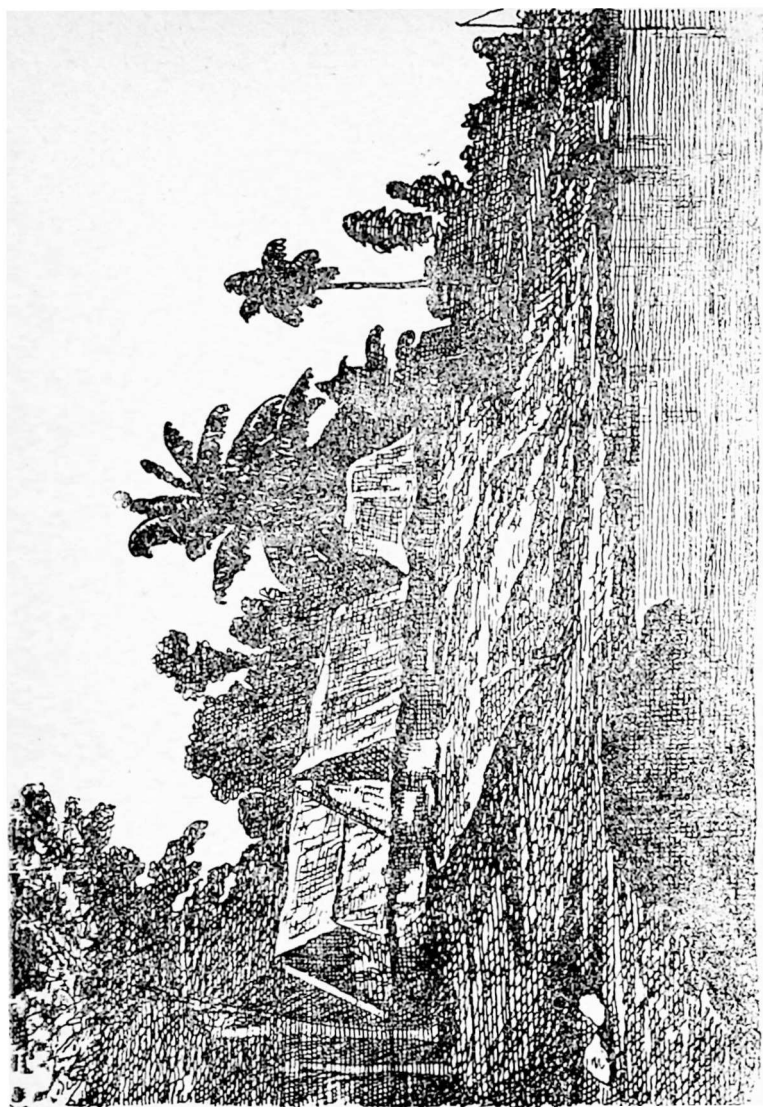
როცა ინდიელების მთელი ოქროს მარაგი მძივებსა და შუშებში გადაცვალეს, მხოლოდ მაშინ გაახსენდათ ესპანელებს თავიანთი წმინდა მისია — კათოლიკობის გავრცელება და კერპთაყვანისმცემლობის აღმოფხვრა.

კორტესის ბრძანებით შეკრიბეს ადგილობრივი ქურუმები და ყველაზე გავლენიანი პირები. მქადაგებლის როლში თვითონ კორტესი გამოვიდა და შესთავაზა, დაეთმოთ სატანას მიერ შექმნილი ღმერთები და საზიზღარი კერპები შეეცვალათ წმინდა ჯვრითა და ღვთისმშობლის გამოსახულებით.

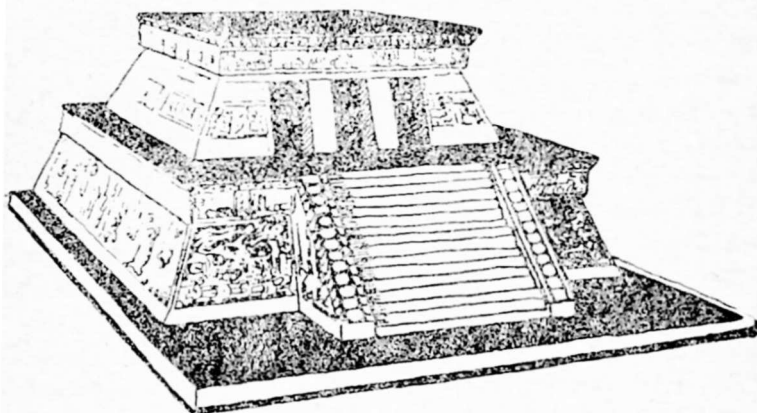
მაგრამ მისმა მკვერმეტყველებამ ვერ გაკრა.

— არა, ჩვენი ღმერთები კეთილები არიან, ჩვენი წინაპრების ღმერთები არიან და ჩვენ მათზე უარს ვერ ვიტყვით, — ერთხმად გაიძახოდნენ ინდიელები.

კორტესი განარისხა ინდიელების სიჯიუტემ და შეუსმენლობამ.

კუნძული კოსტაგელი.

ძველმექსიკური ტაძრის ნანგრევები. ქვემო სურათზე იგივე ტაძარია გამოსახული ისე, როგორიც იგი უნდა ყოფილიყო დანგრევამდე (მეცნიერთა ვარაუდით).

— ჩამოყარეთ საკურთხევლიდან კერპები და ნამსხვრევებად აქციეთ! — უბრძანა მან თავის მეომრებს. ესპანელმა ჯარისკაცებმაც, რა თქმა უნდა, სიამოვნებით შეასრულეს ეს ბრძანება. მერე მოიყვანეს ინდიელი კალატოზები და იძულებით ააშენებინეს ლამაზი საკურთხეველი, ისეთი, როგორიც კათოლიკურ ტაძრებშია. იგი მორთეს ხატით, ღურგლებმა მშვენიერი ჯვარი გამოთალეს და ექსპედიციაში მყოფმა ერთ-ერთმა ძღვედელმა საზეიმო პარაკლისიც გადაიხადა.

ასე ძალდატანებით დაიწყო „ქეშმარიტი სარწმუნოების“ დანერგვა ინდიელებში. სისხლის მდინარეები თან სდევდა ინდიელთა გაკა-

თოლიკებას. მხოლოდ კუნძული კოსუმელი იყო მცირერიცხოვან განაყოფისთაგან ერთ-ერთი, სადაც მარტო წარმართული ღმერთები დაზარალდნენ, ხალხი კი უვნებელი დარჩა.

ესპანელებმა შეამჩნიეს, რომ ახლადმოქცეულნი საკმაოდ პატივისცემით არ ეპყრობოდნენ ხატებს, ჯვარს კი რატომღაც უფრო ხალისით ეთაყვანებოდნენ. ეს ამბავი მაშინ უკვირდათ, ახლა კი სრულიად გასაგებია: უხსოვარი დროიდან, ვიდრე ევროპელები ამერიკაში გამოჩნდებოდნენ, ჯვარს ადგილობრივი ინდიელებისათვის ღვთაებრივი მნიშვნელობა ჰქონდა. იგი განასახიერებდა ქარის, ქუხილისა და ღრუბლის ღმერთს. ასე რომ, ჯვარის თაყვანისცემას ინდიელები ახლა ტრადიციულად აგრძელებდნენ. ესპანელებმა ეს არ იცოდნენ.

კორტესი დიდხანს არ აპირებდა კუნძულზე დარჩენას. მარტის პირველ რიცხვებში სურსათის მარაგი შეივსო და განკარგულება გაცა, ადგილიდან დაძრულიყვნენ. მაგრამ, სწორედ მაშინ, როცა იალქნები აუშვეს, ვილაცამ დინახა, რომ იუკატანის მხრიდან მოცურავდა პირაგუა, რომელშიც ინდიელები ისხდნენ. პირაგუადან რამდენიმე კაცი გადმოვიდა და პირდაპირ კორტესისაკენ გაემართა. მოულოდნელად ერთი მათგანი მუხლებზე დაემხო და სუფთა ესპანურით წარმოთქვა: „ღმერთო, წმინდაო ქალწულო, სევილია!“

ესპანელები მიხვდნენ, რომ მათ წინ მათივე თანამემამულე იდგა. გარეგნულად მისი ცნობა შეუძლებელი იყო. ინდიელებთან დიდხანს ყოფნისა და იქაური მცხუნვარე მზისაგან ხერონიმო დე აგილიარს ინდიელივით ბრინჯაოსფერი დასდებოდა. ჩაცმულობითაც ადგილობრივი მცხოვრებელივით ეცვა, თმა მონასავით ძირში შეეკრიბა.

...რვა წლის წინ იუკატანის სანაპიროებთან დაიმსხვრა ესპანელთა გემი. ცოტანი გადაჩნენ. მხოლოდ რამდენიმე კაცმა მიაღწია უცნობ ნაპირს. მათ შორის ყოფილა აგილიარიც. ისინი ინდიელებს ტყვედ ჩაუვდიათ.

იმ დროისათვის, როცა კორტესმა კოსუმელს მიაღწია, იმ ტყვეებიდან მხოლოდ ორილა იყო ცოცხალი. გაუგიათ თუ არა, თეთრი ადამიანები მოვიდნენო, აგილიარს მაშინვე გადაუწყვეტია, ესარგებლა შემთხვევით და თავისიანებთან დაბრუნებულიყო. მეორემ — იმას გონსალო გერერო ერქვა, — დაბრუნებაზე უარი თქვა. ის უკვე ოჯახს მოკიდებოდა და ახალ სამშობლოში თავს კარგად გრძნობდა.

გონსალო გერეროს არც სურდა, რამეთი გამორჩეულიყო ინდიელებისაგან, რომელთაც მეგობრულად მიიღეს იგი თავიანთ წრეში. სულ მალე გერერო ნამდვილ ინდიელს დაემსგავსა: შეიღება ტანი, გაიხვრიტა ყურები და ქვედა ტუჩი, ლოყებზე ტატუირება გაიკეთა,

ინდიელებს შორის დიდი ავტორიტეტი მოიხვეჭა და ესპანელებთან შეტაკების დროს იყო ერთ-ერთი უმამაცესი მხედართმთავარი...

რვა წლის განმავლობაში აგილიარს კარგად შეესწავლა მაიას ტომის ინდიელების ენა (თავისი მშობლიური ენა კი საკმაოდ დავიწყებულია). შესანიშნავად იცნობდა ინდიელების სარწმუნოებასა და ზნეჩვეულებებს და ამით კორტესის ექსპედიციას შემდეგში დიდი სამსახური გაუწია.

ბრძოლა თეპვსმებმა მხედარმა მოიგო

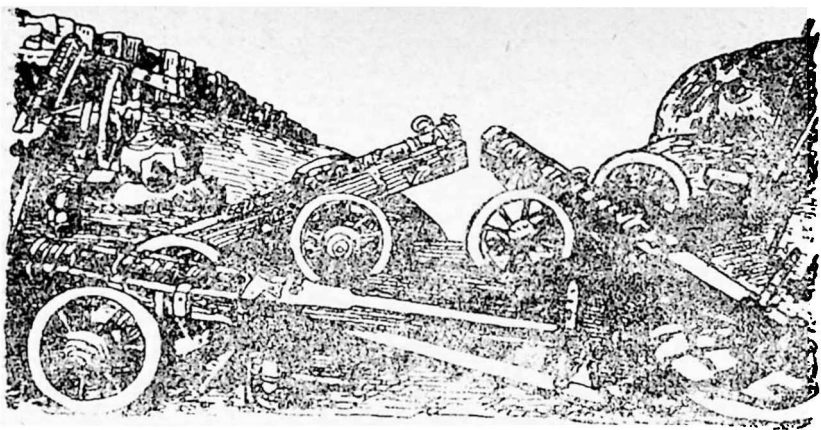
მალე ნაცნობი ადგილები გამოჩნდა: კოტოჩეს კონცხი და მდინარე ტაბასკოს შესართავი. კორტესი იგონებდა, გრიხალვას დროს ამ ადგილებში რა ხელსაყრელად გაცვალეს საქონელი. გადაწყვიტა, რამდენიმე დღე შეჩერებულიყვნენ აქ, მაგრამ ამჯერად ისეთი პატივისცემით არ მიუღიათ, როგორც უწინ. ნავებით რომ აუყვნენ მდინარეს წყალაღმა, ესპანელებმა სანაპიროს ხშირ ბარდებში ათასობით ინდიელ მეომარს მოჰკრეს თვალი. ესპანელებმა სცადეს სანაპიროსთან მიახლოება, მაგრამ ინდიელები შუბებით დაემუქრნენ.

„სტუმრებმა“ აგილიარი გაგზავნეს მოსალაპარაკებლად. ინდიელებმა ახლოსაც არ მიიკარეს მოციქული, მოსმენაც არ ისურვეს მისი.

— თუ გადმოხვალთ, ყველას დაგხოცავთ, — განაცხადეს მათმა ბელადებმა.

რატომ შეცვალეს ასე მკვეთრად ინდიელებმა თავიანთი დამოკიდებულება ესპანელების მიმართ, ამის მიზეზი გვიან გაიგეს. გულთბილმა შეხვედრამ, რომელიც ამ ადგილებში მოუწყვეს გრიხალვას, ისე აღაშფოთა ინდიელების ყველა ტომი, რომ გაბრაზებულებმა ტაბასკოელებს მეტსახელად ლაჩრები და მოღალატეები შეარქვეს. მათ თურმე ფიციც დადეს, გამოესყიდათ თავიანთი დანაშაული და თუ ოდესმე კიდევ გამოჩნდებოდნენ თეთრები, ისე შეხვედროდნენ მათ, როგორც დამპყრობლებს.

კორტესმა იფიქრა, დილამდე დავიციდი და მერე ენახოთო, და განკარგულება გასცა, ეს ღამე ერთ-ერთ კუნძულზე გაეთიათ. გათენების ხანს გაგზავნა პატარა რაზმი, რომელსაც ზურგიდან უნდა შემოეელო ინდიელებისათვის. ამ ადგილებში ადრე ნამყოფმა ესპანელებმა აცნობეს კორტესს, რომ კუნძულის ქვემოთ, პალმების ჭალა-

კორტესის დროინდელი არტილერია. XVI საუკუნის გრავეურა.

ში, გზა გადიოდა ქალაქ ტაბასკოსაკენ. კორტესმა განკარგულება გასცა, რაზმს ეს გზა და ტაბასკო დაეკავებინა, თვითონ კი მთავარი ძალებით მდინარეს აღმა აჰყვა, რომ მოწინააღმდეგეს ფრონტიდან დასხმოდა.

ხელჩართული ბრძოლა გაიმართა მდინარის ნაპირის მისადგომებთან. ინდიელებმა იმარჯვეს და მალე ნაგებიდან გადმოყარეს ესპანელები. მომხდურები წელამდე წყალში იდგნენ და ისე იბრძოდნენ, ფეხები შლამში ეფლობოდათ, მაგრამ ბოლოს ინდიელებმა მათ ცეცხლს ვეღარ გაუძლეს და უკან დაიხიეს. ხანმოკლე, მაგრამ მძვინვარე ბრძოლის შედეგად კორტესის მეომრები სანაპიროზე გადავიდნენ.

ინდიელები დამარცხდნენ. ძნელი იყო ესპანელების ფოლადის მახვილებისათვის ხის შუბების დაპირისპირება. ბრძოლამ ტაბასკოში გადაინაცვლა, სადაც ინდიელებს წინასწარ ყველა ქუჩაზე ბარიკადები აღემართათ. გააფთრებული ბრძოლის დროს ესპანელებს მამუელმა რაზმმა მოუსწრო, ზურგიდან შეუტია მტერს და გადაწყვიტა კიდეც ბრძოლის ბედი.

ინდიელებმა ორგანიზებულად დაიხიეს უკან. ეს დახევა ყველაზე ნაკლებად წააგავდა პანიკურ გაქცევას.

ესპანელებმა დატარიელებული ქალაქი დაიკავეს და კორტესმაც ახლად დაპყრობილი ტერიტორია მაშინვე ესპანეთის სამეფოს შეუერთა. საინტერესოდ აქვს აღწერილი ეს ამბავი ბერნალ დიასს.

„კორტესი მთელი წესის დაცვით მოქმედებდა... სამჯერ შემოჰკრა მან მახვილი ღიდი ტაძრის ეზოში უზარმაზარ ხეს და ხმამალა. განაცხადა, მზად ვარ, საკუთარი მახვილითა და ფარით და მთელი ძალ-ღონით დავიცვა ეს ახალი სამფლობელო. არავის დავინდობ, ვინც კი წინ აღუდგება ამ სურვილს. ჩვენც ხმამალალი შეძახილებით მხარს ვუჭერდით ექსპედიციის ხელმძღვანელს. მერე ერთხმად შევფიცეთ, რომ ყველგან და ყოველთვის მისი ერთგულები ვიქნებოდით. სამეფო ნოტარიუსმა ყოველივე ეს ოქმში შეიტანა.“

ასეთი ფორმალობის შემდეგ განა შეეძლოთ ინდიელებს, კანონიერად არ მიეჩნიათ მათ თვალწინ ჩადენილი ძარცვა-გლეჯა? ოქმს ხომ მრავალ მოწმეთა თანდასწრებით ხელი მოაწერა თვით მეფის ნოტარიუსმა და იმ ოქმში ეწერა, რომ ამიერიდან ინდიელების მიწა-წყალი და თვით ინდიელებიც ესპანეთის მეფეს კარლოს V ეკუთვნისო!.

ლამემ მშვიდად ჩაიარა. ტაბასკოში ისეთი სიჩუმე იდგა, გეგონებოდათ. ირგვლივ ყველაფერი ჩამკვდარაო. ასეთი სამარისებური სიჩუმე კორტესს საეჭვოდ მოეჩვენა. მისმა ეჭვმა იმატა, როცა ისიც შეიტყო, რომ მათთან რამდენიმე წელს მომუშავე ინდიელ თარჯიმანს ესპანელი ჯარისკაცის ფორმა გაუხდია, დაცინვის ნიშნად ხეზე ჩამოუკიდია და გაქცეულა.

თარჯიმანი უსათუოდ შეატყობინებს თავისიანებს, რომ ჩვენი ექსპედიცია მცირერიცხოვანია, — ფიქრობდა კორტესი. — იმასაც ადვილად დააჯერებს, რომ ესპანელებს არავითარი ზებუნებრივი ძალა არა აქვთ, რომელსაც მათ მიაწერენ, ხოლო თუ ინდიელები ერთსულოვნად იმოქმედებენ და არ შეუშინდებიან მუქარას, ადვილად დაამარცხებენ და გაანადგურებენ მტერს.

ასეც მოხდა. დასაზვერად გაგზავნილმა სამმა რაზმმა ღიდი ვაი-ვაგლახით დააღწია თავი დამხვდურებს. დანაკლისიც ღიდი განიცადეს. მათ ძლივს გაიკათეს გზა თავიანთი ბანაკისაკენ. თარჯიმნით გამხნეებულმა ინდიელებმა კი გადაწყვიტეს, არც ერთი ესპანელი არ გაეშვათ ცოცხალი, ყველანი ამოეცილათ.

კორტესმა ტყვეებისაგან შეიტყო, რომ ინდიელების ბელადთა საბჭომ დაადგინა, შეეტიათ ესპანელებისათვის. მან გადაწყვიტა, ინიციატივა ხელთ ეგდო. „ჩვენ თავს კი არ დავიცავთ, შევუტევთ“, — განუცხადა კორტესმა მეომრებს.

¹ უნდა იყოს ესპანეთის მეფე კარლოს V კი არა, კარლოს I (1515—56): იგი ამავე დროს იყო გერმანიის იმპერატორი კარლ V (1519—56) სახელით (რედაქტორის შენიშვნა).

გემებიდან ნაპირზე გადმოიტანეს ზარბაზნები, გადმოიყვანეს ცხენები, ქვეითებსა და არტილერიისტებს კორტესმა სათავეში გამოცდილი მეთაურები ჩაუყენა, თვითონ კი მხედართა ჯგუფს ხელმძღვანელობდა.

არხებით დასერილ ქაობიან მინდვრებში ესპანელებს ძალიან უჭირდათ სიარული, ფეხები ეფლობოდათ ნიადაგში. ვიწრო გზაზე წვლებით მიათრევდნენ ზარბაზნებს.

ინდიელების მთელი ყურადღება ამ რაზმებისაკენ იყო მიპყრობილი, ამიტომაც ვერავენ შეამჩნია ზურგში შემოპარული მხედართა პატარა ჯგუფი.

უცებ იმდენი ისარი და ქვა დაუშინეს ესპანელებს, ცა ჩამობნელდა. პირველსავე წუთში სამოცდაათი კაცი დაიჭრა, მაგრამ ინდიელთა მკიდრო ჯგუფებიც საუკეთესო მიზანი იყო ზარბაზნებისათვის; ყოველი ბათქის შემდეგ ათეულობით და ასეულობით ინდიელი ეცემოდა უსულოდ.

საშინელება სისხლის ღვრამ, ასეულობით მოკლულმა და ათასობით დაჭრილმა ვერ შეარყია მშობლიური მიწის გულადი დამცველების სიმხნევე. ისინი ვაჟკაცურად იცავდნენ სამშობლოს, ვინაიდან დარწმუნებულნი იყვნენ, მართალი საქმისათვის იბრძოდნენ. არტილერია ცელაედა, მუსრს ავლებდა მამაც მეომრებს, მაგრამ მათ, თითქოს ვერაფერს ამჩნევდნენ, ომახიანად ეჭირათ თავი და სიკვდილისა არ ეშინოდათ. მამაცური შეძახილებით ესპანელებს თავს ესპანელებს და უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე ხელიდან არ უშვებდნენ შუბებსა და მშვილდებს. ბრძოლის ველზე დაცემულებს ახალი მებრძოლნი ცვლიდნენ. ტალღა ტალღაზე მოდიოდა. გეგონებოდათ, ეს არის დაფარავს ბრძოლის ველს და ყველას ერთიანად შთანთქავსო.

ამ დროს მოიერიშეთა რიგებში ფლანგიდან ცხენოსნები შემოიჭრნენ, ბრწყინვალე მუზარადებითა და აბჯრებით შემოსილი მხედრები მახვილებითა და შუბებით შეუბრალებლად ჩეხდნენ მტერს, ცხენის ფლოკეებით თელავდნენ... შედრკნენ ინდიელები, შიშმა აიტანა. არც ერთ მათგანს არასდროს არ ენახა ცხენი. მხედარი და ცხენი, მათ ზეციდან ჩამოსულ რაღაც ერთ მთლიან ფანტასტიკურ არსებად მიიჩნიეს, რომლის წინაშეც ადამიანები უძლურნი არიან. პანიკური შიშით შეპყრობილებმა გაქცევით უშველეს თავს.

ასე დამთავრდა ეს ბრძოლა, რომლის ბედი არსებითად თექვსმეტმა ცხენოსანმა გადაწყვიტა. ცხენი ზარბაზანზე უფრო ძლიერი გამოდგა, ვინაიდან ზარბაზნებმა ასობით ადამიანი გამოასალმა სიცოცხლეს, ცხენებმა კი მორალურად გაანადგურეს მთელი არმია და ადვილად გატეხეს მათი წინააღმდეგობა.

ლმერთი-ზარბაზანი და ლმერთი-ულაყი

ამ გამარჯვებით კორტესმა შესანიშნავად ისარგებლა. გაათავი-სუფლა რამდენიმე ტყვე და დააბარა: გადაეცით თქვენს კასიკებს, ურჩევნიათ, დამემორჩილონ. ყველაფერს „ვაპატიებ“, თუ არადა, ცეცხლითა და მახვილით შევესევი მთელ მხარეს, არ დავზოგავ არც ქალს და არც ბავშვს, ყველას მუსრს გავავლებ და ყველაფერს გავა-ნადგურებო.

მუქარამ გაქრა. მალე კორტესთან ინდიელების მთელი დელეგა-ცია გამოცხადდა, საჩუქრები მოართვა და მორჩილება აღუთქვა.

გულუბრყვილო ინდიელებს ეგონათ, ზარბაზნები და ის უცნაუ-რი ფანტასტიკური ქმნილებები — ცხენები — თვითონ, უადამიანოდ ეომებოდნენ. კორტესმა, რა თქმა უნდა, მათი უფიცობით ისარგებლა და განგებ ისეთ ხრიკებს მიმართა, ადგილობრივ მცხოვრებთა შიშს რომ გააძლიერებდა. მას ძალიან მკაცრად ეჭირა თავი. თარჯიმნების საშუალებით პირქუშად ელაპარაკებოდა მოწინააღმდეგეთა ბელა-დებს: ძლივს ვაკაევბ ამ კიხვინა, პირზექაფმორეულ ცხენებს და მე-ხის მსგავს ზარბაზნებს, რომ ომი არ დაგიწყონო. ისინი ხომ თვითონ მიიწვევენ ომში, თვითონ ცდილობენ გაანადგურონ დაუმორჩილებე-ლი ხალხი. უცებ, თითქოს კორტესის სიტყვების დასადასტურებ-ლად, დაიგრილა ზარბაზანმა და საშინელი სტვენა-შხუილით გავარ-და ორმაგი დენით გატენილი ყუმბარა. ზარბაზნის ლულიდან ამო-ხეთქა ცეცხლის ალმა და კვამლმა, იმავე წამს ყალყზე შედგა ულაყი და ისეთი კიხვინი მორთო, თითქოს ეს-ეს არის იქვე მდგარი ცოც-ხალმკვდარი ინდიელები უნდა გადათელოსო.

მეორე დღეს კასიკები უფრო დიდი საჩუქრებით ეახლნენ კორ-ტესს. ოქროს ლამაზი ნივთებიც მოართვეს.

— სად შოულობთ ოქროს? — შეეკითხა კორტესი, ინდიელები ხელს დასავლეთისაკენ იშვერდნენ და თან სიტყვა „მეხიკოს“ იმეო-რებდნენ.

მრავალრიცხოვან საჩუქართა შორის, რითაც ინდიელებს გამარ-ჯვებულთა გულის მოგება სურდათ, იყო ოცი ახალგაზრდა მხევა-ლიც. კორტესმა ისინი ჭერ კათოლიკებად მონათლა, მერე თავის მე-თაურებს ჩამოუტრია.

მალე კორტესის მღვდლებმა დანარჩენი ინდიელებიც მონათლეს, თან მონათლულები ესპანეთის მეფის ქვეშევრდომებად გამოაცხა-დეს. ინდიელები ველარ გაუმკლავდნენ ისეთ დამაჯერებელ არგუ-

მენტებს, როგორც იყო ღმერთი-ზარბაზანი და ღმერთი-ულაყი. უფლებაც იმის ხელში იყო, ვისაც ძალა გააჩნდა. ესპანელებს ახლა უკვე შეეძლოთ დამარცხებულთათვის ყველაფერი თავზე მოეხვიათ, რასაც კი მოისურვებდნენ.

დასახლებას სახელი შეუცვალეს და სანტა-მარია დე ლა ვიტორია (გამარჯვებული წმინდა მარიაში) უწოდეს, ხოლო წარმართთა ტაძარი ქრისტიანულ ეკლესიად გადააკეთეს.

კორტესს აქ უკვე აღარაფერი ესაქმებოდა და გადაწყვიტა, განეგრძო ცურვა, სანამ არ მიაღწევდა მეხიკომდე, სადაც ესპანელები შეძლებდნენ თავიანთი გემების პირამდე ოქროთი ავსებას.

მონტესუმას ელჩები

კორტესის ფლოტილია ზღვის სანაპიროს მიჰყვებოდა მთლად ინდიელთა თვალსაწიერზე. მალე საფლაგმანო გემთან, ზედ რომ დიდი სადმიწალო დროშა ფრიალებდა, ორი პირაგუა მიცურდა. ინდიელები ზრდილობიანად, თავის დაკვრით, ყოველგვარი ცერემონიის დაცვით მიესალმნენ ესპანელებს, მერე გემზე ავიდნენ და კორტესს ეახლნენ. დაიწყეს ლაპარაკი, მაგრამ აგილიარმა ერთი სიტყვაც ვერ გაიგო.

მაშინ კორტესისათვის ნაჩუქარი ერთი მხევალთაგანი წინ წარსდგა და რამდენიმე სიტყვა წარმოსთქვა. მის ნათქვამზე ინდიელებმა გაიღიმეს, თავი დაუკრეს და პასუხი გასცეს.

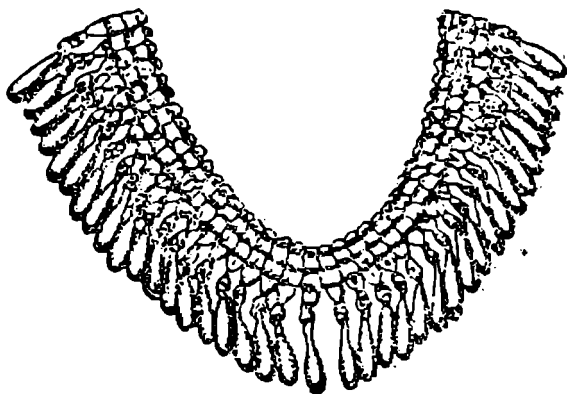
...მალინალი, რომელსაც მონათვლის დროს მარინა დაარქვეს, წარმოშობით მექსიკელი იყო. იგი დიდხანს ჰყავდათ ტყვედ ამ უცხო მხარეში, ამიტომ კარგად იცოდა ორივე ენა — მშობლიური აცტეკური და მაიას ტომის ენა. მარინა თავისი სილამაზით, სიმკვირცხლითა და მოსაზრებულობით ყველასაგან გამოირჩეოდა და ძალიან დიდი სარგებლობის მოტანა შეეძლო ექსპედიციისათვის. თარჯიმნობაც ხომ შეეძლო. ამას გარდა, ჩინებულად იცნობდა მექსიკელების ზნეჩვეულებებსა და ადამ-წესებს.

კორტესმა მაშინვე გაითვალისწინა მარინას ღირსებები და დაიახლოვა იგი. ცდილობდა, განსაკუთრებული ყურადღებით მისი ნდობა დაემსახურებინა და მიაღწია კიდევ მიზანს.

მარინას ზენომენალური წარმატებები ჰქონდა ესპანური ენის შესწავლაში. მალე მან სხაპასხუპით დაიწყო ლაპარაკი. თან, რაც დრო გადიოდა, უფრო და უფრო ეჩვეოდა კორტესს. მისთვის ის იყო

დიდი და ყოვლისშემძლე ბელადი, რომელმაც მონობისაგან იხსნა. მალე მარინა კორტესის მეუღლე გახდა. ამის შემდეგ მან მრავალჯერ იხსნა ესპანელები ხიფათისაგან, ხოლო ერთნელ სრულ განადგურებასაც გადაარჩინა.

მარინას მეშვეობით კორტესმა გამოარკვია, რომ ეს მოსული ხალხი ქვეშევრდომები იყვნენ ყოვლადძლიერი მონტესუმასი, რომელიც ამ ადგილიდან შორს, მთებს შუა, ხეობაში, ტბის ნაპირას ცხოვრობდა. მათ მბრძანებელს სურდა შეეტყო, ვინ იყვნენ ეს ფერმკრთალი სახის ადამიანები და რისთვის იყვნენ მოსულნი მის მხარეში.

ძველმექსიკური ოქროს ყელსაბამი.

კორტესმა უბასუხა, რომ იგი არის ესპანეთის მეფის ელჩი და აქ იმიტომ ჩამოვიდა, მეგობრული ურთიერთობა დაამყაროს დიდ მონტესუმასთან, პირადად გადასცეს საჩუქრები და მეფის სიგელი.

კორტესი მიხვდა, რომ ოქროს მხარეში, მეხიკოს ტერიტორიაზე იმყოფებოდა, და განკარგულება გასცა, ნაპირზე გადასულიყვნენ. სანაპიროს ბორცვებზე მან ისე განალაგა არტილერია, რომ ებატონა მთელ იმ მიდამოებზე. ესპანელები ნაჩქარევად გაკეთებულ ქონებში დაბინავდნენ.

მეორე დღეს კორტესს ახალი დელეგაცია ეახლა. ამჯერად დელეგაციას თვით ამ მხარის მმართველი ხელმძღვანელობდა. წარჩინებულ ინდიელებს უკან საჩუქრებით დატვირთული მონები მოჰყვებოდნენ.

ინდიელებმა ხის დიდი სკივრი გახსნეს და ერთიმეორეზე უკეთესი, ნატიფად ნაკეთები ოქროს ნივთები ამოალაგეს. შერე გადმოი-

ღეს თხელი ქსოვილის ბარდანები, ჩიტის ბუმბულებით ნაირფერად გაწყობილი ლაბადები და აუარებელი სურსათ-სანოვაგე. ესპანელებს სიხარბისაგან თვალები გაუბრწყინდათ.

არც კორტესი დარჩენილა ვალში: მან შუშის ფერადი ნაკეთობანი უსაჩუქრა თავის სტუმრებს... ხოლო მონტესუმასათვის ჩუქურთმებიანი სავარძელი, ბრჭყვიალა მედალიონით შემკული წითელი მაულის ქუდი და შუშის შძივების ყელსაბამი გადასცა.

— მე ვისურვებდი, როცა მონტესუმა მიმიღებს, ამ დიდებულ სავარძელზე იყოს დაბრძანებული და ამ შესანიშნავი ყელსაბამით იყოს მორთული, — განუცხადა კორტესმა მონტესუმას ელჩებს.

მონტესუმას დელეგაციაში მხატვრებიც ერივნენ. მათ დახატეს კორტესი, მისი მახლობელი პირები, თარჯიმნები — მარინა და აგილიარი, ესპანელების გემები, ზარბაზნები, ყუმბარები და ორი მეძებარი ძაღლიც კი. ამ ჯიშის ძაღლს ინდიელები პირველად ხედავდნენ.

კორტესმა იცოდა, რომ ამ ნახატებს უსათუოდ უჩვენებდნენ მონტესუმას, ამიტომაც მოაწყო ზარბაზნების სროლის დემონსტრირება, კავალერიაც შეტევაზე გადაიყვანა და ამით მართლაც დიდი ეფექტი მოახდინა. როგორც კი გონს მოვიდნენ სროლისაგან შეშინებული მხატვრები, მაშინვე იმის ხატვას შეუდგნენ, რაც ნახეს.

ინდიელების ყურადღება ჯარისკაცის ლითონის მუზარადმაც მიიქცია. იგი მათი ბრძენი და სამართლიანი ღმერთის კეცალკოატლის მუზარადს წააგავდა.

— მონტესუმას ძალიან გაუხარდება, თუ ამ ძვირფას ნივთს იხილავს, — განაცხადა ერთ-ერთმა ელჩმა.

— დიდი სიამოვნებით გადავცემ ამ მუზარადს მონტესუმას, — უპასუხა კორტესმა, — მხოლოდ იმ პირობით, თუ მას ოქროს ქეიშით გავსებულს დამიბრუნებს.

— რატომ გიყვართ ყველას ეგრე ძალიან ოქრო? — უკვირდათ ინდიელებს.

— ჩვენ, ესპანელებს, გულის დაავადება გვაწუხებს, ამ დაავადებას კი მხოლოდ ოქრო შველის, — ორჭოფულად უპასუხა კორტესმა.

ერთი კვირის შემდეგ მონტესუმასაგან პასუხი და, მასთან ერთად, ისეთი მდიდარი საჩუქრები მიიღეს ესპანელებმა, მათ გაოცებას საზღვარი არ ჰქონდა. რად ღირდა თუნდაც სუფთა ოქროსაგან გაკეთებული წისქვილის ქეისოდენა დისკო, რომელიც სიმბოლურად მზეს გამოხატავდა. მზეს ირგვლივ საოცარი ოსტატობით შესრულებული

უცნაური მხეცებისა და მცენარეების გამოსახულებები შემოუყვებოდა.

უფრო დიდი ზომისა იყო ვერცხლისაგან გამოქვედილი მთვარე, რომელსაც სხივების შარავანდელი და ათასნაირი საოცარა ფიგურები ჰქონდა შემოვლებული. ამას მოჰყვა: ათეულობით ოქროს მაიმუნი, ვეფხეები, იხვები, ხობები, ოქროს გულქანდები. ოქროს მასიური კვერთხები, ოქროთი მოქარგული მუზარადები და ფარები. ერთი სიტყვით, რაღა არ მოიტანეს! რანაირი ნაკეთობა გინდა, რომ აქ არ ყოფილიყო: ყოველნაირი ბუმბულებით მორთული, პეირფასი ქვებით შემკული წმინდა, ნაზი ქსოვილები, ლამაზი, მხატვრულად ნაკეთები სანდლები, — ყველაფერს ვერც ჩამოთვლის კაცი. არც კორტესის თხოვნა დაივიწყეს: ჯარისკაცის მუზარადი პირამდე ოქროს ქეიშით გავსებული დაუბრუნეს. ასლა კი საბოლოოდ დარწმუნდნენ ესპანელები, რომ მექსიკელებს მართლაც მდიდარი ოქროს საბადოები ჰქონდათ.

რამ აიძულა უზარმაზარი სახელმწიფოს მმართველი, ყოვლისშემძლე მონტესუმა II, რომლის წინაშე კანკალებდნენ მის მიერ დამორჩილებული ხალხები და ტომები, რომ ასე ხელგაშლილი შეხედროდა ამ თავზედ ახალმოსულთ? ძლევამოსილი ლაშქრობით სახელგანთქმულ მონტესუმას ძლიერი და დისციპლინებული არმია ჰყავდა და იმის მაგიერ, რომ წინააღმდეგობა გაეწია ერთი მუჟა ესპანელებისათვის, ოქროთი და ათასგვარი ძვირფასი ნივთებით ასაჩუქრებდა მათ.

მონტესუმა რაღაც ცრუმორწმუნე შიშმა შეიპყრო. ძველთაძველი გადმოცემის თანახმად, ღერმკრთალი სახის მქონე ღმერთმა კეცალკოატლმა უხსოვარ დროს შიატოვა ეს მხარე, გადაიხიზნა ოკეანის გადაღმა. წასვლის წინ კი დაიბარა, რომ აქ დაბრუნდებოდა, სამართლიანობას დაამყარებდა და მექსიკას თავის სამფლობელოდ გადააქცევდა.

ამერიკის მატერიკზე თეთრი ხალხის უეცარმა გამოჩენამ მონტესუმა დაარწმუნა, რომ დაღმა ოკეანის გაღმა მხარიდან ღერმკრთალსახიანი ღმერთის დაბრუნების ეამი. მით უფრო, რომ მოსულები კარგად ფლობდნენ ჭექასა და ელვას (ზარბაზნებს) და თან რაღაც საშინელი და საოცარი არსებები ახლდათ (ცხენები).

კორტესის ექსპედიციის გამოჩენამდე ცოტა ხნით ადრე აცტეკების სახელმწიფოს სატახტო ქალაქ ტენოჩტიტლანში თურმე საშინელი წყალდიდობა ყოფილა. ამ წყალდიდობას ქურუმები დიდი, საშინელი ცვლილებების მომასწავებლად თვლიდნენ. განა ამის დამადას-

ტურქული არ იყო ის მოვლენაც, რომ სამმა თვალისმოქრულად
კაშკაშა კომეტამ გაიელვა ღამის წყვილიაღში?

ჯარისკაცის მუზარადის ნახვამ აცტეკების მბრძანებელი საზო-
ლოდ დაარწმუნა, რომ თურები ნაძდილად კეცალკოატლის მო-
ციქულები იყვნენ და მათთან შებრძოლება უაზრობაც კი იყო. შე-
იძლება ებრძოლო ხალხს, ფიქრობდა იგი, მაგრამ განა ფიქრზე კი
შეიძლება. რომ მოსპო მრისხანე. მაგრამ სამართლიანი ღმერთის
ჯარისკაცები?

ამაოდ არწმუნებდნენ მონტესუმას ახლობლები, მათ შორის ისე-
თი გავლენიანი პირები, როგორებიც იყვნენ მისი ძმა კუიტლაუაკი
და ძმისწულები: კუაუტემოკი და კაკამაციანი. მექსიკის მმართველს,
სასწრაფოდ საბრძოლველად მოემზადებინა დიდი, ძლიერი რაზმი
და ესპანელების წინააღმდეგ გაელაშქრა. გადაეჭრა მათთვის გზა და
მერე გაენადგურებინა უკლებლივ ყველა, ანდა აეძულებინა, უკან
დაბრუნებულ იყვნენ. მონტესუმას გამარჯვების იმედი არ ჰქონდა და
ამიტომაც ფრთხილობდა, არ უნდოდა გაშოეწვია ფერმკრთალსახიან-
თა უფრო დიდი რისხვა და წყრომა.

ცრუმორწმუნე მონტესუმა თავიდანვე წაგებულად სთელიდა ამ
საქმეს. ცდილობდა, ძვირფასი საჩუქრებით მოემადლიერებინა ესპა-
ნელები და ამით როგორმე ცოტა ხნით მაინც გადაედო თავისი და-
ლუპვა.

მის წერილში, რომელიც გადასცეს ესპანელებს საჩუქრებთან ერ-
თად, ნათქვამი იყო, რომ მონტესუმა ძალიან
გაახარა სტუმრების ჩამოსვლამ, მაგრამ წუხს,
რომ მათი მიღება არ შეუძლია. გზა სატან-
ტო ქალაქამდე შორია და თან საშიში, ამი-
ტომ იგი ურჩევდა პატივცემულ სტუმრებს,
უკან დაბრუნებულ იყვნენ და ეს საჩუქრები
თავიანთი მეფისათვის მიერთმიათ ნიშნად
მისი, მონტესუმას უაღრესად მეგობრული
გრძნობისა.

ღმერთ კეცალკოატლის
ქვის ქანდაკება.

კორტესმა დიდი მადლობა მოახსენა საჩუ-
ქრებისათვის, მან სთხოვა ელჩებს, გადაეცით
მექსიკის გამგებელს, რომ შინ ვერ დავბრუნ-
დებით, ვიდრე ჩვენი მეფის ბრძანებას არ
შევასრულებთ. და პირადად არ ვინახულებ-
თო მონტესუმას. რაც შეეხება გზას, ასეთი
სიძნელები არ გვაშინებს. ჩვენ მიერ გა-

მკვლელობის გზა სწრაფად უფრო დიდია იმ მანძილზე, რომელიც მონტესუმას რეზიდენცია ტენორტი-ტლანამდე გვაშორებს. ოკეანეზე ხანგრძლივი და ძალიან მძიმე მოგზაურობის შემდეგ დედაქალაქამდე ხმელეთით მოგზაურობა სოფლიადაც ან დაქანცავს ესპანელებს.

ქანჯაყა გამოსახავს ფრთხილად — ღმერთ კი ცალკოტლეს სიზმლა.

ზრდილობისათვის კორტესი იძულებული იყო. სპასუხის საჩუქრები გაეზავნა მონტესუმასათვის და მან ელჩებს სამი ჰოლანდიური ტილოს პერანგი და მოოქრული ფლორენციული თასი გაატანა მათ ბრძანებელთან.

ათი დღის შემდეგ მონტესუმას ელჩები კელაე ეპლენ კორტესს. ძვირფას საჩუქრებთან ერთად თავაზიანი, მაგრამ მტკიცე პასუხიც ჩამოუტანეს: ესპანელებს აცტეკებს სატახტო ქალაქში ჩასვლა აკრძგორიულად ეკრძალებოდათ.

„შეთქმულმა“ კორტესის ნიჰარეში

ამასობაში კორტესის ბანაკში თავი იჩინა უცნაო ფაქტებმა. ბანაკი ქაობიან, ჯანმრთელობისათვის მავნე ადგილად იყო დაბანაკებული და ესპანელებს მოსვენება არა ჰქონდათ მწერებისაგან. ზოგს ციებაც დაწყებინა. მექსიკის სანაპიროზე ყოფნის დროს ოქროს მძივებლებმა მოკლე ხანში ოცდაათზე მეტი თანამემამულე დამარხეს.

ბოლოს ინდიელებმა სურსათ-სანოვავის მოწოდებაც შეწყვეტეს. ჯარისკაცები მხოლოდ თევზითა და ნიჰარებითა იკვებებოდნენ და ხშირად შიმშილობდნენ.

უსიამოვნება ნელ-ნელა აშკარა დრტვინებაში გადაიზარდა. ვიდრე ავადმყოფობას ჩვენთვის ერთიანად მუსრი არ გაუვლიდა ინდიელებს არ ამოვუქვლეთივართ, სამშობლოში დავბრუნდეთო, — გაიძახოდა ბევრი.

— მოგვებზრდა ეს დაობებული ორცხობილა, ხმელი პური და ნიჰარები! — ხმაშალდა ჩიოდნენ ჯარისკაცები. — ლამის შეგვკამონ

მოსკიტებმა¹, არც დღე გვაქვს მოსვენება და არც ღამე... დროა გავეცალოთ აქაურობას!

მაგრამ კორტესს სულ სხვა გეგმები ჰქონდა.

მისი დავალებით მეზღვაურებს უკვე რამდენიმე ნავსაყუდელისათვის მიეცვლიათ და ახლა კორტესი ფიქრობდა, რომელიმე მათგანში ციხე-სიმაგრე აეშენებინა. ეს სიმაგრე ტენოჩტიტლანზე სალაშქროდაც გამოადგებოდა და შემდეგში მთელი მხარის დასაპყრობდაც.

მონტესუმას ელჩებთან მოლაპარაკებამ საბოლოოდ დაარწმუნა კორტესი, რომ მექსიკის მბრძანებელს რატომღაც ეშინოდა ესპანელებისა. ასეთი უხვი საჩუქრების მირთმევა და დაუინებელი თხოვნა, უკან დაბრუნდითო, სწორედ ყოვლისშემძლე მონტესუმას დაბნეულობასა და გაუბედაობაზე მეტყველებდა.

კორტესი ვერ მიმსვდარიყო, რით იყო გამოწვეული ეს ავადმყოფური შიში. აცტეებს ხომ თავისუფლად შეეძლოთ, ერთ საათში გაენადგურებინათ მთელი ექსპედიცია. კორტესმა გადაწყვიტა, ბოლომდე ესარგებლა აცტეების დაბნეულობითა და შიშით. ხოლო ერთმა, ერთი შეხედვით, თითქოს უმნიშვნელო შემთხვევამ განსაზღვრა მისი შენიღვობა ტაქტიკა. გადაწყვიტა ინდიელებთან ინდიელებითვე ებრძოლა.

ერთხელ ბანაკს ადგილობრივი მცხოვრებლების ჯგუფი მიუახლოვდა, შეშინებულები თან აქეთ-იქით აცეცებდნენ თვალებს. გარეგნულად ძალიან განსხვავდებოდნენ აცტეებისაგან. ყურები და ცხვირის ნესტოები ოქროს რგოლებითა და ფერადი ქვევით ჰქონდათ მორთული. ქვედა ტუჩზე უცნაურად მოხატული ოქროს ფირფიტა ეკიდათ. მათი ენა არც მარინას ესმოდა და არც აგალიარს. ბოლოს გამოირკვა, რომ მოსულებიდან ორმა იცოდა აცტეური — მექსიკაში გაბატონებული ხალხისა და მარინას მშობლიური ენა.

ეს ინდიელები ტოტონაკების ტომისანი იყვნენ. ისინი ოდესღაც ძალიან ძლიერი და ძლევამოსილი ხალხი ყოფილა, მაგრამ ახლა აცტეებს ჰყავდათ დამორჩილებული. „ჩვენი ხალხი, მექსიკის ყურეს გაყოლებით რომ ქედებია, იმ ქედებს შორის და ვრცელ დაბლობებში ცხოვრობს“, — განაცხადეს მოსულებმა.

ტოტონაკების წარმომადგენლები უჩიოდნენ აცტეებს და მათ მეთაურს, ყოვლისშემძლე მონტესუმას, შევიწროებისა და ათასგვარი გადასახადების გამო.

მთელ ქვეყანას მოედო თეთრკანიანი უცხოელების ჩამოსვლის

¹ მოსკიტო — ესპანურად „მოსკიტო“ — პატარა სისხლისმსმელი ქინქლა.

ამბავი, — თქვეს მათ, — ტოტონაყების ბელადები მოხარულნი იქნებიან, თავიანთ სატახტო ქალაქ სემპოალაში მოგესალმონო.

დიდი ინტერესით ეკითხებოდა კორტესი ტოტონაყებს მათი მხარის ამბავს, ეკითხებოდა სოფლებსა და ქალაქებზე. აცტეკებზე, რომელნიც მექსიკას მართავდნენ. მარინა ძლივს ასწრებდა გადათარგმნას. ამ საუბრიდან კორტესმა შეიტყო, რომ თურმე მართო ტოტონაყები როდი იტანჯებოდნენ აცტეკების უღელქვეშ. ასეთივე მდგომარეობაში იყვნენ სხვა ტომები და ხალხებიც. ჭერჭერობით დამოუკიდებლობის წენარჩუნებას მხოლოდ მეომარი ტლამკალელები ასწრებდნენ.

კორტესმა უხვად დაჯილდოებულნი ვაისტუმრა სამშობლოში ტოტონაყების წარმომადგენლები, თან დააბარა: გადაეცათ თქვენი განმგებელს, რომ ქალაქ სემპოალას აუცილებლად მოკლე ხანში მოვიწახულებო.

ამასობაში ესპანელების ბანაკში საქმეები უფრო მეტად აირია. დაობებული ორცხო-ბილაც შემოელიათ. კუბის გუბერნატორის, ველასკესის მომხრეებმა თანდათან ხმა აიმაღლეს, უკან დაბრუნებას მოითხოვდნენ. შავრამ არც კორტესის მომხრეებს ეძინათ. მას ყველაზე თავგამოდებით იცავდა პუერტო-კარერო, ვისაც კორტესმა ბედაური აჩუქა. კორტესის ერთგულები ესპანელებს ურჩევდნენ, კორტესისათვის გადაეცათ მთელი ძალაუფლება და ველასკესისგან დამოუკიდებელი გაეხადათ ეგ. ერთხელ, ღამით, საიდუმლო კრებაზე, ბერნალ ღიასმა ასეთი რამ გაიგონა:

„— თუ ჯარი კუბაზე დაბრუნდება, ჩვენ გავჩანაგდებით, ველასკესი არხეინად მოხვეტავს მთელ ფულს, როგორც ადრე გააკეთა. გაიხსენეთ, სენიორ ღიას, თქვენ ხომ უკვე მესამედ ხართ ექსპედიცი-აში და მთელი ქონება ამ საქმეს მოახმარეთ. ახლა უკან დაბრუნება წარმოუდგენელია. ამიტომ უნდა მოვითხოვოთ ყველამ, რომ კორტესი იყოს (ველასკესისაგან დამოუკიდებელი)! მთავარსარდალი, რათა მან აქ კოლონია დააარსოს...“

როცა კორტესს მოახსენეს, „შეთქმულება“ უკვე მომწიფდა და

¹ ფრჩხილებში მოქცეული სიტყვები ციტირებულ ტექსტში არ არის, მაგრამ გვეხმარება მის გაგებაში.

ქვის ჩელიფი, რომელზედაც გამოახულია ტოტონაყების მმართველი.

მისი ერთგულ-კონკისტადორები მზად არიან, სრულუფლებიან მთავარსარდლად გამოაცხადონ იგი, მან განკარგულება გასცა, ექსპედიცია კუბისაკენ გასამგზავრებლად გამზადებულიყო.

ბრძანებზე, მიღებისთანავე „შეთქმულებმა“ კორტესის კარვის გარშემო მოიყარეს თავი და ბრძანების გაუქმება მოითხოვეს. „დაე, მხალეები წავიდნენ. ჩვენ კი გვინდა. მეფეს ვემსახუროთ, დავაჯრსოთ კოლონია და ახალ მიწები დავიპყროთ!“ — გაჰყვიროდნენ „წამქეზებლები“.

კორტესმა ვითომ გაიკვირდა, მაგრამ ბევრი ხვეწნა არ დასჭირვებია, მან განაცხადა: მზად ვარ დავემორჩილო ქარისკაცების ნება-ბურვილს და გაიუქმო კუბაში წასვლის ბრძანება. მაგრამ თუ ჯარი შორჩევს ველასკესთან დამოუკიდებელ მთავარსარდლად, მაშინ მთელი ნადვლის მებრეთედა ნაწილი მე მეკუთვნისო.

ქარისკაცები დათანხმდნენ, თუმცა ამით მათ პირად ინტერესებს ზარალი მოუვიდა. თავის მესუთელ ნაწილს მეფე წაიღებდა და მათ რჩებოდათ მხოლოდ რამდენიმე პროცენტი.

ეს გადაწყვეტილება მაშინვე დაკანონდა და ჩაიწერა კიდეც სამეფო ნოტარიუსის წიგნში.

აქვე გადაწყვეტიეს, აეშენებინათ ახალი ციხე-ქალაქი — ვილია რიკა დე ლა ენა-კრუსი („პეშმარიტი ჯვრის მდიდარი ქალაქი“), ასეუ შემოკლებით, ვერა-კრუსი. ამის შესახებ ი, რას წერს ბერნალ დიასი:

„ჩვენ ავირჩიეთ ქალაქის გამგებლები, ალკალდები და რეზიდენტები (თემის თანამდებობის პირნი). ბაზარში სამარცხვინო ბოძი აღმართეს, ქალაქგარეთ კი — სასრჩობელა. ასე ჩაეყარა საძირკველი ახალ ქალაქს“.

პირველი წაგებობანი, რომელიც კოლონისტებს დასჭირდათ ქალაქის საძირკველის ჩაყრისას, გახლდათ სამარცხვინო ბოძი და სასრჩობელა. ეს კარგი დეტალია ესპანელ დამპყრობთა დასახასიათებლად.

ორმაგი თამაში

ვერა-ლა-ენა დამოშმინდნენ, ვერ დაწყნარდნენ ველასკესის მომხრეები. მათ უკანონოდ მიაჩნდათ კორტესის მთავარსარდლად არჩევა. ეს წინააღმდეგობა მოუტიქრებელი განზრახვის ინსტენირება იყო მხოლოდ, — დაეინებოთ, იმეორებდნენ ისინი. საქმე იქამდე მივიდა, რომ

კორტესის მომხრეებსა და ველასკესის მომხრეებს შორის ხელჩართული ბრძოლა გაიმართა.

ახლა კი გადაწყვიტა კორტესმა, ძალა ეხმარა. ყველაზე აქტიური ზფოთისთავეები ბორკილებგაყოლილი გადაიყვანა კარაველებზე. ზოგი თავის მომხრეთა რაზმში ჩარიცხა. ამ რაზმს დავალებელი ჰქონდა, ახლომასლო სოფლებიდან სუოსათ-სანოვაგით მოემარაგებინა ბანაკი.

კორტესმა სწორად განჭვრიტა, რომ ბრძოლის ღროს, როცა ყოველ წუთს მოსალოდნელი იყო ინდიელების თავდასხმა, პირადი მტრები მისთვის ვერ მოიცილიდნენ.

რამდენიმე ხნის შემდეგ, როცა რაზმელები ქათმებითა და მარცვლეულით სავსე ტომრებით დატვირთულნი დაბრუნდნენ, ბანაკი გახალისდა. კორტესს არ უნდოდა ურთიერთობის გამწვავება თავის მოწინააღმდეგეებთან, არც ესპანელების ისედაც მცირე ძალების გაყოფა სურდა და ამიტომაც „სულგრძელად“ ამატია დანაშაული მემამოხეებს, ზოგიერთი კი ოქროთიც დაასაჩუქრა. ამის შემდეგ მის მტერთაგან ბევრი მეგობრადაც კი იქცა.

დამყარა თუ არა ბანაკში მშვიდობა, კორტესმა მაშინვე ჩაიწი ნაწილად გაყო. დიდი ნაწილი გემებით გაგზავნა იმ ნავსაყუდარში, სადაც ქალაქისა და ციხე-სიმაგრის აშენება ჰქონდა განზრახული, თვითონ კი მცირე ამალით ხმელეთით გაემართა იმავე მიმართულებით, უნდოდა, გზად ტოტონაკების დედაქალაქი სემპალა მოენახულებინა.

რაც უფრო შორდებოდნენ ატლანტის ოკეანეს, მით უფრო იცვლებოდა პეიზაჟი. უდაბური სანაპირო ზოლი უკან დარჩა. ესპანელებმა გადაჭრეს მწვანეში ჩათლული შესანიშნავი დაბლობი, დაქანცულნი ქოქოსის პალმების ჩრდილში ისვენებდნენ. მიაბიჯებდნენ ტროპიკული მცენარეების უღრანი ტევრის მახლობლად, ტყეებოდნენ ჯერ არნახული სიღამაზის ფერად-ფერადი ყვავილებით. სმენას ფრინველთა საამური გალობა უტკბობდათ. ალბათ, დედამიწის ზურგზე არც ერთ მხატვარს არ ძალუძდა მათი ბუმბულის შეფერილობის გამოსახვა.

ტოტონაკების სატახტო ქალაქის მისადგომებიდან კარგა მოშორებით კორ-

ტოტონაკთა ღვთაების თავის ქვის გამოსახულება.

ტესს ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენლები შეეგებნენ. სტუმრები დიდი პატივით მიიღეს ქალაქ სემპოალაში, უამრავი თაიგული და გვირგვინი მიართვეს მასპინძლებმა. ვულუბრ-ყვილო ტოტონაკები კორტესს ისე უყურებდნენ, როგორც თავიანთ მსწერს.

სემპოალა საკმაოდ დიდი ქალაქი იყო. კეთილმოწყობითა და მცხოვრებითა რაოდენობით (30 ათასი კაცი) მაშინდელი ესპანეთის ბევრ დიდ ქალაქს არ ჩამოუვარდებოდა. ზოგიერთი ესპანელი შეცდომაში შეჰყავდა ბრწყინვალედ მოპირკეთებულ კედლებს, მათ ზომ ყველგან ძვირფასი ლითონი ელანდებოდათ. „ეს კედლები გაპრიალებული ვერცხლისაა“, არწმუნებდნენ ისინი კორტესს. მაგრამ როცა სინამდვილე გამოიკვა, ყველამ მსახარად აიგდო ამის მთქმელები.

ვიდრე ჯარისკაცები ჰამა-სმით იქცევდნენ თავს, კორტესმა მარი-ნას საშუალებით მოლაპარაკება გამართა ტოტონაკების მმართველთან. კეთილგანწყობით მიიღო ოქროს სამკაულები და სხვა საჩუქრები. მერე კი განაცხადა: ჩვენ აქ ესპანეთის მეფის ბრძანებით ჩამოვდით, რათა ბოლო მოვუდოთ ყოველგვარ ბოროტებასა და უსამართლობას, დავსაჯოთ ყველა, ვინც უსამართლოდ იქცევა და გამოვექობაგოთ დაჩაგრულებსო.

კორტესის სიტყვა ყველას მოეწონა. ტოტონაკების მმართველი უჩიოდა აცტეკებს, რომლებიც თურმე ძალიან ავიწროვებდნენ მათ უზომო ხარკით, მონებად მიჰყავდათ მათი ქალიშვილები და ჰაბუკები, მსხვერპლადაც კი სწირავდნენ თავიანთ ღმერთებს.

— ჩვენ ამას აღარ დავუშვებთ, აცტეკების თვითნებობას ბოლო მოელება! — აღშფოთებით შესძახა კორტესმა. — ჩვენ დაგეხმარებით მონობის უღლის დამხობაში!

— მაგრამ თუნდაც უმნიშვნელო უჩირობა რომ შეგვაძნეონ, მონტესუმას მეომრები მთიდან წამოსული ზეავივით მოგვეპყრებიან, გრიგალივით გადაგვიქროლებენ, გადაწვავენ ჩვენს ქალაქებს, ხალხს კი ტყვედ წაიყვანენ, — მიუგეს კასიკებმა.

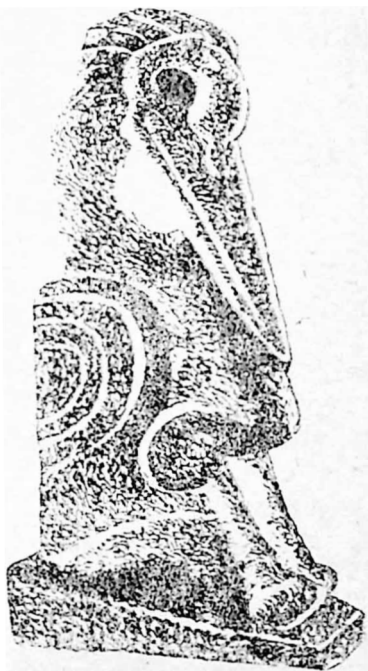
— ერთი ესპანელი გაცილებით უფრო ძლიერია, ვიდრე აცტეკების მთელი არმია! — ამაყად უპასუხა კორტესმა, თან ცდილობდა შეეტყო, რა ძალები გააჩნდათ ტოტონაკებსა და აცტეკების მიერ დამორჩილებულ სხვა ხალხებს. მან გაიგო, რომ ტოტონაკები ოცდაათ ქალაქსა და მსხვილ სოფელში ცხოვრობდნენ და საჭიროების შემთხვევაში ათიათასობით მეომრის გამოყვანა შეეძლოთ. აცტეკებს კი ბევრად მეტი ძალები გააჩნდათ.

კორტესმა კარგა ბლომად შეკრიბა საჭირო ცნობები. დაემშვიდობა მასპინძლებს. დახმარება აღუთქვა მათ და გზა განაგრძო. ტოტონაკების მმართველი ესპანელების მართო სურსათ-სანოვავით მომზარაგებას არ დასჯერდა, სასურველ სტუმრებს ოთხასი მებარგულიც აახლა.

მეორე დღეს კორტესის რაზმმა ტოტონაკების ერთ დიდ ქალაქს ჩიაუისტლანს მიადგია. ჩიაუისტლანი მაღალ მთაზე იყო გაშენებული. ამ მთას ერთ მხარეზე ფრიალო კლდე ჰქონდა და ზედ კურეს გადმოჰყურებდა. კორტესი აქაც ძალიან გულთბილად მიიღეს. მთავარ მოედანზე კორტესი ქალაქის უხუცესს ესაუბრებოდა, ამ საუბარში რომ იყო, ხალხს რაღაც აღფლევება შეატყო. უცებ მოსაუბრენი გაფთხდნენ, შიშისაგან აკანკალდნენ და სასწრაფოდ იქაურობას გაეცალნენ. თურმე ქალაქში ხუთი გადასახადის ამკრეფი ჩამოსულიყო. მალე ესპანელებმაც იხილეს ისინი.

გადასახადების ამკრეფებს მდიდრულად ეცვათ. ხელისუფლების ნიშანი — მოკაუჭებული კვერთხი ეჭირათ ხელში. მუქი ფერის პრილა თმა კეფაზე ჰქონდათ შეკრული და ვარდებით მორთული. ყოველ გადასახადის ამკრეფს მსახური მოჰყვებოდა. ყველა მსახურს დიდი მარაო ჰოქონდა.

მონტესუმას ამპარტავანმა მოხელეებმა ისე ჩაუარეს გვერდზე ესპანელებს, თითქოს ვერ შეაჩინეს. შეხედვის ღირსიც არ გახადეს. გადასახადების ამკრეფნი მასპინძლებმა შესაფერილად მიიღეს. სავანგებო შენობაში საუკეთესო საკმელ-სასმელი მიართვეს, მერე გამძღვრა მუქარი ეტაკნენ ტოტონაკების მმართველებს, მონტესუმას დაუკითხავად როგორ შემოუშვიტო ესპანელები თქვენს ქალაქში. ამისათვის მკაცრად დაისჯებით. ახლავე მოგვიყვანეთ ოცი ქაბუკი და ქალიშვილი დანაშაულის მოსაწინებლად.

ტოტონაკური ქვის ქანდაკება.

კორტესმა ეს ამბავი მარინას საშუალებით გაიგო. მან წაქეზება დაუწყო ტოტონაკებს, აგულიანებდა, არ დამორჩილებოდნენ.

— არ დამორჩილოთ, უური არ უგდოთ, უარი თქვით ხარკის გადახდაზე და ხალხის მიცემაზე.

— მაშინ ჩვენ ყველანი დავიღუპებით! — სასოწარკვეთილებით წამოიძახა ერთმა კასიკმა.

— ნუ გეშინიათ, ჩვენ დაგიცავთ, თმის ერთი ბეწვიც არ შეგერბევთ თავზე.

ასეთი ვაბედული მხარდაჭერით გამხნეებული ტოტონაკები მისცივდნენ მონტესუმას ელჩებს, შეკრეს და ციხეში გამოამწყვდიეს.

ტოტონაკების სოფლებსა და ქალაქებს ელვის სისწრაფით მოედო ფერმკრთალსახიანი ხალხის სამართლიანობისა და კეთილშობილების ამბავი. „ტოტლესები“ ანუ „ღმერთები“ შეარქვეს მათ ტოტონაკებმა. ვერ წარმოედგინათ, რომ უბრალო ადამიანებს შეეძლოთ ასეთი „გმირობის“ ჩადენა...

ტოტონაკებს უნდოდათ, სიკვდილით დაესაჯათ ხარკის ამკრეფნი, მაგრამ კორტესმა დაუშალა. „ადამიანის სისხლის დაღვრა არ შეიძლება“, — ასე ფარისევლურად არაგებდა იწილეებს ის კაცი. ვისაც ხელები ათასი უდანაშაულო კაცის სისხლით ჰქონდა გასერილი.

ტყვეების უკეთ დასაცავად სატუსალოს ესპანელები დაუყენეს მცველებად. იმავე ღამით ორმა მოხელემ მოახერხა „ვაქცევა“. მათ ხელ-ფეხი გაუხსნეს და ჯუმად მიჰგვარეს კორტესს.

კორტესმა ისინი ძლერისიანად მიიღო, დააშვერა და შეჰპირდა, ხვალ დანარჩენი ტყვეებიც თავისუფლები იქნებიანო. მალე „ლტოლვილები“ შეუმჩნევლად უსაფრთხო ადგილზე გადაიყვანეს. იქიდან უკვე ადვილად შეძლებდნენ თავიანთ სატახტო ქალაქში დაბრუნებას და მონტესუმას გადასცემდნენ, რომ კორტესს გულწრფელად უყვარს მექსიკის მბრძანებელი და მართლაც საიმედო მეგობარია მისი...

დილით კორტესმა ტოტონაკების დასანახავად „დაუდევრობისათვის“ დასაჯა გუშაგები, რომელთა „უწყურადღებობითაც“ ორი კაცი „გაიქცა“.

— დანარჩენ ტყვეებს ბოროტელები დაადეთ, — ბრძანა მან.

ხალხის თანდასწრებით მოიტანეს ჯაჭვი. ტყვეებს ბოროტელები გაუყვარეს და, უკვე რომ დაეცვათ, ესპანელთა ბანაკში გადაიყვანეს, აქ კი რაღა თქმა უნდა, თავისუფლება მიანიჭეს და მალე ყველანი ტენოჩტიტლანში აღმოჩნდნენ.

ამსობაში კორტესმა ბრძანება გასცა, ტოტონაკების სოფლებსა

და ქალაქებში მაცნეები გაეგზავნათ და ეუწყებინათ ყველასათვის, რომ ამიერიდან ტოტონაკები აღარ ემორჩილებიან მონტესუმას და ხარკსაც აღარ გადაუხდიან მას.

ამან საყოველთაო სიხარული გამოიწვია. ხალხს დაკარგული თავისუფლების დაბრუნების იმედი მიეცა.

კორტესმა საზღვარი ვიწროებაში პირობა მისცა ტოტონაკებს, „უკანასკნელ სისხლს წვეთამდე უვიზოდოლებ თქვენთვის, მაგრამ ამისათვის საჭიროა მ-ილთ ესპანელის მეფის მფარველობა: — განაცხადა მან. ტოტონაკების ბელადები დათანხმდნენ, მეტი რა გზა ჰქონდათ! დღითი დღე მოსალოდნელი იყო მონტესუმას დამსჯელი რაზმების გამოჩენა.

სამეფო ნოტარიუსმა უადრესად ზუსტად შეიტანა ოქმში ეს ამბავი და ყოველივე თავისი ხელმოწერით დაამოწმა.

ესპანეთის სამეფოში ასალი ქვეშევრდომებისათვის მალე გამოძებნა საქმე: მათ ცუხესიმაგრის აშენება დაევა. კორტესმა ძალიან კარგად იცოდა, რა მნიშვნელობა ჰქონდა ასეთი საყრდენი პუნქტის აგებას, და ამიტომ თვითონ ხელმძღვანელობდა მშენებლობას.

დაიწყეს ციხესიმაგრის კედლების ამოყვანა და ფორტის აგება. მერე გადავიდნენ ყაზოშების, საწყობების, ქალაქის საბჭოს შენობისა და საყდრის მშენებლობაზე.

ინდიელები ატურსა და ხის მასალას ამზადებდნენ, თბრიდნენ საძირკველს, ამოჰყიდნათ კედლები, ასრულებდნენ ყველა სადურგლო და ხეობის სამუშაოებს. არც ესპანელები ისხდნენ გულხელდაკრეფილნი და რამდენიმე კვირაში მექსიკის ტერიტორიაზე პირველი ესპანური ქალაქის ძირითადი ნაგებობანი უკვე შზად იყო.

ტოტონაკებმა მონტესუმამ შეიტყო, რომ მისი ელჩები დაამატებდნენ და ციხეში უკრეს თავი, განრისხდა, მასში გაიღვიძა გულადმა მხედართმთავარმა და სასწრაფოდ იწყო ჯარის შეგროვება, უნდოდა შური ეძია ტოტონაკებზე ამ გაუფიქრარი თავხედობის გამო, მაგრამ მალე გამოჩნდნენ კორტესის მიერ განთავისუფლებული ტყვეები და ამცნეს მონტესუმას, ვინც იყო მათი მსხველი (ხოლო ვისი წაქეზებით დააკავეს ისინი, ამას ვერ მოხდნენ). მონტესუმა კვლავ შეიპყრო თეთრებისადმი ცრუმორწმუნეობრივმა შიშმა.

მან გააუქმა განკარგულება დამსჯელი ექსპედიციის შესახებ და ახალი დელეგაცია გაგზავნა ესპანელებთან, თან ძვირფასი საჩუქრები გაატანა. დელეგაციას სათავეში ჩაუყენა თავისი ძმისწულები და სამეფო კარის ოთხი უზუცესი კარისკაცი. ტოტონაკებმა თვალნათლივ დაინახეს, რომ ამაყი აცტეკები არამც თუ სამაგიეროს უხდიდ-

ტოტონაკთა თიხის ჯვრები.

ნენ კორტესს, პირიქით, ელაჭუცებოდნენ და ეფერებოდნენ მას, ამიტომ საბოლოოდ დარწმუნდნენ მის ზებუნებრივ ძალაში. თვით ღიღსა და ყოვლისშემძლე მონტესუმასაც კი ეშინია მისი! ხოლო თუ კორტესი მათ გამოეჭომაგება, მონტესუმა ხელსაც აღარ ახლებს ტოტონაკებს.

ამის შემდეგ კორტესი მათ თვალში სამართლიანობის სიმბოლოდ იქცა. ყველა ძველი, ჩაბლართული საქმე. უფრო სწორად, საზღვრების გამო ატეხილი დაეცა კი ამიერიდან კორტესის სამსჯავროზე

გაპქონდათ. კორტესი ამით სარგებლობდა. უნდოდა, ბავშვურად გულუბრყვილო ინდიელები დაერწმუნებინა, რომ იგი უსაზღვროდ ძლიერი, მოუსყიდავი და სამართლიანია.

ერთხელ კორტესთან უჩივლეს ტოტონაკების ერთ-ერთი დიდი ქალაქის მმართველს. მან „წესრიგ“-ს დამყარების“ მიზნით, იქ ერთი ხნიერი ჯარისკაცი, ვინმე ერედია გაგზავნა. ამ ჯარისკაცის პორტრეტს შესანიშნავად აღწერს ბერნალ ღიასი: „ერედია ძალიან შეუხედავი იყო. ნაყევილარი სახე კრილობებს დაესერა. საშინელი წვერი ჰქონდა და ელამი თვალები. წელში მოხრილი იყო და კოკლი... ამას გარდა, ძალიან ცბიერიც გახლდათ ეს ერედია... იგი ისე უცბად შევიდა როლში, რომ განცვიფრებულა კასიკი და მთელი მისი ამაღა დაარწმუნა თავის ზეადამიანურ ძალაში“.

გააკათოლიკეს თუ არა ადგილობრივი მცხოვრებნი, კორტესმა ბრძოლებში დასახიჩრებულ ინდიელს ხუან დე ტორესს დააფალა, ყველა საეკლესიო საიდუმლოებანი გაეცნო ახლად მოქცეულებისათვის. ახლად მოვლენილი პატრი იქვე ცხოვრობდა, მთავარ ტაძართან, რომელიც კათოლიკურ ეკლესიად იყო ქცეული.

საჩუქარი მშვსს

სრულიად მოულოდნელად კორტესმა მცირედი მაშველი ძალა მიიღო. ახალი ქალაქის ფერა-კრუსის ნახსაყუდელს კუბიდან მოსული გემი მოადგა. გემზე თორმეტი ბედღსმაქიებული იყო: ათი ჯარისკაცი, ორიც ოფიცერი, ამას გარდა, ორი ცხენი. ცხენებმა ყველაზე მეტად გაახარა კორტესი. ესპანელებს ცხენები ისედაც ცოტა ჰყავდათ და კიდევ დანაკლისი განიცადეს. სამი ცხენი მოუყვდათ ბრძოლის ველზე. კორტესის აზრით კი ახლა მექსიკის დაპყრობაში მეტად დიდი როლი სწორედ ცხენოსნებს უნდა შეესრულებინათ.

ახალმოსულებიდან მან შეიტყო, რომ კუბის გუბერნატორი ველასკესი სულაც არ შერიგებოდა მექსიკელების თვითნებურად წასვლას და ესპანეთის მეფესთან აპირებდა თურმე კორტესზე ჩივილს. კორტესმა ძალიან კარგად იცოდა, თუ ველასკესი დაასწრებდა ჩივილს, ოქროსა და დიდების მაგიერ, მას მოელოდა მკაცრი სასჯელი და პატივის აყრა. იქნებ სახიჩოებლაც არ ასცდენოდა. დამოუკიდებელ მთავარსარდლად მისი არჩევის შესახებ შეღვავნილ ოქმებს არავითარი ფასი არ ექნებოდა, თუ უმაღლესი ხელისუფლება ნაპარს არ დაუქერდა. კორტესმა კარგად იცოდა თავისი ქვეყნის აღათ-წევები

და ზნე-ჩვეულებები. შეწყნარებას არ ელოდა. ეკვი არ არის, ექსპედიციის თვითნებურად წასვლას და, საერთოდ, ყველა მის მოქმედებას საწინააღმდეგო კარზე მძიმე დანაშაულად ჩათვლიდნენ. იმ დროს, როდესაც კუბის გუბერნატორი ველასკესი აღკვეთილი იყო ყველა რწმუნებით, იგი, კორტესი, არსებითად მხოლოდ ცრუ თვითმარქვას წარმოადგენდა.

არა, უნდა დავასწორო ველასკესს, -- გადაწყვიტა კორტესმა, -- გავუზახუნო გემს და მოხსენებას თვით კარლოს მეხუთეს და ვაცნობებ. რომ ახალი მდიდარი მიწები შევეუერთე მის სამეფოს და არწმუნებებს ვთხოვ შემდგომი მოქმედებისთვისო.

მაგრამ როგორ დააჯეროს მეფე, რომ ეს წამოწყება რამედ ღირს, რომ კორტესი გააბედნიერებს ესპანეთს? ყველაზე კარგი და მკვერ-მეტყველი ადვოკატი ოქროა! დაე, იგი ოქრომ დაიცვას!

მერე დაუწყო დარწმუნება ჯარისკაცებს და ოფიცრებს, უარ-ეთქვათ თავიანთ წილ ოქროზე ესპანეთის მეფის სასარგებლოდ. პირადად მეც უარს ვაცხადებ ჩემს „მეხუთედზეო“. გულში კი ფიქრობდა: იქნებ კარლოს მეხუთის გული ამ ძვირფასი საჩუქრით მაინც მოვიგოო.

ეს დროებითი დანაკარგი იქნება, -- არწმუნებდა მეომრებს, -- ნამდვილი განძეულობა ახლა გველისო!

ეს გადაწყვეტილება ყველამ საკუთარი ხელმოწერით დაადასტურა.

რა თქმა უნდა, ყველა არ იყო მომხრე თავისი წილი ოქრო სხვისთვის ეჩუქებინა, ოქრო ხომ მათი წამოწყების ერთადერთი მიზანა იყო? ახლა კი აიძულებდნენ, „ნებაყოფლობით“ ეთქვათ მასზე უარი... კორტესმა ეს გადაწყვეტილება საყოველთაოდ გამოაცხადა და ახლა უკვე ძნელი იყო წინააღმდეგობა გაეწიათ. ბევრმა ვერც გამოამჟღავნა უკმაყოფილება და წყენა გულში ჩაიმარხა.

კორტესმა წერილი მისწერა ესპანეთის მეფეს. მთელი თავისი მკვერმეტყველება გამოიყენა, რათა წესაფერისად აეწერა ყველა ის სიძნელე, ზიჯათი, ბრძოლები და შეტაკებები, რაც ექსპედიციას გადაეცადა. მან კარგად დაასურათა ახალი ქვეყნის სიმდიდრე და ის, თუ რა ცუდი და მავნე როლი ითამაშა ექსპედიციის საქმიანობაში ველასკესმა.

ამ უსტარს თან დაურთო ჯარისკაცებისა და ოფიცრების წერილიც. წერილში ყველა საკუთარი ხელმოწერით ადასტურებდა კორტესის დიდ დამსახურებას, მეფისადმი მის განსაკუთრებულ ერთგულებას. მეომრებო სთხოვდნენ მეფეს, არ წაერთმიათ მათთვის ასეთი

გულადი და მამაცა მხედართმთავარი.

მესამე ანალოგიური შინაარსის წერილი გაუგზავნა მეფეს ახალი ქალაქის მაგიტრალმა. „ეს მიწა,—ნათქვამი იყო წერილში, — ისევე მდიდარია ოქროთი, როგორც ის მხარე, საიდანაც მეფე სოლომონი ამ ლითონს ღებულობდა თავისი ტაძრისათვის“.

ქალაქის თვითმმართველობა კორტესის მეგობრების ხელში იყო. მათაც, რაღა თქმა უნდა, არაფერი დაიშურეს და რაც შეეძლოთ, აქეს და აღიდეს იგი.

კორტესი კი ყველაზე დიდ იმედებს მაინც ოქროზე ამყარებდა და არა წერილებზე. ეს იყო ესპანეთის მეფისადმი მისი ერთგულების ნივთიერი დადასტურება.

ელჩებად კორტესმა გამოყო მონტეხო და პუერტოკარერო, სამეფო კართან დაახლოებული თავისი უერთგულესი ადამიანები.

ფრანსისკო მონტეხო ჯერ კიდევ გრიხალვას ექსპედიციაში იღებდა მონაწილეობას. მერე კორტესს მიეკედლა. მონტეხო ერთ-ერთი იმათგანი იყო, ვინც მთელი თავისი კაპიტალი ამ საქმისათვის დააბანდა. მოგვიანებით იგი კონკისტადორების ახალ ექსპედიციას ხელმძღვანელობდა და იუკატანის ნახევარკუნძულიც დაიპყრო.

კორტესმა მონტეხოს მისცა ყველაზე სწრაფმავალი გემი. თხუთმეტი მეზღვაური და სურსათის აუცილებელი მარაგი. ოქროს გარდა, გემი ცოცხალი „ექსპონატებითაც“ დატვირთეს — ოთხი ინდიელი მონა გააყოლეს თან. გემი ისე უნდა წასულიყო ესპანეთში, რომ კუბისათვის გვერდი აეველო, რათა შემთხვევით ველასკესს ანდა მის მგობრებს არ ჩავარდნოდა ხელში.

ესპანეთის მეფე კარლოს V-თან გაგზავნილი კორტესის ელჩი ფრანსისკო მონტეხო.

ელჩები 1519 წლის 26 ივლისს დაიძრნენ, 30 ივლისს კი უკვე ნათელი გახდა, რა მოჩვენებითი ყოფილა თურმე ის ერთსულოვნება, რასაც კორტესმა მიაღწია.

სრულიად შემთხვევით, ერთ-ერთი მონაწილის სიმხდალემ გამოაშკარავა შეთქმულება გენერალ-კაპიტნის წინააღმდეგ. ამჯერად საკმე ძალიან სერიოზული ჩანდა და სრულიად არ ჰგავდა იმ ინსცენირებას, რომელიც არც ისე დიდი ხნის წინ გაითამაშეს კორტესის მომხრეებმა.

შეთქმულებს განზრახული ჰქონდათ, ხელში ჩაეგდოთ კარაველა, გაჰყოლოდნენ ესპანეთისაკენ მიმავალ გემს, დაპატრონებოდნენ მას და ველასკესისათვის მიეყვანათ კუბაში. მათ მოასწრეს კიდევ კარაველას მომზადება გასაპარავად, ჩუმად გადაზიდეს იქ სურსათ-სანოვაგე, წყლის მარაგი და იარაღი.

სწორედ იმ ღამით, როცა შეთქმულებს სანაპირო უნდა დაეტოვებინათ, ისინი შეიპყრეს და სამხედრო სასამართლოს გადასცეს. ორი ჩამოახრჩვეს (ერთი მათგანი სწორედ ის ხუან ესკუდერო იყო, რომელმაც რამდენიმე წლის წინ მარჯვედ გადაუგრიხა ხელები კორტესს ჰანტ-იაგოში, ეკლესიიდან გამოსვლის დროს), ლოცმანს ფეხი მოაქრეს, დანარჩენები კი შპიცრუტენებით¹ დასაჯეს. დაუსჯელი დარჩა მხოლოდ ამ შეთქმულების ორგანიზატორი და სულისჩამდგმელი, წმინდა მამა ხუან დიასი, მას მღვდლის წოდებამ უშველა.

ასე რომ, პირველი საქალაქო ნაგებობანი — სახრჩობელა და სა-მარცხვინო ბოძი — ძალიან მალე დასკირდა კორტესს.

შეთქმულებამ აშკარად დაანახვა კორტესს, რომ ჯარისკაცებზე და მატროსებზე დაყრდნობა არ შეიძლებოდა. თურმე არაფერს ნიშნავს, რომ მისი კარნახით მათ არაერთხელ „ერთხმად“ მიიღეს გადაწყვეტილებანი. გულში კორტესი მათ ეჭავრებოდათ. მართალია, ახლა შეძლო და მოახერხა შეთქმულთა გამომჟღავნება, მაგრამ განა აქვს იმედი, რომ შემდეგშიც მოახერხებს ამას? ხოლო თუ ჯარი აჯანყდა და კუბაში დაბრუნდა, მაშინ ხომ აცტეკების ოქროზე ოცნებას სამუდამოდ უნდა გამოესაღმოს?

არა, ყველა უკანდასახევი გზა ისე უნდა გადაეკრა, რომ დაბრუნებაზე ფიქრიც კი ვერავინ გაბედოს. ეს კი მხოლოდ კარაველების განადგურებით მოხერხდება...

¹ შპიცრუტენი — გრძელი, მოქნილი კოხები ანდა წნელები, რომლითაც ღამნაშავე ჯარისკაცებს წკებლავდნენ.

შეიძლება კორტესის ასეთი გაბედული გადაწყვეტილება უპკუო-
ზად მოგვეჩვენოს. თითოეული კარაველა ესპანელებისათვის მოცუ-
რავე ციხე-სიმაგრე იყო. ეს იყო ერთადერთი საშუალება შორეულ
სამშობლოში დასაბრუნებლად. ამას გარდა, კარაველებს ჰქონდათ
დიდი ღირებულება, კორტესმა ხომ მთელი თავისი ჯონება ამაში და-
აბანდა და განა მარტო თავისი... მაგრამ შექმნილ ვითარებაში ექსპე-
დიციის ხელმძღვანელს მიაჩნდა, რომ მათი მოსპობა იყო ერთადერთი
სწორი გადაწყვეტილება.

კორტესმა ისიც იცოდა, რომ აცტეკების დედაქალაქში მოსა-
ლოდნელი ლაშქრობა ბევრს აშინებდა. შიში კი ადვილად აფიქრები-
ნებდა მეომრებს კუბაში დაბრუნებას. ვიდრე კარაველები ექნებო-
დათ, გაქცევა ძალიან ადვილად მოხერხდებოდა. მცირერიცხოვანი
არმია თვალწინ გაუქრებოდა. მაგრამ, როცა ნახავდნენ, რომ უკანდა-
საბრუნებელი საშუალება აღარ არსებობდა, ესპანელი მეომრები
გაათქეცებით იბრძოლებდნენ. მათ უნდა შეიგნონ, ფიქრობდა კორ-
ტესი, რომ ხსნა მხოლოდ წინსვლაშია. ამას გარდა, ქვეითი ჯარი
ერთბაშად შეივსებოდა იმ ას ათი მატროსით, საერთოდ რომ არ მო-
ნაწილეობდნენ ხოლმე ხმელეთზე ბრძოლებში.

ყველაფერი ეს გონიერულად აწონ-დაწონა კორტესმა და გადა-
წყვიტა, თავისი ფლოტი გაეხადგურებინა. მაგრამ როგორ გაანადგუ-
როს ისე, რომ ამათ აშკარა ამბობება არ გამოიწვიოს?

კორტესმა ძირითადი ძალები სემპალაში გაგზავნა და უბრძანა,
სალაშქროდ მომზადებულიყვნენ. ამ დროს წინასწარმოსყიდულმა
ლოცმანებმა წარუდგინეს მას ოფიციალური პატაკი, რომ ვითომდა
კარაველები გაფუქდა, ძლივს დაგანან წყალზე და სადაცაა ჩაიძი-
რებიან, რადგან ფსკერები ერთიანად გამოქმული აქვთ ჭია-მატლე-
ბისაგან.

კორტესმა შესანიშნავად ითვალთმაქცა, ძალზე შეიცხადა ეს ამ-
ბავი.

— ახლა როგორ უნდა მოვიქცეთ? — შეშფოთებით შეეკითხა
იგი ლოცმანებს.

— მათი შეკეთება შეუძლებელია, კარაველები უნდა მოვსპოთ!

— თუ ასეა, ჩვენი ვალი ბოლომდე ვაეკაცურად უნდა შევასრუ-
ლოთ, — შესაბა კორტესმა. — იყოს ნება ღვთისა!

ცხრა კარაველას ჩამოხსნეს იალქნები, ბაგირები და მთელი მოწ-
ყობილობა, ყველაფერი, რასაც კი ღირებულება ჰქონდა, თვით ხო-
მალდები კი მეჩხეზე გარიყეს, სადაც ისინი მალე ზვირთებმა დაამს-
ხვრია.

როცა ჯარისკაცებმა ეს ამბავი შეიტყვეს, აშკარა ამბოხებამ იფეთქა.

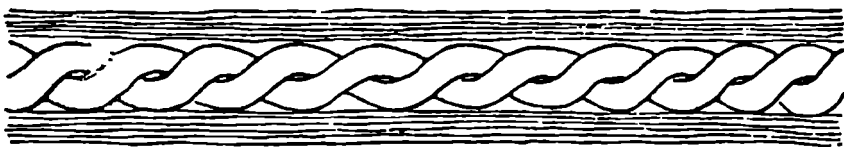
— გენერალმა აქ ამოსახოცად მოგვრეკა, როგორც პირუტყვის ჯოგი მიჰყავთ ხოლმე სასაკლაოზე, — გაჰყვიროდნენ ისინი.

მაგრამ ახლა ყველაფრის ბატონ-პატრონი მხოლოდ და მხოლოდ კორტესი იყო.

— წინსვლისას თუ სულ უკან-უკან იხედები, ეს იმას ნიშნავს, რომ თავი დამარცხებისთვის გაწირე. — ამბობდა იგი. — მხოლოდ საქმის წარმატებით დაგვირგვინების რწმენა მოგვითმს გამარჯვებას. თუმცა, მშიშრებს, სულმოკლეებსა და ლაჩრებს ახლაც შეუძლიათ დაბრუნდნენ შინ. ერთი გემი ხომ გადარჩა, დაე, გაემგზავრონ კუბაში და უამბონ, როგორ მიატოვეს თავიანთი მეთაური, თავიანთი ამხანაგები და დამშვიდებით ელიან ჩვენს დაბრუნებას. ჩვენ კი დავბრუნდებით მექსიკის ოქროთი! — დაასრულა მან თავისი სიტყვა.

რა თქმა უნდა, არავის უნდოდა, თავისი სიმბდალე ეღიარებინა, ამიტომაც არავის უსარგებლია კორტესის წინადადებით. ახლა კი კორტესს შეეძლო დამშვიდებულიყო, რადგან მის განზრახვას წარმატება ხვდა. უკვე აღარ ეშინოდა ვინმეს გაპარვისა. ამიერიდან ვერავინ შეეცდებოდა უკან დაბრუნებას და ამით მისი პატივმოყვარე გეგმების ჩაშლას.

თ ა ვ ი მ ე ს ა მ ე

მხოლოდ წინ!

ფროსანო რაშო! გამაქენე მთელი სისწრაფით,
ქარზე უსწრაფეს გადამაფრინე
და მიმიყვანე ახალ ქვეყანას —
ტურფა მექსიკას რომ უწოდებენ.

პ. პ ა ი ნ ე, „ვიცლიპუცლი“.

გზა ტლამაკალასაკენ

1519 წელს 16 აგვისტოს კარგად დასვენებულმა და ყველა საჭირო მოწყობილობით აღჭურვილმა კორტესის არმიამ სემპოალა დატოვა. და გეზი მექსიკის დედაქალაქ ტენოჩტიტლანისაკენ აიღო. ლაშქრობაში ოთხასი ქვეითი ჯარისკაცი და თხუთმეტი ცხენოსანი მონაწილეობდა. პირადი იარაღის გარდა მათ მხოლოდ შვიდი ზარბაზანი მოჰქონდათ. კორტესს მეტი ძალები გააჩნდა, მაგრამ იძულებული იყო გარნიზონის ნაწილი ქალაქ ვერა-კრუსში დაეტოვებინა. სამაგიეროდ, ახლა მას მოკავშირეებად ტოტონაკები ჰყავდა, რომლებიც ესპანელებს თავიანთი დამოუკიდებლობის მცველებად თვლიდნენ.

სემპოალას მმართველებმა მისცეს კორტესს ათას სამასი მეომარი და ათასი მებარგული, რომელთაც ესპანელთა ზარბაზნები და ალალი უნდა ეტარებინათ. გარდა ამისა, ესპანელებს ორმოცი წარჩინებული ტოტონაკი ახლდა. ისინი კორტესის მრჩეველ-გამყოლებად ითვლებოდნენ და ვითომდა ესპანელებს უცხო ხალხებთან კავშირ-პორობის დამყარებაში უნდა დახმარებოდნენ. სინამდვილეში

კი ისინი მძევლები იყვნენ. კორტესი შიშობდა, როცა მისი ორპირობა გამოაშკარავდებოდა, ღლეწანდელი მოკავშირეები დაუყოვნებლივ დაუძინებელ მტრებად გადაიქცეოდნენ. ამიტომ იგი საჭიროდ თვლიდა, შტაბში მძევლებად ჰყოლოდა ქალაქთა მმართველები, ტომთა ბელადები და სხვა გავლენიანი პირები.

მძიმე ჯარისკაცური ტვირთისაგან განთავისუფლებულ ესპანელებს ღიდხანს არ დასცალდათ დამტკბარიყვნენ ტროპიკული მცენარეების სიმშვენიერით. ამ მცენარეებს შორის გადიოდა მათი გზა. მალე მათ კორდილიერის ციცაბო უღელტეხილების გადალახვა მოუხდათ. რაც უფრო მალლა მიიწევდნენ ვიწრო და დაკლაკნილი ბილიკებით, მით უფრო იცვლებოდა ლანდშაფტი და ჰავა.

დაუბერა მთის ციფმა ქარმა, ხან წვიმდა, ხან სეტყვა მოდიოდა. ტანსაცმელი ყინულოვით ცივი წვიმის წვეთებით იქლინებოდა, ღამღამობით სიცივე ძვალსა და რბილში ატანდა. მდიდარი და მრავალფეროვანი მცენარეულობა მაღალი მთების მწირმა მცენარეულობამ შეცვალა.

კონკისტადორებმა ბუზღუნი დაიწყეს. გაუთავებელმა ღაშქრობებმა არაქათი გამოაცალა მათ, მიზანი კი ჯერაც შორს იყო. უფრო მეტი გაჭირვება ესპანელთა ახალ მოკავშირეებს — ტოტონაკებს დააოჯათ.

მზიანი სამხრეთის მკვიდრნი პირქუშ ჰავას სრულიად მოუმზადებელნი შეხვდნენ. მსუბუქად ჩაცმული ტოტონაკები სიცივეს ვერ უძლებდნენ, ავად ხდებოდნენ და ათეულობით იხოცებოდნენ.

კორტესი ამას არავითარ ყურადღებას არ აქცევდა. იგი დანაკარგს ანგარიშს არ უწევდა მაშინაც კი, როცა ეს მის თანამემამულეებს ეხებოდა. მით უმეტეს, არაფრად აგდებდა ინდიელთა ტანჯვა-წვალებას. მხოლოდ ხანმოკლე შესვენებებს აცხადებდა ძილისათვის და სულ წინ მიისწრაფოდა.

მწვერვალის გადალახვის შემდეგ, როგორც იქნა, ზომიერჰავიან ღიდ ველზე გავიდნენ. გამოჩნდა ცოცხალი კაქტუსის ღობით შემოვლებული საგულდაგულოდ დამუშავებული მინდვრები, რაც იმას მოასწავებდა, რომ მოსახლეობა სადმე ახლოს ცხოვრობდა.

მართლაც, მალე წინ თეთრად მოქათქათე ღამაზი ქალაქი გამოჩნდა. მას ესპანელებმა კასტილბლანკო („თეთრი ციხესიმაგრე“) უწოდეს.

ქალაქის მმართველები კორტესის არმიას ექვით შეხვდნენ. თუმცა სურსათიც მიაწოდეს და ღამის გასათევიც მიუჩინეს, მაგრამ ყველაფერს აშკარად უხალისოდ ასრულებდნენ, როგორც უსიამოვნო

მოვალეობას. „თეთრი ციხესიმაგრის“ მცხოვრებნი აცტეკებს ხარკს უხდიდნენ, ამიტომ კარგს არაფერს ელოდნენ არც ესპანელებისაგან და არც მონტესუმასაგან.

ქალაქის მმართველები განუწყვეტლივ აქებდნენ და ადიდებდნენ მონტესუმას, მის ძლიერებას, ვაჟკაცობასა და სიმდიდრეს. ეალში არც კორტესი რჩებოდა. მისი დავალებით მარინა გულმოდგინედ აუწერდა ინდიელებს ცხენებისა და ზარბაზნების უძლეველ ძალას.

— ესენი ომში ჩვენი მეგობრები არიან. — ამბობდა მარინა. — გააფთრებით ეკვეთებიან მტერს და უღმობლად ანადგურებენ მას. ბრძოლების დროს ესპანელები ძლივს აკავებდნენ მათ...

კორტესს ერთი სული ჰქონდა, მოექცია წარმართი „ქეშმარიტ სარწმუნოებაზე“, მაგრამ ამას წინ აღუდგა მღვდელი ოლმედო.

— ჯერ ადრეა, უნდა მოვითმინოთ, — ამბობდა ცბიერი პატერი, რომელსაც ახლად მოქცეულთა მღელვარება აშინებდა.

ხუთი დღის შესვენების შემდეგ ექსპედიცია გზას გაუდგა და რამდენიმე დღეში სრულიად უხიფათოდ მიაღწია პატარა დამოუკიდებელ სახელმწიფოს ტლაშკალას. კორტესმა აქ წინასწარ გამოგზავნა ტოტონაკთა ოთხი წარჩინებული: მათ ტლაშკალელებს კორტესის ფრიად მკვერმეტყველური, მაგრამ სრულიად გაუგებარი წერილი ჩამოუტანეს. შინაარსი ამ წერილისა იმაში მდგომარეობდა, რომ ესპანელები ტლაშკალელებს მათ მიწა-წყალზე გატარების უფლებას სთხოვდნენ. ელჩებს ამის მოხსენება ზეპირადაც შეეძლოთ, მაგრამ კორტესის აზრით, დახვეწილ ესპანურ ენაზე შედგენილ და ინდიელეზისათვის სრულიად უცნობი ნიშნებით მოხატულ წერილს მეტი წონა და დამაჯერებლობა ექნებოდა.

მ ა ხ ე შ ი

ახალი სახელმწიფოს საზღვრებთან მისვლა ესპანელებმა იოლად შეიტყვეს. მეწინავე რაზმი სამი მეტრი სიმაღლის და ექვს მეტრზე მეტი სიგანის ქვის კედელს მიაღწა. კედელს ზემოდან სპეციალური თავდასაცავი ნაგებობანი შემოუყვებოდა. გასასვლელი მხოლოდ ერთ ადგილას იყო, თანაც ყოველი მხრიდან ადვილად დასამიზნებელი. კედელი მრავალ ასეულ მეტრზე იყო გადაჭიმული და მისი ნაპირები ციცაბო კლდეს ებჯინებოდა. შესასვლელი, ერთი შეხედვით, დაუტავი ჩანდა. კაციშვილი არ ჰკაჟანებდა. კორტესის წარგზავნილები უკან არ ბრუნდებოდნენ, თითქოს დედამიწამ შთანთქაო, თუმცა

ყველა ვადა ამოიწურა. მცირე ხნის მოფიქრების შემდეგ კორტესმა რაზმი თავის ზაფანგის მსგავს ვიწრო გასასვლელისაკენ დაძრა.

სხვა რა გზა იყო? უკან ვერ გაბრუნდებოდნენ, ეს აშკარა დალუპვა იქნებოდა.

აქ, კედელთან დგომა და ლოდინი, როდის მოვიდოდნენ ტლაშკალელები, უაზრობა იყო. რჩებოდა ერთადერთი გამოსავალი — წინ წასვლა. იქნებ ბედს გაეღიმა.

ტლაშკალელი ინდიელები აღრიდანვე სახელმოხვეჭილები იყვნენ მთელს მექსიკაში. ისინიც ზოგიერთი ხალხით აცტეკებს არ დამორჩილდნენ და დამოუკიდებლობა შეინარჩუნეს. მშვიდობიანი მთიელი მიწათმოქმედნი (სიტყვა „ტლაშკალა“ „პურის ქვეყანას“ ნიშნავს) საშიშროებისთანავე იარაღს ჰკიდებდნენ ხელს.

აცტეკებმა ბევრჯერ სცადეს ტლაშკალელთა დამონება, მაგრამ ამაოდ. გაუვალი მთები ეხმარებოდნენ თავისუფლებისმოყვარე მთიელებს ძლიერ მტერთან ბრძოლაში. ტლაშკალელებთან ერთ-ერთ უკანასკნელ შეტაკებაში დაიღუპა მონტესუმას საყვარელი ვაჟი-შვილი.

ეს მოხდა მექსიკაში ესპანელთა გამოჩენამდე ცოტა ხნით ადრე. მონტესუმა საპასუხოდ ახალ, კიდევ უფრო ძლიერ ლაშქრობას ამზადებდა, რომელსაც უნდა აღეგავა პირისაგან მიწისა დაუმორჩილებელი ტლაშკალა.

ერთხანს ესპანელებს წინააღმდეგობა არ შეხვედრიათ, მაგრამ აი ავანგარდში მყოფმა ცხენოსნებმა ინდიელთა რაზმს მოჰკრეს თვალი, რაზმში ოცდაათამდე კაცი თუ იქნებოდა.

ესპანელებმა იცოდნენ, რომ ცხენის მარტო დანახვაც კი ინდიელებს აშინებდა. ამიტომ დამშვიდებით განაგრძეს გზა. მაგრამ ტლაშკალელებმა, თავიანთი მცირერიცხოვნების მიუხედავად, უკან კი არ დაიხიეს და არ გაიქცნენ, ცხენოსნებს შემოუტყდნენ, ცდილობდნენ მხედრები ცხენებიდან ჩამოეყარათ... ხელიდან შუბებს სტაცებდნენ. პირველივე შეტაკებისას ორი ცხენი მოკლეს, ხოლო ერთი მხედარი სასიკვდილოდ დაჰრეს.

ამასობაშუა ესპანელებს ქვეითი ჯარი წამოეწია. მეორე მხრიდან ტლაშკალელთა საშველად რამდენიმე რაზმი გამოჩნდა. მათი რიცხვი თანდათან იზრდებოდა და მალე ამ ადგილას სამი ათასზე მეტმა კაცმა მოიყარა თავი.

პირველმა საარტილერიო გასროლამ ინდიელებს უკან დაახევინა. თუმცა, ეტყობოდათ, ამას თავიანთი კასიკების ბრძანებით აკეთებდ-

ნენ. მთებში დარხეულმა პირველმა საარტილერიო დაქუხებამ სულაც ვერ შეარყია ტლაშკალელთა მეგრძოლი შემართება.

მთის ვიწროებიდან გამოსული ესპანელები დიდი სიფრთხილით დაეშვნენ აყვავებულ ბაღებში ჩაფლულ ველზე და მდინარის პირას დაბანაკდნენ.

„ჩვენ კრილობები მოვიბანეთ, — წერს ბერნალ დიასი, — რაკი სხვა ცხიმი არა გვქონია, იარებზე მოკლული ინდიელის გადამდნარი ქონი წავისვით“. ადამიანის ქონით მკურნალობდნენ ესპანელები დაჭრილ ცხენებსაც.

გათენებისას ბრძოლა განახლდა. ომში გართული ესპანელები ინდიელებმა ვიწრო ხეობაში შეიტყუეს. აქ ცხენოსნები გაშლას ვერ ახერხებდნენ, არტილერიას კი ძალიან უჭირდა მოქმედება. ერთ-ერთ მოსახვევში, სადაც მიიმალა ესპანელების მიერ დევნილი რაზმში, კორტესმა უეცრად ბრძოლაში ჩასაბმელად გამზადებული ოცდაათიათასიანი არმია დაინახა. არმიას სათავეში ტლაშკალელთა ერთ-ერთი მთავარი მმართველის ვაჟიშვილი, თავისი გულადობით კარგად ცნობილი ხიკოტენკატლ-უმცროსი ედგა.

ამომავალ მზის სხივებში ათასწრად ბზინავდნენ ფრინველის ფრთები — ინდიელთა შემკულობა, მათი იარაღი — ობსიდიანისწვერიანი¹ ისრები და შუბები, საბრძოლო დროშები, რომლებზედაც ოქროსფერი ფრთავაშლილი არწივი ან კლდეზე შემდგარი დიდი ყანჩა იყო გამოსახული. მეომრებს სახე თეთრ-ყვითელი ზოლებით მოეხატათ.

შეთაურების გარჩევა ადვილად შეიძლებოდა. თავს ოქროთი და ძვირფასი ქვებით შემკული ფანტასტიკური თავსაბურავები უმშვენებდათ, ტანზე კი გასაოცარი ფერის ფრინველის ფრთის წამოსასხამები ემოსათ. ზოგს კბილებდაკრეჭილი ველური ცხოველების გამოსახულებიანი მუზარადები ეხურათ.

ყურთასმენის წამლები ყვირილით, მთიდან მომსკდარი ზეავივით ეკვეთნენ ტლაშკალელები ესპანელებსა და მათ მოკავშირეებს, ისრები, ხელშუბები და ქვები დაუშინეს.

ინდიელები მაღლობზე იდგნენ და ამიტომ მათი პოზიციები ბევრად უფრო მოხერხებული იყო. ისინი მოწინააღმდეგეს ქვიშასაც აყრიდნენ, რათა მტერის კორიანტელს ორიენტაციის საშუალება მოესპო.

კორტესმა სწრაფად აუღო ალლო შექმნილ მდგომარეობას და

¹ ობსიდიანი — ვულკანური მინა, მკრელწახნაგიანი მინერალი.

განკარგულება გასცა, რადაც არ უნდა დასჯდომოდან, ყოველ დონე ეხმარათ, სასწრაფოდ გასცლოდნენ ვერაგ ხეობას და ველზე გასულიყვნენ.

დიდი გაჭირვებით შეძლეს ეს ესპანელებმა და მაშინ ტლაშკალელთა სიმრავლე და მათი რიგების მეტისმეტი შემკიდროვნება მშობლიური მიწის მამაც დამცველთა საწინააღმდეგოდ შემობრუნდა. ათასობით მკიდროდ შექუჩებული მეომარი საუკეთესო მიზანს წარმოადგენდა არტილერიისათვის. ყოველი, თითქმის დაუმიზნებლად გასროლილი ყუმბარა ათობით სიცოცხლეს იწირავდა. ხელჩართულ ბრძოლაში მარტო წინა რიგებში მდგომნი იღებდნენ მონაწილეობას, დანარჩენები უწყესრიგოდ აწვებოდნენ წინა რიგებს და მხოლოდ ხელს უშლიდნენ მებრძოლეს...

აღათის მიხედვით, ინდიელებს ბრძოლის ველიდან დაქრილებთან ერთად დახოცილებიც გაჰქონდათ. ეს შესამჩნევად ზრდიდა მსხვერპლთა რაოდენობას. ტლაშკალელები არტილერიის გამანადგურებელ ცეცხლს მორიდების ნაცვლად შეუპოვრად წინ უდგებოდნენ.

ბრძოლამ ერთ საათს გასტანა. ამ ხნის განმავლობაში ესპანელები თითქმის განუწყვეტლივ ჟღერდნენ ინდიელებს. დიდი დანაკარგის მიუხედავად, ინდიელებმა ამჯერადაც სრული წესრიგის დაცვით დაიხიეს უკან და ისიც მხოლოდ თავიანთი კასიკების ბრძანების შემდეგ.

ორივე მხარეს არაქატი გამომეტალა

კორტესი დარწმუნებული იყო, რომ ტლაშკალელებს ბრძოლის ყოველგვარი ხალისი წაერთვათ. ამიტომ ელოდა მათი ელჩების გამოჩენას, რომელნიც უნდა ჰხლებოდნენ მას მორჩილების აღიარებით. მაგრამ გადიოდა დღეები, ელჩები კი არ ჩანდნენ... კორტესმა განმეორებით მისცა მათ წინადადება — მშვიდობიანად გაეტარებინათ ესპანელები ტლაშკალაზე, მაგრამ ხიკოტენკატლ-უმპროსნის ზიზღით სავსე პასუხი მიიღო:

— უფლება გაქვთ, როცა გსურთ, მაშინ წახვიდეთ... ზავს კი მხოლოდ მაშინ ჩამოვაგდებთ, როცა ესპანელთა ხორცი ძვალს შემოეცლებაო...

ტლაშკალელებმა მოახერხეს ბრძოლაში დაღუპული ცხენის გვამის ხელში ჩაგდება და ახლა დიდი ზეიმით დაატარებდნენ მკვდარი

კონკისტადორების ბრძოლა ინდიელებთან.

ცხენის თავს თავიანთ ქალაქებსა და სოფლებში, ხალხს უმტკიცებდნენ, ამ „ღმერთის“ მოკვლაც ისევე შეიძლება, როგორც სხვა ცოცხალი არსებისაო.

ესპანელებმა კიდევ ერთი მძიმე ბრძოლა გადაიტანეს. 1519 წლის 5 სექტემბერს მათ წინააღმდეგ ორმოცდაათი ათასი კაცი გამოვიდა. მაგრამ რა შეეძლო რიცხვობრივ უპირატესობას, როცა მშვილდსა და ისარს წინ ზარბაზანი ედგა, ამასთან, ტლაშკალელ ბელადთა შორის უთანხმოებამ იჩინა თავი. ერთნი ესპანელებს ზებუნებრივ ძალას მიაწერდნენ. ამტკიცებდნენ, წინააღმდეგობის გაწევა უაზრობააო, მეორენი, ხიკოტენკატლ-უმცროსის მეთაურობით, ბრძოლის გაგრძელებას მოითხოვდნენ სრულ გამარჯვებამდე. ქურუმებმა ამათ ორაზროვანი პასუხი გასცეს: მოსულები არც ღმერთები არიან და არც ჩვეულებრივი მოკვდავნი. ისინი მზის შვილები არიან. ამიტომ თუ მათ თავს დავესხმებით ღამით, როცა მზე ისვენებს, შევძლებთ მათ დამარცხებასო.

ღამის თავდასხმამ ინდიელებს წარმატება არ მოუტანა. კორტესის ჯარისკაცებს იარაღით ხელში, ტანთგაუხდელად ეძინათ, ცხენებიც შეკაზმული ჰყავდათ. განგაშის ნიშნის მიცემისთანავე ფეხზე წამოცვიდნენ და მოწინააღმდეგეს შეთანხმებული ბათქები შეაგებეს. კაშკაშა მთვარის შუქზე ესპანელი არტილერიისტები მიზანში ისევე აუტდენლად ახვედრებდნენ, როგორც ღლისით.

შუქჩირალდნებით გარშემორტყმული მხედრები და ცხენები ტლაშკალელებს კიდევ უფრო საშიშად ეჩვენათ და თავზარდაცემულნი გაიქცნენ. მათი დაბნეულობით კარგად ისარგებლეს ესპანელებმა და 10-15 წუთში ერთი მუკა მხედრებმა ასობით ინდიელი გამოასალმეს სიცოცხლეს.

ტლაშკალელებმა ძალიან დიდი დანაკლისი განიცადეს, მაგრამ არც გამარჯვებულთა მდგომარეობა იყო სახარბიელო. ოცდაათი კაცი დაიღუპა კრილობებისა და ავადმყოფობისაგან, დანარჩენები ფეხზე ძლივს იდგნენ. თვითონ კორტესს საშინელი ციებ-ცხელება შეეყარა, იმდენად დასუსტდა, რომ ძლივს იჯდა უნაგირზე.

სურსათ-სანოვავის საშოვნელად ყოველი გასვლა დამსჯელ ექსპედიციებად იქცა, რადგან არავის სურდა, ესპანელებისათვის თუნდაც ერთი მარცვალი მიეცა.

იმედდაკარგულმა ესპანელებმა კორტესს ვერა-კრუსში დაბრუნება მოსთხოვეს.

— დედამიწის ზურგზე არ მოიძებნება ისეთი სასაბაღნე პირუტყვი, ჩვენსავით რომ იტანჯებოდეს. — ეუბნებოდნენ კორტესს კონ-

კისტადორები, — პირუტყვი ღამით მაინც ისვენებს, ჩვენ კი არც ღლისითა გვაქვს მოსვენება და არც ღამით... თითოეულ ჯარისკაცს ორი-სამი ჭრილობა აქვს. მექსიკის დაპყრობაზე ფიქრიც კი უაზრობაა. ჩვენ პატარა ტლაშკალას წინააღმდეგობაც ვერ დავძლიეთ. ვერა-კრუსში უნდა დაებრუნდეთ და ერთადერთი გადარჩენილი გემი მაშველი რაზმის მოსაყვანად გავგზავნოთ კუბაში.

კორტესმა ადვილად დაუმტკიცა თავის მეომრებს, უკან დაბრუნება უძლურების აღიარება იქნება, რომ ამით საკუთარ თავს გასწირავენ დასაღუპავად, რომ კიდევ რამდენიმე დღე უნდა გაუძლონ და მაშინ თვით ტლაშკალელები ითხოვენ დაზავებას.

მოწინააღმდეგესთან მოლაპარაკებას ახლა მარინა აწარმოებდა. დაკისრებულ მოვალეობას იგი ისე მოხერხებულად ასრულებდა, რომ არც გარეგნულად და არც სიტყვით არ აგრძნობინებდა ესპანელთა მძიმე მდგომარეობას. პირიქით, იგი ტლაშკალელებს ისე ელაპარაკებოდა, როგორც გამარჯვებული დამარცხებულს, და მათ ესპანელებისათვის ხელსაყრელ პირობებს ახვევდა თავს.

როგორც შემდეგში გამოირკვა, ტლაშკალას სამხედრო საბჭოს დიდი ხნით ადრე გადაეწყვიტა, ესპანელებისათვის გზა გაეხსნა და დაზავებოდა მათ. მხოლოდ სიკოტენკატლ-უმცროსი, რომელსაც თავის განკარგულებაში ოცი ათასი მეომარი ჰყავდა, არ დაემორჩილა ამ გადაწყვეტილებას.

რამდენიმე ღლის შემდეგ მან ისე მოაჩვენა თავი, თითქოს თანახმა იყო შერიგებაზე და კორტესის ბანაკში საჩუქრებით დატვირთული დელეგაცია გაგზავნა. წარგზავნილებს გულთბილად შეხვდნენ, თუმცა მარინას ზოგიერთი ტლაშკალელის საქციელი საეჭვოდ ეჩვენა. „ესენი მოგზავნილი ჯაშუშები არიან, ჩვენი ძალების დაზვერვა სურთ“, — გააფრთხილა მან კორტესი.

ინდიელები შეიპყრეს და დაჰკითხეს. ისინი მალე გამოტყდნენ, რომ მართლაც მოგზავნილები იყვნენ, რადგან მეორე ღლისათვის დანიშნული იყო იერიში იმ ტაძარზე, რომელშიაც ესპანელები იმყოფებოდნენ.

კორტესის ბრძანებით, ინდიელებს ხელები მოჰკვეთეს და უკანვე გაგზავნეს.

„ესპანელები გულთამხილაეები არიან!“ — სასოწარკვეთილებით შესძახა სიკოტენკატლ-უმცროსმა, როცა თავისი დასახიჩრებული მეომრები დაინახა. და მანაც, ტლაშკალელთა შორის ყველაზე შეუდრეკელმა ბელადმა, წინააღმდეგობაზე ხელი აიღო.

ტლავალებმა კორტესს ზავი სწორედ მაშინ შესთავაზეს, როცა ესპანელებს გადარჩენის ყოველგვარი იმედი გადაუწყდათ. მძიმე ბრძოლებით, უძილო ღამეებით, კრილობებითა და ავადმყოფობით ქანცგამოლეულ ესპანელებს შიში იპყრობდა იმის გაფიქრებაზე, რომ კიდევ ერთი შეტაკება მოუწევდათ და ეს ბრძოლა უკანასკნელი იქნებოდა მათ ცხოვრებაში.

თუ ამ ცოტა ხნის წინათ ესპანელებს შეეძლოთ წინააღმდეგობა გაეწიათ ორმოცდაათათასიანი არმიისათვის, ახლა ხუთიათასიანი რაზმის შემოტევასაც ვეღარ გაუძლებდნენ. ამიტომ, როცა ავანპოსტიდან მისულმა ჯარისკაცმა ამბავი მიიტანა, ბანაკისაკენ ხალხის ჯგუფები მოემართებაო, ესპანელებმა მთლად დაკარგეს მხნეობა. მაგრამ მალე გამოიჩინა, რომ ესენი ბარგის მზიდავები იყვნენ და კორტესისათვის სურსათი და საჩუქრები მოჰქონდათ. კორტესს თვით სიკოტენკატლ-უმცროსი ეახლა და ზავი და მეგობრობა შესთავაზა.

სიკოტენკატლ-უმცროსი მაღალი, მზაობეკიანი, დიდებული შესახედაობისა და გოროზი გამომეტყველების ოცდათხუთმეტი წლის ვაჟკაცი იყო. სახე ბრძოლებში მიღებული კრილობებით ჰქონდა დასერილი. მან ყველას გასაგონად სრულიად გულწრფელად განაცხადა, რომ თავს დამარცხებულად სთვლის და წინააღმდეგობის გაწევა უაზრობად მიაჩნია. ომი იმიტომ დაიწყო, რომ მათ კორტესი მონტესუმას მეგობარი ეგონათ. თუ აგი, კორტესი, მართლაც, აცტეებისაგან დამონებულ ხალხებს ეხმარება, მაშინ ტლავალებსა სახით მან ერთგული და უდრეკი თანაშემწენი შეიძინა.

კორტესი სიხარულით ცას ეწია. მან მოწინააღმდეგეს მარტო ქედი კი არ მოახრევინა, ახალი, ძლიერი მოკავშირეც შეიძინა, თუმცა, მოსულებს არაფერი აგრძნობინა და, როგორც გამარჯვებულს შეპყდერის, თავი უწინდებურად ცივად და პირქუშად ეკირა. კორტესის რჩევით, ესპანელებიც არ ამჟღავნებდნენ თავიანთ დიდ სიხარულს. კარგად იფერებდნენ ინდიელთა მორჩილებას და მორთმეულ სურსათს, რომლის ნაკლებობასაც ასე მწვავედ განიცდიდნენ.

კორტესის ძლიერება კიდევ უფრო იწამეს მას შემდეგ. რაც ბანაკში მონტესუმასაგან გამოგზავნილი დიდძალი ოქროთი და სხვა საჩუქრებით დატვირთული ხუთი ელჩი მოვიდა. უფრო მეტიც, მონტესუმა თანახმა იყო, დამორჩილებოდა ესპანელებს და მათი მეფისათვის ყოველწლიურად ეხადა დიდი ხარკი — ოქრო, ვერცხლი, ძვირფასი ქვები და ქსოვილები. იგი კორტესს მხოლოდ ერთ რამეს

სთხოვდა: არ შეიწყუხოს თავი ტენორიტლანზე გალაშქრებით, „რად-
გან ეს გზა შორი, მთაგორიანი და უწყლოა“...

რამ აიძულა მონტესუმა, ასე სწრაფად და ლაჩრულად, ყოველ-
გვარი წინააღმდეგობის გაუწევლად ელიარებიან თავი დამარცხებუ-
ლად?

მსტოვრებისაგან მონტესუმა ესპანელების ყოველი ფეხის ნაბიჯს
გებულობდა. კორტესის ტლაშკალაზე გალაშქრებამ იგი ძალზე გა-
ახარა. იცოდა, რომ ტლაშკალელები მედ-
გრად იცავდნენ თავიანთ დამოუცილებ-
ლობას და ღარწმუნებული იყო, ესპა-
ნელებს არ დაემორჩილებოდნენ.

მსტოვრებს ესპანელთა გამარჯვებ-
ის ამბებიც მოჰქონდათ. მაშასადამე,
ასინი მართლაც ღმერთ კეცალკოატ-
ლის წარმოგზავნილები არიან და არა
უბრალო მოკლადენიო, — გადაწყვიტა
მონტესუმამ. და გული კვლავ ცრუმო-
რწმუნეობრივმა წიშმა შეუბოჭა.

მონტესუმასთან დაახლოებული პი-
რები დაუფარავი შემოთებით შეჰყუ-
რებდნენ თავიანთ. გამგებელს, რომე-
ლიც ძვირფასი საჩუქრებით ცდილობ-
და ესპანელთა გულის მოგებას. ზოგი-
ერთ შორსმჰყრეტელ მხედართმთავარს
კარგად ესმოდა, რომ ოქრო უფრო
აღვივებდა ესპანელთა სიხარბეს, ხო-
ლო მორჩილების გამომჟღავნება სა-
ფუძველს აძლევდა მოწინააღმდეგეს, აცტეკების სამხედრო ძლიე-
რებაში ეჭვი შეჰპარვოდა.

— საჰირაო ბრძოლა! მტერი არც ისე ძლიერია, როგორც გვეჩ-
ვენება. ესპანელები ცოტანი არიან, აცტეკების ძალა კი განუზომე-
ლია! — არწმუნებდა მონტესუმას მისი ძმისწული, ფიცხი და გულა-
დი კუაუტემოკი. — ჩვენ ჯერ არც ერთხელ არ გვიცდია, გაგვენადგუ-
რებიანა უცხო მხრიდან მოსულნი. მე მზად ვარ, ვიკისრო მხედართ-
მთავრობა და მტერს ვეკვეთო!

მაგრამ მონტესუმამ ეს წინადადება უარყო. ჯარის ნაცვლად ესპა-
ნელთა შესახვედრად მდიდარი საჩუქრებით დატვირთული ახალი
ელჩობა გაიგზავნა მორჩილების აღიარებითა და ერთადერთი თხოვ-
ნით: — ხელი აეღოთ ტენორიტლანის დალაშქვრასზე.

წარუმატებლობით შეწყუხებუ-
ლი მონტესუმა ფიქრობს, რა
იღონოს. ახლა როგორღა მო-
იქცეს? გაქცევით უშველოს
თავს თუ გამოჰვებულში დაი-
შალოს?.. ნახატი აცტეკური
ხელნაწერადან.

კორტესმა განჰყრიტა შექმნილი ვითარება და გადაწყვიტა, რაც შეიძლება მეტი სარგებლობა მიეღო. დიდი ხნის შუღლი ტლაშკალელებსა და აცტეკებს შორის საშუალებას აძლევდა, ადვილად მოეტყუებინა ორივე მხარე და თავი ორივესათვის მოკავშირედ მოეჩვენებინა. ამით იგი შეძლებდა ორივე ხალხისთვის თავს მოეხვია ისეთი პირობები, რომ ერთიც დაემონებინა და მეორეც.

მონტესუმას ელჩები კორტესს, ჩასჩურჩულებდნენ, ტლაშკალელები ვერაგნი და უღმობელნი არიან და ნუ ენდობიო.

კორტესი კეთილი განწყობილებით უსმენდა მათ და გულითადი რჩევისათვის მადლობას უხდოდა.

ტლაშკალელები ეუბნებოდნენ, მონტესუმას საჩუქრები და დაპირებები მხოლოდ საბრალო ხრიკებია ესპანელთა ნდობის მოსაპოვებლად.

— ნუ ერწმუნებით ნურც მის ტკბილ სიტყვებს, ნურც მის თავაზიანობას და ნურც მის ჩვეულ ფანდებს, ვინაიდან მონტესუმას სიტყვები ყალბია, მეგობრობა კი ვერაგულიო.

კორტესმა მათ მადლობა გადაუხადა გაფრთხილებისათვის და დაჰპირდა, ყოველივე ამას გაითვალისწინებდა.

ხიკოტენკატლ-უმცროსმა კორტესი თავიანთი დედაქალაქის — ტლაშკალას დასათვალიერებლად მიიწვია. მონტესუმას ელჩები კორტესს არწმუნებდნენ, არ წასულიყო ქალაქის სანახავად და მახეში არ გაბმულიყო. კორტესმა რჩევას ყური არ ათხოვა. განაცხადა, ღალატისა არ მეშინიაო. მაშინ ელჩებმა სთხოვეს, ერთი კვირა მოეცადა, სანამ ყველაფერს მონტესუმას არ მოახსენებდნენ. კორტესი დათანხმდა, რადგან შესაძლებელი იყო მონტესუმასაგან მეტად მნიშვნელოვანი ცნობები მიეღო. იგი არ შემეცდარა.

ტლაშკალელებთან კავშირის დამყარების შიშით ამჯერად მონტესუმა კორტესს თავის დედაქალაქში იწვევდა და ესპანელებს მხოლოდ ერთ რამეს სთხოვდა: არ შეჩერებულყო ტლაშკალაში და „ვერაგ ტლაშკალელებთან“ არავითარი ურთიერთობა არ დაემყარებინა. უსტართან ერთად მირთმეული ძღვენი აქამდის ნაბოძებ ყველა საჩუქარზე ბევრად უფრო ძვირფასი იყო.

მონტესუმას ასეთი არათანმიმდევრული, მერყევი საქციელი (იგი ადრე ყოველ ღონეს ხმარობდა, რათა არ შეეშვა ესპანელები ტენოჩტიტლანში, ახლა კი გულთბილად პატივებდა მათ თავის სატახტო ქალაქში) იმას მოწმობდა, რომ აცტეკების ბანაკში სრული დაბნეულობა გამეფებულიყო. ამიტომ კორტესმა იფიქრა, რაც უფრო მეტ დამოუკიდებლობას გამოამჟღავნებდა, მით უფრო მეტად შეშინდებოდა მონტესუმა.

მის ელჩებს კორტესმა ყურადღებით მოუსმინა, დიდი მადლობით მიიღო საჩუქრები და განაცხადა, რომ ტლაშკალაში წასვლა მაინც გადაწყვეტილი აქვს და მოსურნე იქნება, რომ მონტესუმას ელჩებიც თან ახლდნენ.

— კი მაგრამ, ტლაშკალელები ცოცხალს არ გაგვიშვებენ!— შესძახეს ელჩებმა.

— ფიქრი ნუ გაქვთ, — დაამშვიდა ისინი კორტესმა, — ყველას ჩემს მფარველობაში გიყოლივით.

1519 წლის 23 სექტემბერს კორტესის ექსპედიცია ტლაშკალაში შევიდა. ეს იყო მკიდროდ დასახლებული, ქვითა და აგურიტ ნაგები ქალაქი. შენობების ბრტყელ სახურავებზე ხალხი გამოფენილიყო — ყველას სურდა მრისხანე უცხოელთა ხილვა.

კარლოს მეხუთისადმი მიწერილ პატაკში კორტესი ტლაშკალას გრენადას ადარებს, მაგრამ მიაჩნია, რომ ინდიელთა ქალაქი უფრო ხალხმრავალიც არის და უკეთესად გამაგრებულიც. ქალაქის ბაზარში ხანდახან ოცდაათი ათასამდე კაცი იყრიდა თურმე თავს.

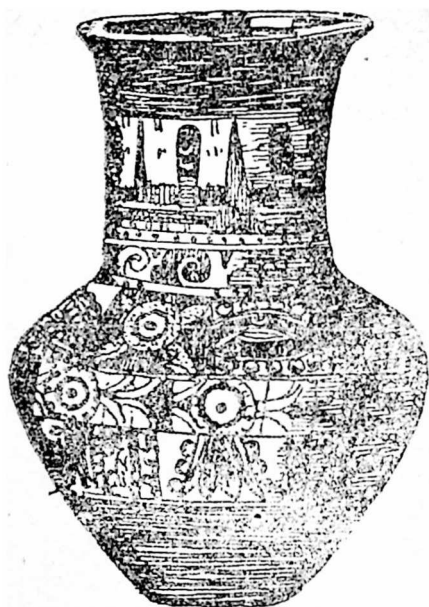
ესპანელებმა ყურადღება მიაქციეს იმას, რომ ტლაშკალელთა სახლებს კარები არა ჰქონდა. კარის მაგივრობას ასრულებდა ქილოფი, რომელზედაც სპილენძის ნაჭრები იყო ჩამოკიდებული. როგორც კი ვინმე ზღურბლს გადაბიჯებდა, სპილენძის ნაჭრები აწკრიალდებოდა, თითქოს მასპინძელს სტუმრის მოსვლას ატყობინებდა. ესპანელებისათვის სასიამოვნო და სრულიად მოულოდნელი აღმოჩნდა აქაური საპარიკმახეროები და აბანოები სწორედ იმ ყაიღისა, როგორიც ევროპაში იყო...

ქვის მაღალი კედლები ქალაქს ოთხ სრულიად დამოუკიდებელ რაიონად ყოფდა.

კორტესის მეომრები ერთ-ერთ დიდ ტაძარში დაბინავდნენ. საკმელ-სასმელი საკმარისად ჰქონდათ და შესანიშნავადაც ისვენებდნენ. მაგრამ გუშაგები მაინც განუწყვეტლივ ფხიზლობდნენ. კორტესი მკაცრ დისციპლინას და ბრძოლისათვის მუდამ მზადყოფნას მოითხოვდა. მეთაურის ნებართვის გარეშე ჯარისკაცი ადგილიდან ფეხს ვერ მოიცივლიდა, მეთაური კი კორტესის ნებართვის გარეშე ვერ გადადგამდა ნაბიჯს ყაზარმიდან.

ოც დღეს დაჰყო კორტესმა ტლაშკალაში. აქ იგი სავსებით განიკურნა ციებისაგან და ძალ-ღონეც აღიდგინა.

ესპანელთა გამარჯვების ამბავი მთელს მექსიკას მოედო. მონტესუმასაგან დამორჩილებული ან მასთან მტრულ დამოკიდებულებაში მყოფი შორეული ქალაქებიდან ელჩები მოდიოდნენ, დახმარებას

მოხატული ქერქელი ტლაშკალდან.

კორტესი ლებულობს ტლაშკალელ მმართველებს. რუმელიც მთარბევენ მას საჩუქრებს. კორტესის გვერდით დგას თარჯიშანი მარინე. ნახატი ძველმექსიკური ხელნაწერიდან.

სთხოვდნენ კორტესს და მხარდაჭერას კპირდებოდნენ, კორტესი ყველას ყურადღებით უსმენდა. ზოგს დახმარება აღუთქვა. ზოგი ორ-აზროვანი პასუხით გაისტუმრა. კორტესი აკვირდებოდა ძალთა განწყობას. ცდილობდა გარკვეულიყო ინდიელი ხალხებისა და ტომების რთულ ურთიერთობაში.

კორტესის მრჩევლად დაინიშნა ჩვენთვის ნაცნობი მხედართმთავრის მამა, უსინათლო მოხუცი ხიკოტენკატლი. თავისი ხანგრძლივი სიცოცხლის მანძილზე მოხუცს დიდი გამოცდილება და ცოდნა შეეძინა და დიდი სარგებლობაც მოუტანა ესპანელებს. მოხუცმა ესპანელები ტლაშკალელთა მოკავშირეებად მიიჩნია და დაწვრილებით უამბობდა კორტესს ყველაფერს, რაც იცოდა მონტესუმას არმიაზე, აცტეკთა სამხედრო ტექნიკაზე. საბრძოლო იარაღსა და ბევრ სხვა რამეზე.

გულწრფელი მეგობრობის ნიშნად მოხუცმა კორტესს ცოლად შესთავაზა თავისი ქალიშვილი.

კორტესმა დიდი თავაზიანობით მიიღო დონა ლუიზა — ასე უწოდეს მონათვლის შემდეგ მოხუცის ასულს — მაგრამ ცოლად შერთო ალვარადოს, რომელსაც ინდიელებმა ქერა თმის გამო „მზე“, ანუ ტლაშკალურად „ტონატიუ“ შეარქვეს. ხიკოტენკატლ-უფროსის წინადადებით, სხვა წარჩინებული ტლაშკალელებიც დაუმოყვრდნენ ესპანელებს: მიათხოვეს მათ თავიანთი ქალიშვილები.

ასეთი დიდი ჯაფით დამყარებული მშვიდობა კინალამ არ დაირღვა, როცა კორტესმა მოისურვა ტლაშკალას ყველა მცხოვრებისათვის თავს მოეხვია კათოლიკობა. ამ წინდაუხედავი ნაბიჯის გადადგმა გადაფიქრებინა ისევ მამა ოლმედომ; მისი აზრით, ჯერ საჭირო იყო, მთელი მექსიკა დაეპყროთ და მხოლოდ ამის შემდეგ ეზრუნათ წარმართთა სულის გადარჩენაზე.

სისხლიანი სასაქლაო.

ჩოლულაში

ტენოჩტიტლანისაკენ მიმავალ ესპანელებს გზად ჩოლულაზე უნდა გაეცლოთ. ეს იყო აცტეკთა მიერ ტლაშკალას წინააღმდეგ წარმოებული ყველა ომის დროს მნიშვნელოვანი დასაყრდენი პუნქტი. კორტესმა სწორედ იქითკენ გადაწყვიტა გამგზავრება. მით უმეტეს, რომ ახალმა ელჩებმა მონტესუმას სახელით სთხოვეს, ნულარ შეყოვნდებოდნენ „ღარიბ და პირქუშ ტლაშკალაში“. ამკარა იყო, მონტესუმას აშინებდა ის ამბავი, რომ შესაძლოა კორტესი მის მოსისხლე მტერს დამეგობრებოდა.

ტლაშკალელები წინააღმდეგი არ იქნებოდნენ, თუ კორტესი აცტეკებს დაიმორჩილებდა. ისინი ურჩევდნენ, ტენოჩტიტლანში შორი, მაგრამ ნაკლებხიფათიანი გზით წასულიყო. ჩოლულაში აცტეკთა ძლიერი გარნიზონი დგას, — გაუთავებლად იმეორებდნენ ისინი, — ამ გზაზე გავლა მხეცის კლანჭებში ჩავარდნას ნიშნავსო.

მაგრამ ჩოლულაზე ლაშქრობა კორტესს უკვე მტკიცედ გადაეწყვიტა. თუმცა თვით ქალაქის მცხოვრებნი ესპანელებთან შეხვედრის სურვილს არ ამჟღავნებდნენ. ამას მოწმობდა მათ მიერ გამოგზავნილი ოთხი ელჩი, რომელნიც საზოგადოების მაღალ წრეს არ ეკუთვნოდნენ და საჩუქრების გარეშე მოვიდნენ. კორტესმა ეს პირად შეურაცხყოფად მიიჩნია, ელჩები უკან გააბრუნა და განუცხადა, თუ

სამი დღის განმავლობაში თვით ქალაქის მმართველები არ შეახლება, იცოდეთ, ყველას შეამბოხებდა ჩვეთელი.

მუქარამ გაქრა. ჩოლულას მმართველები ბოდიშებითა და უხვი საჩუქრებით მოვიდნენ. თან თავი იმართლეს, რომ ტლაშკალელებთან მტრობამ შეუშალა ხელი, თორემ უფრო ადრე ეახლებოდნენ კორტესს.

ეს სიმართლეს ჰგავდა და კორტესმაც თავი ისე აჩვენა, თითქოს ყველაფერი დაუჯერა.

ჩოლულასკენ მიმავალ კორტესს ექვსი ათასი ტლაშკალელი ახლდა. ტლაშკალასა და ჩოლულას შორის საუკუნეების მანძილზე არსებული მტრობისა და ჭიშკობის გამო კორტესს შეეძლო საესებით დაპყრდნობოდა ახალ მოკავშირეებს — ჯერ კიდევ ამ ცოტა ხნის წინანდელ მოსისხლე მტრებს.

ექსპედიციის გზა მთა-გორებზე გადიოდა. შემდეგ არმია დაბლობზე დაეშვა, სადაც მიწის არც ერთი მტკაველი არ იყო დარჩენილი დაუმუშავებელი. სიმინდის ყანებს ცვრიანი ალოეს ნათესები ენაცვლებოდა, ჩილის ანუ ატეკურ წიწაკას კაქტუსის პლანტაციები მოსდევდა.

სარწყავი არხებით დასერილ მინდვრებს ეკრა დაბურული ტყეები, რომლებიც შემდეგში ესპანელმა დამპყრობლებმა გაჩეხეს.

ჩოლულაში კორტესსა და მის თანამგზავრებს სათანადო ყურადღებით მოეპყრნენ. ესპანელები და ტოტონაკები მათთვის განკუთვნილ დიდ ტაძარში განლაგდნენ, ხოლო ტლაშკალელები, ჩოლულას მმართველთა თხოვნით, ქალაქგარეთ დაბანაკდნენ.

ქალაქი ჩოლულა სახელგანთქმული იყო, როგორც მექსიკის ერთ-ერთი უმსხვილესი რელიგიური ცენტრი. მის ასეულობით ტაძრებში ყოველწლიურად ათასობით მლოცველი მოდიოდა. ყველაზე უფრო სახელგანთქმული იყო ვეებერთელა პირამიდის ფორმის ხელოვნურ მიწაყრილზე აგებული ჰაერის ღმერთის ტაძარი. თავისი სიდიდით ეს ხელოვნური ბორცვი ეგვიპტის გრანდიოზულ პირამიდებს წააგავდა. მისი სიმაღლე სამოც მეტრს, ხოლო კვადრატული ფუძის ერთი გვერდის სიგრძე 442 მეტრს შეადგენდა. ფუძის ფართობი თითქმის 200 000 კვადრატულ მეტრს უდრიდა!

ჩოლულას ქუჩები ტლაშკალას ქუჩებთან შედარებით ბევრად უფრო განიერი და კეთილმოწყობილი იყო. კორტესმა ქალაქში 20 000 სახლი დაითვალა. ადგილობრივი წარჩინებულნი უდავოდ ტლაშკალელ წარჩინებულებზე უფრო შეძლებულნი იყვნენ. ამას მათი მდიდრული ჩაცმულობა, უამრავი მსახური და საუკეთესო კერძებიც ადასტურებდა.

რამდენიმე დღის შემდეგ მონტესუმასაგან კვლავ ახალი ელჩები მოვიდნენ, მაგრამ უკვე ყოველგვარი საჩუქრების გარეშე. „მონტესუმას არ სურს ესპანელები დედაქალაქს ეწვიონ, ტენოტიტილანო ამჟამად სურსათ-სანოვავის ნაკლებობას განიცდისო“, — განაცხადეს ელჩებმა.

რა მოხდა? რამ შეცვალა ისინი? სად გაქრა წინანდელი პირმოთნეობა! ელჩებს თავი ეჭირათ ამაყად და დამოუკიდებლად.

საქმე ცუდად შეტრიალდა. უსიამოვნების მომასწავებელმა სხვანოშნებმაც იჩინა თავი. ესპანელებს შეუმცირეს სიმიწის მიწოდება, მიზეზად მარაგის გამოლევის ასახელებდნენ.

ქალაქის მმართველები ბევრად ნაკლებ თავაზიანობას და მოწიწებას იჩენდნენ და აშკარად გაუბრუნდნენ კორტესთან შეხვედრას.

მალე ტოტონაკებმა მოახსენეს კორტესს, რომ ჩოლულას ქუჩები ჩახერგილია, მათზე ფარული ორმო-ხაფანგებია მოწყობილი შიგ ჩარკობილი პალოებით და ეს ორმოები მიწითა და ფიცრით არის შენილბული. ვინც შიგ ჩავარდება, სიცოცხლეს გამოესალმებაო.

კორტესს სხვა ცნობებიც მოუვიდა. მან შეიტყო, რომ ქალები და ბავშვები ქალაქს სასწრაფოდ სტოვებდნენ, მამაკაცებს იარაღს ურიგებდნენ, ხოლო შენობათა სახურავებზე დიდძალი სასროლი ქვა აეზიდათ...

ნათელი იყო, თავდასხმა მზადდებოდა. მაგრამ როდის და რა გარემოებაში ფიქრობდა მოწინააღმდეგე მოქმედების დაწყებას? როგორი იყო მისი სტრატეგიული ჩანაფიქრი?

მარინამ ყველაფერი მოხერხებულად შეიტყო. იგი ჩოლულას ერთ-ერთი მმართველის მეუღლეს, მოხუც ინდიელ ქალს დაუმეგობრდა. მომზიბლავი მარინა ახალ „მეგობარს“ თავგამოდებით უმტკიცებდა, რომ მას თეთრები ღებულს. ამით ახალგაზრდა ქალმა ისეთი ნდობა დაიმსახურა, მოხუცს ერთხელ აშკარად წამოსცდა, რასაც უპირებდნენ ესპანელებს.

— ჩემთან გადმოდი საცხოვრებლად და ცოცხალი გადარჩები. ჩემს ვაჟიშვილს მიგათხოვებ, — შესთავაზა მოხუცმა. მარინამ თავი ისე მოაჩვენა, თითქოს ამ წინადადებას ძალზე გაახარა და თვალის

აცტეკი დიდმოხელე (მარცხნივ) და კასიკი. მან ხუთზე მეტი მტრის მებრძოლი იგდო ტყვედ (ეს ჩანს მისი ტანსაცმლიდან, მორთულობიდან და თავსაბურავიდან).

ასახვევად ბარგის ჩალაგება დაიწყო. ამასობაში ენაჭარტალა მოხუცისაგან ყველაფერი დაწვრილებით გაიგო.

გამოირკვა, რომ ჩოლულასთან ახლოს სრულ მზადყოფნაში დგას მონტესუმას გამოგზავნილი ოციათასიანი არმია. თავდასხმა მაშინ მოხდება, როცა ექსპედიცია ქალაქიდან გასვლას დაიწყებს. ყველაფერი ზუსტად არის მოფიქრებული და მომზადებული. სახლები იმ ქუჩებზე,

საბრძოლო აღჭურვილი
ინდიელი მეომრები.

წადაც, ესპანელებმა უნდა გაიარონ, მიუვალ სიმაგრეებადაა ქცეული, სახურავებზე და სხვა მოხერხებულ ადგილებშიც ჩასაფრებულნი არიან. ორმო-ხაფანგებმა ცხენები უნდა გამდიყვანონ მწყობრიდან. ქუჩაში ბრძოლების დროს მაინცდამაინც არც ზარბაზნის სროლაა საშიში... დაიწყება თუ არა ბრძოლა, მაშინვე აცტეკთა ოციათასიანი არმია წამოეშველებათ.

მოქმედების ეს ახალი გეგმა მონტესუმამ ქურუმების კარნახით შეიმუშავა. ქურუმები ჩოლულაში ესპანელთა დაღუპვას წინასწარმეტყველებდნენ. შესაძლებელია, ეს გეგმა მართლაც განხორციელებულიყო, ქალაქის მმართველებს სამხედრო საიდუმლოებანი ცოლებისთვის რომ არ გაენდოთ.

შეკრებილი ცნობები მარინამ დაუყოვნებლივ ამცნო კორტესს. ორ ადგილობრივ ქურუმს უხვი საჩუქრების წყალობით შეთქმულების შესახებ კორტესმა ზოგი რამ კიდევ დააცდენინა. ამის შემდეგ კორტესმა შეკრიბა თავისი ოფიცრები და სამხედრო საბჭოზე შურისძიების ისეთი გეგმა შეიმუშავეს, რომელსაც მთელი მექსიკა უნდა შეეძრწუნებინა და ინდიელებისათვის სამუდამოდ მოესპო ესპანელთა წინააღმდეგ აჯანყების ყოველგვარი ხალისი.

კორტესმა ადგილობრივი კასიკები მოიპატიჟა და განუცხადა, რომ ხვალ ქალაქს ტოვებს და ორი ათასი მეზარგული სჭირდება. მასპინძლებმა დიდი სიხარულით აღუთქვეს დახმარება. ჩოლულას გამგებლებმა გადაწყვიტეს, ესარგებლათ ამ შემთხვევით და საკუთარი გეგმის განხორციელება გაეადვილებინათ. მეზარგულების ნაცვლად კორტესის ბანაკში უნდა შეეპარებინათ მეომრები, რომელნიც მიემხრობოდნენ თავდამსხმელებს.

...დილით ადრე კორტესის ბანაკში ყველაფერი მზად იყო ხოცვა-ჟლეტისათვის. ტაძრის ეზოს სამივე ალაყაფის ჭიშკართან ესპანელი

ჯარისკაცები იდგნენ. შენიღბული ზარბაზნები ისე განალაგეს, რომ ცეცხლს ეზოს უმეტესი ნაწილი დაეფარა. თვითონ კორტესმა ცხენოსანთა ჯგუფის ხელმძღვანელობა იკისრა.

როცა ეზო ბარგის მზიდავი მემორებით აივსო (სამი ათას კაცამდე იყვნენ), ჩოლულას მმართველები და ქურუმები კორტესს ეახლნენ. კორტესმა ისინი განზე გაიხმო და მოკლე სიტყვით მიმართა. სიტყვაში ჩოლულას თავკაცებმა სიკვდილის განაჩენი შეიცნეს. კორტესმა პირდაპირ გადაუშალა შეთქმულების მთელი გეგმა. სახტად დარჩენილი კასიკები იძულებული შეიქნენ, ყველაფერში გამოტეხილიყვნენ.

— სულ მონტესუმას და მისი ელჩების ბრალია, — განაცხადეს მათ, — ჩვენ მხოლოდ მის სურვილებს ვასრულებდით.

— თავის მართლება გვიანდაა, — თქვა კორტესმა და არტილერისტებს ნიშანი მისცა. გაისმა ზარბაზნების ქუხილი, შემდეგ მეორედ, მესამედ... მეზარბაზნეები მიზნის აუცდენლად ესროდნენ მაღალი კედლით შემოვლებული ტაძრის ეზოში შეკრებილ ხალხს — სამი ათას კაცს.

გზა მოჭრილი იყო. გასასვლელებში ესპანელები იდგნენ და ვინც ზარბაზნის ცეცხლს გადაურჩა, მახვილის მსხვერპლი გახდა. „ინდიელთა ნახევრად შიშველ სხეულს ვერაფერი იცავდა. ესპანელები მათ ისე იოლად ჩეხდნენ, როგორც მკის დროს მწიფე თავთავს სჭრიან,“ — წერს მექსიკის ერთ-ერთი ისტორიკოსი.

როცა ქალაქში ეს ამბავი შეიტყვეს, ხალხი ტაძრის კედლებს გარედან ეკვეთა. კორტესმა ესეც აღრევე გაითვალისწინა და, ეზოს შიგნით ზოცვა-ჟღერტას რომ მოარჩა, ზარბაზნის ცეცხლი გარედან მომწყდარ ხალხს დაუშინა. მერე წინასწარ გაფრთხილებული ტლაშკალელთა რაზმები წამოეშველნენ. ესპანელებს ბრძოლის დროს მოკავშირეები ადვილად რომ გაერჩიათ, კორტესის ბრძანებით, ყველა ტლაშკალელს თავზე ისლის გვირგვინები ეკეთათ. მათ ზურგიდან შეუტიეს, საიდანაც არავინ მოელოდა ესპანელებს. ტლაშკალელები ჩოლულას მცხოვრებლებს მოსისხლე მტრებად თვლიდნენ და გამძაფრებით იბრძოდნენ, თან უხაროდათ, რომ სამაგიეროს უზღაურდნენ საუკუნეობრივი მტრობისათვის.

ესპანელები და მათი მოკავშირეები არავის ინდობდნენ. რამდენიმე ათეულმა ინდიელმა ერთ-ერთი ტაძრის ხის კოშკს შეაფარა თავი, მაგრამ ესპანელებმა კოშკს ცეცხლი წაუკიდეს და ყველა ერთიანად ამობუგეს. მალე ალი სხვა შენობებსაც მოედო. ამას ძარცვა-გლეჯვა მოჰყვა...

ექვსი ათასზე მეტი კაცი დაიღუპა ჩოლულას სისხლიან სასაკლაოზე. კორტესმა ზოცვა-ჟღერა მხოლოდ მაშინ შეწყვიტა, როცა ესპანელები კაცის კვლით დაიღალნენ...

რას აკეთებდა ამ დროს სისხლიანი სასაკლაოდან მხოლოდ ოთხი-ოდე საათის სავალ მანძილზე მდგარი მონტესუმას ოციათასიანი არმია? არაფერს, უმოქმედოდ იდგა... მოვლენათა მოულოდნელმა განვითარებამ აცტეკთა ჯარის მეთაური კასიკები დააბნია. იმის მაგივრად, რომ მებრძოლები ჩოლულელთა დასახმარებლად დაეძრათ, ლაჩრულად იბრუნეს პირი ტენოჩტიტლანისაკენ.

უპანასკნელი გადასასვლელი

იქ, სადაც გუშინ სიოცხლე ჩქეფდა, ახლა ნანგრევები და ნახანძრალილა დარჩენილიყო. ირგვლივ სამარისებური სიჩუმე იდგა. კორტესმა წინადადება მისცა ინდიელებს, ხუთ დღეში ქალაქში დაბრუნებულიყვნენ.

მორიდებითა და შიშით უბრუნდებოდა ხალხი გადაბუგულ-გაპარტახებულ მშობლიურ კერას, მარხავდნენ დახოცილებს, აგროვებდნენ სარჩო-საბადებლის ნარჩენებს, წესრიგში მოჰყავდათ გადარჩენილი სახლები.

ამასობაში კორტესს მონტესუმას ახალი ელჩები ეწვივნენ. აცტეკთა მბრძანებელი ჩქარობდა, გასთიშოდა შეთქმულებს და დანაშაული მთლიანად ჩოლულას მცხოვრებთათვის გადაებრალეზინა. „სამწუხაროა, ეგ ცრუნი და მოღალატენი უფრო მკაცრად რომ არ დასაჯეთ“, — ამბობდნენ ელჩები მონტესუმას სახელით. მათ საჩუქრებთან ერთად კორტესს ტენოჩტიტლანში მიპატიჟების ბარათი გადასცეს.

ქალაქ სემპოალადან გამოყოფილი ტოტონაკები კორტესს სამშობლოში დაბრუნებას სთხოვდნენ. მათ მონტესუმას რისხვა აშინებდათ. კორტესი იძულებული გახდა, დათმობაზე წასულიყო. სამაგიეროდ, არმია კიდევ ათასი ტლაშკალელი ჯარისკაცით შეავსო.

ექსპედიციის გზა უმშენიერეს სავანებზე¹ გადიოდა. შემდეგ მთები დაიწყო. ორ ყველაზე მაღალ მთას პოპოკატეპეტლი („მხრჩო-

¹ სავანა (მრავლ. სავანები) ესპანურად საბანა, წარმოსდგება ინდიელთა ენიდან და ეწოდება ტროპიკული სარტყლის ზონას. რომელიც გადის ცენტრალურ ამერიკაზე. მას ახასიათებს მდიდარი ბალახის საფარი და ცალკეული ხეები ან ხეების ჯგუფები.

ლავი ბორცვი“) და იშტაქსიუატლი („თეთრი ქალი“) ეწოდებოდა. პირველიდან გამუდმებით ბოლი ამოდიოდა, რადგან იქ მოქმედი ვულკანი იყო, მეორე მარადი თოვლით იყო დაფარული, რომელიც შორიდან თეთრ სამოსელს წააგავდა.

ამ მთების შესახებ აცტეკებმა ბევრი პოეტური ლეგენდა შეთხზეს. ინდიელები გამუდმებით აკვირდებოდნენ მათ და საყურადღებო კანონზომიერებანიც შეამჩნიეს. ასე მაგალითად, გამოიკვეთა, რომ მოსალოდნელ ამინდსა და ვულკანის მოქმედებას შორის უშუალო კავშირი არსებობს. მაგალითად, როცა კრატერიდან მუქი, სქელი ორთქლი ამოვარდება და ბოლქვა-ბოლქვად ჩრდილოეთით გასწევს, უსათუოდ იწვიმებს. თუ ორთქლი სამხრეთისაკენ იზამს პირს, ეს იმის მაუწყებელია, რომ ყინვა და სიცივეები იქნება. ვულკანიდან დროდადრო ამოსროლილი ფერფლის შადრევანი მოსახლეობას ქექა-ქუხილის მოახლოებას ამცნობს. თუ ორთქლი ვერტიკალურად ამოდის, ძლიერი ქარია მოსალოდნელი.

ყოველ ახალ ქალაქთან ან სოფელთან მიახლოებისას კორტესის შესახვედრად ოქროთი, სურსათითა და სხვა საჩუქრებით დატვირთული კასიკები გამოდიოდნენ. თეთრებისადმი აცტეკების ცრურწმენითი შიში ესპანელებს მთელ გზაზე წინ უსწრებდა.

ადგილობრივ მცხოვრებლებთან საუბრისას კორტესი განსაკუთრებული სიამოვნებით აღმენდა მონტესუმას ხელისუფალთა მისამართით გამოთქმულ საჩივრებს. უჩიოდნენ, რომ ისინი გადასახადებს ახდევინებდნენ, იძულებით ამუშავებდნენ, სტაცებდნენ მიწებს და სხვა მხრივაც ავიწროებდნენ. „ჩვენ გიხსნით ამ გაჭირვებისაგან“, — ჰპირდებოდა ყველას კორტესი.

მაგრამ აი, ლაშქარი გზაჯვარედინს მიაღწა. ერთი გზა ფართო და მოხერხებული იყო, მეორე ვეებერთელა ხეებითა და ქვებით ჩაენერგათ. ადგილობრივმა მცხოვრებლებმა კორტესი გააფრთხილეს, ფართო გზა ჩიხში მიგიყვანთ, სადაც მოწინააღმდეგეა ჩასაფრებული, საჭიროა ჩწორედ ეს მეორე გზა გასუფ-

კონკისტადორები გვერდს უვლიან დიდ ვულკანებს. სურათზე ჩანს პოპოკატეპეტლის აბოლებული კრატერი. ნახატი აცტეკური ხელნაწერიდან.

თავდესო. კორტესი ასეც მოიქცა.

ჩაზმი დიდი გაკირვებით მიდი-
ოდა ციცაბო მთებზე. უცბად ხში-
რი თოვლი წამოვიდა. დადამდა. დალ-
ლილ-დაქანცული და გათოშილი
ესპანელები იმაზე ნაღვლობდნენ,
რომ ეს ღამე უცხო, პირქუში ცის
ქვეშ უნდა გაეთიათ. მაგრამ აი, ქვის
შენობებს მოჰკრეს თვალი, ეს საგზაო
სასტუმროები იყო. ასეთ სასტუმ-
როებს ესპანელები შემდგომში არა
ერთხელ შეხვედრიან მექსიკის მნიშ-
ვნელოვან მაგისტრატებზე.

ესპანელებმა კარგად დაისვენეს
და დილით ადრე გზა განაგრძეს.
ერთგან, მთაჲ რომ შემოუარეს, უეც-
რად თვალწინ მექსიკის ველის მთე-
ლი პანორამა გადაეშალათ. გაიშვია-

თებული ატმოსფერო სივრცეს თითქოს აქრობდა, საგნებს აახლო-
ებდა და რელიეფურს ხდიდა. ერთდროულად ყველას ალტაცებო-
შეძახილი აღმოხდა. ხელისგულივით მოჩანდა ხშირი ტყის მასივები
და აყვავებული მინდვრები, შოლივლივე ტბები და ქალაქები, რო-
მელნიც სათამაშო ქალაქებს მიაგავდნენ. ნათლად გამოისახა ტბით
გარშემორტყმული ქალაქი ტენოჩტიტლანი: შორიდან კაცს ეგონე-
ბოდა, თითქოს ქალაქის მრავალრიცხოვანი თეთრი კოშკები და
პირამიდული ტაძრები პირდაპირ წყლიდან ამოზრდილანო.

ესპანელებმა განახლებული ენერგიით გასწიეს მიზნისაკენ,—უე-
ცე თვალნათლივ ჩანდა მექსიკის დედაქალაქი ტენოჩტიტლანი. ამ
დროს კორტესს კვლავ მონტესუმას საჩუქრებით დატვირთული ელ-
ჩები ეახლნენ. მონტესუმა ესპანელებს სთხოვდა. უკან დაბრუნებუ-
ლიყვნენ, სამაგიეროდ, თვით კორტესს ოთხ საწყაო ოქროს, ხოლო
თითოეულ მის ჯარისკაცს თითო საწყაო ოქროს სთავაზობდა. ამას-
თან, მონტესუმა კისრულობდა, შემდგომშიც ეხადა ესპანელთა მე-
ფისათვის ხარკი ოქროთი და ვერცხლით იმ რაოდენობით, რამდენ-
საც მეფე მოისურვებდა.

კორტესის პასუხი ასეთი იყო:

— ბრძენი მონტესუმა უნდა მიხედეს, როგორ განრისხდე-
ბა ესპანეთის მეფე, ახლა რომ უკან გაგვბრუნდეთ და მისი
დავალება არ შევასრულოთ. დაუსრულებლად ელჩების გზავ-

აიტყევი კორტესს „მოჩადოე-
ბულ“ საშმელს სთავაზობენ. კორ-
ტესი მასზე უარს აცხადებს. სწო-
რედ ეს ლეგენდარული ეპიზოდი
გამოსახა ნახატზე აიტყემა მხატ-
ვარმა.

ნას, სჯობს, შეეხვდეთ ერთმანეთს და ყველაფერზე პირადად მოვილაპარაკოთ.

მეორე დღეს კორტესს ეახლა ახალი ელჩობა აქამდის წარმოგზავნილ ყველა ელჩობაზე მნიშვნელოვანი. მათ მონტესუმას ძმისწული, ოცი წლის კაკამაცინი მეთაურობდა. სამეფო სისხლის მქონე პიროვნება ოქროთი, ძვირფასი ქვებითა და ფრინველის მწვანე ფრთებით მორთული ტახტრევანით მოჰყავდათ. ტახტრევანი რვა დიდკაცს ეჭირა. როცა ისინი კორტესს მიუახლოვდნენ, კაკამაცინი ტახტრევანიდან გადმოვიდა, დიდებულები კი გზის გაწმენდას შეუდგნენ, რათა მბრძანებელს ფეხი შემთხვევით კენჭისათვის ან ნაძვისათვის არ დაეღმა.

კაკამაცინმა მარჯვენა ხელი მიწას შეახო, მერე თავთან მიიტანა.

— მე და ეს დიდმოხელეები, — თქვა მან, — ჩამოვედით, რათა მოგესალმოდნენ და მომავალი მოგზაურობისას თან გეხლათ. გვითხარო, რა გჭირდება, და ყველაფერი გექნება. მე ჩემი მბრძანებლის — დიდი მონტესუმას წარმოგზავნილი ვარ.

მისასალმებელი სიტყვის დამთავრების შემდეგ კაკამაცინმა კორტესს სამი ვეებერთელა მარგალიტი მიაჩრთა.

ამის დანახვაზე კორტესის არმიის ყველაზე მხდალმა და მშიშარამეომრებმაც კი შვებით ამოისუნთქეს. ჯერ კიდევ გულში ისინი მზად იყვნენ დათანხმებოდნენ მონტესუმას პირობებს, მიეღოთ დანაპირები ოქრო და უკან გაბრუნებულიყვნენ. ახლა კი შიში საესეებით გაქრა. ყველა ერთმა სურვილმა შეიპყრო: რაც შეიძლება სწრაფად მიაღწიონ ტენორტიტლანს და მის ზღაპრულ სიმდიდრეს.

ტენორტიტლანის შემდეგ სიდიდით მეორე ქალაქის ტესკოკოს გამგებელი, ჰაბუკი კაკამაცინი, ესპანელთა წინაშე მორჩილების მქადაგებელთა რიცხვს სულაც არ ეკუთვნოდა. პირიქით, კუაუტემოკის მსგავსად, იგი არწმუნებდა მონტესუმას, მთელი სამხედრო ძალით საკადრისი წინააღმდეგობა გაეწიათ კონკისტადორებისათვის. რაკი მონტესუმა ამ რჩევას ყურად არ იღებდა, განაგრძობდა ახლად მოსულთა დასაჩუქრებას და სამარცხვინოდ სთხოვდა მათ, უკან გაბრუნებულიყვნენ, კაკამაცინს დროდადრო ეჩვენებოდა, ბიძაჩემმა, მგონი, გონება დაკარგა...

მაგრამ, აი, ესპანელები ატეკთა დედაქალაქს ძალიან მიუახლოვდნენ. კაკამაცინს გულში რაღაც ცუდად გაჰქენწლა. ბოლო სამხედრო საბჭოზე მან წინადადება მისცა მონტესუმას, ისე შეხვედროდნენ ესპანელებს, როგორც, საერთოდ, უცხოელ ელჩებს ხვდებიან:

შეეშვათ ისინი ტენოჩტიტლანში, დააკვირვებოდნენ მათ საქციელს და მერე ამის მიხედვით ემოქმედათ.

მონტესუმას მეორე ძმისწული კუაუტემოკი და მონტესუმას ძმა კუიტლაუაკი დაბეჯითებით მოითხოვდნენ ესპანელთა განდევნას. ხოლო თუ ამას ვერ შეეძლებოდა, — ამბობდნენ ისინი, — სჯობს, ყველანი მშობლიურ მიწა-წყალს შევეწიროთო.

მონტესუმას შეიარაღებული წინააღმდეგობის გაწევაზე ფიქრიც არ სურდა და კაკამაციის მორიგი ელჩობის ხელმძღვანელობა დაავალა.

კაკამაციანი ცნობისმოყვარეობით აკვირდებოდა ყველაფერს და იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ ესპანელები სულაც არ იყვნენ ღმერთ კეცალკოატლის წარმოგზავნილები. ისინი ჩვეულებრივი მოკვდავნი არიან, თუმცა, აცტეკებზე ბევრად უკეთესად შეიარაღებულნი. კაკამაციანისათვის სავსებით ნათელი გახდა, მონტესუმას მეტი სიმტკიცე და ნებისყოფა რომ გამოეჩინა, ესპანელები ვერასოდეს ვერ შემოვიდოდნენ მექსიკაში, თანაც ასე ღრმად, და ვერც ვერასოდეს ელირსებოდნენ ტენოჩტიტლანის ხილვას. მათი განადგურება სულ ადვილად შეიძლებოდა ჯერ კიდევ ზღვის სანაპიროზე, დადგეს თუ არა მათ ფეხი მაიასა და სხვა დამორჩილებულ ტომთა მიწა-წყალზე.

მაგრამ ახლა კაკამაციის სხვა არაფერი დარჩენია, გარდა იმისა, რომ უსიტყვოდ შეასრულოს მონტესუმას სურვილი და ესპანელებს ეახლოს ტენოჩტიტლანის გზაზე.

გზა ჩალკოს ლაგუნას სამხრეთ სანაპიროზე, აყვავებულ მდებარეობსა და ბარაქიან ბოსტნებს შორის მიიკლავნებოდა. მიდამო სარწყავი არხებით იყო დასერილი. შემდეგ დაიწყო ისარივით სწორი გზა. გზა გაყვანილი იყო შუა ტბაში, ფართო მიწაყრილზე, რომელიც გაკეთებული იყო ქვის, ხის, კირისა და მიწისაგან. ეს გზა მრავალ კილომეტრზე იყო გადაჭიმული და ესპანელებს საინჟინრო ხელოვნების სასწაულად ეჩვენებოდათ. ტბაზე ინდიელთა პირაგუები დასრიალებდნენ.

რამდენიმე საათში ექსპედიციამ მიაღწია ქალაქ იშტაპალაპანს, რომელსაც მონტესუმას ძმა განაგებდა. აქ კორტესს მეფური პატივით შეხვდნენ. მისი მეომრები ქვის ლამაზ შენობებში დააბინავეს. კედარის ხის ქერი და კედლებზე გაკრული ლამაზად მოხატული ქსოვილები შენობებს მდიდრული სასახლის იერს აძლევდა.

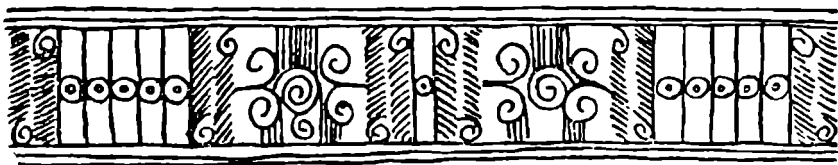
აყვავებული ხეხილის ბაღები, თვალწარმტაცი ყვავილოვანი ბუჩქები, ნაქდები ფილებით მოპირკეთებული მრავალრიცხოვანი არხები და ხელოვნური წყალსაცავები ნათლად მეტყველებდნენ,

რაოდენ დიდი შრომა და ენერგია იყო დახარჯული იმისთვის, რომ ადამიანს დედამიწაზე ეს სამოთხის მსგავსი კუთხე შეექმნა.

ქალაქის შენობათა ნაწილი ხმელეთზე იყო აგებული, მეორე ნაწილი — ხიმიჩებზე დამაგრებული — წყალში იდგა.

ლამე კორტესმა ქალაქ იშტაპალაპანში გაათია და მეორე დღეს, 1519 წლის 8 ნოემბერს, მექსიკის დედაქალაქ ტენოჩტიტლანში შედგა ფეხი.

თ ა ვ ი მ ე ო თ ხ ე

ტენოჩტიტლანის საოცრებები

არა მარტო ბინა და პური, —
სხვა ძვირფასი საჩუქრებიც უხვად მიართვა
გადმოხვეწილ მაწანწალებს გულუხვმა მეფემ.

3. პ ა ი ნ ე. „ვიცილიპულო“

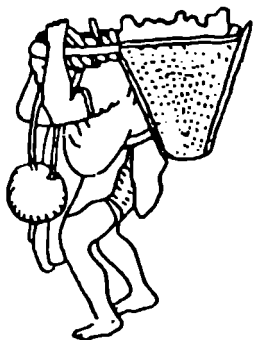
გზა შუა ტბაზე

აცტეკები ტყუილად არ თელიდნენ თავიანთ ქალაქ ტენოჩტიტლანს მიუღდგომლად. უზარმაზარი ქალაქი ვრცელი ტბის—ტესკოკოს შუაგულში იყო გაშენებული რამდენიმე კუნძულზე. ხმელეთს სამი ჯებირით უკავშირდებოდა. ეს ჯებირები დიდ მანძილზე იყო გადაჭიმული — ჩრდილოეთიდან სამხრეთით და დასავლეთიდან აღმოსავლეთით. ჯებირებს დატანებული ჰქონდა ასაწევი ხიდეები. თუ ქალაქს ხმელეთიდან მოელოდა საშიშროება, ხიდეებს ასწევდნენ და მტერს გზას გადაუკეტავდნენ. მაშინ ქალაქი სრულიად მოსწყდებოდა გარე სამყაროს.

ასეთივე ხიდეებით უკავშირდებოდნენ ერთმანეთს ქალაქის ზოგიერთი ქუჩები და კვარტალები. თითოეული მათგანი წარმოადგენდა ყოველი მხრიდან წყლით გარშემორტყმულ ნამდვილ ციხესიმაგრეს.

ესპანელები და მათი თანმხლები ტლამალები ქალაქში სამხრეთიდან შევიდნენ. წინ ცხენოსნები მიუძღოდნენ კორტესის მეთაუ-

რობით. მათ უკან ესპანელთა 350-კაციანი ქვეითი ჯარი მიჰყვებოდა. მათ მისდევდნენ მებარგულები, რომელთაც ზარბაზნები, საომარი მასალა და სხვა ტვირთი მიჰქონდათ. ბოლოს ტლაშკალელი მეომრები მიდიოდნენ. მებარგულებთან ერთად ისინი 6500 კაცამდე იქნებოდნენ. ჯებირი, რომელზედაც ისინი მიაბიჯებდნენ, ისე განიერი

მებარგული ინდიელები. ნახატზე ჩვენ ვხედავთ თავზე დასამაგრებელ ღვედეებს (ჭაპანს), სამსრეებს და ტვირთის გადასაზიდ სხვა მოწყობილობებს.

იყო, რომ მხარდამხარ ათ მხედარს შეეძლო გაეეღო. დიდრონი ქვებით ნაგები, მტკიცედ მოცემენტებული ჯებირი სატახტო ქალაქის მთავარ კიშკრამდე მიდიოდა, მერე იგი უერთდებოდა მთავარ მაგისტრალს, რომელიც ქალაქს ორ ნაწილად ყოფდა.

უკვე რამდენიმე კილომეტრი იყო გავლილი, ჯებირს კი ბოლო არ უჩანდა. კორტესის გამჟღავნებელ თვალს არაფერი ეპარებოდა. დაცვირვებით გაჰყურებდა ამ უსაზღვრო ტბის გაღმა-გამოღმა გაშენებულ ქალაქებსა და სოფლებს. ტენოჩტიტლანივით ისინიც წყლიდან ამოზრდილი გეგონებოდათ. ტბის გარშემო ათეულობით დასახლე-

ბული პუნქტი მაინც იყო და მთელი ეს მხარე ერთიანობაში ძალიან თვალწარმტაცად გამოიყურებოდა.

მაგრამ, აი, მაღალმა კედელმა გზა გადაუღობა კაშხალს. კედლის ორივე ბოლოში კოშკები იყო წამოჭიმული, შუაში კი დიდი ალაყაფის კარები იღებოდა. ეს იყო სატახტო ქალაქის შორეული მისადგომი. აქ კორტესს მრავალრიცხოვანი დელეგაცია შეეგება. ეტიკეტის თანახმად, ყველა მათგანი თავს მოვალედ სთვლიდა, მიწამდე თავის დაკვეთით მისალმებოდა ესპანელების მეთაურს. ეს იყო ტემპერამენტიანი ესპანელების მოთმინების ნამდვილი გამოცდა. ასეთმა ცერემონიალმა საათზე მეტი ხნით შეაფერხა ესპანელთა ქალაქში შესვლა.

ესპანელებმა აცტეკი დიდკაცების თანხლებით მიაღწიეს ხის ასკაწეხ ბიდს და ქალაქის კიშკარს. აქ კი მათ თვით მონტესუმა შეეგება.

შეხვედრა მონტესუმასთან

მონტესუმას ტახტრევანს წინ სამი დიდმოხელე მოუძღოდა. მათ ზელში ოქროს კვერთხები ეჭირათ. აცტეკ დიდებულებს საკუთარი მხრებით ფრთხილად, ტაატიტ მოჰქონდათ ოქროთი მოკედილი ტახტრევანი. ტახტრევანს ზემოდან ლამაზი ფრთებით შემკული, ძვირფასი ქვებითა და ოქროთი მოოქვილი საჩრდილობელი ჰქონდა. საერთოდ, ტახტრევანის ტარება დიდ პატივად ითვლებოდა და ეს ბედნიერება სამეფო კარის დიდგვაროვანი პირების ზედრი იყო. მზრძანებლისათვის შეხედვის უფლება კი არავის ჰქონდა, გარდა მონტესუმას უახლოესი ნათესავებისა. სწორედ ამ მიზეზის გამო მთელი ამაღა თავდახრილი მოსდევდა ტახტრევანს.

მონტესუმამ შორიდანვე მოჰკრა თვალი ესპანელებს და მხლებლებს ანიშნა, შეჩერებულიყვნენ. მაშინვე ამ საქმისათვის საგანგებოდ შერჩეულმა პირებმა ციმციმ დაავეს ხელი მონტესუმას და ისე გადმოსეს.

მონტესუმა თავისი ამილით
ესალმება კორტესს ტენოჩ-
ტიტლანში. აცტეკი მხატვრის
ნახატი.

მონტესუმა. ნახატი შესრულებულია კორტესის ბრძანებით.

მიწაზე, რომ აცტეკების მბრძანებელი უბრალო მოძრაობითაც კი არ შეუწუხებიათ.

მონტესუმა თავისი ძმის, კუიტლაუაკის და ძმისწულის, კუაუტემოკის მხრებზე დაყრდნობით მიუახლოვდა კორტესს. რა თქმა უნდა, მბრძანებელს ერჩია, სხვის დაუხმარებლად. თავისუფლად გაველო. იგი ჯან-ღონით სავსე მამაკაცი იყო, მაგრამ მაშინ რაღა განსხვავება იქნებოდა მონტესუმასა და უბრალო მოკვდავს შორის? ეტიკეტის დედაზრი ხომ ის იყო, ჩაეგონებინა ყველასათვის, რომ მბრძანებელი ღვთიური წარმოშობისაა და მას გააჩნია ღვთებრივი სიდიადე. მბრძანებელი ჩვეულებრივი ადამიანივით მიწაზე კი არ დგამდა ფეხს. დიდებულები ძვირფას ქსოვილებს თიან-

დაზად უფენდნენ, რომ მისი სანდლების ოქროს ძირი დედა-მიწას არ შეხებოდა.

ტახტრევანი, რომლითაც მონტესუმა მოაბრძანეს. ადგილზე დარჩა, საჩრდილობელი კი მბრძანებელთან ერთად დაიძრა. მასთან ერთად მოძრაობდა და მზის სხივებისაგან იცავდა. საჩრდილობლის ელვარება თვალსა სჭრიდა ესპანელებს.

აი, თურმე, როგორი ყოფილა ლეგენდარული მონტესუმა! უამრავი სიმდიდრის პატრონი, ასეთი ვრცელი ქვეყნის მფლობელი, ამ ერთ მუჟა აევანტიურისტებს თავისი ფეხით მისასალმებლად რომ უახლა!

მონტესუმა მაღალი, ოდნავ გამხდარი, ორმოცი წლის კაცი იქნებოდა. ხშირი, ლამაზი თმა, თხელი წვერი და, თავისიანებთან შედარებით, ოდნავ უფრო თეთრი ფერი ჰქონდა. თავი ღირსეულად ეჭირა, ღანჯად, დაფიქრებით ლაპარაკობდა. ძალიან მოხდენილი, იშვიათი სილამაზის ლაბადა ემოსა. თავზედაც მწვანე ფრთებისაგან გაჯეფებული უცნაური თავსაბურავი ესურა.

როგორც კი მონტესუმამ ტახტრევანი დატოვა, კორტესი მაშინვე

შევირცხლად ჩამოხტა ცხენიდან და მარინას თანხლებით მისკენ გაე-
შართა.

სიჩუმე მონტესუმამ დაარღვია.

— მოგესალმებით, — გადათარგმნა მარინამ მისი ნათქვამი.

— როგორ ბრძანდებით? — შეეკითხა კორტესი.

— დიდად მიხარია, რომ ჩემს სატახტო ქალაქში გხედავთ, —
ბრძანა მონტესუმამ.

— თქვენი გულუხვი საჩუქრები მოწმობენ, რა კეთილად ხართ
განწყობილი ესპანელების მიმართ, — უთხრა კორტესმა და აცტეკე-
ბის მბრძანებელს თლილი შუშის ყელსაბამი შეაბა. მას უნდოდა,
„მეგობრობის“ ნიშნად გადახვეოდა კიდეც, მაგრამ სამეფო კარისკა-
ცებმა შეაკავეს: არავის ჰქონდა უფლება, ოდნავ მაინც შეხებოდა
აცტეკებისათვის ესოდენ სათაყვანო არსებას.

რამდენიმე მისასალმებელი სიტყვის წარმოთქმის შემდეგ, მონ-
ტესუმამ თავის ძმას დაავალა, ბინამდე მიეცილებინათ სტუმრები,
ხოლო თვითონ ჩაუარა თავდახრილ ამაღას და პირქვედამხობილ უბ-
რალო ქვეშევრდომებს და ტახტრევანში მიიმაღა.

ასე გაიცნო მონტესუმამ კორტესი.

დაუპატიჟებელი სტუმრები ისე ბრძნობენ თავს, როგორც საკუთარ სახლში

იმ დღეს დიდი პატივი დასდო მონტესუმამ დაუპატიჟებელ სტუმ-
რებს, კიდეც ორჯერ ინახულა ისინი.

ესპანელები და მათი თანმხლები ტლაშკალელები დააბინავეს
მონტესუმას განსვენებული მამის აშაიაკატლის უზარმაზარ სასახლე-
ში, რომელიც უამრავი ერთსართულიანი ქვის ნაგებობისაგან შედგე-
ბოდა. მხოლოდ ცენტრში იდგა ორსართულიანი შენობა. ნაგებობანი
ისე ფართო იყო, რომ მათში ექსპედიციის შვიდი ათასი წევრი თავი-
მსუფლად მოთავსდა.

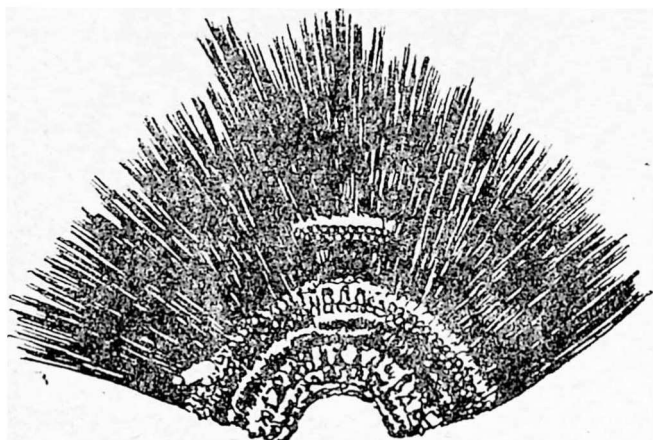
სასახლესთან კორტესსა და მის თანმხლებ პირებს თვით მონტე-
სუმა შეეგება. მან ხელი მოჰკიდა კორტესს და ერთ დიდ ოთახში
შეიყვანა. ოთახი მთლიანად ძვირფას ხალიჩებში იყო ჩაფლული, აქ
ესპანელთა ხელმძღვანელს უნდა ეცხოვრა.

ჯარისკაცებისათვის განკუთვნილი ოთახები შედარებით სადად
მოეწყოთ, მაგრამ კომფორტის ნიმუშად მაინც გამოდგებოდა. ჯარის-
კაცებს თბილი და მსუბუქი საბნები, რბილი ლეიბები და ბუმბულის

ბალიშები დაჟრიგეს, ისინი კარგა ხანია გადაჩეულნი იყვნენ ამგვარ-
კომფორტს.

კორტესს ყელზე საუცხოო ოქროს ყელსაბამი შეაბეს. ყელსაბა-
მის თითოეული რგოლი კიბოს გამოსახავდა.

— ეს სასახლე მთლიანად თქვენ და თქვენს ძმებს გეკუთვნით, მა-
ლინცინ¹, — უთხრა მონტესუმამ კორტესს. — იგრძენით თავი ისე,

ფრთხილსაგან გაცემებული ოქროს ბალთებით შორებული
თაქსაბურავი. გადმოცემით იგი მონტესუმას ეკუთვნოდა.

როგორც საკუთარ სახლში. გისურვებთ კარგ დასვენებას. მერე კი
კვლავ გინახულებთ, — თქვა და გასცილდა იქაურობას.

კორტესს და მის მეომრებს გემრიელი საჭმელებით გაწყობილი
მაგიდები ელოდათ, მაგრამ ექსპედიციის ხელმძღვანელმა მათ ნება
არ მისცა, ნადიმად დამსხდარიყვნენ. ვიდრე არ მიიღო სიფრთხილის
ყველა ზომები. ყურადღებით დაათვალიერა მთელი სასახლე. დიდად
გაიხარა, რომ გარს შემოვლებული ჰქონდა სქელი კედელი, შიგ და-
ტანებული, ერთმანეთისაგან თანაბარი მანძილით დაშორებული მა-
სიური კოშკებით. მან ფალკონეტები (ზარბაზნები) ისე განალაგა,
რომ ყველა შემოსასვლელი მიზანში ჰქონდათ ამოღებული. გუშაგები
დააყენა და გააფრთხილა: საგუშაგოს თვითნებურად მიტოვებისა-

¹ „მალინცინ“ — „მარინას მფლობელს“ ნიშნავს. ასე უწოდებდნენ კორ-
ტესს ინდიელები, რადგან შენიშნეს, რომ მარინა ყოველთვის თან ახლდა.

თვის სიკვდილით დასჯა არ აგცდებათო. მხოლოდ ასეთი თადარიგის შემდეგ დაიწყეს პურობა.

რამდენიმე საათის შემდეგ, როცა ყველამ რიგიანად დაისვენა, მონტესუმა ისევ გამოჩნდა. მისი საკუთარი სასახლე იქვე, გვერდით იყო, და ვეღარ ითმენდა, უნდოდა უფრო ახლოს გასცნობოდა თეთრ-სახიან სტუმრებს.

მონტესუმა და კორტესი საგანგებოდ მოტანილ მოოქრულ და მოჩუქურთმებულ სავარძლებში ჩასხდნენ. მარინაც იქვე გაჩერდა. გარს ესპანელი ოფიცრები და აცტეკთა ღილაკები ეხვიათ.

მონტესუმამ ერთხელ კიდევ გამოთქვა ღიდი სიხარული, რომ მა-ლინცინმა და მ-სმა თანამგზავრებმა მშვიდობიანად გადმოლახეს ძნელი გზა (მისი გულწრფელობისა, რა თქმა უნდა, არავის სჯეროდა). ამ აუცილებელი მისალმების შემდეგ საქმიან საუბარზე გადავიდნენ. კორტესმა ბევრი სასარგებლო რამ გაიგო. გამოიჩქევა, რომ მონტესუმას მარტო მისი ექსპედიციის კი არა, აღრიხდელი ორი ექსპედიციის — დე კორდოვას და გრიხალვას ექსპედიციების ამბებიც კარგად მოეხსენებოდა. კორტესი იმაშიც დარწმუნდა, რომ ინდიელები ესპანელებს უბრალო მოკვდავებად არ სთვლიდნენ. მათ „აღმოსავლეთიდან მოსულ ადამიანებს“ უწოდებდნენ და თავიანთი ღმერთის, კეცალკოატლის წარმოგზავნილებად მიაჩნდათ.

კორტესს სრულიადაც არ სურდა ამ რწმენის გაქარწყლება, პირიქით, სიამოვნებით უდასტურებდა მონტესუმას, რომ მართლაც აღმოსავლეთიდან არიან მოსულები და მათი მეფე, კარლოს მეხუთე, მთელ ქვეყანაზე უძლიერესი მონარქია, ისინი კი მისი მახლობლები იყვნენ. ესპანელები, — დაუმატა მან, — აღიარებენ ჭეშმარიტ სარწმუნოებას, რომლის შესახებაც იგი, კორტესი, მოგვიანებით უფრო დაწვრილებით მოელაპარაკება მონტესუმას.

— მართალია, რომ თქვენ ყველანი ერთმანეთის ძმები ხართ? — იკითხა მონტესუმამ.

— დიახ, ყველანი ძმები ვართ, — წარბშეუხრელად დაუდასტურა კორტესმა.

როდესაც მონტესუმა მეომართა, განსაკუთრებით ცხენოსნების წოდებებზე ეკითხებოდა, კორტესი არ სიტყვადვირობდა. მის მოსაუბრეს ალბათ ისეთი შთაბეჭდილება შეექმნა, რომ საქმე ესპანეთის ყველაზე მაღალი საზოგადოების წარმომადგენლებთან ჰქონდა. კორტესს კარგად ეხერხებოდა ბაქიბუქი და ტრაბახი.

ეს შეხვედრა მდიდრული საჩუქრების გადაცემით დამთავრდა. ყოველმა მეგრძოლმა, ტლაშკალელების ჩათვლით, ბამბის ქსოვი-

ლისაგან შეკერილი ტანსაცმლის სრული კომპლექტი მიიღო, ესპანელებს კი, ამას გარდა, ოქროს ძეწკვები და ოქროს სხვადასხვა სამაჯურებიც ერგოთ.

საპასუხო მიზიტი

მექსიკის სატახტო ქალაქში ჩამოსვლის პირველი დღე ესპანელებმა ძლიერი საარტილერიო სალუტით დააგვირგვინეს. ტენოჩტიტლანის მცხოვრებლებს არც ზარბაზანი ენახათ და არც მისი სროლა გაეგონათ, ამიტომ ისინი შიშმა აიტანა, უკვირდით, როგორ მოახერხეს ამ მკრთალსახიანებმა, რომ თავისი სურვილით ასეთი ჭეჭა-ჭუხილი ატეხეს და ჰაერში ვულკანისებური სულისშემხუთველი გოგირდის გაზები გაუშვესო. უორტესსაც ეს უნდოდა. მიზანს მიაღწია.. მთელ ტენოჩტიტლანში მხოლოდ „აღმოსავლეთიდან მოსული ადამიანების“ ძლიერებასა და მამაცობაზეა ლაპარაკობდნენ.

მეორე დღეს კორტესი საპასუხო ვიზიტით ეახლა მონტესუმას. თან ათი კაცისაგან შემდგარი ამაღა იახლა.

თავისი მოწყობილობით და განლაგებით მონტესუმას სასახლე მიაგავდა ესპანელების საცხოვრებელ სასახლეს. სასახლის ტერიტორიაზე ყველა შენობა წითელი ფორიანი ქვებით იყო ნაგები და მარმარილოთი მოპირკეთებული. მთავარ შესასვლელს ამშვენებდა მონტესუმას ემბლემა: არწივი, რომელსაც ბრწყალებით ოცელოტი¹ მიაქვს.

ესპანელებმა მრავალი ეზო გაიარეს, ყველგან კრისტალივით გამჭვირვალე წყლის ლამაზი შადრევანი ჩქეფდა. შენობები, რომლებშიც ისინი გაატარეს, დიდი და ფართო იყო, მაგრამ შედარებით დაბალი ჰქონდათ. მოჩუქურთმებული ჰერი კეთილსურნელოვანი ხის მასალისაგან იყო დამზადებული და ამიტომ მთელ სასახლეში სასიამოვნო სუნი იდგა. იატაკზე პალმის ფოთლებისაგან დაწნულ ჭილოფები ეფინა, კედლებს კი სხვადასხვა ფერის ჭრელი ქსოვილები, ნადირის ტყავები და დიდი გემოვნებით შეხამებული ნაირ-ნაირი ფრინველის ფრთები ამშვენებდა.

როგორც კი მონტესუმას სამყოფ დარბაზს მიუახლოვდნენ, კორტესის გამცილებელმა დიდებულებმა მაშინვე, ეტიკეტის მიხედვით, უხეში ქსოვილისაგან შეკერილი ლაბადები წამოიხსნეს და სანდლები გაიხადეს.

კორტესი, როგორც საპატიო სტუმარი, მონტესუმას მარჯვნივ

¹ ოცელოტი — დიდი გარეული კატა ცენტრალურ ამერიკაში.

ამაღლებულ ადგილას დასვეს. მის თანმხლებ პირებსაც ჯერ არგაგონილი პატივი დასდეს და ნება მისცეს, იქვე ახლოს ჩამომსხდარიყვნენ. საერთოდ, მონტესუმას თანდასწრებით მხოლოდ ფეხზე დგომა შეიძლებოდა და ისიც უსათუოდ თავჩაღუნულები უნდა მდგარიყვნენ, ანდა პირქვე დამხობილიყვნენ.

კორტესმა ძალიან მოხდენილად ილაპარაკა კათოლიკური სარწმუნოების უპირატესობაზე კერპთაყვანისმცემლობასთან შედარებით.

კორტესისა და მონტესუმას შეხვედრა. ნახატი ძველმექსიკური ხელნაწერიდან.

გატაცებით ლაპარაკობდა სამოთხის ნეტარებაზე, რომელიც მოელით იმქვეყნიურ სამყაროში ქრისტიანებს, წარმართები კი თავს ვერ დააღწევნო ჯოჯოხეთის საშინელებას. კორტესმა ძალიან კარგად იცოდა, თუ მექსიკის მბრძანებელი რომის კათოლიკურ ეკლესიას ეზიარებოდა, ყოველგვარი გასროლის გარეშე მოიგებდა დიდ ბრძოლას. მონტესუმას მაგალითს მისი დიდებულებიც მიჰბაძავდნენ და ბოლოს უბრალო ხალხზეც მიდგებოდა ჯერი.

თავმდაბლობისა და მორჩილების იდეა, რასაც კათოლიკური ეკლესია ქადაგებდა, კარგად გამოიყენეს ესპანელმა ავანტიურისტებმა ხალხის წინააღმდეგობის უნარის მოსაღუნებლად. „მათ ხელში ჯვარი ეჭირათ, გულს კი ოქროს მოპოვების წყურვილი უდაგავდათ“, — წერდა კორტესის თანამედროვე ეპისკოპოსი ლას კასასი. ეს ეპისკო-

ზოსი გახლდათ კათოლიკური ეკლესიის ერთადერთი მოღვაწე, რომელმაც ხმა აიმაღლა ინდიელების მასიურად ჟლეტის წინააღმდეგ. ის ხომ ძალიან კარგად იცნობდა თანამემამულეთა მგლურ ხასიათს!

მონტესუმამ ყურადღებით მოუსმინა კორტესს და შემდეგ უპასუხა:

— მალინცინ! რაც შენ ილაპარაკე შენს ღმერთზე, ადრეც მსმენია ჩემი ხალხისაგან, რომლებიც შენთან წარმოგზავნე ზღვის სანაპიროზე. ბევრი რამ გამიგონია ჯვარზეც, რომელიც შენ ყველგან აღმართე. ჩვენ ამაში ხელი არ შეგვიშლია, რადგან თქვენი ღმერთებიც ისევე კეთილად მიგვაჩნია, როგორც ჩვენი. უხსოვარი დროიდან ვლოცულობთ ჩვენი ღმერთების მიმართ, რადგან მათაც შექმნეს სამყარო. რაც შენ მომიყევი ქვეყნიერების შექმნაზე, ჩვენი ქურუმების მოყოლილ ამბებს მაგონებს. მერწმუნე, არა ღირს ამაზე მსჯელობა...

შემდეგ დაუმატა:

— ჩემი წინაპრები პირველი მკვიდრნი არ ყოფილან ამ მიწა-წყლისა. ისინი აქ მხოლოდ რამდენიმე საუკუნის წინ მოუყვანია დიდ კეცალკოატლს, დაუსახლებია, მიუცია კანონები, თვითონ კი, მზე რომ ამოდის, იმ ქვეყნებისაკენ წასულა. მაგრამ წასვლის წინ გამოუცხადებია: ან მე დავბრუნდები, ან ჩემს შთამომავლებს გამოგზავნი და მექსიკას ისინი დაეუფლებიან. ესპანელების გასაოცარი გმირობანი, მათი თეთრი კანი და სხვა მრავალი რამ ამტკიცებს, რომ სწორედ ესენი არიან „აღმოსავლეთიდან მოსული ხალხი“, რომლებზედაც კეცალკოატლი წინასწარმეტყველებდა. და თუ ადრე მე წინააღმდეგი ვიყავი თქვენი მოსვლისა ჩვენს დედაქალაქში, მხოლოდ იმიტომ, რომ ხალხს ეშინოდა თქვენი, გაუგონარ ამბებს თხზავდა. ახლა მე ვხედავ, ზღვის გაღმა მცხოვრები თქვენი მეფე ყველაზე ძლიერია და ყველაზე სამართლიანი სხვა მბრძანებელთა შორის. მე ვაღიარებ მის ძალას! თქვენ მისი ელჩები ხართ და თითოეული თქვენგანის სურვილი ისევე უნდა შესრულდეს, როგორც ჩემი საკუთარი სურვილი!

ახლა კი საბოლოოდ დარწმუნდა კორტესი, რომ მონტესუმა ფანტასტიკური ცრურწმენით იყო შეპყრობილი, მაშასადამე, — ფიქრობდა ექსპედიციის ხელმძღვანელი, — შემოძლია შევასრულო მითიური ღმერთის კეცალკოატლის, ესე იგი, კარლოს მეხუთის ნება-სურვილის აღმსრულებელი ელჩის როლი. მონტესუმა ხომ ვერასოდეს ვერ შეიტყობს, რომ კორტესი არამც თუ ელჩი არ არის კარლოს მეხუთისა, სრულუფლებიანი წარმომადგენლობის უფლებაც კი ჩამორთმეული აქვს კუბის გუბერნატორ ველასკესისაგან.

მონტესუმას სასახლეში ყოფნისას ესპანელებმა ახლო გაიცნეს ატეკეთა მბრძანებლის ყოფა-ცხოვრება.

მონტესუმას მსახურთა და კარისკაცთა რიცხვი, რომლებიც ვალდებულნი იყვნენ შეესრულებინათ მბრძანებლის სულ უმნიშვნელო სურვილიც კი, პირადი დაცვის ჩათვლით, ათას კაცს აღემატებოდა. ისინი სასახლეში ცხოვრობდნენ და სასახლის სამზარეულოთი იკვებებოდნენ.

ზოგი მხლებელი და კარისკაცი გამორჩეული ჰყავდა მონტესუმას. ასეთებს უფლება ჰქონდათ, პირდაპირ შესულიყვნენ მასთან და ძალიან მოკლედ, რამდენიმე სიტყვით გადაეცათ ამა თუ იმ საქმის შინაარსი. მონტესუმა მათ თითქმის არ ელაპარაკებოდა, — მოუსმენდა მოხსენებას და მერე ბრძანებებს იძლეოდა.

მონტესუმას შეხედვა სასტიკად იყო აკრძალული. ასევე აკრძალული იყო მისკენ ზურგით შებრუნება. მასთან მოსაუბრე კარისკენ უკუსვლით და რამდენჯერმე მძიმედ თავის დაკვრით შორდებოდა მას. ყველაზე წარჩინებული პირებიც კი, რომელთა მუზარადები არწივების, მგლების, იაგუარების თავებს გამოსახავდნენ, მონტესუმასთან შესვლის წინ თავსაბურავსა და ყველა ძვირფას ნივთეულობას იხსნიდნენ.

მონტესუმა სადილობდა სრულიად მარტო, რბილ ბალიშებზე დაბრძანებული. სადილის დროს ვინმეს დასწრება, ვინც არ უნდა ყოფილიყო იგი, ამცირებდა მის მეფურ ღირებას. ამას გარდა, მას „ჟივი თვალისა“ ეშინოდა.

ჩვეულებრივ, მონტესუმას სადილის მენიუ ოცდაათი მის მიერ ამორჩეული კერძისგან შედგებოდა, მზადდებოდა ყოველი კერძის სამაჰიდან ათას ულუფამდე. გათვალისწინებული იყვნენ მრავალრიცხოვანი სტუმრები და სხვა ათასი მუქთამჰამელი.

სამეფო სუფრის უცვლელი კუთვნილება გახლდათ გარეული ნადირის ხორცი, შინაური ფრინველი და თევზი. სადილი მთავრდებოდა ხილით, ტკბილეულითა და ნამცხვრით, რომელიც მზადდებოდა სიმინდის ფქვილისა და კვერცხისაგან. ბოლოს მიართმევდნენ სასმელს, რომლის შესახებაც მაშინ ევროპაში წარმოდგენაც არა ჰქონდათ — ეს იყო ვანილითა და სხვა სანელებლებით შეზავებული შოკოლადი. შოკოლადს ნაღებივით თქვეფდნენ და სუფრაზე თქროს თასებით მიჰქონდათ. სასახლეში დღეში 2.000 ხელადა შოკოლადი იხარჯებოდა.

მონტესუმას მის მიერ ამორჩეულ კერძებს დაბალი მაგიდით მი-
ართმევდნენ, მერე გაშლიდნენ მოოქრულ თეჯირს და მბრძანებელს
უცხო თვალთაგან ფარავდნენ. ერთხელ ნახმარი ჭურჭლის მეორედ
მიტანა აკრძალული იყო. ასეთ ჭურჭელს დიდი მოწყალების ნიშნად
კარისკაცებსა და მსახურებს ურიგებდნენ ხოლმე.

მონტესუმას მსახურები,
მუსიკოსები და ჟონგლიო-
რები. აცტეკი მხატვრის
ნახატი.

ვთქვათ, მონტესუმას სადილობის
დროს ვისთანმე ლაპარაკი მოესურვებო-
და, ესეც გათვალისწინებული იყო: თეჯი-
რის იქით ყოველთვის იჯდა ოთხი საპა-
ტიო, ხნიერი ბრძენი კაცი. მბრძანებელი,
თუ სურვილი ექნებოდა, ხანდახან თითო-
ოროლა სიტყვით გამოელაპარაკებოდა
ხოლმე მათ. გუნებაზე თუ იყო; გაუმას-
პინძლდებოდა კიდეც. ბრძენ მოხუცებს,
ოღონდ მიპატიუებულთ, ფეხზე მდგომე-
ლებსა და თავდახრილებს უნდა ეკამათ.

როდესაც მონტესუმა საკმელს მიიჩთ-
მევდა, სასახლეში სრული სიჩუმე სუ-
ფევდა.

ნასადილევს უსათუოდ თუთუნს გა-
აბოლებდა, თუთუნის წევაც ხომ სრუ-
ლიად უცხო იყო მაშინ ევროპელებისათ-
ვის. გაოცებულები უყურებდნენ ესპანე-
ლები, ვეებერთელა მოოქრულ ჩიბუხს
როგორ ტენიდნენ თამბაქოდ წოდებული
ჩადაც ბალახით, ცეცხლს უკიდებდნენ

და მერე მონტესუმა პირიდან და ცხვირიდან ბოლქვა-ბოლქვად
უშვებდა ბოლს. თუთუნის წევის დროს ხუმარები, მოცეკვავეები,
შომღერლები, ოინბაზები და მუსიკოსები ცდილობდნენ გაერთოთ
მბრძანებელი. სასახლე ასეთი გამართობების მთელ შტატს ინახავდა.
აცტეკური მუსიკა მაინცადამაინც დიდ სიამოვნებას არ ჰგვრიდა ეს-
პანელებს, ხოლო მათი ოინები, თვალთმაქცობა, სიმარჯვე და სხვა
ასეთი რამ ძალიან მოსწონდათ.

სასახლეში ცალკე იყო საჭურველთსაცავი, სადაც ყველა სახის
აცტეკურ იარაღს ნახავდით. იარაღი სანიმუშო წესრიგით ჰქონდათ
კედელზე ჩამოკიდებული. ან დალაგებულ და, საჭიროების შემთხვე-
ვაში, თვალის დახამხამებაში შეეძლოთ დაერიგებინათ მეომრებისა-
თვის.

ფურცელი მონტესუმას მიერ მიღებული ხარკის ნუსხიდან. ხარკი შედგება ორი აცმა პორფირის მძივებისაგან, ოქროს ქვიშით სავსე კეახის 20 ფიალისაგან, სამეფო თავსაბურავისაგან, ფრინველის ფრთის 800 კონისაგან, 40 ტომარა სალევანისაგან, მეომრის ორი კოსტუმისაგან (თავისი ფარებით) და 2006 სხვადასხვანაირი საბნისაგან. ქვემოთ ჩამოთვლილია მოხარკე ქალაქები.

ესპანელები გააკვირვა ატეკების უზარმაზარმა საფრინველემ. რა სახის ფრინველს არ ნახავდით აქ: ძოწისფერ-წითელ მგალობელ ჩიტს კარდინალს¹, რომელსაც ეს სახელი კარდინალის მანტიის ფერის გამო ეწოდა; ოქროსფერ ხოხბებს და გაბლენძილ ინდაურებს; ყველა ჯურის თუთიყუშებს, პაწაწკინტელა კოლიბრებს. აქ მექსიკის ყველა ფრინველისათვის მოეყარათ თავი ძალიან დიდი რაოდენობით. ფრინველებს სამასი კაცი უვლიდა: კვებავდა, ასუფთავებდა და გალიებში ანაწილებდა. როდესაც ჩიტები შეფერილობას იცვლიდნენ, მომვლელები ჰკრეფდნენ მათ ბუმბულს და სასახლის საკუქნაოში ინახავდნენ.

ცალკე, დიდ გალიებში ჰყავდათ მტაცებელი ფრინველები — ძე-რები და არწივები. მათ ინდაურის ხორცით კვებავდნენ.

საფრინველესაგან ცოტა მოშორებით მოთავსებული იყო დიდი სამხეცე. სამხეცეში ცალკე იყო შხამიანი გველების განყოფილება. ესპანელები გააოცა გველების სიდიდემ და მათმა საოცარმა ფერებმა. გველების გალიაში ჩიტის ბუმბული იყო დაფენილი და გობში ყოველთვის სუფთა წყალი ესხა.

მონტესუმას ბევრი ცოლი ჰყავდა. თავისუფალ ღროს ისინი ქარგვასა და ქსოვაში ატარებდნენ. ოსტატურად ამზადებდნენ აგრეთვე სხვადასხვაგვარ მორთულობებს ფრინველის ფრთებისაგან.

სასახლეში რამდენიმე ათეული სააბაზანო ოთახი იყო. ატეკებს ძალიან უყვარდათ სისუფთავე. მონტესუმა, რა თქმა უნდა, ყოველდღე ბანაობდა და დღელამეში, სულ ცოტა, ოთხჯერ მაინც იცვლიდა ტანსაცმელს. ერთხელ ნაცვამ ტანისამოსს იგი მეორედ არასოდეს არ ჩაიცვამდა!

მონტესუმასთვის, მისი ცოლებისა და კარისკაცებისათვის მრავალი ხელოსანი მუშაობდა. დაწყებული ქვის ოსტატებიდან და ხეზე ამომკრელებიდან, რომელნიც ზრუნავდნენ სასახლის შენობების შეკეთებაზე, გათავებული ოქრომკედლებითა და მხატვრებით. განსაკუთრებით ბლომად ჰყავდათ მებაღეები, რომელთა მუყაითობით წალკოტად იყო ქცეული მბრძანებლის კარ-მიდამო: სასახლის ბაღს ულამაზესი ყვავილის ბუჩქები, საოცარი ხეივნები და შესანიშნავი ხეხილი ამშვენებდა.

საგანგებოდ შერჩეული პირები განაგებდნენ სასახლის შემოსა-

¹ კარდინალი — უმაღლესი კათოლიკური სამღვდელოების წარმომადგენელი, ატარებს წითელ ფერის მანტიას.

ვალ-გასავალს. პიქტოგრაფიული ნიშნებით¹ სავსე საანგარიშო წიგნები განსაკუთრებულ შენობაში ინახებოდა; ასეთი წიგნები ასეულობით იყო და ისინი რომ ეამთასვლას გადარჩენოდნენ, მეცნიერები საკმაო სიზუსტით შეძლებდნენ გამოენგარიშებინათ, რა უჭლებოდა ხალხს მონტესუმასა და მისი მრავალრიცხოვანი მსახურების შენახვა.

ბ ა ზ ა რ ი

მომავალი მოქმედების გეგმების დაწყობისას კორტესმა გადაწყვიტა, კარგად გასცნობოდა ქალაქს და მის მოსახლეობას, მათ ყოველდღიურ საქმიანობას, ადამ-ჩვეულებებსა და სარწმუნოებას. ყველა ესპანელს კარგი ორიენტაცია უნდა ჰქონოდა იმ ადგილისა, სადაც ჯერჯერობით სტუმრად იმყოფებოდნენ, რადგან სულ ადვილი შესაძლებელი იყო, სტუმრებიდან უცებ ტყვეებად ქცეულიყვნენ. ამ მიზნით კორტესმა მონტესუმასაგან ნებართვა მიიღო, დაეთვალიერებინათ ბაზარი, მთავარი ტაძარი და ქალაქის ზოგიერთი სხვა ღირსშესანიშნაობანი.

მონტესუმამ არა თუ ნება დართო, თვითონაც იწევა წაჰყვოდა სტუმრებს დიდ ტეოკალში² — ომის ღმერთის ტაძარში. ეს ტაძარი ტენოჩტიტლანში მთავარი სამლოცველო იყო და, ამასთან, ყველაზე მაღალი შენობაც.

ესპანელებმა დატოვეს ყაზარმად ქცეული თავიანთი სასახლე და ორ-ორად დაწყობილნი. გამცილებლების თანხლებით, ქალაქში გავიდნენ. წინ კავალერია მიუძღოდათ. კორტესი გულმოდგინედ ათვალიერებდა ტენოჩტიტლანის ქვის სახლებს. ექსპედიციის ზელმძღვანელის ყურადღება მიიქცია ამ შენობების ბრტყელმა ქვის სახურავებმა. სახურავები დაცული იყო სქელი ფარებით, რაც მათ ციხესიმაგრეს იერს ანიჭებდა. უამრავი არხი, რომლებიც ყველა მიმართულებით კვეთდა ქალაქს, და ადვილად ასაწევი ხიდები ცხადყოფდა, რომ ქუჩებში ბრძოლის დროს უპირატესობა თავდამცველთა მხარეზე იქნებოდა. კორტესს ეს არ ესიამოვნა და შეფიქრიანდა.

ბევრ არხს გასწვრივ ბილიკები ჩაუყვებოდა, რომელნიც თავისე-

¹ პიქტოგრაფია ორი სიტყვისაგან შედგება: ლათინური „პიქტუს“ — „საღებავებით დახატული“ და ბერძნული „გრაფო“ — „წერა“. ნახატნიშნებიანი დამწერლობა, რომელიც საგნებსა და მოვლენებს სურათების ანდა სურათის მსგავსი ნიშნებით გვაცნობს.

² ამ სიტყვის ზუსტი, სიტყვასიტყვითი მნიშვნელობაა „ღმერთის სახლი“.

მდიდარი აცტეის სახლი.
ძველმექსიკური ხელნაწე-
რიდან.

ბური ნავმისადგომის მოვალეობასაც ჯ-
რულებდნენ: აქ ხდებოდა წყლით შემო-
ტანილი საქონლის გადმოტვირთვა.

აქა-იქ დაინახავდით ამწვანებულ პა-
ტარა კუნძულებს. როგორც მერე გამოირ-
კვა, თურმე ეს კუნძულები ხელოვნური
იყო. თაობიდან თაობამდე მიწათმოქმე-
დებს ტბის ფსკერიდან ამოჰქონდათ შლა-
მიანი ნიადაგი და მას წნული ღობეებით
ამაგრებდნენ. წლების განმავლობაში ეს
კუნძულები თანდათან ფართოვდებოდნენ
და მკვიდრნი ხდებოდნენ, თანდათან იქცე-
ოდნენ ქალაქის ახალ რაიონებად. მცენა-

რეთა დახლართული ფესვები ნიადაგს ჰკრავდა და ათასობით
უწყვეტი ძაფით ამაგრებდა კუნძულს ტბის ფსკერზე. ქალაქის განა-
პირა რაიონების და კუნძულების ხშირი ჩრდილიანი ბაღები თვალ-
წარმტაც სურათს ქმნიდა.

რაც უფრო უახლოვდებოდნენ ბაზარს, ქუჩებში მეტი გამო-
ცოცხლება იგრძნობოდა. ზოგი მიიჩქაროდა, ზოგიც ნელ-ნელა, ტა-
ბით მისეირნობდა და კარგი ამინდით ტკებოდა. ესპანელები დაკ-
ვირვებით აყოლებდნენ თვალს კრელ, ფერად-ფერად ტანსაცმელში
გამოწყობილ ინდიელებს. მათ უკვე შეეძლოთ, ჩაცმულობის მიხედ-
ვით თითქმის შეუცდომლად გაერ-
ჩიათ, ვინ რა ხელობისა და მდგო-
მარეობის იყო.

თეთრებში გამოწყობილები ში-
წათმოქმედები იყვნენ. უფრო შეძ-
ლებულებს წელზე ლამაზად მოჭარ-
გული და ხშირფოჩიანი განიერი
ქამარი ერტყათ. ბეწვისა და შალის
ტანსაცმელი მხოლოდ ძალიან მდიდ-
რებს ეცვათ. დიდგვაროვანი წარ-
ჩინებულნი ფრინველის ფრთის მსუ-
ბუქი და მოხდენილი ლაბადებით
იყვნენ შემოსილნი. შავ მანტიას კი
მხოლოდ ქურუმები ატარებდნენ,
თუმცა მათი ცნობა ჩამოხეული ყუ-
რებითა და სისხლმიმზმარი თავი-

ბაზრის სენა. გამყიდველი მუშ-
ტარს სთავაზობს ტანსაცმელს,
ოქროს სამკაულებს, ობსიდიანის
ხელსაწყოებს, ავადის ბოჭკოსაგან
დამზადებულ ბაგიებსა და სხვა
საქონელს. აცტეი მხატვრის ნა-
ხატი.

თაც შეიძლებოდა, რადგან მათში ჩვეულებად იყო თვითგვემა.

აიტყვი ქალები მხარებზე ჩამოშლილი თმით დადიოდნენ.

ქალაქის ბაზარს ეკავა ვეებერთელა ფართობი, რომელიც ერთდროულად ორმოცდაათი ათასზე მეტ მყიდველსა და გამყიდველს იტევდა. მთელი ბაზარი მოგებული იყო სქელი ფილებით, ხოლო მისი ნაწილი ეკირა სავაჭრო შენობებს.

ესპანელები გააოცა საქონლის ნაირსახეობამ და სიუხვემ. აქ შეიძლებოდა გეყიდათ ყველაფერი, რასაც კი იმ დროს მექსიკასა და მის მეზობელ ქვეყნებში აწარმოებდნენ — დაწყებული ქურკლით, ავეჯით, ოქროულით, დამთავრებული გემრიელი ატრეკური სასმელსაქმელით. ყველა საქონელს განსაზღვრული ადგილი ჰქონდა მიჩნეული ბაზრის მოედანზე.

აი ქსოვილების განყოფილება. რა გინდა, სულო და გულო, აქ რომ არ იყო — ყველანაირი ტანისამოსი, ყველაზე საუკეთესო და ძვირფასი, თუ ყველაზე უბრალო და იაფფასიანი. აქვე შეიძლებოდა ფარდების, საბნების, ნართისა თუ ძაფების შეძენა.

საოქრომკედლო განყოფილებაში ათასობით ორიგინალური და ძვირფასი ნივთი იყო გამოფენილი. მათ შორის განსაკუთრებით გამოირჩეოდა მსხვილი ოქროს ძეწკვები და ბეჭდები, სათუთად შესრულებული ბავშვის სათამაშოები, მხეცების, ჩიტებისა და თევზების ჩინებული გამოსახულებანი. როგორ გაოცდნენ ესპანელები, როცა ნახეს, რომ ოქროზე მეტად უბრალო მომწვანო ფერის მინერალისაგან, ნეფრიტისაგან გაკეთებული ნივთეულობა ფასობდა!..

აქვე იყიდებოდა სხვადასხვა ფერის ნიჟარებისაგან, საღაფისგან, ფირუზისა და კუს ჯავშნის ფირფიტებისაგან გაკეთებული სამკაულები. ყოველი ნივთი მათ შემქმნელთა ნიჭზე, შრომისმოყვარეობასა და ოსტატობაზე მეტყველებდა. ეს ოსტატობა კი მრავალი წლის შეუპოვარი შრომის შედეგი გახლდათ.

დიდი მოთხოვნილება იყო თიხის ქურქელზე: იყიდებოდა ჩუქურთმიანი და გამომწვარი ლარნაკები, თასები, ქოთნები, ჯამები. ასევე დიდი გასავალი ჰქონდა ობსიდიანისაგან დამზადებულ სამართებლებს, რქისა და ძვლის სართავ ჯარას, სპილენძის ნემსებს. არც სპილენძის ცულები რჩებოდა გაუსაღებელი, თუმცა საკმაოდ ძვირად ფასობდა.

ბაზარზე საგანგებო ადგილი იყო მიჩენილი იარაღისათვის. რა სახის იარაღს არ ნახავდით აქ: შუბებს, მშვილდებს, ისრებს, ობსიდიანისპირიან მკრელ, განიერ მექსიკურ მახვილებს. აქვე გამოეტანათ ნაირ-ნაირი მუზარადები, რომელნიც კბილებდაკრეპილი მძვინ-

ძველმეჩსიური ქვის ჭურჭელი. ერთს ბოცვგრის ფორმა
აქვს, მეორეს კი -- იაგუარისა.

ვარე მხეცების თავებს გამოსახავდნენ, აგრეთვე სქელი ხიფთანები, ჯავშნის მოვალეობას რომ ასრულებდნენ.

გაცხარებით ვაჭრობდნენ მოსკოტილეულით, მცენარეების ფესვებით, სამკურნალო ბალახებით, ნელსაცხებლებითა და დასაზელი მალამოებით. დიდი გამოცოცხლება იყო ტყავის ნაწარმის, მოთრი-მლული თუ დაუმუშავებელი ტყავით მოვაჭრეთა ვარშემო.

მყიდველები დაკვირვებით ათვალიერებდნენ ავეჯს, ამოწმებდნენ მათ გამძლეობას. სარისსს, სილამაზეს, შეარჩევდნენ თუ არა თავი-ანთთვის მაგიდებს, სკამებს, სავარძლებს, მერე აუჩქარებლად, დინ-ჯად ურიგდებოდნენ ფასზე გამყიდველებს.

ბაზრის მოედანზე სახელდახლოდ აგებულ კარებში დალაქები გაცხარებით მუშაობდნენ. ობსიდიანის ფირფიტებისაგან დამზადებული მათი სამართებლები არაფრით ჩამოუვარდებოდა ევროპელთა ფოლადის სამართებლებს.

ბაზარზე თავმოყრილ ხალხში არეული ესპანელები ხან მარილის სავაჭროსთან მოხვდებოდნენ, ხან საწერი მსალათ მოვაჭრეებთან, სადაც ალოეს ბოქოსაგან დამზადებული თავისებური პაპირუსი იყიდებოდა, ხან კიდევ მუსიკალური ინსტრუმენტების სავაჭროს-თან... ყველგან სანიმუშო წესრიგი სუფევდა, რასაც საგანგებოდ მი-ჩენილი მცველები ადევნებდნენ თვალუერს. ისინი მყიდველთა შო-რის დაიარებოდნენ. ყოველგვარ დავას წყვეტდნენ მოსამართლენი, მათთვის ცალკე იყო გამოყოფილი ადგილი ბაზრის ერთ-ერთ ბო-ლოში.

ყველაზე ხალხმრავლობა იყო სურსათ-სანოვაცის სავაჭროსთან, აქ გრძელ მწკრივებად ჩაცუცქულიყვნენ მოვაჭრე ქალები. წინ მოწ-ნული ჭილოფები ეფინათ და ზედ ბოსტნეული, ხილი, თაფლი, შინა-ური ფრინველი, ნანადირევის ხორცი, სიმინდის ფქვილი, ღვეზელი, თუ თაფლის პურები ელაგათ. გამველელებს მყისვე შემწვარ-მოხარ-შულისა თუ დაშაშული ხორცის, სურნელოვანი სასმელებისა და ვანილის სუნი ეცემოდა. ვანილით შოკოლადს აზავებდნენ. ამ ნაირ-ნაირ საქმელებს ირგვლივ ყვავილები ამშვენებდა და, საერთოდ, ძალიან მადის მომგვრელად გამოიყურებოდა ყველაფერი.

სასწორსა და საწონებზე მექსიკელებს წარმოდგენა არა ჰქონ-დათ. ყველაფერს ცალობით ჰყიდდნენ, მარცვლეულსა და ფქვილს კი — განსაკუთრებული საწყაოთი. ფულის მოვალეობას კაკაოს მარ-ცვალი და ოქროს ქვიშით გავსებული ძვლის მილაკები ასრულებდა. ძალიან განვითარებული იყო საქონლის გაცვლა-გამოცვლა. საქონ-

მონები. აცტეკი მხატვრის ნახატი.

ლის დიდ ნაწილს კი არ ყიდულობდნენ, სცვლიდნენ სხვა საქონელზე.

ბაზრის ეს უზარმაზარი მოედანიც ვერ იტევდა ქალაქის ყველა სავაჭრო საქონელს. კირი, ქვა, ხე-ტყე და სხვა დიდი მოცულობის სააღმშენებლო მასალა იქვე, არხის ნაპირას და მეზობელ ქუჩებში ეწყო. აქაც ყოველთვის დიდძალი მყიდველი იყრიდა თავს.

ბაზრის აღწერა სრულყოფილი არ იქნება, თუ არ ვახსენებთ ცოცხალ საქონელსაც. აქ ასობით ტყვე ჰყავდათ გამოყვანილი, ზოგჯერ კი ათასობით ტყვე იყიდებოდა. გამხდარი, არაქათგამოცლილი აღამიანები ხის საყელურებით გრძელ, მოქნილ ლატანებზე ჰყავდათ მიბმულნი. მათაც ისევე ყიდულობდნენ, როგორც შინაურ ცხოველებს: უთვალეირებდნენ კბილებს, უსინჯავდნენ კუნთებს.

ზოგ მონას საყელური არ ეკეთა, ეს ნიშნავდა, რომ იგი თვითონ ჰყიდდა თავის თავს, რათა როგორმე თავშესაფარი ეშოვა და ტანსაცმელი და საკმელ-სასმელი ჰქონოდა. ამ გზას, რა თქმა უნდა, მხოლოდ უკიდურესად გაჭირვებულებს ადგებოდნენ, ისეთები, რომელთაც არსებობის არავითარი ჩემდი აღარ გააჩნდათ.

ქალაქის საქმიანი დღე

ბაზრის დათვალიერების შემდეგ ესპანელები ომის ღმერთის მთავარი ტაძრისაკენ გაემართნენ. ისინი მწყობრით მიდიოდნენ და ამიტომ მხოლოდ ქალაქის გარეგნულ სახეს გაეცნენ. ის, რაც შენობათა კედლებს შიგნით ხდებოდა, მათთვის უცნობი დარჩა, მაგრამ თუ სტუმრები დაინტერესდებოდნენ და იქაურ მკვიდრთა ოჯახებში შეიხედავდნენ, დაინახავდნენ მშვიდობიანი ცხოვრების სხვადასხვაგვარ სურათებს.

აი, სამზარეულოში ქალები ხელის წისქვილით სიმინდს ფქვავენ და ღვეხელს აცხობენ. ცომს აბრტყელებენ, დროდადრო გაისმის ხელების რიტმული ტკაცატკუცი — ქალები ნაკვერჩხლებზე მექსიკელების საყვარელ ბრტყელ ლავაშებს აცხობენ. იქვე ხალავენ კაკაოს მარცვალს, წმინდად ფქვავენ და ფხვნილისაგან ამზადებენ შოკოლადის სასმელს, ანელებენ ვანილით ან პილპილით და უშაქროდ სვამენ.

მდიდარი აცტეკები კი შოკოლადს თაფლით ან აგავის წვენით ატყობენ და ისე მიირთმევენ.

მეორე ოთახში ქალიშვილი წმინდად ართავს ძაფს, ხოლო უმცროსი დაიკო ცდილობს მიბაძოს მას.

მოპირდაპირე სახლში მშობლები პატარა მატყუარა ბიჭუნას სჯიან. ტყუილის მთქმელს ტუჩებს ეკლით უჩხვლეტენ, ჭკუას ისწავლისო... ყველაზე დიდ ცოდვად აცტეკები სიცრუეს თვლიდნენ.

აცტეკები დიდ ყურადღებას უთმობდნენ ზრდილობის წესებსა და კარგ მანერებს. აცტეკთა კულტურის ერთმა ცნობილმა მეცელეუარმა ჩაიწერა, როგორ არიგებდნენ ჭკუაზე მექსიკელი მამები თავიანთ ვაჟიშვილებს:

„პატივი ეცი ყველას, ვინც შენზე უფროსია და ნურავის აიგდებ აბუჩად. ნუ იქნები უყურადღებო ღარიბებისა და უბედურთა მიმართ, არამედ შენი ვალია, ანუგეშო ისინი. პატივი ეცი ყველას, განსაკუთრებით კი მშობლებს, რომელთა მიმართ მოვალე ხარ იყო მორჩილი, პატივისმცემელი და მასიამოვნებელი... არ დასცინო, შვილო, ხნიერებსა და ხეიბრებს... ნუ მიხვალ იქ, სადაც შენი მისვლა არ ესიამოვნებათ, ნუ ჩაერევი ისეთ საქმეში, რომელიც შენ არ გეხება. ეცადე, სიტყვაშიც და საქმეშიც ზრდილობა გამოიჩინო. სუფრასთან ხარბად ნუ ჭამ... ნუ იქნები ხარბი. თუ რამე გემოთი არ მოგეწონა, არასოდეს არავის აგრძნობინო... თუ გამდიდრდები, ნუ გახდები ამპარტავანი და ქედმაღალი. ირჩინე თავი საკუთარი შრომით, მაშინ საკმელი უფრო გემრიელად მოგეჩვენება... არასოდეს არ იცრუო, არავისზე არა თქვა ცუდი. ახალ ამბებს პირველად შენ ნუ მოჰყვები. ნუ ჩამოაგდებ შულლს... ნუ იქნები მფლანგველი. არ იქუტრო და არ აჰყვე (აზარტულ) თამაშს. ასე თუ არ მოიქცევი, შეარცხვენ შენს მშობლებს...“

ჩვენ აქ დარიგების მხოლოდ პატარა ნაწყვეტი მოვიყვანეთ, მაგრამ ესეც ნათლად მეტყველებს აცტეკების მაღალზნეობაზე.

აცტეკური საქორწინო ცერემონიალი. ზემოთ გამოსახულია ნეფე-დედოფლის ტანსაცმელების კალთების ერთმანეთზე გადანასკვის საზეიმო პროცედურა. ქვემოთ — ნეფეს ოთხი ჩირაღდნია-ნი ქალის თანხლებით დედოფალი განსასვენებელში მიჰყავს.

ნახატი ძველი ხელნაწერიდან. რომელზედაც თვალსაჩინოდაა ნახევრები აიტყეპების ალზრდის მუთოდები. ზემოთ, მარცხნივ — დედა თავის ქალიშვილს ასწავლის რთვას. ქვემოთ — მამა თავის ვაჟიშვილს ასწავლის ოევზის კერას. ბავშვების ასაკს გამოსახავს დაშტრიხული წრეები (მათი რაოდენობა წლების რაოდენობას უდრის). დიდი ნახაზებით დაფარული ოვალური წრე და მის გვერდით ნახევარწრე აღნიშნავენ ბავშვების დღიური საცვების ნორმას — ერთნახევარი მკადი. ზემოთ, მარჯვნივ — დანაშავე გოგონას დასჯა: დედა შვილს აგავის ეკლებით უჩხვლავს ხელებს. ქვემოთ — დანაშავე ბიჭი უჭირავთ კოცონის ალზე. ცეცხლში წიწაყის პარკებია ჩაყრილი.

აი, როგორ არიგებდა მშობელი ქალიშვილს:

„ბეჭითად დაართე, ქსოვე და კერე. ძალიან დიდხანს ნუ იძინებ... ქალური პრანჭვა-გრეხა უქმად ყოფნას, სიზარმაცესა და სხვა ცუდ ზნეს შეგაჩვევს. მუშაობის დროს ცუდ რამეზე ნუ იფიქრებ. როცა მშობლები გიხმობენ, ნუ დაუცდი განმეორებას, მაშინვე მათთან გაჩნდი და შეუსრულე სურვილი. ნურავის ნუ უპასუხებ ჯიბრით. არავის არ შეამჩნევირო, თუ რამეს უხალისოდ აკეთებ... არავინ მოატყუო... მეტისმეტად ნუ იყოყოჩებ შენი ქონებით... იზრუნე ოჯახზე. ყველა წვრილმან და უბრალო საქმეზე სახლიდან ნუ გახვალ და ნურც ქუ-

ჩაში და ბაზრის მოედანზე გამოჩნდები
ზშირად... თუ ნათესავთან მიხვალ, მაშინ-
ვე ეცადე სარგებლობა მოუტანო — სარ-
თავს მოჰკიდე ხელი...”

თუ აცტეკი გოგონა ან ქალიშვილი ადამ-
წესს დაარღვევდა, მკაცრად სჯიდნენ. ხან-
დახან პატარა გოგონებს სახლიდან დიდი
ხნით წასვლის გამო ბორაკის დაადებდნენ
ხოლმე...

... მეზობელ სახლში მხიარულებდა.
ვიღაცას დაბადების დღეს უხდიან. ფარ-
თო ეზოში ლერწმის ფლეიტის გამკივანი ხმა ისმის, რიტ-
მულად უკრავენ დოლზე. მორთულ-მოკაზმული სტუმრები ქეიფო-
ბენ და თან გაცხარებით მუსაიფობენ.

ესპანელებს რომ მეორე სახლში შეეხედათ. ნაკლებმხიარული
სანახაობის მოწმენი გახდებოდნენ. მარხვისაგან ქანცაწყვეტილ ბავ-
შვებს ხელ-ფეხი და სახეები აგავის ეკლებით აქვთ დაჩხვლეტილი.
მათი თვალები გამოუთქმელ სევდას გამოსატყვენ. პატარებს რაღაც
ნაღვლიანი მელოდია გაუბამთ. ამ უცნაურ გუნდს ხელმძღვანელობს
ქურუმი, რომელსაც სხეული ნაჭრილობევეებით აქვს დაფარული.

თუ ესპანელები დაინტერესდებოდნენ და იკითხავდნენ, რას ნიშ-
ნავდა ყოველივე ეს, მასპინძლები უპასუხებდნენ, რომ ეს იყო რე-
ლიგიური სკოლა. ამ სკოლაში ბავშვები მეტისმეტად მკაცრად იზრ-
დებოდნენ. აქ მათ აჩვენებდნენ გაჭირვებას და ამტანიანობას. მარხვა
და თავის გვემა რელიგიურ სკოლაში წესად იყო შემოღებული იმ
მიზნით, რომ ბავშვები შეჩვეოდნენ ყოველგვარ ტკივილსა და ფიზი-
კური ტანჯვის უდრტყინევლად და უსიტყვოდ ატანას.

გაცილებით უფრო მხიარულად გამოიყურებოდნენ ბიჭები. რო-
მელნიც იქვე, მეზობელ ეზოში ეუფლე-
ბოდნენ იარაღის ხმარებას. ფარებითა და
კეტებით შეიარაღებულნი მემორული ყი-
ჟინით დაეძგერებოდნენ ხოლმე ერთმა-
ნეთს და იგერიებდნენ თავდასხმას. და-
მარცხებულები მხოლოდ მსუბუქ დაჟეჟი-
ლობას ღებულობდნენ, რადგან მათი ღა-
სწავლო კეტები, ნამდვილი საბრძოლო
იარაღისაგან განსხვავებით, ობსიდიანის
წვეტებით როდი ბოლოვდებოდნენ. აქვე

„მტკივა! ქიანქელამ მიკ-
ბინა...” აცტეკი მხატვრის
იკორისტული ნახატი.

მუსიკოსები ტაკუნათი და
დოლით. აცტეკი მხატვრის
ნახატი.

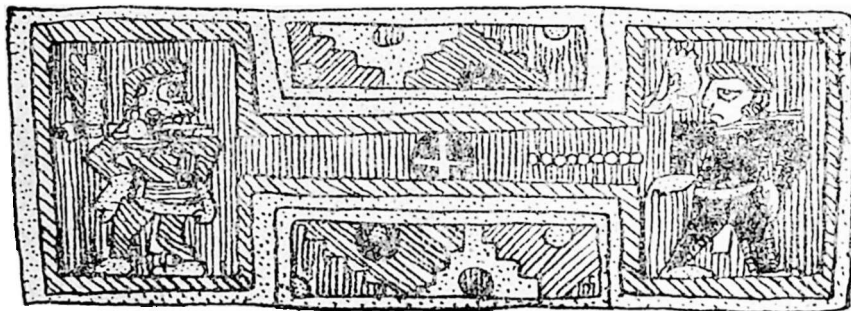
ვარჯიშობდნენ მშვილდ-ისრის მიზანში ტყორცნასა და ხელშუბის ხმარებაში.

„ეს კი აცტეკური კალათბურთიაო“, — ვიტყოდით, გრძელსა და ვიწრო ეზოში თუ შევიხედავდით. თან მოთამაშეებსაც ვუთანაგრძნობდით, რადგან მათ ძნელი ამოცანა უნდა შეესრულებინათ: ისე უნდა ესროლათ ბურთი იდაყვებით, თეძოებით, მუცლით ან ფეხებით, რომ პირდაპირ რგოლში მოხვედრილიყო. რგოლი კედელზე ჰორიზონტალურად კი არ იყო მიმაგრებული, არამედ ვერტიკალურად, თანაც მიწიდან საკმაო სიმაღლეზე.

აღვილი წარმოსადგენია, რა ფენომენალური სისწრაფე და მოქნილობა იქნებოდა საჭირო, რომ ბურთი ჩაეგდოთ. ამოცანას ისიც ართულებდა, რომ ბურთი სუფთა კაუჩუკისა იყო და მისი წონა ბევრად აღემატებოდა თანამედროვე კალათბურთის ბურთის წონას.

ამ თამაშს „ტლახტილი“ ეწოდებოდა. ოდესღაც მას რელიგიური მნიშვნელობა ჰქონდა, მერე ეს ყველას გადაავიწყდა და მოთამაშეცა და მაყურებელიც სუფთა სპორტულმა აზარტმა შეიპყრო. დღემდე შემონახულია აცტეკი მხატვრის შესრულებული ამ თავისებური თამაშის ილუსტრაციები. ერთი მათგანი სწორედ ამ გვერდზეა წარმოდგენილი.

...ბევრ საინტერესო რამეს ნახავდნენ ესპანელები, თუ სატახტო ქალაქის სახლებში, ეზოებსა და სხვა საზოგადოებრივ შენობებში შეიხედავდნენ, მაგრამ ისინი მწყობრით მიდიოდნენ და ყველაფრის ნახვა არ შეეძლოთ. მათ სმენას შორიდან სწვდებოდა მხოლოდ მუსიკის ნაწყვეტები და მოქეიფეთა მხიარული ხმები, რელიგიური სკოლის მოსწავლეთა გაბმული. ნაღვლიანი სიმღერა, ბიჭების საომარი ყიჟინა და შეძახილი. ქალაქი ცხოვრობდა თავისი ჩვეულებრივი ცხოვრებით, თითქოს განსაკუთრებული და მნიშვნელოვანი არა მომხდარიყოს რა.

ბურთაობა. აცტეკი მხატვრის ნახატი.

ომის ღმერთის მთავარი ტაძარი უიცილოპოჩტილი ბაზრის მოედანთან ახლოს იყო. ტაძარს ირგვლივ მაღალი ქვის გალავანი ჰქონდა შემოვლებული, რომელსაც გარედან გველების რელიეფური გამოსახულებანი ამშვენებდა. უზარმაზარი ტაძრის ეზო ისეთი პრიალა ფილებით იყო მოფენილი, ცხენებს განუწყვეტილვ უსწლტებოდათ ფეხი და თავს ძლივს იმაგრებდნენ.

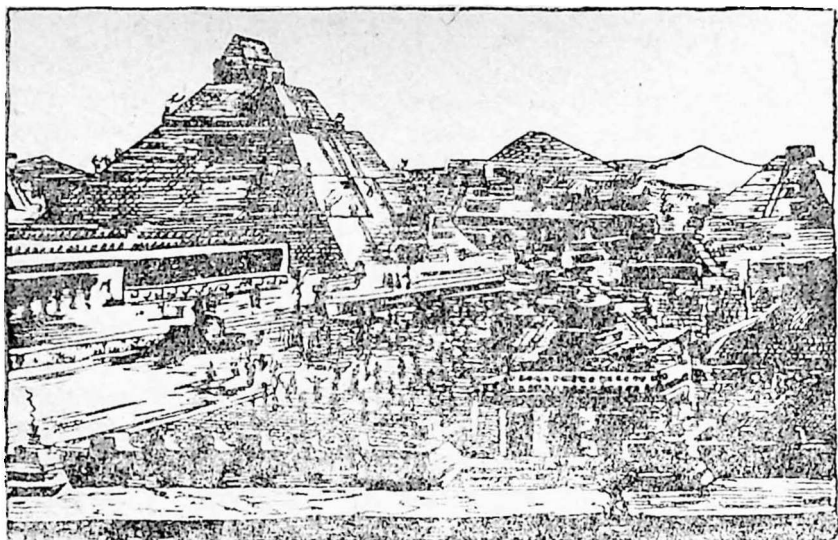
ტაძრის დაკბილულქონგურიან კიშკართან კორტესს და მის თანამგზავრებს ქურუმები და დიდმოხელენი შეეგებნენ. მონტესუმა მბრძანა, სპატიო სტუმარი ხელით აეყვანათ სულ მაღლა ტაძარში, რათა იგი ხუთი მაღალი და ციცაბო კიბის ავლით არ შეწუხებულიყო. ეს დიდი პატივი იყო სტუმრისა. თვით მონტესუმაც არასდროს არ ადიოდა კიბეებზე, ყოველთვის მხლებლებს აჰყავდათ სოლმე ხელით.

კორტესმა უარი განაცხადა ამგვარ პატივზე. ფრთხილობდა, არ უნდოდა თავის მეომრებს წუთითაც კი მოშორებოდა.

უიცილოპოჩტლის ტაძარი ფორმით გიგანტურ წაკვეთილ პირამიდას მოგვაგონებდა, უფრო სწორად, სუთ ერთმანეთზე დადგმულ წაკვეთილ პირამიდას, რომელთა შორის ყველაზე დიდი საფუძველის როლს ასრულებდა. ტაძრის მწვერვალამდე ასთოთმეტი საფეხური უნდა აევიო კაცს, მაგრამ ეს საფეხურები ერთმანეთზე მიყოლებით კი არ იყო გაკეთებული, არამედ ხუთ კიბეს ქმნიდნენ ტაძრის ხუთი „სართულის“ შესაბამისად. თითოეულ კიბეს მნასველი მორიგ სართულამდე მიჰყავდა, მერე მას ირგვლივ უნდა შემოევიო ამ „სართულისთვის“ და მხოლოდ ამის შემდეგ მოხვდებოდა შემდეგ კიბესთან. ამიტომ, ვისაც ტაძარში უნდოდა ასვლა, მას მარტო ასთოთმეტი საფეხური კი არ უნდა აევიო, არამედ ოთხჯერ უნდა შემოევიო თითოეული პირამიდისათვის და მხოლოდ მეხუთე შემოვილაზე მიაღწევდა მიზანს.

კიბის საფეხურები შენობის ფასადს მიუყვებოდა მაღლა. ზეიმის დროს ქურუმები ნელ-ნელა ადიოდნენ ამ საფეხურებზე. დაბლა ხალხი იდგა და შესცქეროდა მათ საზეიმო სვლას. ეს ძალიან ეფექტურს ხდიდა ცერემონიას და მაყურებელზეც შთაბეჭდილებას ახდენდა.

ომის ღმერთის ტაძრის ზუსტ ზომებს ჩვენამდე არ მოუღწევია. მეცნიერები ვარაუდობენ, რომ მისი საძირკვლის ფართობი დაახლოებით 1000 კვ. მეტრი უნდა ყოფილიყო, ხოლო სიმაღლე — ოცდაათ-ოცდათხუთმეტ მეტრამდე.

ტენოჩტიტლანის სამსრეთ-აღმოსავლეთი ნაწილი 1519 წელს. ოპის ღმერთის მთავარი ტაძრის მარცხნივ და მარჯვნივ ჩანს აშიაკატლისა და მონტესუმას სასახლეები. რეკონსტრუქცია.

ტაძრის თავზე, ფართო მოედანზე აგებული იყო ორი კოშკის ფორმის საკურთხეველი. კოშკების წინ სამსხვერპლოები იდგა, რომლებშიც ღვდელამ ცეცხლი ენთო.

კორტესსა და მის თანმხლებ პირებს ტაძრის თავზე თვით მონტესუმა შეეგება.

— ალბათ ჩვენს დიად ტაძარზე ამოსვლით დაიღალეთ კიდევ?! — თანაგრძნობით ჰკითხა მან კორტესს.

— ესპანელები არ იღლებიან. — მედიდურად უპასუხა კორტესმა. ექსპედიციის ხელმძღვანელი ცდილობდა განემტკიცებინა მასპინძლებში რწმენა, რომ სტუმრები ნამდვილად ღვთაებრივი ძალით არიან მოსილნი.

ტაძრის მწვერვალთან დედაქალაქისა და ახლომახლო მიდამოების შესანიშნავი სანახაობა იშლებოდა. ყველაფერი ხელისგულივით მოჩანდა: უთვალავი არხები, ყვავილებით მორთულ შენობათა ბრტყელი სახურავები, ტაძრების მაღალი კოშკები. ქალაქისა და ხმელეთის დამაკავშირებელი ჯებირები და შორს, სიერცეში, სწორი ხაზით იყო გაკიმული ხიდი-აქვედუკი. აქვედუკზე ორი მსხვილი

წყალსადენი მილი იყო გადებული და ქალაქს სასმელი წყლით ამარაგებდა. ტბასა და არხებს ყველა მიმართულე-ბით სერავდნენ ნაგები. ჯებირები და ქუჩები საჴსე იყო ქვეითად მოსიარუ-ლეებით. შორს აცტეკების სხვა ქალა-ქებიც მოჩანდა. ეს შესანიშნავი სურა-თი მარად თოვლიანი მთებით თავდე-ბოდა.

გული რომ იჭერა ტენოჩტიტლანის დიდებული სანახაობის ცქერით, კო-რტესმა ღირსეულად შეაფასა ქალაქის სტრატეგიული განლაგება და მონტესუმას მიწართა. ნება მიეცა ენახათ აცტეკთა ღმერთებიც, რომლებიც ტაძარში იმყოფებოდნენ. მონტესუმა მოეთათბირა ქურუმებს და ნება დართო ესპანელებს ტაძარში შესულიყვნენ. მათ დაინახეს ბუმბერაზი, უშნო ფორმის მძვინვარე და შეუხედავი სახის კერპი. კერპს მარჯვენა ხელში მშვილდი ეჭირა, მარცხენაში — ოქროს ისრები. ტანზე ქაშრად შე-მოხვეული ჰქონდა გველი. რომელიც მოოქვეილი იყო ძვირფასი ქე-ვებითა და მარგალიტებით. კერპს კისერზე ოქროსაგან გაკეთებული ადამიანის ნიღბები ეკიდა და ოქროსა და ვერცხლის გულებით შემ-კული ჯაჭვით ჰქონდა შებმული. ასე გამოიყურებოდა აცტეკების ომის ღმერთი უიცილოპოჩტლი, ვის პატივსაცემადაც ეს უზარმაზა-რი ტაძარი იყო აღმართული.

თურმე ამ სისხლისმსმელი ღმერთის საყ-ვარელი საკმელი ადამიანის გულები ყოფი-ლა. ქურუმები კერპის წინ საგანგებოდ და-ღმუღ ქვაზე მსხვერპლად სწირავდნენ ადა-მიანებს. მსხვერპლად შეწირულნი უმეტე-სად ლამხედრო ტყვეები, მონები ან დამო-ჩილებული ტომების წარმომადგენლები იყ-ვნენ. მსხვერპლად შესაწირ ადამიანს გულ-მკერდს გაუფატრავდნენ და მკერდიდან ჯერ კიდევ მფრთოლვარე გულს გლეჯდნენ...

უნდა აღინიშნოს, რომ ეს საზიზღარი წეს-ჩვეულება ძალიან მოხერხებულად გა-მოიყენეს კათოლიკე მღვდლებმა, რო-

სამხედრო ტყვე სამსხვერ-პლო ქვაზე თავს იცავს რიტუალურ ბრძოლაში. აცტეკი მხატვრის ნახატი.

მზისათვის მსხვერპლის შე-წირვა. აცტეკი მხატვრის ნახატი.

გორც ერთ-ერთი მთავარი საბუთი ახალი რელიგიის სასარგებლოდ.

ტაძარში აცტეკთა სხვა ღმერთების ქანდაკებებიც იყო და ყოველ მათგანს ადამიანს სწირავდნენ მსხვერპლად. ქურუმები არწმუნებდნენ ხალხს, თუ ასეთ მსხვერპლს არ გავიღებთ, უსათუოდ დავკარგავთ მზეს — ღედამიწის სიცოცხლის წყაროსო.

მსოფლიოს მრავალმა ხალხმა თავისი ისტორიის გარიჟრაჟზე ადამიანთა მსხვერპლად შეწირვის რიტუალური ეტაპები გაიარეს. ამ მხრივ არც აცტეკების რელიგია ყოფილა გამონაკლისი. გავიხსენოთ სისხლისმსმელი მოლოხი—მზის, ცეცხლის და ომის ღმერთი, რომელსაც თავყვანს სცემდნენ ძველი აღმოსავლეთის ხალხები — ფინიკიელები, ამონელები, მოაბელები, აგრეთვე კართაგენის მცხოვრებნი. უიცილოპოჩტილიც და მოლოხიც ადამიანის ხორციტ იკვებებოდნენ. სულით ხორცამდე ღვთისმორწმუნე მონტესუმამ ძალიან შეუთრაცხყოფილად იგრძნო თავი, როცა კორტესმა რწმუნება დაუწყო: ეშმაკის ნაშიერნი აცტეკების ღმერთები ბოროტი სულები არიან და საჭიროა, ეს კერპები ხატებით შეიცვალოსო.

— ჩვენი ღმერთები ყოველთვის გამარჯვებას, კარგ მოსავალსა და ცხოვრებაში წარმატებას გვანიჭებენ. შენ მათზე კადნიერად არ უნდა ილაპარაკო. რომ მცოდნოდა, ასე შეუთრაცხოფდი მათ, არ მოგცემდი აქ მოსვლის ნებას,—უთხრა განაწყენებულმა მონტესუმამ კორტესს.

კორტესი უხმოდ გაშორდა იქაურობას, მონტესუმა კი ტაძარში დარჩა, რათა პატიება ეთხოვა თავისი განრისხებული ღმერთებისათვის.

ესპანელები ძირს, ეზოში ჩავიდნენ და დანარჩენი სატაძრო ნაგებობებშიც დაათვალიერეს. აქ იარაღის საწყობებიც იყო, მომცრო, პირამიდისებური ტაძრები, რომელთა მწვერვალებზე მარადიული ცეცხლი ენთო. ნახეს პირამიდული ბორცვიც, სადაც მსხვერპლად შეწირულ ადამიანთა თავის ქალებს ინახავდნენ.

გრძელ, ერთსართულიან შენობებში ქურუმები და მათი აღსაზრდელები ცხოვრობდნენ. ტაძრის ეზოშივე იყო სურსათ-სანოვავის საწყობები და მაღაზიები, ბინები ჩამომსვლელთათვის და სასმელი წყლით სავსე ცისტერნები. ერთი სიტყვით, ეს თითქმის განცალკევებული პატარა ქალაქი იყო, რომელიც ცხოვრობდა განკერძოებული ცხოვრებით.

ბ ა ნ ძ ი

ესპანელები დარწმუნდნენ, რომ აცტეკები არავის მისცემდნენ უფლებას, ომის ღმერთის ტაძარი კათოლიკურ ეკლესიად გადაექციათ. ამიტომ გადაწყვიტეს, სამლოცველო თავიანთი სასახლის ერთ

ძველმეცნიერული ოქროს მკერდსამკაული.
ძველმეცნიერული ოქროს ბეჭდები.

რომელიმე დარბაზში აეშენებინათ. მონტესუმამ კალატოზები გამო-
უგზავნა და მუშაობაც გაჩაღდა.

მუშაობის დროს, შემთხვევით, ვილაცამ, კედელში ამოქოლილი
კარი აღმოაჩინა. როგორც კი უცხო ხალხი გაირიდეს, ესპანელები
მაშინვე კარს მივარდნენ და შეამტვრიეს. კონკისტადორები ოქროთი
და ძვირფასი ნივთებით გამოკედნილ საიდუმლო საკუჭნაოში აღმოჩ-
ნდნენ. ამოდენა ძვირფასი ნივთეულობის დანახვით დაბნეული ესპა-
ნელები ხარბად აცეცებდნენ თვალებს. ცალკე ეწყო მძიმე ოქროს
ზოდები, ზვინებად ელაგა ძვირფასი ქსოვილები, ერთმანეთის მიყო-
ლებით მკიდროდ იყო ჩამწყკრივებული საოქრომკედლო ხელოვნე-
ბის საუკეთესო ნიმუშები.

გამართლდა კორად დაყრილი ხმები: მონტესუმა სასახლეში ინა-
ხავსო თავის პირად განძეულობას. და აი, ახლა ეს განძეულობა კონ-
კისტადორების ხელშია!

გადაწყვიტეს, ვიდრე დრო არ დადგებოდა, ხელი არაფრისთვის
ეხლოთ. კარები ისევ ამოქოლეს. ჯარისკაცებმა მკაცრი ბრძანება მი-
იღეს, ნაპოვნზე კრინტი არ დაეძრათ.

კონკისტადორების ტენოჩტიტლანში ჩასვლის პირველი კვირა
მრავალი საინტერესო ამბით იყო აღსავსე, მაგრამ არც საინტერესო
ამბები და არც ისეთი მნიშვნელოვანი მოვლენა, როგორიც ძვირფასი
განძის პოვნაა, ერთი წუთითაც არ ანელებდა კორტესის ძირითად
მისწრაფებას — დაეპყრო მექსიკა.

სამხედრო საბჭო გადაწყვეტილებას ღებულობს

კორტესი კარგად ხედავდა თავის არამყარ, გაურკვეველ მდგო-
მარეობას. როგორც მისი, ასევე ექსპედიციის ყოველი წევრის სი-
ცოცხლე არსებითად მონტესუმას განწყობილებაზე იყო დამოკიდე-
ბული. „ვაითუ, უცებ ქურუმებს დაუჯეროს და მოწყალე თვალით
აღარ შემოხედოს ესპანელებს?.. ანდა უფრო კარგად დაგვაკვირდეს
და დარწმუნდეს, რომ ჩვენ და ჩვენი სახელგანთქმული ცხენები და
ზარბაზნები არც ღმერთებია და არც მათი მოციქულები?“ — ფიქ-
რობდა იგი.

მაშინ ჩვენცა და ჩვენს მოკავშირე ტლაშკალელებსაც ნაცარტუ-
ტად გვაქცევენ. მთელი ქალაქი ჩვენს წინააღმდეგ აღსდგება და ჩვე-
ნი ბედიც გადაწყდება: ყველას სისხლისმსმელ უიცილოპოჩტლს
შეგვწირავენ მსხვერპლად. ამას გარდა, საკმარისია, აცტეკებმა

შეგვიწყვიტონ სანოვაციისა და წყლის მოწოდება, რომ გამოუვალ მდგომარეობაში ჩავცვივდეთ.

ესპანელებისათვის აუცილებელი იყო სწრაფი მოქმედება, რათა განემტკიცებინათ თავიანთი მდგომარეობა, მაგრამ როგორ? რა უნდა იღონო, როცა მტრის ბუნაგში იმყოფები?

კორტესმა სამხედრო საბჭო მოიწვია. საბჭოზე სხვადასხვა აზრი გამოითქვა. ზოგი ამბობდა, ჩუმაღ, ფარულად გავეცალოთ ქალაქს და მატერიკზე გადავიდეთ ჭებირებს იქითო. ზოგი ამჯობინებდა მონტესუმას თანხმობით წასვლას და სთავაზობდნენ, ამისათვის რაიმე საპატიო მიზეზი მოეგონებინათ.

კორტესს არც ერთი ეს მოსაზრება ჰქუაში არ დაუჯდა. ამგვარი საქციელი მათ სისუსტეს დაამტკიცებდა, სუსტებს კი სცემენ! არა, უკან არ უნდა დაიხიონ, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ესპანელებს შეეძლოთ დაეკარგათ თავიანთი მოკავშირე ტლაშკალელების მეგობრობაც კი.

ამ მდგომარეობიდან ერთადერთი გამოსავალი იყო თვით მონტესუმას დატყვევება და მისი მძევლად ჰქცევა. მაშინ ესპანელები უხიფათოდ იქნებიან, ხოლო აცტეკები მათზე თავდასხმას ვერ გაბედავენ, გაუფრთხილდებიან მონტესუმას სიცოცხლეს.

მაგრამ როგორ ჩაიგდონ ხელში აცტეკების მბრძანებელი? მას ხომ ათასი მცველი იფარავს და თან საკუთარ სასახლეშია? განა შეიძლება ამაზე უფრო კანდიერი და გაბედული განზრახვა?

უნდა მოახერხონ, რომ მონტესუმა ნებით დათანხმდეს ესპანელებს ტყვეობაზე...

ამ რთული გეგმის შესრულება ხუთ შედარებით მამაც ოფიცერს დაევალა. მათ კორტესის ხელმძღვანელობით სიკვდილის მუქარით ისეთი ზეგავლენა უნდა მოეხდინათ მონტესუმაზე, რომ იგი „ნებაყოფლობით“ გადასულიყო ესპანელების სასახლეში.

მაგრამ რა მიზეზით მიეყენებინათ ასეთი სასტიკი შეურაცხყოფა ადამიანისათვის, ვინაც ასე სტუმართმოყვარედ მიიღო უცხო ხალხი და თითქმის ყოველდღე მეფურად ასაჩუქრებდა ოქროთი?

ასეთი საბაბიც გამოიძებნა.

მონტესუმა ესპანელების ტყვეა

ჟერ კიდევ ჩოლულაში ყოფნის დროს კორტესმა შეიტყო, რომ ვერა-კრუსში დატოვებულ გარნიზონსა და ერთ აცტეკ კასიკს შორის შეტაკება მომხდარიყო. კასიკი თურმე მოითხოვდა, რომ ტოტონაკთა

ახლოს მდებარე სოფლებს ხარკი გადაეხადათ, ტოტონაკებმა კი დასახმარებლად ესპანელებს მიმართეს.

ვერა-კრუსის გარნიზონი თითქმის მთლიანად მოზუცებისა და ინვალიდებისაგან შედგებოდა. ორმოცი ესპანელისგან შემდგარმა რაზმმა, რომლის შეიარაღებას შეადგენდა ორი ზარბაზანი, სამი არბალეტი და ორი არკებუზი. (თანაც ესპანელები იძულებულნი იყვნენ თოფის წამალზე ეყარათნათ, რადგან მარაგი უთავდებოდათ), ვერა შესძლო გამკლავებოდა აცტეკების მრავალათასიან რაზმებს. ასეთ სიტუაციაში ესპანელების მოკავშირე ტოტონაკებმაც ვერაფერი გააწყეს.

ბრძოლის დროს ერთი ესპანელი ტყვედ ჩავარდა, შვიდი კი მძიმედ დაიჭრა და გარდაიცვალა. ცხენიც დაელუპათ, მაგრამ რაც ყველაზე საშინელი იყო, დაკარგეს კეცალკოატლის უძლეველ მოციქულთა სახელი. ვერა-კრუსის გარნიზონს სურსათ-სანოვავებს უკვე ისე რეგულარულად აღარ აწოდებდნენ, ციხესიმაგრის მშენებლობაზე მომუშავე ინდიელი კალატოზები მუშაობას თავს არიდებდნენ.

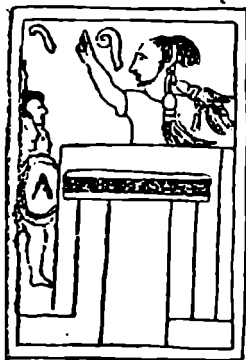
თავის დროზე კორტესმა ეს სავალალო ამბავი დაუმალა ექსპედიციის წევრებს, რა არის, მეგრძოლები სულთ არ დაცემულიყ-

ვნენ. ახლა კი გადაწყვიტა, ეს შემთხვევა საბაბად გამოეყენებინა და ყველაფერი, რაც მაშინ მოხდა, მონტესუმასათვის დაებრალეზინა.

მონაწილე იყო თუ არა მონტესუმა იმ შეტაკებისა, თუ ის აცტეკი კასიკი თავისი ჰკუთთ მოქმედებდა, ამას კორტესისათვის არავითარი მნიშვნელობა არა ჰქონდა. მას სჭირდებოდა მხოლოდ საბაბი, რომ მონტესუმა მუხანათურად ჩაეგდო ხელში და სიმუხთლე, პირიქით, მისთვის გადაებრალეზინა.

მეორე დილით კორტესი ხუთი ოფიცრის თანხლებით სადარბაზოდ ეახლა მბრძანებელს. მართალია, ისინი თავით ფეხამდე იყვნენ შეიარაღებულნი, ტანთ ჯავშნები და მუზარადები ემოსათ, მაგრამ აცტეკები არაფერში დაექვებულან, ყველამ იცოდა, რომ ესპანელები არასდროს არ იშორებდნენ იარაღს.

როგორც ყოველთვის, მონტესუმა ახლაც გულდიალ შეხვდა სტუმრებს და, ჩვეულებისამებრ, ოქროულობით დაასაჩუქრა. მბრძა-

ნებელი კარგ გუნებაზე იყო, ხუმრობდა, იცინოდა, ესპანელებიც კვერს უკრავდნენ. უცბად კორტესმა ტონი შეიცვალა, მკაცრად და მბრძანებლური კილოთი მიმართა მასპინძელს:

— თქვენი ბრძანებით მოხდა თავდასხმა ზღვისპირა სოფლებზე, სადაც ესპანეთის მეფის ქვეშევრდომები — ტოტონაკები ცხოვრობენ. თქვენმა ხალხმა ესპანელების ხელყოფაც კი გაბედა. თქვენ ჩვენს მეგობრად აცხადებთ თავს და, ამავე დროს, ვერაგულად ესხმით თავს ჩვენს ძმებს. ცალი ხელით ოქროთი გვასაჩუქრებთ, მეორეთი კი შეთქმულებებს გვიწყობთ. — ამისათვის ტენოჩტიტლანი ღირსი იყო დამენგრია, მაგრამ შევიწყნარებ მას მხოლოდ ერთი პირობით, თუ თქვენ დაუყოვნებლივ, თქვენივე ნება-სურვილით, წყნარად და უხმაუროდ წამოხვალთ ჩვენთან და დღეიდან თქვენი განსვენებული მამის სასახლეში იცხოვრებთ.

მონტესუმა მოულოდნელობისაგან სახტად დარჩა. ის, ვისთვისაც ქვეშევრდომებს შეხედვაც ვერ გაეხდებოდა, ვისი ყოველი სიტყვაც კი კანონი იყო, უნდა ნებაყოფლობით გამხდარიყო ესპანელების მძევალი... მონტესუმა დანადგელიანდა და დაიბნა... იგი უარყოფდა ზღვისპირა სოფლებში მომხდარ შეტაკებებში თავის მონაწილეობას. სიმართლის დასამტკიცებლად, მონტესუმამ უიცილოპოჩტლის გამოსახულებიანი ბეჭედი მოიძრო, ერთ დიდმოხელეთაგანს გადასცა და უბრძანა, ახლავე დედაქალაქში მოეყვანა დამნაშავე კასიკი და კორტესისათვის გადაეცა გასასამართლელად. ეს ბეჭედი სიმბოლურად სამეფო მნიშვნელობის დავალების დამადასტურებელი იყო. ხოლო ვიდრე კასიკს მოიყვანდნენ, მონტესუმა მძევლებად საკუთარ ქალაქს სთავაზობდა კორტესს.

მაგრამ კორტესი უღმობელი იყო. ვიდრე დამნაშავეს მოიყვანდნენ და სიმართლეს გაარკვევდნენ, ესპანელების მძევლად თვით აცტეკთა მბრძანებელი უნდა ყოფილიყო.

უცბად მონტესუმა წამოწითლდა და წამოიძახა:

— სად გაგონილა, რომ ისეთი დიდი მბრძანებელი, როგორიც მე ვარ, ნებაყოფლობით სტოვებდეს თავის სასახლეს და ტყვედ ნებდებოდეს უცხო ქვეყნიდან მოსულ ხალხს.

კორტესს უნდოდა მისთვის შეურაცხყოფის გრძნობა გაენელებინა და არწმუნებდა, რომ იგი, ისევე როგორც აქამდე, გარშემოტყეპული იქნება თავისი დიდმოხელეებით, პატივი და დიდებაც ძველებურად ექნება. მხოლოდ საცხოვრებელ ადგილს შეიცვლის...

— მე რომ დაგთანხმდეთ კიდეც ამგვარ დამცირებაზე, ჩემი ქვეშევრდომები ამაზე არასოდეს არ დათანხმდებიან!

მოლაპარაკება, ცოტა არ იყოს გაჭიანურდა. ესპანელებს კარგი დღე არ მოელოდათ... მონტესუმა ნელ-ნელა გონს მოდიოდა. ამ დროს კორტესის ერთმა მოუთმენელმა ოფიცერმა წამოიძახა:

— რა საჭიროა ზედმეტი ლაპარაკი, ან ახლავე გამოგვეყვება თან, ან არადა, ამ წუთში აქვე გავათავებთ... კოქმანის დრო აღარ არის...

ოფიცრის ხრინწიანმა ხმამ და ანთებულმა თვალებმა იმოქმედა მონტესუმაზე.

— რა თქვა ამ განრისხებულმა ესპანელმა? — მიმართა მან მარინას, რომელიც როგორც ყოველთვის, ახლაც თარჯიმნის როლს ასრულებდა. მან თავაზიანად გადასცა ესპანელის ნათქვამი:—ან ტყვეობა, ან სიკვდილი!

მონტესუმა უცბად მოლბა, თვალები ძირს დახარა და წარმოთქვა:

— კარგით, თანახმა ვარ.

მაშინვე მოართვეს სამეფო ტახტრევიანი. მონტესუმამ მეხდაცემულივით მდგარ მსახურთ განუცხადა, რომ გადაწყვიტა დროებით მკრთალსახიან მეგობრებთან გადასახლდეს.

როდესაც ქუჩაზე სამეფო ტახტრევიანი დაიძრა, ხალხში ხმა გავარდა, ესპანელებს ძალით მიჰყავთო მონტესუმა. კორტესმა წინასწარ გაითვალისწინა, რომ მოსალოდნელი იყო ქუჩაში რაიმე უწყესრიგობა მომხდარიყო, ამიტომ მთელ გზაზე ესპანელთა შეიარაღებული რაზმები ეყენა. მაგრამ მათ იარაღის ხმარება არ დასჭირებიათ. მონტესუმამ ხალხს თხოვნით მიმართა: დაიშალენით და ყურს ნუ უგდებთ „სულელურ ხმებსო“, მე „ჩემი საკუთარი სურვილით“ სტუმრად მივდივარ ესპანელებთან და ამისათვის თავს ნურავინ შეიწყუბნისო.

მომხდარი ამბების გამო მონტესუმა სირცხვილით იწოდა, მაგრამ უნდოდა ამ სამარცხვინო ტყვეობისათვის გარეგნულად ღირსეული იერი მიეცა. ესპანელებსაც ეს აწყობდათ.

მარიონეტი მუჟი

როცა მონტესუმა გარდაცვლილი მამის სასახლეში მიიყვანეს, კორტესს ახალი იდეა დაებადა. იგი მიხვდა, რომ ესპანელებისათვის ხელსაყრელი იქნებოდა ტყვისათვის მოჩვენებითი დამოუკიდებლობა შეენარჩუნებინათ. მაშინ აცტეკთა მბრძანებლის სახელით თვითონ შესძლებდნენ ქვეყნის მართვას.

უცბად თუ არა, თანდათანობით მაინც შესაძლებელი გახდება, კორტესმა წელში მოიგდოს გამგებლის საღავეები და აცტეკების სახელმწიფო აპარატი თავისი ინტერესებისათვის გამოიყენოს. ნიღბად მონტესუმას სახელი აიფაროს და მექსიკის მთელი ოქრო თუ სხვა სიმდიდრე სახელმწიფოდან გაზიდოს, ხოლო აცტეკები და მათ მიერ დაპყრობილი ხალხები ესპანეთის სამეფოს ქვეშევრდომებად გადააქციოს.

კორტესმა სასახლეში ყველაზე კარგი ოთახები მონტესუმას მიუჩინა და ისე მოართვევინა, როგორც მეფეს შეეფერებოდა. მონტესუმასთან გადმოიყვანა მისი ცოლები და მსახური. როგორც წინათ, ისე ახლაც დიდი პატივითა და დიდებით ექცეოდნენ: დღეში რამდენჯერმე იცვლიდა ტანსაცმელს, იღებდა აბაზანას, მიირთმევდა თავის საყვარელ საჭმელებს, სვამდა კაკაოს, ეწეოდა თუთუნს. ართობდნენ სასახლის მასხარები. თუ სურვილი ექნებოდა, მასთან საუბრობდნენ ბრძენი მოხუცები, ისევე ისე თათბირობდა და წყვეტდა საკითხებს, თავის სარდლებთან იღებდა გადაწყვეტილებებს, იძლეოდა ბრძანებებს. მას მოახსენებდნენ ხოლმე ყოველგვარი სახელმწიფოებრივი საქმეების შესახებ.

მთელი ცერემონიალი უცვლელად სრულდებოდა. მონტესუმასთან შესვლის წინ მოსულნი უბრალო ტანსაცმელს გადაიცვამდნენ, ფეხსაცმელს გაიხდიდნენ და თვალდახრილნი მძიმედ უკრავდნენ თავს მბრძანებელს, წასვლისას კი. წელში მოხრილნი თავდაკვრით უკან-უკან სვლით გადიოდნენ.

ესპანელებიც ღრმა პატივისცემით ექცეოდნენ აცტეკების მბრძანებელს. თვით კორტესი ყოველ დილით ესტუმრებოდა ხოლმე, მოიკითხავდა მის ჯანმრთელობას, შეიტყობდა, რა სურდა და სკამზე მხოლოდ მაშინ ჯდებოდა, როდესაც მონტესუმა მიიპატიჟებდა. ერთის შეხედვით, შეიძლება კორტესი ვინმეს მორიდებული მთხოვნელიც კი ჰგონებოდა... მაგრამ ამ კომედიის ყოველი მონაწილისთვის ნათელი იყო საქმის ნამდვილი ვითარება.

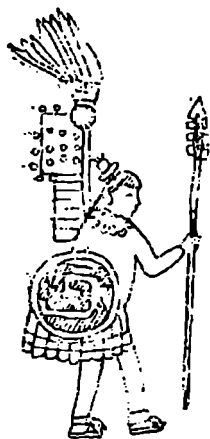
დღედაღამ მონტესუმას აპარტამენტებთან და სასახლის შესასვლელებთან შეიარაღებული მცველები იდგნენ. ესპანელები თვალყურს ადევნებდნენ წარჩინებული პატიმრის ყოველ ნაბიჯს. მათთვის ცნობილი იყო, ვინ რა საქმეზე შედიოდა მბრძანებელთან და რის თაობაზე ლაპარაკობდნენ სამხედრო საბჭოზე.

კორტესი მკაცრად მოითხოვდა მცველებისაგან ფხიზლად ედევნებინათ თვალყური მონტესუმასათვის და, ამავე დროს, უაღრესად პატივისცემით მოპყრობოდნენ მას. მისი განზრახვის წარმატება ხომ

მთლიანად ამაზე იყო დამოკიდებული. კორტესს იმედი ჰქონდა, კარგი დამოკიდებულებით მონტესუმა უფრო გამგონი და დამთმობი გაეხადა...

მართლაც, მონტესუმა ძალიან მალე შეურიგდა თავის მდგომარეობას და, ძველი ჩვეულებისანებრ, ოქროსა და ძვირფას საგნებს ურიგებდა ხოლმე თავის დამტუსალებლებს!

ბედს დამორჩილებული მონტესუმა აღარც ღელავდა და აღარც უკმაყოფილებას გამოთქვამდა. მას თითქოს კიდევაც აწყობდა ეს კომედია, რომელიც ასე უჩუმრად და უხმაუროდ გაითამაშეს ერთობლივი თანხმობით. მას მხოლოდ ერთი რამ უნდოდა—გარეგნული მოწიწება და თავაზიანობა დაეცვათ. კორტესი, რა თქმა უნდა, ამ სურვილს სიამოვნებით უსრულებდა.

„იტეკი მეომარი.“

ერთხელ ღამის თევითა და ფეხზე დგომით თავმობეზრებულმა ყარაულმა ხმამალა უთხრა თავის უფროსს:

— ნეტავი ჩქარა მაინც ჩაძლდებოდეს ეს ქოფაკი მონტესუმა, მაგის გულისთვის ჩვენ ფეხზე უნდა ვიდგეთ, ბედნიერი ხალხი კი ამ დროს ტყბილ სიზმრებში არისო.

გუშაგა ისე ხმამალა ლაპარაკობდა, რომ მონტესუმას მყუდროება დაურღვია. როცა ეს ამბავი კორტესს მოახსენეს, მან მაშინვე ბრძანა, ჯარისკაცი გაეჭოხათ.

მალე სატახტო ქალაქში დიდი ამალის თანხლებით აიტეკთა ბრალდებული მხედართმთავარი ჩამოვიდა და მონტესუმას წინაშე წარსდგა. მონტესუმამ მას არც კი მოუსმინა და თქვა, რომ ყველაფერს კორტესი გაარკვევსო.

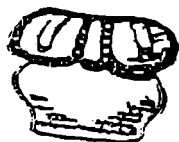
„კასიკი და მისი ჩვიდმეტი დაახლოებული პირი სასასლის მღე-დანზე ცოცხლად დაიწვან“, — გამოუტანა განაჩენი სასამართლომ. ეს რომ მსჯერდადებულმა გააგონა, გამწარებით შესაბა: მე არა ვარ დამნაშავე, ჩემი სურვილით არაფერი გაპიკეთებია, მე მხოლოდ მონტესუმას ბრძანებას ვასრულებდიო. მაგრამ საქმე წინასწარ იყო გადაწყვეტილი, დამნაშავეს ვერაფერი გადაარჩენდა. კორტესს სრულიად არ აინტერესებდა, იყო თუ არა დამნაშავე ის მხედართმთავარი, მას სურდა შიშის ზარი დაეცა ხალხისათვის, დაენახებინა ურჩებისათვის, რომ მცირე დანაშაულისთვისაც კი უმკაცრესად დაისჯე-

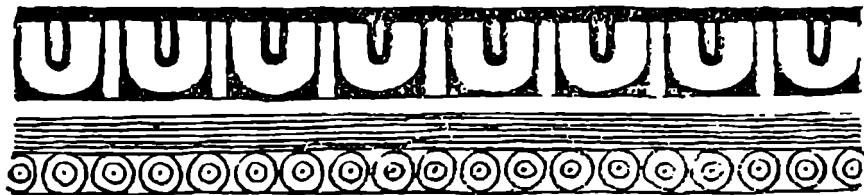
ბა ყველა, ვინც არ უნდა იყოს ეს! სიკვდილის განაჩენი ჯერ კიდევ საქმის გარჩევამდე წინასწარ იყო გადაწყვეტილი.

ესპანელებმა მთავარი ტაძრის იარაღის საწყობებიდან შუბები და ისრები გამოზიდეს, გაამზადეს ღიდი კოცონი, რომელზედაც სისრულეში უნდა მოყვანილიყო საზარელო განაჩენი. ამრიგად, კორტესმა დედაქალაქის მცხოვრებნი განაიარაღა იმ შემთხვევისათვის, თუ ისინი მოინდომებდნენ დაეცვათ სასიკვდილოდ განწირულნი.

მონტესუმას კიდევ ელოდა დამცირება. იმ დროს, როცა დამნაშავეებს სჯიდნენ, აცტეკთა მბრძანებელს მონობისა და დამცირების ნიშნად ბორკილები დაადეს, ხოლო, როცა განაჩენის სისრულეში მოყვანის შემდეგ ბორკილები ახსნეს, სულიერად დაცემული და საბოლოოდ მოტეხილი მონტესუმა იქმნე დამცირდა, რომ მაღლობაც კი გადაუხადა კორტესს „დიდსულოვნებისა“ და მისდამი კარგი დამოკიდებულებისათვის...

ზღვა ხალხი ესწრებოდა დასჯას, ყველა ჩუმად და მორჩილად იდგა. ხალხს სჯეროდა, რომ ეს განაჩენი თვით მონტესუმამ გამოუტანა მათ, მონტესუმას ბრძანებზე შესრულება კი ყველასათვის კანონი იყო. აცტეკებს თავიანთ უზენაეს ბელადად ისევ მონტესუმა მიაჩნდათ, თუმცა იგი უკვე ღიდი ხანია იქცა კორტესის სათამაშოდ.

თ ა ვ ი მ ე ხ უ თ ე

არწივისა და კაპტუზის ხალხი

ჩემს წინაშეა ახალი სამყარო,
სწორედ ისეთი, როგორიც ოკეანიდან
ამოიტანა კოლუმბმა.

3. პ ა ი ნ ე „ვიცილობელი“

მოგზაურობა საუკუნეთა სიღრმეში.

სანამ კორტესი და მისი თანამგზავრები ტენოჩტიტლანში ბატონობენ, მონტესუმას სახელით ხალხს ასამართლებენ და ანგარიშს უსწორებენ, მექსიკის სიმდიდრეს ეპატრონებიან, ჩვენ ჩვენს მკითხველებთან ერთად ცოტახნით ვიმოგზაუროთ. ეს მოგზაურობა თავისებური იქნება — სივრცეში კი არა, დროში. ოცნებით საუკუნეთა სიღრმეში გადავალთ და მექსიკის წარსულს გავეცნობით.

აღბათ ყველა დააინტერესა საკითხმა: რამდენი ხანია, რაც ატტეკებმა ასეთი დიდი და ძლიერი სახელმწიფო შექმნესო? საიდან იღებს სათავეს ამ ხალხის თვითმყოფადი და მდიდარი კულტურა?

ატტეკები მეხიკოს ველზე შედარებით გვიან მოვიდნენ. ატტეკებამდე მრავალი საუკუნით ადრე ამ მიდამოებში უკვე ცხოვრობდნენ კულტურული ხალხები. ისინი ამუშავებდნენ მიწას, აგებდნენ დიდებულ შენობებს, ქმნიდნენ ხელოვნების შესანიშნავ ნაწარმოებებს. მაგრამ იმ დროისათვის, როცა ამ ქვეყანაში ესპანელი დამპყრობლები გამოჩნდნენ, არამც თუ ეს ხალხები, მათი ხსენებაც კი, თითქმის სავსებით იყო გამქრალი.

მაშ როგორღა გავიგეთ ამ ხალხების შესახებ? რა ან ვინ დაეხმარა სწავლულებს გარდასულ დროთა მოვლენების აღდგენაში?

მეცნიერებს დიდი დახმარება გაუწია არქეოლოგიამ.

არქეოლოგიური ძიებანი წარსულის აღდგენის ყველაზე უტყუარი საშუალებაა. დედამიწა შიგ დამარხული უძველესი ძეგლებითურთ უდიდესი ისტორიული არქივია, ხოლო არქეოლოგის წერაქვი და ბარი — ამ არქივის გასაღებია.

ასობით მეცნიერი აწარმოებდა გათხრებს მექსიკის სხვადასხვა მხარეში. გათხრები დიდი მასშტაბით დღესაც მიმდინარეობს. არქეოლოგია დაკვირვებით სწავლობს თითოეულ ნაპოვნ ნივთს — ჭურჭლის ნატყსს, შენობათა ნანგრევებს, ქანდაკების ჩამონატყხებს, ათასი წლის წინათ ჩაფერფლილი კოცონიდან შემორჩენილ ნახშირს, გახრწნილი ქსოვილის ნარჩენებს... და ამ ნივთიერი საბუთებით აღადგენს უძველეს წარსულს.

ახლა უკვე კარგადაა ცნობილი, რომ ორი ათას წელზე მეტია, რაც ტესკოკოს ტბის ნაპირებზე, აგრეთვე შოჩიმილკოს, ჩალკოს, შალტოკანისა და სუმპანგოს ლაგუნების სანაპიროებზე უძველეს მიწათმოქმედთა დასახლებები იყო. აქაურ მცხოვრებლებს მოჰყავდათ მაისი (სიმინდი) — იგი იყო ძირითადი საკვები პროდუქტი, — აგრეთვე ცერცვი, ბამბა და სხვა მცენარეული კულტურები. დიდშა ამერიკელმა მეცნიერმა ლ. მორგანმა თავის კლასიკურ ნაშრომში „ძველი საზოგადოება“ შესანიშნავად დაახასიათა ინდიელი ტომებისათვის მაისის მნიშვნელობა: „მაისის ვარგისიანობა, — სწერდა მეცნიერი, — სიმწიფეპდის და სიმწვაფის შემდეგ, მისი მაღალმოსავლიანობა და ყუთიანობა სხვა მარცვლეულ კულტურებთან შედარებით, ბუნების ყველაზე მდიდარი საჩუქარი გამოდგა, რამაც ხელი შეუწყო კაცობრიობის საწყის პროგრესს“.¹

გარშემო მდებარე მთის ფერდობებიდან წვიმის წყლის ძლიერ ნაკადებს ტბისა და ლაგუნების ნაპირებზე თანდათანობით ჩამოჰქონდათ მინერალური სასუქების შემცველი მთის ქანების სქელი ფენები. ისინი უხვად შეიცავდნენ მინერალურ სასუქებს. ლამსა და ნი-

მიწათმოქმედი
თესავს სი-
მინდს. ნახა-
ტი ძველმექ-
სიკური ხელ-
ნაწერიდან.

¹ М о р г а н. Л. Древнее общество, 1935 г., стр. 18.

აღაგში ჩამპალი მცენარეულობის ნარჩენებთან შერეული ეს ქანები ბარაქიან მიწას კიდევ უფრო ანოჟიერებდნენ. ამ ნიადაგზე სამხრეთის მცხუნვარე მზის ქვეშ მწიფდებოდა უხვი მოსავალი, რომელიც ნილოსის ველზე მოყვანილ მოსავალს არაფრით არ ჩამოუვარდებოდა. ლერწმიან სანაპიროზე მომრავლებულ ფრინველზე თუ მთებში მონავარდე ირმებზე ნადარობა საკვებ ხორცს იძლეოდა.

ევროპისა და აზიისაგან განსხვავებით, ამერიკა არ იცნობდა შინაურ პირუტყვს — ცხენს, ძროხას, ცხვარს, ღორს¹. რამაც თავისი დადი დაასვა ინდიელ ტომთა საწარმოო ძალების განვითარებას.

შინაური პირუტყვის უყოლობა აიძულებდა მექსიკელ ინდიელებს, რაც შეიძლება მეტად განვითარებინათ მიწათმოქმედება. მარცვლეულობა ხელოვნური მორწყვით მოჰყავდათ. ვინაიდან გამწევი ძალა არ ვააჩნდათ, ყველა სამუშაო ხელით სრულდებოდა. ამიტომაც, რომ ცენტრალური ამერიკის მიწათმოქმედებისათვის საუკუნეების მანძილზე შეშინდერეობის ნაცვლად მებოსტნეობაა დამახასიათებელი.

ძველ მიწათმოქმედთა იარაღი ქვისა და ხისა იყო. ცალკეული სამუშაოებისათვის ფართოდ იყენებდნენ ძვალსა და ირმის რქას. თუმცა ყველაზე გავრცელებული მასალა სასოფლო-სამეურნეო იარაღის დასამზადებლად იყო ობსიდიანი, რომლითაც ასე მდიდარია მეხიკოს ველი. იყენებდნენ ამ მინერალის ყოველ ნატეხს. მისგან ამზადებდნენ ისრის წვეტებს, დანის პირებს, ბასრ სამართებლებს, საფხეკების განიერ ფირფიტებს.

მეორე გავრცელებული მასალა, რისგანაც იარაღს ამზადებდნენ, გაცივებული ლავა იყო. ამ ხორკლიანი და ნასვრეტებიანი ნივთიერებისაგან აკეთებდნენ წისქვილის ქვებსა და სადრესელებს სიმინდის მარცვლის დასაფქვავად. მაგარი ჭიშის ქვებს (პორფირი, ნეფრიტი) იყენებდნენ ცულის დასამზადებლად. მათი დამზადება დიდ დროსა და დამბულ შრომას მოითხოვდა, ამიტომ გათხრების დროს ისინი იშვიათად გვხვდებიან.

ნაგვის გროვა არქეოლოგიური ბანძი

მექსიკის უძველეს მიწათმოქმედთა საცხოვრებელი სახლები არ შემორჩენილა. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ამ სახლების კედლებს ტირიფის წნელისაგან წნავდნენ, თიხით ლესავდნენ და ლერწმით ხუ-

¹ გამონაკლისი იყო შინაური ძაღლი და ლამა (პირველი—მექსიკაში, მეორე — პერუში).

რავდნენ. ცხადია, ასეთი ნაგებობანი ჩვენამდე ვერ მოაღწევდნენ ისინი მალე ინგრეოდნენ ისე, რომ კვალიც არა რჩებოდა.

მაშ საიდან ვიცით ამ დასახლებების არსებობის შესახებ? აი საიდან:

ყოველ მეურნეობაში საკმლის მომზადების დროს უამრავი ნარჩენი გროვდება. ასეთი ნარჩენები (ძირითადად სიმინდის ღეროები) მექსიკელთა პირველყოფილ მეურნეობაში განსაკუთრებით ბევრი გროვდებოდა. ამ ნარჩენებს საცხოვრებელ ბინასთან ახლოს, ერთ ადგილას აქუჩებდნენ. აქვე ყრიდნენ გატეხილი ჭურჭლის ნაშტურებსა და გამოუსადეგარ ნივთებს.

ნაგვის გროვა თანდათან იზრდებოდა. გათხრების დროს ზოგჯერ ამ ფენის სისქე რამდენიმე მეტრსაც აღწევს. ასეთ გროვაში შემთხვევით მთელი ნივთებიც რომ ჩავარდნილიყო, მისი მოძებნა შეუძლებელი ხდებოდა:

უძველესი მოსახლეობის ნაგვის გროვები არქეოლოგებისათვის ნამდვილი განაჩია. საუკუნეების მანძილზე წლითი წლობით აქ იმარხებოდა სხვადასხვა იარაღი, კერამიკული ნაწარმი და სხვა საგნები.

ნაგვის გროვების გულდასმით შესწავლამ არქეოლოგებს ძალიან ბევრი მნიშვნელოვანი და საინტერესო ფაქტი დაადგინა იმ ხალხების ცხოვრების შესახებ, რომელთაც არავითარი წერილობითი ძეგლი არ დაუტოვებიათ.

დიდი მნიშვნელობა აქვს გათხრების დროს ნაპოვნი თითოეული ნივთის დაწვრილებითა და ყოველმხრივ შესწავლას. ერთი შეხედვით როგორი უმნიშვნელოც არ უნდა იყოს ნივთი, მისი უგულებელყოფა არ შეიძლება. ამის დამადასტურებელი მაგალითი ბევრია. აი ერთ-ერთი მათგანი:

მეცნიერებმა გულდასმით შეისწავლეს ნიჟარის რამდენიმე უბანში ნაქეთობის სამკაული. გამოირკვა, რომ ლოკოკინები, რომელთა ნიჟარებიდანაც ეს სამკაულები იყო გაკეთებული, მხოლოდ წყნარი ოკეანის სანაპიროზე ბინადრობენ. მაშასადამე. — სამართლიანად დაასკვნეს სწავლულებმა, — მეზიკოს ველის პირველყოფილი მიწათმოქმედნი სამხრეთის რაიონებთან სავაჟრო გაცვლა-გამოცვლას აწარმოებდნენ, ე. ი. ეს ნიჟარები წყნარი ოკეანის სანაპიროზე მცხოვრებ ტომებს შემოუტანიათ.

ნაგვის ყოველ გროვაში არქეოლოგები გამომწვარი თიხის მომცრო ქანდაკებებსაც პოულობდნენ. ამ ქანდაკებათა სიგრძე იშვიათად თუ აღემატებოდა 15 სანტიმეტრს, თანაც ყველა უხეიროდ იყო ნაძერწი. ამის მიუხედავად, ქანდაკებებმა ბევრი საინტერესო რამ

ინდიური ჩიბუხი ცეცხლისა და
ვულკანების ღმერთის გამოსახუ-
ლებით.

ბოლთხრეს გეცნიერებს მექსიკის პირ-
ველყოფილ მიწათმოქმედთა ყოფა-
ცხოვრების შესახებ.

პირველყოფილი ადამიანი მთლი-
ანად ბუნების ძალებზე იყო დამოკი-
დებული, უცოდინარობა ხელს უშ-
ლიდა, სწორად გარკვეულიყო გარე-
მომცველ სამყაროში. ამიტომ მას
წლის დროთა ცვალებადობა, ქექა-
ქუხილი, წვიმები, გვალვა, ყინვა,
წყალდიდობა ზებუნებრივი ძალების
მოქმედებად მიაჩნდა... „ველურის
უძლეულება ბუნებასთან ბრძოლა-
ში. — მიგვითითებს ლენინი, — წარ-

მოშობს ღმერთთა, ეშმაკთა, სასწაულთა და სხვათა რწმენას“.¹

ეს ზებუნებრივი ძალები წარმოდგებოდათ ადამიანის სახით.
ასე შეიქმნა წარმოდგენა ყოვლისშემძლე ადამიანის მსგავს არსება-
ზე — ღმერთებზე, რომელნიც სამყაროს მართავენ.

მიწის უშრეტ ძალას, ყოველ გაზაფხულსა და ზაფხულში მდი-
დარ მოსავალს რომ იძლევა, განასახიერებდა დედა-ღმერთი, ნაყო-
ფიერების მფლობელი. ამის შედეგია ის, რომ ნაპოვნი არქეოლოგი-
ური ქანდაკებების უმეტესი ნაწილი ქალს გამოსახავს. ეს ადასტუ-
რებს ნაყოფიერების ქალღმერთისადმი დიდ თაყვანისცემას, რადგან
ამ ქალღმერთზე იყო დამოკიდებული მოსახლეობის ყოფნა-არყოფ-
ნის საკითხი.

ჩვენთვის სრულიად უცნობია მექსიკის უძველეს მცხოვრებთა
ენა, ამიტომ არ ვიცით, რა ერქვა ნაყოფიერების ქალღმერთს. მაგრამ
განა თიხის ამ პატარა ფიგურების საშუალებით სწავლულთა მიერ
შორეულ ეპოქაში მცხოვრები ხალხის ნათქვამი აღდგენა და იმის
გაგება, თუ რა სწამდა ამ ხალხს, არ მოწმობს ადამიანის გონების
ძალასა და უძლეველობას? აზროვნების ძალით ადამიანი ფარდას
ხდის ჩვენგან დაფარულ შორეულ წარსულს.

არქეოლოგებს ხშირად უპოვნიათ თავჩაქინდრული, მჭდომარე
მოხუცის ქანდაკება, მას ზურგზე და თავზე ფიალები აქვს დადგმუ-
ლი. ფიალის კედლებზე შემორჩენილი კვარტლისა და ფისოვანი ნივ-
თიერების ნარჩენები გვაფიქრებინებს, რომ ამ ფიალებში წვავდნენ
კეთილსურნელოვან ფისს.

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზულებანი, ტ. მე-10, 1950 წ., გვ. 83.

ამ უძველეს ღვთაებას თავისი მნიშვნელობა მომდევნო საუკუნეებშიც არ დაუკარგავს. ატეკები მას „ძველი ღმერთის“ სახელწოდებით იხსენიებდნენ. ზოგჯერ მას „ცეცხლის მეფეს“ უწოდებდნენ. იგი განასახიერებდა ვულკანურ ძალას, რომელიც ცენტრალური ამერიკის მთელ ტერიტორიაზე დროდადრო მძლავრად იჩენდა ზოლმე თავს.

რელიგიური ცერემონიალები ზშირად ტაძრის გარეთ, ღია ციქვეში იმართებოდა. თანამედროვე ქალაქ კუიკუილკოსთან ახლოს, უძველესი დასახლების ნანგრევების გვერდით, არქეოლოგებმა ოვალური ფორმის ვეებერთელა ყორღანს მიაკვლიეს. ეს ყორღანი გამოუწვავი აგურისგანაა ნაგები, მისი სიმაღლე 18 მეტრია, კალთები კი მოკირწყლული აქვს ვეებერთელა რიყის ქვებით.

ყორღანის ბრტყელ მწვერვალზე საგანგებო გახიერი ფერდობით აღიოდნენ. მაგრამ იქ არავითარა ნაგებობა არ იდგა, მხოლოდ სამსხვერპლო იყო მოწყობილი. რელიგიური დღესასწაულების დღეებში ხალხი ბორცვის ძირას იკრიბებოდა და შესცქეროდა მსხვერპლის შეწირვას, რომელიც უხვი მოსავლის საწინდრად იყო მიჩნეული.

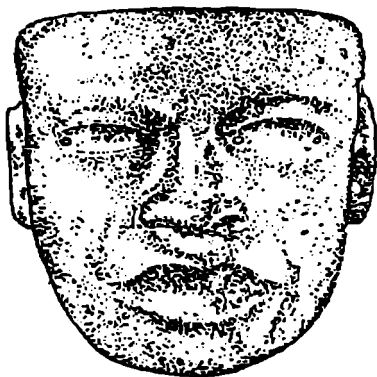
მეცნდერებს ჯერ არ დაუდგენიათ, რა მიზეზით მიატოვეს ეს უძველესი დასახლებანი მათმა მცხოვრებლებმა. შესაძლებელია, ამაში გარკვეული როლი ვულკანურმა ძალებმა ითამაშეს. გათხრების საშუალებით დადგენილია, რომ ჩვენს ერამდე რამდენიმე საუკუნით ადრე, აქვე, მეზობლად ამოხეთქილა ვულკანი შიტლი. გავარეაზრებულმა ლავამ ვეებერთელა ტერიტორია დაფარა, აყვავებული მინდვრები უნაყოფო უდაბნოდ იქცა. ვულკანის გაცივებული ლავის ქვეშ მცხოვრებლებისაგან მიტოვებული რამდენიმე სოფელი ჩაიმარხა.

მაგრამ ერთ-ერთი სოფელი, რომელიც კატასტროფის ადგილიდან დაახლოებით 75 კილომეტრის მანძილზე მდებარეობდა და დაცული იყო ტბა ტესკოკოთი, ადგილობრივ მკვიდრთ არ მიუტოვებიათ. ახლა მოგითხრობთ ვეებერთელა ქალაქად ქცეულ ამ გადარჩენილი დასახლების შესახებ.

„მ შ ე ნ ი ბ ლ ე ბ ი“

ატეკების თქმულებებსა და ლეგენდებში ბევრჯერაა მოხსენიებული უტნობი ხალხი — ტოლტეკები.

ისინი მეხიკოს ველის უძველესი მცხოვრებლები იყვნენ. მათ მი-

ტოლტეკური ქვის ნილაბი.

აწერენ ლითონების გამოყენების აღმოჩენას, ისინი ითვლებიან ხუროთმოძღვრების, მოქანდაკეობისა და მხატვრობის დამწყებად. თვით სიტყვა „ტოლტეკი“ აცტეკურ ენაზე „მშენებელს“, „ხუროთმოძღვარს“ ნიშნავს.

„ტოლტეკებს, — ვადმოგვემენ აცტეკთა თქმულებები, — უნდა უმაღლოდნენ მექსიკის სხვა ტომები კულტურისა და ხელოვნების განვითარებას. ტოლტეკებისაგან ისწავლეს მექსიკის ხალხებმა სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოყვანა,

ქვის მკვიდრ ნაგებობათა აშენება, ქსოვილების დამზადება, ქანდაკებებისა და ბარელიეფების კეთება.“

შეხიკოს ველზე წარმოებული არქეოლოგიური გათხრები დაგვებმარნენ დაგვედგინა, რომ ამ თქმულებებში ბუნდოვნადაა ასახული ნამდვილი ისტორიული ამბების გამოძახილი.

ჩვენი წელთაღრიცხვის პირველ საუკუნეებში სწრაფი განვითარება იწყო შიტლის გავარვარებული ლავის ნაკადს გადარჩენილმა დასახლებამ ტეოტიუაკანმა. მისმა მოხერხებულმა ადგილმდებარეობამ მექსიკის ზეგანის სხვა კუთხეებიდანაც მიიზიდა ახალმოსახლენი.

თანამედროვე მეცნიერებო ამ ქალაქის დამაარსებლად აცტეკთა თქმულებებში მოხსენიებულ უცნობ ხალხს — ტოლტეკებს თვლიან. მართლაც, ტეოტიუაკანის მოსახლეობის მიერ შექმნილმა თვითმყოფადმა და მაღალმა კულტურამ დიდი გავლენა იქონია მექსიკის სხვა უძველესი ხალხების კულტურის განვითარებაზე. ამ გავლენის კვალს არქეოლოგები ცენტრალური ამერიკის თითქმის მთელს ტერიტორიაზე პოულობენ.

III-IV საუკუნეებში ტეოტიუაკანელებმა ცენტრალური მექსიკის მთელი ძირითადი დასახლებანი გააერთიანეს. ამ დროისათვის ტოლტეკის საზოგადოებაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოხდა. ქონებრივი დაყოფის შედეგად გაჩნდნენ მდიდრები და ღარიბები. მდიდრებმა თავიანთ დამოკიდებულებაში მოაქციეს ღარიბები და ხელთ იგდეს სატომო კავშირის მთავარი თანამდებობანი.

ტომებს შორის ომებსა შედეგად გაჩნდნენ ტყვეები, რომლებსაც

ბრძოლაში სახელმოხვეჭილ, გამოჩენილ მებრძოლებს შორის ანაწილებდნენ, ტყვეებს მონებად აქცევდნენ და ტყვეთა შრომის ხარჯზე წარჩინებულნი მდიდრდებოდნენ. იზრდებოდა ქონებრივი განსხვავება მდიდრებსა და ღარიბებს შორის.

IV საუკუნეში ტეოტიუაკანი პატარა დასახლებიდან უდიდეს ქალაქად გადაიქცა. მისი ტერიტორია 750 ჰექტარამდე გაიზარდა. უკეთ რომ წარმოვიდგინოთ, თუ რამოდენაა ეს ტერიტორია, გონებაში მოვსახოთ ერთი კილომეტრი სიგანისა და შვიდნახევარი კილომეტრი სიგრძის სწორკუთხედი.

შენობათა უმეტესი ნაწილი ამ ქალაქში ქვა-კირით, ნაწილი კი ადოლებით — მზეზე გამომშრალ თიხის აგურებით იყო ნაგები.

ტოლტეკების მთავარი ქალაქის ნაგებობათა გიგანტური კომპლექსის აღმოჩენათა შედეგად მეცნიერები დარწმუნდნენ, რამდენად მართებულად უწოდებდნენ უძველესი მექსიკელი ხალხები ტეოტიუაკანელებს „მშენებლებს“.

ტეოტიუაკანის ყველაზე საინტერესო ძეგლებია მზისა და მთვარის პირამიდები. სინამდვილეში ეს პირამიდები კი არაა, სიტყვის იმ გაგებით, რომელსაც ჩვენ შეჩვეულნი ვართ ეგვიპტის ფარაონების გიგანტური აკლამების სხენებასა. ცენტრალურა ამერიკის პირამიდები ვეებერთელა საფეხურებიანი კვარცხლბეკია მწვერვალზე აღმართული ტაძრებისათვის. მხოლოდ იშვიათ შემთხვევაში მარხავდნენ ამ პირამიდის კედლებში ტოპთა ბელალებსა და უმაღლეს ქურუმებს.

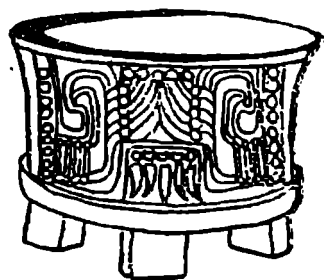
მთვარის პირამიდა 42 მეტრი სიმაღლიდან დასცქეროდა ქალაქს. მის მწვერვალზე აღმართული იყო ტაძარი, რომელსაც ჩვენამდე არ მოუღწევია, ალბათ იგი ხისა თუ იყო.

კიდევ უფრო დიდებული სანახავი იყო 65 მეტრი სიმაღლის მზის პირამიდა.

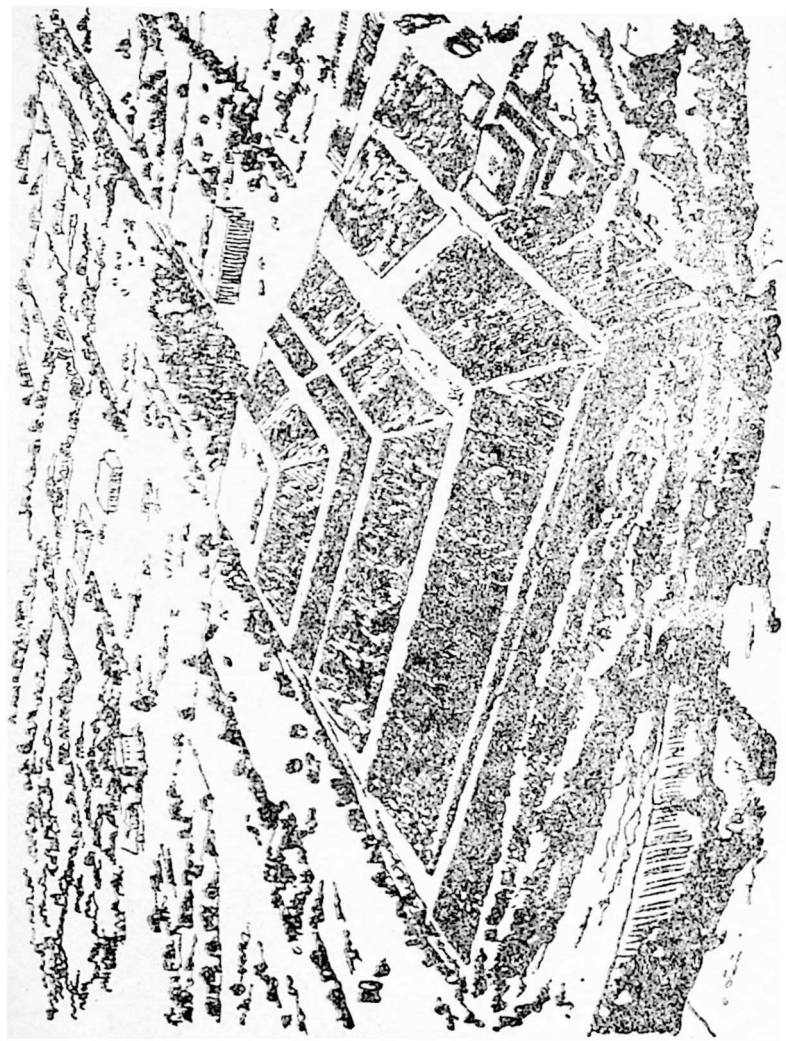
ამ დიდებული ძეგლების შესახებ შესანიშნავად თქვა აცტეკელმა უამთა აღმწერელმა:

„მზისა და მთვარის პირამიდები მთებს პგვანან და შეუძლებელია კაცმა ირწმუნოს, რომ ისინი ადამიანის ხელითაა შექმნილი“.

მზის პირამიდა ახლაც წარუშლელ მთა-

ტოლტეკური თიხის მოხატული ჭურჭელი. ნაპოვნია ტეოტიუაკანში.

შპს პირამიდა.

ბეჭდილებას სტოვებს მნახველზე. თუ გარს შემოვუვლით და გავ-
ზომავეთ მისი საფუძვლის ოთხივე მხარეს, საგრძნობლად დიდ
ციფრს — დაახლოებით 240 მეტრს მივიღებთ.

პირამიდა სამი ტერასით ოთხ ნაწილად იყოფა, თანაც რაც უფრო
ზევით ავდივართ, თანდათანობით მცირდება. მთელი ეს გიგანტური
ნაგებობა რამოდენიმე მილიონი ადამიანთა აგებული. კედლები
თლილი ქვითაა მოპირკეთებული და მერე მოხატაშებული. ზედა
მოედნიდან ქალაქის და ტეოტიუაკანის ველის თვალწარმატაი სა-
ნახაობა იშლება.

ტოლტეკები მარტო ჩინებული არქიტექტორები როდი იყვნენ.
ტეოტიუაკანის შენობებში ნაპოვნი კედლის მხატვრობის ნიმუშები
და გათხრების დროს ნაპოვნი წყლის ქალღმერთის სამმეტრიანი მე-
დიდური ქანდაკება შესანიშნავად მეტყველებენ ტოლტეკ მოქანდა-
კეთა და მხატვარ-ფერმწერთა მაღალ ოსტატობაზე.

ლენინგრადში, სახელმწიფო ერმიტაჟში ინახება ამ უძველესი
ოსტატების რამდენიმე შესანიშნავი ქმნილება. ეს უნიკალური
ექსპონატები მუზეუმის დამთვალიერებელთა აღტაცებას იწვე-
ვენ.

აიტყვითა გვიანდელი წყაროები ნაწყვეტ-ნაწყვეტად და გაღრ-
კვევლად გვამცნობენ, რომ IX საუკუნის შუა ხანებში ტეოტიუაკ-
ნის მოსახლეობას მოულოდნელად მიუტოვებია ქალაქი. ეს დაადს-
ტურა კიდევ ამ გიგანტური ქალაქის ტერიტორიის არქეოლოგიურ-
მა გათხრებმა.

ჩვენთვის ჭერჭეროვით უცნობია ქალაქიდან მცხოვრებთა წასე-
ლის მიზეზი. თუმცა, მის ერთ-ერთ ნაწილში დიდა რაოდენობით
ნაპოვნი ფერფლი და ნაშუვი გვაფიქრებინებს, რომ აქ საშინელი,
გამანადგურებელი ხანძარი უნდა მომხდარყო.

ხომ არ იყო ეს ხანძარი ტეოტიუაკანისადმი მტრულად განწყო-
ბილი ტომების თავდასხმის შედეგი? ან იქნებ იგი დიდ სახალხო
აჯანყებას მოწმობს? იქნებ ტაძრებისა და სასახლეების აშენებისა-
გან არაქათგამოცლილი უბრალო ხალხი აღსდგა მჩაგვრელთა წი-
ნაღმდეგ და აჯანყების დროს ქალაქი დაინგრა. ასე თუ ისე, ამას
მეცნიერთა შემდგომი გამოკვლევები დაადგენენ. ყოველ შემთხვე-
ვაში, ეს ვეებერთელა ქალაქი უკვე ესპანელთა მოსვლამდე რამდე-
ნიმე საუკუნით აღრე იყო ნანგრევებად ქცეული. სწორედ ამ გრან-
დიოზული ნანგრევებით აღტაცებულმა შემთხვევითმა მგზავრებმა
შეარქვეს ამ ადგილს ტეოტიუაკანი, რაც აიტყურად „ღმერთების
სამყოფელ ადგილს“ ნიშნავს.

მომდევნო სამი-ოთხი საუკუნის ამბებში გარკვევა ძალიან ძნელია, რადგან ისტორიული დოკუმენტები ძალზე ცოტაა. ცნობილია მხოლოდ, რომ მეხიკოს ველზე ნახევრად ველური მომთაბარე ტომები შეიჭრნენ და იგი სასტიკი ბრძოლების ასპარეზად იქცა. ამ ტომების უმეტესობა ურთიერთმონათესავე ენაზე ლაპარაკობდა. თანამედროვე მკვლევარები ტომების ამ ჯგუფს ნაუას, ხოლო მათ ენას, უფრო სწორად რომ ვთქვათ, ენათა ერთობლიობას, — ნაუატლს უწოდებენ. ენათა ამავე ჯგუფს მიეკუთვნება აცტეკური ენაც.

ნაუას ტომები მექსიკის ზეგანის მიდამოებში იჭრებოდნენ და მიწათმოქმედთა აყვავებულ ქალაქებსა და სოფლებს ძარცვავდნენ. მაგრამ ამა თუ იმ ადგილის ხელში ჩაგდების შემდეგ ისინი, ჩვეულებრივ, აქ სახლდებოდნენ და თანდათან ბინადარ ცხოვრებაზე გადადიოდნენ.

მეხიკოს ველზე პირველად კულუას ტომი გამოჩნდა. მეცნიერთა გამოანგარიშებით, XI საუკუნეში მათ ტოლტეკები დაიმორჩილეს, მაგრამ შემდეგ თვით ეს დამპყრობლები გახდნენ უფრო ძლიერი დამპყრობლების — ჩიჩიმეკების ანუ „ველურების“ მსხვერპლნი. დამპყრობნი ნადირთა ქურჭით იყენენ შემოსილნი და ამის გამო ზიზღით შეარქვეს მათ შეურაცხყოფელი სახელი — „ველურები“.

თავდაპირველად ჩიჩიმეკები შალტოკანის ლაგუნის აღმოსავლეთ სანაპიროზე ცხოვრობდნენ და ძირითადად ნადირობას ეწეოდნენ. შემდეგ მეხიკოს ველის დასავლეთით გადაინაცვლეს, თანდათანობით მიწათმოქმედებას დაეუფლნენ და საცხოვრებლად ერთ ადგილზე დამკვიდრდნენ.

ჩიჩიმეკების მეორე ნაწილი ტესკოკოში — ამავე სახელწოდების მქონე ტბის აღმოსავლეთ სანაპიროზე დასახლდნენ. დროთა განმავლობაში ისინი მექსიკის სამხრეთიდან მოსულ მაღალკულტურულ ტომებს შეეჯახნენ. ამ ტომებისა და ჩიჩიმეკების ურთიერთ შერწყმის შედეგად წარმოიშვა ერთიანი ხალხი — ტესკოკოელები. ამან ძლიერი ბიძგი მისცა ქალაქ ტესკოკოს სწრაფ განვითარებას.

მე-14 საუკუნის დასაწყისში ისტორიის სარბიელზე გაჩნდა ახალი ძალა — ტეპანეკების ტომი, რომელმაც მხოლოდ ერთი საუკუნის განმავლობაში მეხიკოს ველის ყველა დასახლებანი დაიმორჩილა.

ამრიგად, საუკუნეთა განმავლობაში განუწყვეტელი ომებისა და თავდასხმების შედეგად მთელი მოსახლეობა, ისევე როგორც ტოლტეკების დროს, კვლავ ერთი ძალაუფლების ქვეშ გაერთიანდა.

ტეპანეებს მესიკოს ველზე გაბატონებაში დაეხმარა ჩაუღლტეპეკის მახლობლად, ტბა ტესკოკოს დასავლეთ სანაპიროზე მცხოვრები ტენოჩტიტლანის პატარა ტომი.

ვინ იყვნენ ეს ტენოჩტიტლანი და რა როლი შეასრულეს მათ მესიკოს ველის შემდგომ ისტორიაში? ჩვენი მოგზაურობა საუკუნეთა სიღრმეში ხომ დასასრულს უახლოვდება. წიგნის დასაწყისში მოთხრობილ ამბებთან ასევე ცოტა მეტა წელიდა გვაშორებს. რა იქნენ აცტეკები, რომლებზედაც წინა თავებში ბევრი ვილაპარაკეთ?

სწორედ ტენოჩტიტლანი იყვნენ აცტეკები. ისინი თავიანთ თავს ასე უწოდებდნენ, აცტეკები კი მეზობელმა ტომებმა შეარქვეს.

ამრიგად, მექსიკის ველის მფლობელები პირველად ესპანელ დამპყრობთა გამოჩენამდე მხოლოდ ასი წლით ადრე მოიხსენიებიან და ისიც, როგორც უმნიშვნელო, პატარა ტომი.

შევეცადოთ და გავყვეთ მათ გზას ჩვენი მოგზაურობის გამოსავალ წერტილამდე — ტენოჩტიტლანში ესპანელთა გამოჩენამდე.

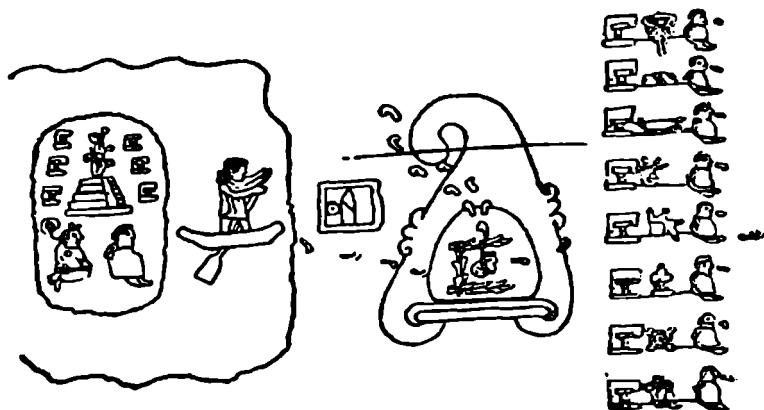
ტენოჩტიტლანის ხალხი

უძველეს ხანაში მცხოვრებ ყველა ხალხს ჰქონდა თქმულებები თავის წარმოშობასა და სახალხო გმირებზე. ასე მაგალითად, რომაელთა გადმოცემით, მათი მამამთავარი რომულუსი იყო, რომელმაც ძმასთან — რემუსთან ერთად პატარა დასახლება დააარსა. შემდგომში ეს დასახლება იტალიის უდიდეს ქალაქად — რომად გადაიქცა.

ათენელები თავიანთ სცემდნენ თეზეუსს, რომელმაც მშობლიური ქალაქი კრეტას ძლევაშემოსილი მეფეების საშინელი ზარკისაგან გაათავისუფლა.

ასეთ თქმულებებში უპირავე ზღაპრულ და ფანტასტიკურ ამბებთან ერთად ყოველთვის არის ისეთი რამ, რაც ასახავს სანამდვილეს. მაგალითად, ლეგენდა თეზეუსის შესახებ გადმოგვცემს კრეტას მბრძანებელთა უღლისაგან საბერძნეთის ქალაქების გათავისუფლების რეალურ ისტორიულ ამბავს. თუმცა, საუკუნეთა მანძილზე ხალხის მეხსიერებაში შემონახული ყველა ეს ცნობა თანდათან იცვლებოდა. ისტორიულ ფაქტებს სხვადასხვა დროს სხვადასხვაგვარად გაიზარებდნენ ხოლმე.

მეცნიერები ძალასა და დროს არ იშურებენ, რათა ხალხური ფანტაზიით შექმნილი თქმულებებიდან ისტორიული სინამდვილის სულ უმნიშვნელო მარცვლები ამოკრაბონ, ისინი მოთმინებითა და გულ-

ძველი ხელნაწერის ფურცელი, რომელიც ასახავს აცტეკთა ტომის მოგზაურობებს. მარცხნიდან მარჯვნივ: კუნძული ასტლანი ტაძრითა და სახლებით; აცტეკი ნავით გადადის კუნძულიდან. ნაქვალევთა გამოსახულებანი მიუთითებს, რომ აცტეკებმა დაიწყეს მოგზაურობა. ნაქვალევების თავზე თარიღია: „ერთი ქვის დანა“ (დღის სახელწოდება აცტეკურ კალენდარში). დიდი იეროგლიფი აღნიშნავს ქალაქ კულუაკასს, სადაც მივიდნენ აცტეკები. მარჯვნივ გამოსახულია რვა დანარჩენი ტომი, რომლებიც მეხიკოს ველზე მოსახლეობდნენ.

მოდგინედ გამოყოფენ ისტორიას ზღაპრისაგან. გარდასულ დღეთა ამა თუ იმ მოვლენის სულ უბრალო მოხსენიებაც კი ფასდაუდებელ დახმარებას გვიწევს შორეული წარსულის აღდგენაში...

თქმულება თავიანთ წარმოშობაზე აცტეკებსაც ჰქონდათ. მათ, მაგალითად, იცოდნენ, რომ ისინი მეხიკოს ველის გვიანდელი მოსახლენი იყვნენ.

რას გვიამბობენ აცტეკები თავიანთ წარმოშობაზე? რად უწოდებენ თავიანთ თავს ტენოჩტლებს?

გადმოცემით, უხსოვარ დროში, აცტეკები მეხიკოს ველიდან ძალიან დაშორებით, დასავლეთით, რომელიღაც ტბის შუაგულში ერთ კუნძულზე ცხოვრობდნენ. ნაპირზე მსუბუქი პირაგუებით გადადიოდნენ. კუნძულს ასტლანი ერქვა. სწორედ ამ სიტყვიდანაა წარმოშობილი მათი სახელწოდებაც — აცტეკი (უფრო სწორად, ასტეკი — „ხალხი ასტლანიდან“). აცტეკთა ერთ-ერთ უძველეს ხელნაწერში შემორჩენილია კუნძულის გამოსახულება, რომლის შუაგულში სახლებით გარშემორტყმული პირამიდა დგას. ნავში მჯდომი ერთი აცტეკი ცურვით გადის ტბას.

ტბის მახლობლად, ერთ გამოქვაბულში აცტეკებმა ღმერთ უიცილოპოჩტლის ქანდაკება იპოვეს. გადმოცემით, ამ შესანიშნავ ქანდაკებას წინასწარმეტყველური ნიჭი გააჩნდა და ბრძნულ დარბაზებს იძლეოდა. ამიტომ აცტეკებმა გადაწყვიტეს მისთვის თაყვანი ეცათ. უიცილოპოჩტლის რჩევით, მათ მიატოვეს ასტლანი და ჩიჩიმეკებთან, ტეპანეკებთან, კულუასთან, ტლასკალელებთან და სხვა ტომებთან ერთად (სულ რვა ტომი იყო) იწყეს მოგზაურობა.

შორეულ, სასიფთაო მოგზაურობაში აცტეკებმა თან წაიყოლეს უიცილოპოჩტლის ქანდაკება და მოგზაურობის მარშრუტს მისი რჩევით განსაზღვრავდნენ. წინ ძალიან ნელა მიიწევდნენ, ზოგჯერ ერთ ადგილზე თითო წლით რჩებოდნენ. ამასობაში მოწინავე ნაწილები ისევ განაგრძობდნენ უკეთესი, უფრო მოხერხებული ადგილის ძებნას. ითვისებდნენ მას, სახლდებოდნენ და იწყებდნენ მიწის დამუშავებას. ვიდრე მთელი ტომი ამ ახალ ადგილსამყოფელს მიაღწევდა, აქ უკვე მწიფდებოდა სიმინდის მოსავალი.

მომდევნო ამბები სხვადასხვა წყაროში სხვადასხვანაირადაა აღწერილი. ნახსენებია სრულიად განსხვავებული გეოგრაფიული ადგილმდებარეობანი, სადაც ვითომცდა მოხედნენ მოგზაურობის დროს ასტლანიდან წამოსული ტომები. ერთ-ერთი ვერსიით, მათ გუატემალის საზღვრებამდეც მიუღწევიათ, მაგრამ უკანვე გაბრუნებულან, შემდეგ ტომთა მთელ ამ ჯგუფს დიდხანს უცხოვრია იმ ადგილას, რომელსაც „შვიდი მღვიმე“ ეწოდება.

თანდათან, ერთმანეთის მიყოლებით ტომებმა ამ ადგილების მიტოვება და მეხიკოს ველზე გადასახლება იწყეს. პირველად ჩიჩიმეკები წავიდნენ, მათ ტეპანეკები, კულუა, ჩალკები და სხვები მიჰყვნენ. უიცილოპოჩტლის რჩევით, სულ ბოლოს აცტეკებიც წავიდნენ. ბელად ტენოჩტინის ანუ ტენოჩის ხელმძღვანელობით ისინი „შვიდი მღვიმედან“ გავიდნენ და დიდი ხნის მოგზაურობის შემდეგ მექსიკის ზეგანს მიაღწიეს. თავიანთი ბელადის ტენოჩის სახელით აცტეკებმა ტენოჩელები ანუ „ტენოჩის ხალხი“ დაირქვეს.

მოჭრილი ყურები მამაცობას აღასტურებს

არქეოლოგიურმა გათხრებმა და მეცნიერთა გამოკვლევებმა დაგვარწმუნეს, რომ აცტეკების, ანუ ტენოჩელების თქმულებებში მოიპოვება ისტორიული სინამდვილის ამსახველი მარცვლები: აცტეკები მექსიკის ველზე ნაუას ტომთაგან ყველაზე გვიან გამოჩნ-

აქტივი მეომრის საპარადო ტანსაცმელი — ფრინველის ფორმის თავსაბურავი და ფრთებით შემკული ფარი.

დნენ. მანამდე ისინი დასავლეთ მექსიკის ერთ-ერთი ტბის მიდამოებში მცხოვრებ პატარა მომთაბარე ტომს წარმოადგენდნენ. მათი გადმოსახლება იქიდან ტბა ტესკოკოს ნაპირებზე ისტორიული ფაქტია. სწორია ისიც, რომ თქმულებებში მოხსენიებულ ტომთა უმრავლესობა მექსიკის ველზე აცტეკებზე ადრე გამოჩნდნენ, მაგრამ არეულია ამ ტომთა გამოჩენის თანმიმდევრობა, ხოლო მათი დაბანაკების ადგილები და ზოგი სხვა დეტალიც, რასაკვირველია, ლეგენდარულ თქმულებებს განეკუთვნებიან.

ახალ ადგილსამყოფლად ტენოჩტიტლან ტესკოკოს ტბის დასავლეთი სანაპირო, ჩაპულტეპეკი აირჩიეს. მაგრამ მალე მათ მეზობლების განუწყვეტელი შევიწროება დაიწყო, რის გამოც დამხედურნი გაერთიანდნენ და აბეზარ ახალმოსულებს თავს დაესხნენ. ტენოჩტიტლან სრული განადგურება განიცადეს, მათი ბელადი და ტომის უმრავლესობა დაატყვევეს, წაიყვანეს კულუაქანის ტერიტორიაზე და საცხოვრებლად უკაცრიელი ადგილი ტისაპანი მიუჩინეს. აცტეკთა ქრონიკები გადმოგვცემენ, რომ ეს ადგილი შხამიანი გველებით და მწერებით იყო სავსე. მასობრივად მდებარე ქალაქ კულუაქანის გამგებელი კოშკოში მკაცრად ადევნებდა თვალს ტენოჩტიტლანის საქმიანობას. აცტეკების მცირე ნაწილმა თავს გაქცევით უშველა. მათ ნაევებით გადაცურეს ტბა და პატარ-პატარა კუნძულებს შეეფარნენ, მაგრამ მალე კულუაქანელები იძულებულნი გახდნენ დახმარება ეთხოვნათ ახლახან დამარცხებული მოწინააღმდეგისათვის. საქმე ისაა, რომ კოშკოშმა ომი დაიწყო შოჩიმილკების ძლიერ ტომთან და მას ტენოჩტიტლანის დახმარება დასჭირდა. გადამწყვეტი ბრძოლის დროს ერთი საინტერესო ეპიზოდი მოხდა, რაც აცტეკთა ქრონიკებში დაწვრილებითაა აღწერილი.

ტენოჩტიტლანელები თავგამოდებით ებრძოდნენ შოჩიმილკებს და ოცდაათზე მეტი ტყვეც შეიპყრეს. ჩვეულებისამებრ, ვიდრე ტყვეებს ზურგში გაგზავნიდნენ, ტენოჩტიტლანელებმა მათ ღითო-ყური მოაჭრეს.

ბრძოლის დამთავრების შემდეგ კულუაქანის გამგებელმა ქება შეასსა თავის მეომრებს, მოკავშირე ტენოჩტიტლანელები კი დაუფარავი ზიზლით მოიხსენია: მათ ერთი ტყვეც ვერ შეიპყრესო.

ტენოჩტეკაპეტალის მშენებელმა მოისმინეს კოშკის შეურაცხყოფელი სიტყვა, მერე შეეკითხნენ:

— მაშ, რატომღა აკლია ტყვეთა უმრავლესობას თითო ყურა?

ამ კითხვით მათ საგონებელში ჩააგდეს შეკრებილნი, მერე ჩანთები გახსნეს და გაოცებულ შეკრებილთ თავიანთი საომარი „ნადავლი“ — მოჭრილი ყურები აჩვენეს.

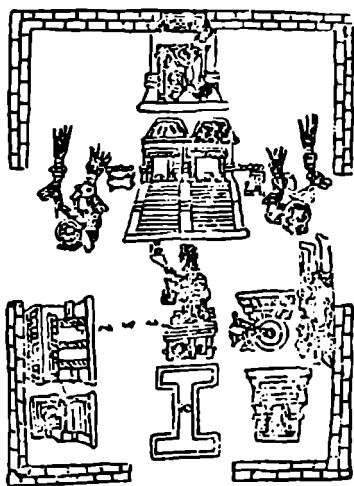
ასე დადგინდა ქეშმარიტება, რის შემდეგაც მთელს ქვეყანას მოუფინა აცტეკ მეომართა მამაცობისა და სისასტიკის ამბავი.

მომდევნო საუკუნის განმავლობაში აცტეკთა ღიღება, მათს ძლევა მოსილ გამარჯვებებთან ერთად, მეზიკოს ველს შორს გასცდა. სიტყვა აცტეკი შიშის ზარს სცემდათ მექსიკის ხალხებს. მათ სძულდათ ეს მებრძოლი ხალხი. სწორედ ეს იყო, როგორც შემდგომ დავინახავთ, კორტესის გამარჯვების ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი.

ტენოჩტიტლანის დაარსება

აცტეკები, ანუ ტენოჩტეკები, მათ გარშემო მცხოვრები ხალხებისათვის კეთილი მეზობლები არასოდეს არ ყოფილან. ძალიან მალე შოჩიმილკებზე სახელოვანი გამარჯვების შემდეგ მათ ჩაიდინეს დიდი დანაშაული კოშკის მიმართაც, რის გამოც კულუაკანის განრისხებულმა გამგებელმა უბრძანა თავის მეომრებს ყველა ტენოჩტეკის გაუღეტა. თავის დახსნის მიზნით, ტენოჩტეკებმა იმ ტბას მიაშურეს, სადაც კუნძულებზე თავიანთი ნათესავები ეგულებოდათ.

სწორედ აქ, ერთ-ერთ პატარა კუნძულზე, აცტეკთა პირველი დასახლების — ტლატელოლკოს გვერდით, დევნილმა ტენოჩტეკებმა დააარსეს ახალი დასახლება — ტენოჩტიტლანი. აცტეკთა ქრონიკების თანახმად, ეს ამბავი 1325 წელს ანუ მექსიკაში ესპანელების გამოჩენამდე დაახლოებით 200 წლით ადრე მოხდა.

ტენოჩტიტლანის ცენტრალური ნაწილის გეგმა, გაკეთებული აცტეკი მხატვრის მიერ. ზემოთ — უიცილოპოჩტლის ტაძარი.

დროთა განმავლობაში ორივე ეს დასახლება ერთ დიდ ქალაქად შეერთდა, უფრო სწორად რომ ვთქვათ, ტლატელოლკო ტენოჩტიტლანის გარეუბნად იქცა.

ტენოჩტიტლანის დაარსებასაც აცტეკები ლეგენდარულ ტენოჩს მიაწერდნენ. აქედან წარმოსდგება სახელწოდებაც ტენოჩტიტლანი — „ტენოჩის ქალაქი“. თუმცა ქრონიკებში ქალაქის დაარსების სხვა ახსნაცაა მოცემული.

თურმე კუნძულზე გადასულ ტენოჩლებს სანაპიროს ფრიადო კლდის თავზე დიდი კაქტუსი დაუნახავთ, ზედ იშვიათი სილამაზის ფრთაგაშლილი, ვეებერთელა არწივი მჯდარა, რომელიც ამომავალ მზეს შეჰყურებდა, მის კლანჭებში გველი იკლავებოდა.

აცტეკებმა არწივის გამოჩენა ღმერთებისაგან გამოგზავნილ კეთილის მომასწავებელ ნიშნად მიიღეს და ქალაქიც აქ დააარსეს. ტენოჩტიტლანიც ამ შემთხვევის აღსანიშნავად (სიტყვებიდან „ტიტლ“ — ქვა, კლდე და „ნოჩტი“ — კაქტუსი) უწოდესო ქალაქს.

ჩვენ არ ვიცით, უფრო ზუსტად რომელი თქმულება ხსნის მექსიკის უდიდესი ქალაქის სახელის წარმოშობას. თუმცა ჩვენთვის ამას დიდი მნიშვნელობა არცა აქვს. ყოველ შემთხვევაში, თანამედროვე მექსიკის რესპუბლიკის სახელმწიფო გერბი სწორედ კაქტუსზე მჯდომ არწივს. გამოსახავს, რომელსაც ნისკარტით გველი უჭირავს, ხოლო რესპუბლიკის უმაღლეს ორდენს „აგილა აცტეკია“ ანუ „აცტეკური არწივი“ ჰქვია.

მეხიკოს ველზე ტეპანეკების გაძლიერების შემდეგ აცტეკები მათ მორჩილებაში აღმოჩნდნენ, ისინი დიდ გადასახადთან ერთად დიდ შევიწროებასაც განიცდიდნენ. ტესკოკოსა და ტლაცოპანის მცხოვრებლებთან შეკავშირებით აცტეკებმა შესძლეს საქულველი მონობის დამხობა. 1429 წელს ტეპანეკები განადგურებულ იქნენ და ტენოჩტიტლანელები მოხარკე, დამონებული ტომიდან სამთა კავშირის წევრ, დამოუკიდებელ ქალაქ-სახელმწიფოს თავისუფალ მცხოვრებლებად იქცნენ.

ატტაპიკის სახელმწიფო

თავდაპირველად აცტეკებს ცენტრალური ამერიკის ინდიელთა ტომებისათვის დამახასიათებელი სოციალური წყობილება ჰქონდათ. ოჯახთა ჯგუფი შეადგენდა გვარს, რომლის ყველა წევრს ერთი წინაპარი ჰყავდა. გვარს სათავეში ედგა უხუცესი. იგი განაგებდა ნათესავების ყველა საქმეს. ოცი გვარი ტომად ერთიანდებოდა.

გვარი თავის საქმიანობაში სრულიად დამოუკიდებელი იყო, მაგრამ განსაკუთრებული მნიშვნელობის საკითხებს ყველა გვარის უზუცესებისაგან შემდგარი საბჭო წყვეტდა.

ტომს ორი ბელადი ჰყავდა. ერთი საომარ მოქმედებას ხელმძღვანელობდა, მეორე შინაურ საქმეებსა და რელიგიურ წეს-ჩვეულებებს განაგებდა. ორივე ბელადს საბჭო ირჩევდა თავისი შემადგენლობიდან და ბელადებიც საბჭოს წინაშე აგებდნენ პასუხს. საბჭოს უფლება ჰქონდა, როცა კი მოინდომებდა, გადაეყენებინა ერთ-ერთი ბელადი, ზოგჯერ — ორივეც კი და მათ მაგივრად სხვა დაენიშნა.

ასეთი იყო აცტეკთა ტომის წყობა მექსიკის ზეგანზე მათი დასახლების მომენტში. მაგრამ ბუნებაში და ადამიანთა საზოგადოებაში უცვლელი არაფერია. ისტორიული პირობების შეცვლასთან ერთად აცტეკთა საზოგადოების სოციალური წყობაც იცვლებოდა.

ტენოჩტიტლანის, ტესკოკოს და ტლაცოპანის კავშირი თავდაპირველად სამი შედარებით სუსტი ტომის კავშირი იყო. ტეპანეკთა უფლის დასამხობად. ამ კავშირის წევრ სამივე ტომს თანაბარი უფლებები ჰქონდა. გადაწყვეტილებას ყოველგვარი ერთობლივი მოქმედებისათვის მხოლოდ სამი მმართველისაგან შემდგარი საბჭო იღებდა. ბრძოლებში გამოყვანილ მეომართა ოდენობის შესაბამისად, ნადავლი ხუთ ნაწილად იყოფოდა. აცტეკები და ტესკოკოელები ორ-ორ წილს იღებდნენ, ტლაცოპანელები — ერთს.

ტეპანეკებზე გამარჯვების შემდეგ მდგომარეობა სწრაფად შეიცვალა. სამთა კავშირი მთელ მექსიკაში უძლიერეს ძალად იქცა. გამარჯვების შემდეგ აცტეკებმა კარგა დიდი ტერიტორია მიიღეს ტბის ნაპირას და ამით შემდგომი თავდასხმებისათვის მყარი საფუძველი გაიჩინეს. ტეპანეკების განადგურების შემდეგ ხელში ჩაგდებული მიწები ყველაზე გამოჩენილ მეომართა შორის განაწილდა. დამარცხებულნი მათ მონებად იქცნენ.

ამის მეოხებით აცტეკთა შორის გაჩნდა საკმაოდ დიდი ფენა მდიდართა და წარჩინებულთა, რომელთაც სწყუროდათ ახალ-ახალი დაპყრობები კიდევ უფრო გამდიდრების მიზნით. ამგვარად, ტოლტეკების მსგავსად, ტენოჩტლანელებს შორისაც გაჩნდნენ კლასები — მონები და მონათმფლობელები.

მაგრამ კლასების არსებობას კანონზომიერად მოსდევს სახელმწიფოს ჩამოყალიბება და იმ აპარატის შექმნა, რომლის დახმარებითაც გაბატონებული კლასები ხალხს მართავს. ტომთა მართვის ორგანოები თანდათან სახელმწიფოს მმართველ ორგანოებად იქცევა. თუ წინათ საბჭო უწყევდა ანგარიშს ტომის ყოველი წევრის აზრს,

ახლა იგი ყურად იღებს მხოლოდ მდიდრებისა და წარჩინებულების მოსაზრებებს.

არაჩვეულებრივად გაიზარდა სამხედრო ბელადის ძალაუფლება, ფაქტიურად იგი ტომის მბრძანებელი გახდა. ახლა საბჭო დამხმარე ორგანოაა, რომელიც მარტო რჩევას იძლევა, ბრძანების გაცემა კი აღარ შეუძლია.

უმალესი ბელადის ძალაუფლება თანდათან შთამომავლობით გადადის. წინანდელ არჩევით სისტემას სამუდამოდ ეღება ბოლო. მეორე ბელადი — სამოქალაქო საქმეების გამგებელი იჩრდილება, ახლა იგი მხოლოდ რელიგიურ რიტუალებს ხელმძღვანელობს.

1428 წელს ხელისუფლების სათავეში უმალესი ბელადი იცკო-ატლი ექცევა. ამ დროისათვის ტენოჩტელების ტომში საკმაოდ წინ იყო წასული პრიმიტიულ მონათმფლობელურ საზოგადოებად გარდაქმნის პროცესი. მონათმფლობელთა ზედა ფენის წაქეზებით იცკოატლმა ომი გამოუცხადა სამხრეთით მცხოვრებ ძლევამოსილ შოჩიმილკებსა და ჩალკებს და აიძულა ისინი, მისი უზენაესი ძალაუფლება ელიარებინათ.

ამ ომის შედეგად ტენოჩტიტლანში შენოსულმა სიმდიდრემ საზღაურება მისცა ქალაქს მნიშვნელოვნად გაზრდილიყო. მდიდარი მებრძოლების დიდ სახლებთან ერთად ტაძრების აგებაც დაიწყო. შენდება კუნძულისა და მატერიკის დამაკავშირებელი კეზებზე: ამან საშუალება მისცა მათ უფრო სწრაფად, ადვილად და მოხერხებულად დაკავშირებოდნენ ტენოჩტიტლანისადმი დაქვემდებარებულ ოლქებს.

ბრძოლებში ბრწყინვალე წარმატებებმა აცტეებს თავიანთი უპირატესობის, საკუთარი თავისადმი თვითდაჯერებულობისა და უსაზღვრო სიამაყის რწმენა ჩაუნერგა. აღარავის სურდა წარსულის გახსენება, როცა ტენოჩტელები თვითონ იყვნენ კულთუკანელების და ტეპანტელების ქვეშევრდომნი. ამიტომ იცკოატლის ბრძანებით ყველა ისტორიული ხელნაწერი დაწვეს, „ვინაიდან, — ერთი აცტეკი ისტორიკოსის გადმოცემით, — ხალხი მათ არ აფასებდა“.

1440 წელს, იცკოატლის გარდაცვალების შემდეგ, ტენოჩტელების მბრძანებელი გახდა მისი ვაჟიშვილი მონტესუმა I, მრისხანედ წოდებული. როგორც მამამისი, მონტესუმა I განუწყვეტლივ ომობდა და ამის შედეგად ტენოჩტიტლანის სამბრძანებლო კიდეც უფრო გაფართოვდა. მისი მეფობის ხანაში აცტეკი მეომრები მექსიკის ზეგანსაც გასცდნენ და აღმოსავლეთით, მთების გადაღმა, ზღვის სანაპიროზე თავდასხმები დაიწყეს.

ტესკოკოს ჯარი ენერგიულად ეხმარებოდა აცტეკებს. სამთა კავშირის მესამე წევრი, ტლაკოპანიკი აღარსად იხსენიება. შესაძლოა, მან კიდევ შეინარჩუნა დამოუკიდებლობა, მაგრამ, ცხადია, ომის ნადავლიდან იგი არავითარ წილს აღარ იღებდა.

აცტეკთა დედაქალაქი ტენოჩტიტლანი სწრაფად იზრდებოდა. მონტესუმა I ბრძანებით ააგეს აკვედუკი, რომელიც ჩაპულტეპეკის წყაროებიდან ქალაქის ცენტრამდე აღწევდა. ახლა ტენოჩტიტლანი სასმელი წყლით უზრუნველყოფილი იყო. ზამთრის წვიმებით გამოწვეული წყალდიდობისაგან აცტეკთა დედაქალაქის აღმოსავლეთის განაპირა მხარე დაცული იყო დიდი მიწაყრილით. მის აგებაზე ამუშავებდნენ დიდძალ მონებს.

აცტეკური თემის რიგითი წევრი. ქვის პატარა ქანდაკება.

1451—1456 წლებში მეხიკოს ველს დიდი უბედურება დაატყდა. გამუდმებული ქარიშხლები და ყინვები ღუბავდნენ მოსავალს. ამას შედეგად მოჰყვა დიდი შიმშილი, რომელმაც კლასობრივი წინააღმდეგობანი უფრო გაამწვავა.

ლარიბები, რომელთაც არ გააჩნდათ მარცვლეულის მარაგი. იძულებულნი იყვნენ ჩავარდნილიყვნენ მდიდართა კაბალაში. ერთ ტომარა სიმინდში ისინი მზად იყვნენ თავიანთი ოჯახის წევრებითურთ ქცეულიყვნენ დაკაბალებულ მონებად. კიდევ უფრო გაიზარდა უფსკრული ტენოჩტიტლანის მონათმფლობელურ ზედაფენასა და რიგით აცტეკებს შორის.

1469 წელს ხელისუფლებას სათავეში მონტესუმა I-ის ვაჟიშვილი აშიაკატლი ჩაუდგა, ახალმა მბრძანებელმა კიდევ უფრო გაზარდა ქალაქ ტენოჩის ბატონობა სხვა ქალაქებზე. აშიაკატლმა, რომელიც ამ დრომდე ჯერ კიდევ ინარჩუნებდა დამოუკიდებლობას, დაიმორჩილა მეზობელი ქალაქი ტლატელოლკო. ტლატელოლკო განთქმული იყო ვაჭრობით და იმის შემდეგაც კი, რაც ეს ქალაქი ფაქტიურად ტენოჩტიტლანის გარეუბნად გადაიქცა, მისი ბაზარი მაინც მთელს მექსიკაში უდიდეს ბაზრად ითვლებოდა.

აშიაკატლმა მოინდომა აცტეკების სამფლობელო დასავლეთითაც გაეცრცელებინა და ილაშქრა ტარასკანებზე, რომლებიც ბინადრობდნენ თანამედროვე მიჩოაკანის შტატის ტერიტორიაზე, მაგ-

რამ აცტეკებმა აქ დიდი მარცხი განიცადეს. და ეს იყო აცტეკების პირველი დამარცხება უკანასკნელი ათეული წლების განმავლობაში. ამ გამარჯვების წყალობით ტარასკანელებმა დამოუკიდებლობა შეინარჩუნეს ესპანელ დამპყრობთა მოსვლამდე.

კალენდრის ქვა

აშიაკატლის დროს ტენოჩტიტლანი ახალმა შესანიშნავმა ძეგლმა დაამშენა. უიცილოპოჩტლის დიდი ტაძრის მწვერვალზე სამნახევარი მეტრის დიამეტრის მქონე ვეებერთელა კალენდრის ქვა მოათავსეს. მასზე დახელოვნებულმა აცტეკმა მოქანდაკეებმა ასახეს მთელი წინამორბედი ისტორია სამყაროსი, დაწყებული მისი შექმნიდან. ცხადია, იგი ისე ასახეს, როგორც თვითონ ესმოდათ.

ტენოჩტლებს სწამდათ, რომ სამყარომ თავისი შექმნიდან ოთხი ეპოქა, ანუ ერა გაიარა. პირველი, რომელსაც „ოთხი ოცელოტი“ ერქვა, 4008 წელი გრძელდებოდა და ოცელოტების მიერ იმხანად დედამიწაზე მცხოვრებ გიგანტთა ტომების — კინამეცინების განადგურებით დამთავრდა. მეორე ერა — „ოთხი ქარი“ — 4010 წელს გაგრძელდა. იგი საშინელი გრიგალებითა და ადამიანების მაიმუნებად გადაქცევით დასრულდა. მშვიდობიანად არც მესამე — „ოთხი წვიმის“ ერამ ჩაიარა. მის დასასრულს ქვეყნიერება გაპანადგურებელმა ხანძარმა მოიცვა. და ბოლოს, მეოთხე ერა — „ოთხი წყალი“. რომელიც 5042 წელს გაგრძელდა და წარღვრით დასრულდა. ამ ერაში ადამიანები თევზებად გადაიქცნენ.

ის ეპოქა, როდესაც თვით აცტეკები ცხოვრობდნენ, სათვალავით უკვე მეხუთე იყო და საშინელი მიწისძვრით უნდა დამთავრებულიყო.

ამ წარმოდგენებში აისახა მოგონებანი სტიქიურ უბედურებაზე, რაც უძველეს დროში გადაეტანა მექსიკის მკვიდრთ: წყალდიდობანი, გამანადგურებელი გრიგალები, საშინელი მიწისძვრები და ევლკანების ამოფრქვევები.

კალენდრის ქვაზე სამყაროს მთელი ისტორია იყო ამოკვეთილი. რელიეფის შუაგულში გამოსახული იყო მზე. ცენტრალურ ნაწილს ირგვლივ კონცენტრული წრეები შემოუყვებოდა. პირველი სარტყელი შეიცავდა აცტეკების კალენდრის 20 დღის სახელწოდებების აღნიშვნას, ხოლო მომდევნოში სიტყვები „ფირუზი“ და „ნეფრიტი“, „განძეულობას“ და „ცას“ აღნიშნავდნენ. ამ წრის შემდეგ ქვა-

ზე ამოკვეთილი იყო შზის სხივები და ვარსკვლავების სიმბოლური გამოსახულებანი. ხოლო განაპირა დამამთავრებელ სარტყელს წარმოადგენდა ორი ვეებერთელა ეცხლოვანი ვეელი, რაც სიმბოლურად დროს გამოხატავდა.

ოც ტონაზე მეტი წონის ეს გრანდიოზული ძეგლი ქვის სამტეხლოთა რაიონში იყო გამოთლილი. იმისათვის, რომ იგი ჯებირების

კალენდრის ქვა.

გამოვლით ტენოჩტიტლანში ჩამოეტანათ და ტაძრის პირამიდაზე აეტანათ, აცტეკების ძალაუფლების ქვეშ მყოფმა ყველა ოლქმა გამოგზავნა თავისი ხალხი.

მექსიკის დაპყრობის შემდეგ ესპანელებმა ქვის კალენდარი პირამიდიდან გადმოაგდეს და მიწაში ჩაფლეს. დაპყრობლებს ეზინოდათ, გაქრისტიანებული აცტეკები კალენდრის დანახვისას ხელახლა წარმართობას არ დაბრუნებოდნენ. ასე იღო ეს შესანიშნავი ძეგლი

მიწაში მე-18 საუკუნის დამლევამდე, სანამ შემთხვევით არ აღმოაჩინეს.

ამჟამად ქვის კალენდარს ქალაქ მეხიკოს ნაციონალურ-ისტორიულ მუზეუმში ერთ-ერთი ყველაზე საპატიო ადგილი უკავია.

მსკანელთა შემოჭრის წინა ხანები

ტენოჩტიტლანის მომდევნო გამგებლები, აშაიაკატლის ძმები — ტისოკი (მართავდა 1479 წლიდან 1486 წლამდე) და აუიციოტლი¹ წინაპართა მსგავსად დამპყრობლურ პოლიტიკას აგრძელებდნენ. მათ მმართველობაში აცტეკთა სახელმწიფო საზღვარმა შორს გადაინაცვლა ჩრდილოეთითაც და სამხრეთ-აღმოსავლეთითაც.

ტენოჩტიტლანელთა მრავალრიცხოვანი ლაშქრობანი მუდამ გამარჯვებითა და ახალი ტყვეების შემომატებით მთავრდებოდა. ასე მაგალითად, ტესკოკოს დახმარებით ჩრდილოეთ ოახაკაში მოწყობილი ერთ-ერთი ლაშქრობის დროს ტენოჩტლებმა (აცტეკებმა) ოცი ათასზე მეტი ტყვე იგდეს ხელთ.

საგულისხმოა, რომ ამ ომებში ჯაშუშების როლს სწირად მოხეტილ ევაკრები ასრულებდნენ. ისინი მთელს მექსიკაში დადიოდნენ, ხანდახან მეზობელ ქვეყნებშიაც გადიოდნენ და, რაკი ხელმეუხებლობის უფლებით სარგებლობდნენ, საქონლის გაცვლა-გამოცვლასთან ერთად, ფრიად მნიშვნელოვან ცნობებსაც აგროვებდნენ. კერძოდ, იგებდნენ რამდენი ჯარისკაცის გამოყვანა შეეძლო მეზობელ ქვეყანას, რა ოდენობის ხარკს აიღებდნენ დამარცხებულისაგან.

მაგრამ აუიციოტლს ხანდახან სხვა მიზნითაც უხდებოდა ლაშქრობების მოწყობა, აჯანყებებს ბოლო არ ეღებოდა დაქვემდებარებულ ოლქებში, უფრო ხშირად ტლაშკალისა და ჩოლულას მცხოვრებნი ბოზოქრობდნენ, არაფრით არ უნდოდათ დამორჩილებოდნენ ტენოჩტლებს.

აუიციოტლის მმართველობის დროს დასრულდა დიდი ტაძრის მშენებლობა, ააგეს მეორე აკვედუკიც, რადგან პირველი ველარ აკმაყოფილებდა ტენოჩტიტლანის გაზრდილი მოსახლეობის მოთხოვნილებას წყალზე.

1503 წელს აცტეკების დედაქალაქი სტიქიურმა უბედურებამ

¹ აცტეკთა წესით, გამგებლის გარდაცვალების შემდეგ ტახტის მემკვიდრედ ვაიიშვილი კი არ ითვლებოდა, არამედ ძმა, ან ძმისწული.

მოიცვა. წყალდიდობამ გებრი და ზოგიერთი შენობა დაანგრია. ქალაქს დაღუპვის საფრთხე ემუქრებოდა. ტენოქტიტლანის მთელი მოსახლეობა საგუბრის შესაკეთებლად გავიდა, დანმარებისათვის ტესკოკელებსაც კი მიმართეს. მაშველი სამუშაოების დროს აუ-

აეტეკი ზეოძარი მუზარადით.

ცოტლი მძიმედ დაიჭრა თავში. კრილობა სასიკვდილო აღმოჩნდა და იგი მალე გარდაიცვალა.

აუციოტლის გარდაცვალების შემდეგ სახელმწიფოს სათავეში ჩაუდგა აშაიაკატლის ვაჟიშვილი მონტესუმა II, უმცროსად წოდებული. როგორც უკვე ვიცით, მისი სურვილი, დაემორჩილებინა ტლაშკალა, წარმატებით ვერ დამთავრდა. თუმცა, მონტესუმა II-ის ძირითადი საზრუნავი ახალი დამპყრობლური ლაშქრობების მოწყობა როდი იყო, იგი ცდილობდა მორჩილებაში ჰყოლოდა აეტეკების მბრძანებლობის ქვეშ მყოფი ტომები და ხალხები. ამ მიზნით არაერთხელ მოაწყო დამსჯელი ექსპედიცია და სამხედრო ლაშქრობა.

როცა 1516 წელს ტესკოკოს მმართველი გარდაიცვალა, მონტესუმა II-ემ თვითნებურად გადაწყვიტა, ვინ უნდა ყოფილიყო მემკვიდრე. მან არ ისურვა ანგარიში გაეწია ტესკოკოელთა აზრისათვის, ამას კი ახალი აჯანყება მოჰყვა და კავშირი, რომელმაც უკვე დიდი ხანია ძალა დაკარგა, საბოლოოდ დაირღვა.

მომდევნო, 1517 წელს, გზას გაუდგა დე კორდოვას ექსპედიცია. შემდგომი ამბები: ცნობილია უკვე მკითხველისთვის — მათზე წინა თავებშია მოთხრობილი.

საიდან გაჩნდა სიმინდი

აცტეკების მეურნეობის საფუძველი მიწათმოქმედება იყო. სა-მიწათმოქმედო ტექნიკა ძალზე პრიმიტიული ჰქონდათ. მთავარი სა-მუშაო იარაღი ბოლოწაწვეტებული ხის ჯოხი იყო. ზოგჯერ ასეთი ჯოხი წვეტიან ბოლოში ცოტათი ფართოვდებოდა და ჩვენებურ ბარს მოგვაგონებდა. ამ ჯოხით ჩიჩქნიდნენ მიწას, მასვე იყენებდნენ თესვის დროსაც პატარ-პატარა ორმოების ამოსათხრელად, რომელ-შიაც შემდეგ თესლსა ყრიდნენ. ინდიელთა უძველეს ხელნაწერებში ხშირად ვხვდებით მიწის მუშის გამოსახულებას ასეთი ჯოხით მუ-შაობის დროს.

მაგრამ ამ მარტივი ტექნიკითაც მცხუნვარე მზის შემწეობით, თუკი მცენარეული არ იყო მოკლებული ტენს, უხვ მოსავალს იღებდნენ. ამიტომ აცტეკები ფართოდ იყენებდნენ ხელოვნურ მორწყვას. მექსიკის ველის ერთ-ერთი ლაგუნას სახელწოდება — ჩალკო (რაც „ბევრ არხს“ ნიშნავს) — პირდაპირ მი-ვეითითებს ამაზე.

ნიადაგის ღამუშაეობა და
საჟინდის თესვა. აცტეკი
მხატვრის ნახატი

აცტეკური მიწათმოქმედების საინტე-რესო და მეტად თავისებური სახე იყო „ჩინამპა“, ანუ მოცურავე ბოსტანი. ჩვენ ტენოჩტიტლანში გავეცანიტ ასეთ ბოსტ-ნებს. მათ დღესაც ნახავთ ჩალკოსა და შო-ჩიმილკოს ლაგუნებში. „ჩინამპას“ გაკეთება იმხანად იოლი საქმე როდი იყო.

წერილი ხის ლატანებისა და დაწნული ლერწმისაგან შეკრულ პატარა ტივებს ტბის ფსკერიდან ამოღებულ ლამს აყრიდ-ნენ. ლამს ცოტაოდენ მიწას უმატებდ-

ნენ. წყალში მოტივტივე ამ მდიდარ ნარევში, რომელიც ყოველთვის წყლით იყო გაყვნილი, მცენარე სწრაფად და ლაღად ხარობდა. რამდენიმე ასეთ ტივს ერთად კრავდნენ და ტბის ფსკერში ჩარჭობილ ხიშინჯზე ამავრებდნენ.

პატარა კუნძულზე გაშენებული ქალაქი ტენოჩტიტლანი მუწის სიმცირეს განიცდიდა, ამიტომ იგი ასეთი მოტივტივე ბოსტნებით იყო გარშემორტყმული. ამ მოტივტივე ბოსტნებში ძირითადად პამიდორი, ცერცვი, გოგრა, წიწყა, ყაბაყი, ტკბილი კარტოფილი და ათასგვარი ყვავილი ხარობდა.

აცტეკებს ძალიან უყვარდათ ყვავილების გაშენება. შემთხვევითი როდია, რომ ლაგუნა 'მოჩიმილკო, სადაც უამრავი ჩინამპა იყო. „ყვავილების ბაღს“ ნიშნავს.

ცენტრალური ამერიკის სხვა ინდიელი ტომების მსგავსად, აცტეკების ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო კულტურა სიმინდი, ანუ მაისი იყო.

ახლა ჩვენ ყველამ კარგად ვიცით ამ შესანიშნავი კულტურის თვისებები და საჭირო არ არის მასზე შევჩერდეთ. მაგრამ საიდან გაჩნდა სიმინდი? ვინ, რომელი ხალხი იყო ამ მარცვლოვანი კულტურის პირველი გამოიყვანი?

დღეს ასე ფართოდ გავრცელებული ეს სასოფლო-სამეურნეო კულტურა რამდენიმე ათასი წლის წინათ მექსიკის უძველესმა ბინადრებმა გამოიყვანეს. სიმინდს ჯერ კიდევ ის პირველი მიწათმოქმედნი იცნობდნენ, რომელთა შესახებაც ამ თავის დასაწყისში გიამბოვებთ. მათმა შორეულმა წინაპრებმა მრავალრიცხოვან ველურ მცენარეთა შორის შეამჩნიეს სასარგებლო მარცვლოვანი მცენარე თეოსინტე. იგი ველური სახით დღესაც ხარობს გუატემალის ზოგიერთ ადგილებში. სწორედ ეს მცენარე (ან რომელიღაც მისი ახლო მონათესავე) იყო თანამედროვე სიმინდის წინაპარი.

ცენტრალური ამერიკის უძველესმა მოსახლეობამ ხანგრძლივი და შეუპოვარი შრომით, თეოსინტეს კულტივაციით, მისი საუკეთესო ჯიშების შერჩევით გამოიყვანეს სიმინდი. ცენტრალური ამერიკიდან სიმინდის კულტურა გავრცელდა სამხრეთ ამერიკაში და ჰპოვა იქ ძალიან ფართო გავრცელება.

როდისღა გაჩნდა სიმინდი ძველ ქვეყანაში?

ასეთი პუუპულში ინახავდნენ აცტეკები მარცვლოვან მარცვს სამთრისათვის. აცტეკი მზატერის ნახატი.

ესპანელებმა ცენტრალური ამერიკისა და პერუს დაპყრობისას ყურადღება მიაქციეს ამ სასარგებლო მცენარეს და მისი ნიმუში სამშობლოში, ესპანეთში ჩამოიტანეს. აქედან, მე-16 საუკუნიდან მოყოლებული, სიმინდმა მოგზაურობა დაიწყო ევროპასა და აზიაში.

ჩოკოლათლი და ტომატლი

მაგრამ მარტო სიმინდს როდი უნდა ვუმაღლოდეთ თავმდაბალი ინდიელ მშრომელებს. აცტეკებისაგან, შესაძლოა, ამერიკის სხვა ტომებისაგან, გაეცნენ ევროპელები კაკაოს, თამბაქოს, პამიდორს (ტომატს), მწესუმწირას; ცერცვის სხვადასხვა ჯიშებს, კარტოფილს, გოგრას, ანანასს, ვანილს, შიშის თხილს. ინდიელებს უნდა ვუმაღლოდეთ კაუჩუკის ხეს და სამკურნალო მცენარეებს, რომელთაგანაც ვამზადებთ ქინაქინას, სტრიქნინს, კოკაინს; დაბოლოს, იმავე ინდიელთა ტომებისაგან გავეცანით ისეთ ლამაზ დეკორატიულ მცენარეებს, როგორიცაა გეორგინი, ბეგონია, ფუქსია, ოპუნცია, კალცეოლარია, ორქიდეას სხვადასხვა სახეობანი. ამ ყვეაილთა ბევრი სახელწოდება ინდური ენიდანაა აღებული.

როცა ჩვენ ვამბობთ „შოკოლადს“ ან „ტომატს“, აზრადაც არ მოგვდის, რომ წარმოთქვამთ დამახინჯებულ აცტეკურ სიტყვებს „ჩოკოლატლსა“ და „ტომატლს“. სიტყვები „კაკაო“ და „სიგარა“ მაიას. ხალხთა ენიდანაა აღებული. „კაუჩუკი“ ბრაზილიელ ინდიელთა ენაზე „მტირალა ხეს“ ნიშნავს. კიდევ მრავალი ასეთი მაგალითის მოყვანა შეიძლება.

ამერიკელ ინდიელთათვის კარგად ნაცნობი სასოფლო-სამეურნეო კულტურები კონტინენტის თეთრებით დასახლებამდე ცნობილი არ იყო არც ევროპაში და არც აზიასა და აფრიკაში. ამ სასოფლო-სამეურნეო კულტურების გაცნობამ და ათვისებამ თითქმის ერთიორად გაზარდა ძველი ქვეყნის საკვები რესურსები.

აცტეკ მიწათმოქმედთა განკარგულებაში იყო აგრეთვე მცენარე ჩია, რომლის მარცვლები ცხიმისა და გამაგრილებელი სასმელის დასამზადებლად იხმარებოდა; იამსი, რომელსაც საკვებად ვარგისი სახამებლიანი ბოლქვები ჰქონდა; კამოტე, ზეარტლა მცენარე, რომლის ფესვსაც საკმელში ხმარობდნენ.

უფრო ცხელი და ნოტიო კლიმატიანი მხარეებიდან აცტეკებს შემოჰქონდათ კაკაოს მარცვლები, ანანასი და ვანილი. აგავა აცტეკების საოჯახო მეურნეობაში ძირითადად მისი წვენი გამოიხმარებოდა. დუღილით მისგან მაგარ სასმელს — ოკტლის ამზადებდნენ. ერთი ჰიქა ასეთი სასმელი ადამიანს წონასწორობას აკარგვინებდა.

გარდა ამისა, აგავის ბოჭკოსაგან გრეხდნენ მაგარ და გამძლე თოქს, ქსოვდნენ ხამ და უხეშ ქსოვილს, რომლისგანაც ტომრებსა და ტანსაცმელს კერავდნენ. შეძლებულნი ბამბის ქსოვილებისაგან შეკერილი ტანსაცმლით იმოსებოდნენ.

ნოპალის კაქტუსის პლანტაციებში აცტეკები გულმოდგინედ ამრავლებდნენ პატარა მწერს კოწენილს, რომელიც ჩინებულ მუქ ქოლოსფერ საღებავს იძლეოდა.

მიწას მამაკაცები ამუშავებდნენ. აცტეკთა საზოგადოებაში კლასების გაჩენამდე მიწებს გვართა შორის ტომის საბჭო ანაწილებდა. გვარის შიგნით კი მიწა ოჯახებს შორის ნაწილდებოდა სულადობის მიხედვით. ოჯახის უფროსის სიკვდილის შემდეგ ნაკვეთს მისი ვაჟი-შვილები ამუშავებდნენ. თუ მიცვალებულს შთამომავლობა არ ჰყავდა ან ორი წლის განმავლობაში მიწას მოაყენდა, ნაკვეთი ახალ მფლობელს გადაეცემოდა.

აცტეკთა საზოგადოებაში კლასების გაჩენის შემდეგ მდგომარეობა შეიცვალა. გამოიყო ტომების მმართველისა და ქურუმების სარჩენად განკუთვნილი სპეციალური ნაკვეთები. ცხადია, ამ მიწებს თვითონ ისინი კი არ ამუშავებდნენ, არამედ ტომის რიგითი წევრები და, ნაწილობრივ, მონები. მდიდრები და წარჩინებულნი დიდსა და ნოყიერ მიწის ნაკვეთებს იგდებდნენ ხელთ, ღარიბებს კი მწირი მიწის პატარა ნაგლეჯი ძლივს ყოფნიდათ ოჯახის გამოსაკვებად. ამიტომ იძულებულნი ხდებოდნენ მდიდრების კაბალაში მოქცეულიყვნენ.

აცტეკების მეურნეობაში ერთგვარ როლს ძაღლებიც ასრულებდნენ. ამ ცხოველს ისინი უმთავრესად სახორცედ იყენებდნენ და ძალიან გემრიელ საქმელადაც ითვლებოდა.

ფრინველთაგან, რომლებსაც აშენებდნენ აცტეკები, ჩნდაური უნდა დავასახელოთ; ამ ფრინველის შესახებ ევროპელებმა პირველად ამერიკის აღმოჩენის შემდეგ შეიტყვეს. ფიქრობდნენ, რომ აცტეკები ამრავლებდნენ აგრეთვე ბატებს, იხვებს და მწყარებს.

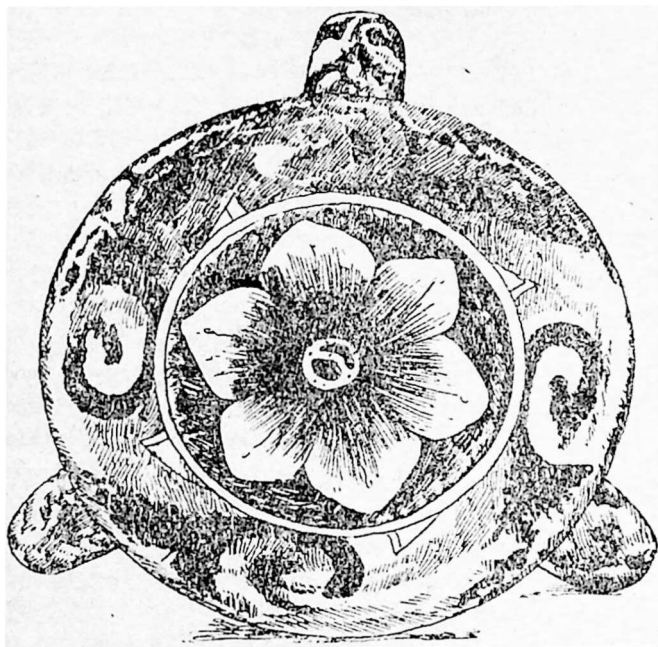
ძალიან განვითარებული იყო მეფუტკრეობა. თაფლს ყველა ხმარობდა, მდიდარიცა და საშუალო შეძლების აცტეკიც.

ხორცს უმთავრესად ნადირობით შოულობდნენ. აცტეკები განთქმული მონადირეები იყვნენ. ჩინებული მსროლელები. ნადირს მშვილდ-ისრით ხოცავდნენ. ანდა სხვადასხვანაირი ხაფანგით იჭერდნენ. გარდა ამისა, შუბის სატყორცნი მარტივი მოწყობილობანი და თიხის ბურთულების პირით სასროლი იარაღიც ჰქონდათ.

ტბის ნაპირას მცხოვრებნი მეთევზეობასაც მისდევდნენ.

მართალია, აცტეკების ძირითადი შრომის იარაღები ხისა და ქვისა იყო, მაგრამ იწყებოდა თანდათანობითი გადასვლა ლითონის იარაღზე.

აცტეკებისთვის ცნობილი იყო სპილენძი, რომელსაც ხარკად ახლევინებდნენ დამორჩილებულ ტომებს. სპილენძისა და კალის შე-

ძველმექსიკური თიხის მოხატული ქურქელი.

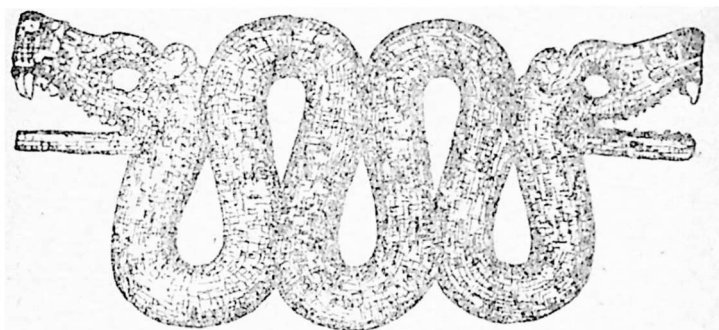
ერთებით უძველესი მეტალურგები ბრინჯაოს მსგავს ნაერთს ღებულობდნენ. ამ ნაერთისაგან ამზადებდნენ ცულებს, დანებს, ეჩოებს, სხვადასხვა სამკაულს, აგრეთვე შუბების დაკბილულ წვერებს. სპილენძის იარაღს ძირითადად ხის დასამუშავებლად იყენებდნენ.

მართალია, სპილენძისა და ბრინჯაოს საგნები თანდათან იკიდებდა ფეხს აცტეკების მეურნეობაში, მაგრამ მათ ჯერ კიდევ ვერ გააძევეს ქვის იარაღი და შედარებით მცირე მნიშვნელობა ჰქონდათ.

ჩვენამდე მოღწეული ძველმექსიკელთა ნაკეთობანი ნათლად მოწმობს, როგორც სრულყოფისთვის მიუღწევიათ აცტეკებს ქვის

დამუშავებაში. ამასთანავე ისინი სარგებლობდნენ ქვისავე იარაღით. ერთ-ერთ ასეთ ძეგლზე — ვეებერთელა „კალენდრის ქვაზე“ — უკვე გვიჩვენებს მსგავსი ძეგლები ცოტა როდია აღმოჩენილი. აცტეკი ოსტატები ობსიდიანის, მთის ბროლის, ნეფრიტის, მოვარის ქვის, ოპალის და ამეთვისტოს ნატეხებს შესანიშნავ სკულპტურულ გამო-სახულებად აქცევდნენ.

დიდ წარმატებას მიაღწიეს აცტეკებმა ოქროსა და ვერცხლის დამუშავებაში. ტყუილად კი არ განცვიფრდნენ ესპანელი დამპყრობ-

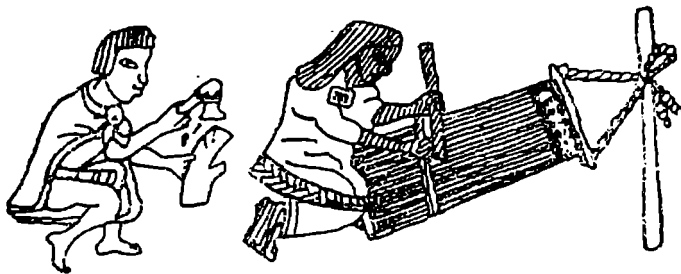
ორთავა გველი. ძველმექსიკური მოზაიკა.

ლები აცტეკ ოქრომკედელთა შესანიშნავი ქმნილებების ხილვისას. აი რას წერს ერთ-ერთი ესპანელი ისტორიკოსი მექსიკელა ოქრომკედლების შესახებ:

„ისინი ბევრად სჯობიან ესპანელ ოქრომკედლებს, რადგანაც მათ შეუძლიათ ჩამოსახან ფრინველი მოძრავი ენით, თავითა და ფრთებით, ანდა გააკეთონ მაიმუნი... მოძრავი თავით, ენით, ფეხებითა და ხელებით, თან ხელში ისე დააკავებინონ სათამაშო, კაცს ეგონება, იგი მასთან ცეკვავს და ერთობა. უფრო მეტიც, ოქროს და ვერცხლის ნარევისაგან მათ შეუძლიათ ჩამოსახან ისეთი თევზი, რომლის ერთი ქერცლი ოქროსი იქნება, მეორე — ვერცხლისა“.

სამწუხაროდ, ჩვენამდე ოქროს ნაკეთობათა ძალიან მცირე ნაწილმა მოაღწია. უმეტესი მათგანი ესპანელმა დამპყრობლებმა გადაადნეს. ამ ბარბაროსთაგან გადარჩენილი აცტეკების საოქრომკედლო უიშვიათესი ნივთები მსოფლიოს რამდენიმე მუზეუმის სიაშიაყვა. ერთ-ერთი ასეთია ლენინგრადის ერმიტაჟი.

აცტეკთა ხელნაწერებში შემორჩენილი ნახატები და ჩამოსხმის

დურგალი (მარცხნივ), რომელიც მუშაობს ქვის ნაჯახით და ქალი საქსოვ დაზგასთან. ნახატი აცტეკური ხელნაწერიდან.

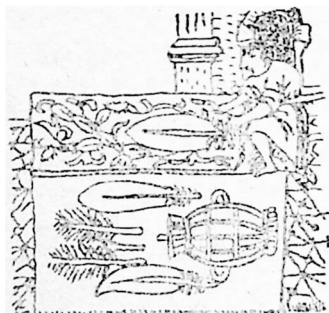
პროცესის აღწერა საშუალებას გვაძლევს, წარმოდგენა ვიქონიოთ ინდიელ მეტალურგთა და ოქრომპედელთა შრომაზე.

თავდაპირველად ფხვიერი თიხიდან სამკაულის მოდელს აკეთებდნენ, შემდეგ მას ცვილის თხელი ფენით ფარავდნენ, ხოლო მერე ზევიდან თიხას აწებებდნენ. მისი ცეცხლზე გათბობით სანთელი დნებოდა და შიგნით ნიმუშის კონფიგურაციის შესატყვისი თავისუფალი ღრუ რჩებოდა. საგანგებოდ დატოვებული ნახვრეტიდან ყალიბში გამდნარ ოქროს ან ვერცხლს ასხამდნენ. იგი ყალიბის სიცარიელეს ავსებდა. განსაზღვრული ღრვის შემდეგ, როცა ლათონი გაცივდებოდა, ყალიბს თიხას მოაცილებდნენ და სხმულს ამოიღებდნენ. შემდეგ მას ხეზავდნენ, ბრწყინვალეების მისაცემად კი რამდენიმე ხნით შაბიან ხსნარში ამყოფებდნენ.

აქ ჩვენ ჩამოსხმის პროცესი სქემატურად ავწერეთ. სინამდვი-

ოქრომპედელი.
მხატვრის ნახატი.

ფორნელების ერთის დამუშაველი.
აცტეკი მხატვრის ნახატი.

ლეში იგი ბევრად უფრო რთული იყო. პირველ რიგში ძნელდებოდა სანთლის გარეთა ცეცხლგამძლე გარსის შექმნა. რომელიც გავარვარებულ ლითონს გაუძლებდა. ნაზ ცვილას მოდელს თითქოს აცმევდნენ მეტად მტკიცე კერამიკულ შალითას, რომელიც იცავდა მას ალანძვის, ხორკლიანობისა და ბუგრიანობისაგან. ამას შესაფერისი ხარისხის თიხისა და ქვიშის შერჩევით, ჩამოსხმის ტემპერატურის მტკიცე რეჟიმის დაცვითა და ოსტატურად დამზადებული ყალიბით აღწევდნენ. ყველა ამას სრულყოფილად იყენებდნენ დაუფლებულნი აცტეკი მეტალურგები; დღევანდელი ზუსტი ხელსაწყოების მაგივრობას კი თვალი ასრულებდა.

ფრინკელის ფრთებისაგან შესრულებული ნახატი. გასული საუკუნის აცტეკი ოსტატის ნამუშევარი.

ძალზე მრავალფეროვანი და ლამაზი იყო მექსიკელი ოსტატების მიერ ნაკეთები თიხის ნაწარმი. ყოველ ტომი, ხშირად ცალკეული სოფელიც კი განსაკუთრებული ფორმის, თავისებური ორნამენტით მოხატულ თიხის ჭურჭელს ამზადებდა. ჭურჭელს ძვრწავდნენ ხელით, რადგან მექსიკის უძველესი მცხოვრებლებისათვის სამეთუნეო ჩარხი არ იყო ცნობილი.

განსაკუთრებით სახელგანთქმულნი იყვნენ მდგრადულად ორნამენტირებული კერამიკით ტლაშალა და ჩოლულა. ადამიანის, ღმერთების, ცხოველებისა და მცენარეთა გამოსახულებებით დამშვენებული ჩოლულური ჭურჭელი გაცელითი ვაჭრობის დროს ყველაზე ადვილად ყიდებოდა. ამიტომაც, რომ დღეს არქეოლოგები სამხრეთ მექსიკასა და ცენტრალურ ამერიკაში გათხრების დროს ხშირად პოულობენ ამ ნივთებს.

მაღალ დონეზე იდგა აცტეკებთან საფეიქრო ხელოსნობაც. მათი ქსოვილები რთული და ლამაზი ნახატებით გამოირჩეოდნენ და ხასხასა ფერებით ბრწყინავდნენ. აცტეკ ოსტატებს შეეძლოთ ქსოვილისათვის ხავერდის, ფარჩის, სხვადასხვაგვარი ბეწვეულის იერი მიეცათ. სამწუხაროდ, დრომ და შემდეგ ესპანელმა დამპყრობლებმა

გამოიწვიეს ძალიან დიდი ნგრევა, ამიტომ ამ შესანიშნავი ხელოვნების მსოლოდ მცირე ნიმუშებიღა გადარჩა, და მის შესახებ ჩვენ მეტწილად აღწერებითა და ნახატებით ვიცით.

აქტივეზი შესანიშნავად იყენენ დაუფლებულნი ფეიქრობასთან დაკავშირებულ მეორე ხელობას — ფრინველის ფრთებისაგან სხვადასხვა გამოსახულებათა კეთების ხელოვნებას. მაგალითად, კეცალის (მეტად ლამაზი შეფერილობის პატარა ჩიტია) მწვანე ფერის მოგრძო და თუთიყუშ-კარდინალის ღია წითელი ფერის, აგრეთვე სხვა ფრინველთა ფრთების შერევით აქტივი ოსტატები რთულ, საუცხოო ნახატს ადგენდნენ. შემდეგ ამ ფრთის ღეროებს გარკვეულ თანმიმდევრობით ან ბადისმაგვარ ქსოვილზე ამაგრებდნენ, ძაფების გადაჯვარედინების ადგილებში, ანდა პირდაპირ აწებებდნენ. ამგვარად აკეთებდნენ ისინი იმ შესანიშნავ ფრინველის ფრთების ლაბადებსა და ბელადთა დიდებულ თავსაბურავებს, რომლებმაც, ესოდენ განაცვიფრა ესპანელი დამპყრობლები.

ასეთივე ფრთების მოზაიკით, რომელიც გამოსახავდა სხვადასხვა ცხოველებს ანდა გეომეტრიულ სახეებს, ხშირად რთავდნენ აქტივეზი წარჩინებული მეომრების ფარებს.

ფრინველთა ფრთების ნაკეთობანი აოცებდა მნახველს ფერთა მეტად პარმონიული შეხამებით. ფერთა შეხამება იმდენად სრულყოფილი იყო, რომ კაცს ფერწერის ნიმუშები ეგონებოდა. ფრინველის ფრთების ნაკეთობებით განსაკუთრებით სახელგანთქმული ტენოჩტიტლანი ყოფილა.

ფრთების მოზაიკის ოსტატების ეს თავისებური ხელობა დღემდე შემორჩა მექსიკაში. მექსიკელი ოსტატები ახლაც ქმნიან ფრინველის ფრთებისაგან ლამაზ პეიზაჟებსა და საყოფაცხოვრებო ხასიათის სურათებს.

ნახატ-დამწერლობა

დამწერლობის განვითარებაში აქტივეზი პიქტოგრაფიას — ნახატებით აზრის გადმოცემას ვერ გასცდნენ. პიქტოგრაფიას სხვაგვარად ნახატ-დამწერლობას ანუ სურათებიან დამწერლობას უწოდებენ.

პიქტოგრამის წაკითხვა მეტად ძნელია, რადგან ნახატით გამოსახულმა ნივთებმა, მოვლენებმა, მოქმედებებმა მუდმივი, მყარი მნიშვნელობა ვერ მიიღო. მისი გაგება მხოლოდ მცოდნეთა მცირე ჯგუფს შეუძლია. ამასთან, დამწერლობის ეს სახე არაა სრულყოფი-

ლი. იგი არ გამოდგება არც ლიტერატურული ნაწარმოებების ჩასაწერად და არც რაიმე განუყენებული ცნებების გადმოსაცემად.

მაგრამ როგორც ირკვევა, თვით აცტეკები საესეებით კმაყოფილდებოდნენ საუკუნეების მანძილზე გამომუშავებული ნახატ-დამწერლობით. მისი საშუალებით აწარმოებდნენ ისინი თავიანთ კალენ-

ძველმეკსიკური ხელთნაწერის ერთი გვერდი.

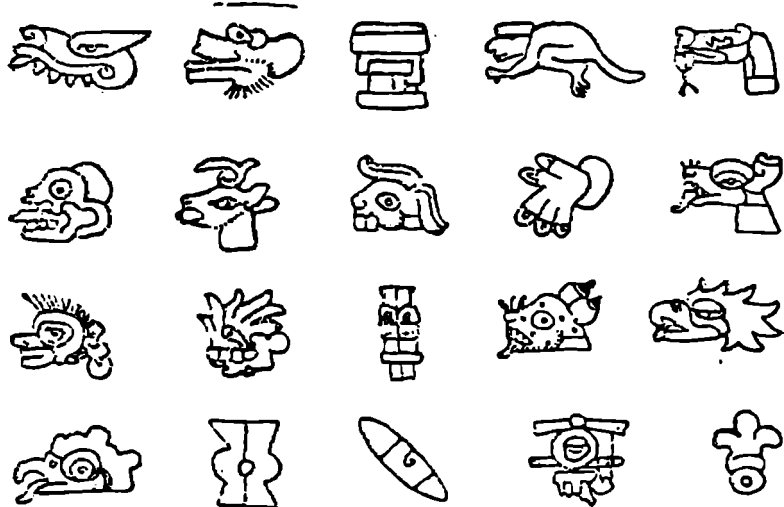
დარს, აღნიშნავდნენ რელიგიურ და ღირსსახსოვარ თარიღებს, აღგენდნენ ისტორიულ ქრონიკებს, იწერდნენ დამორჩილებული ტომისაგან ასაღები ხარკის რაოდენობას.

აცტეკთა კალენდარი ძალიან რთული და დახლართულია. მასში ორი პარალელური განყოფილებაა: ერთია მზის კალენდარი, შემდგარი თვრამეტი ოცდღიანი თვისაგან (ამას ემატება ხუთი „უბედური“ დღე), მეორე საღმრთო კალენდარი, რომელზეც მოიცავს 260 დღეს, გაყოფილს ოც ცამეტდღიან კვირად.

კალენდრის შემდგენელი ქურუმები ხელმძღვანელობდნენ რთული წესებით. ამასთანავე ისინი სარგებლობდნენ სპეციალური ცნობარებით, ზოგიერთმა ასეთმა ცნობარმა ჩვენამდეც მოაღწია. ყოველი მათგანი ღმერთების, საკულტო ნივთების, ფრინველების, ცხოველებისა და სხვათა საკმაოდ რთული ნახატების მთელ სერიას წარმოადგენს. ზოგიერთი ნახატი ფერებითაა შესრულებული. ამ საიდუმლო გამოსახულებათა მნიშვნელობისა და აზრის გარკვევაში მეცნიერებს დაეხმარა განმარტებითი ჩანაწერები, შედგენილი ბე-

რების მიერ ინდიელთა ნაამბობის საფუძველზე, მექსიკის დაპყრობის შემდეგ.

ამ სურათზე გამოსახულია აცტეკების მზის კალენდრის 20 დღე. აცტეკთა მზის წლის დადგომა მხოლოდ ოთხ დღეს („სახლი“, „ბოცვერი“, „ლერწამი“, „კაჟის დანა“) შეიძლებოდა. ყოველი 52 წლიანი ციკლის შემდეგ წელთა აღრიცხვა თავიდან იწყებოდა. რაიმე მონაცვლეობა და თანმიმდევრობა ციკლთა შორის არ იყო, რაც

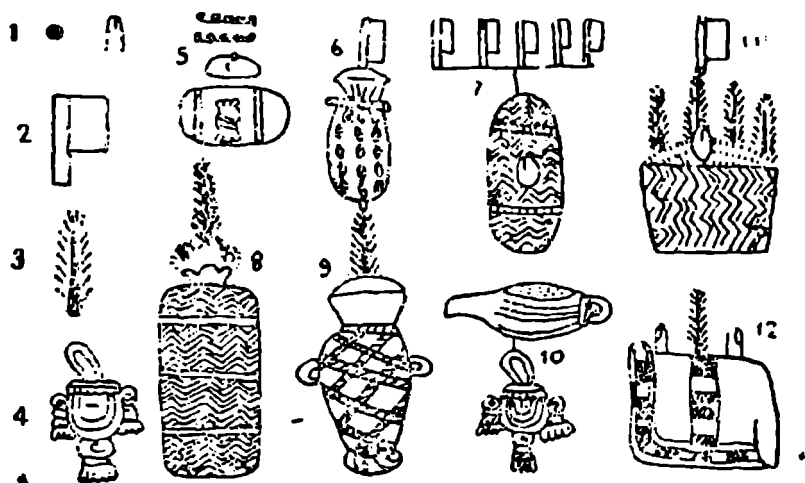
აცტეკური კალენდრის დღეების აღმნიშვნელი ნიშნები (ზემოდან ქვემოთ და მარცხნიდან მარჯვნივ). ნიანგი. სივდილის თავი. მაიმუნი. ძერა. ქარი. ირემი. ბალახი. მოძრაობა. სახლი. ბოცვერი. ლერწამი. კაჟის დანა. ხელიკი. წყალი. ოცელოტი. წვიმა. გველი. ძაღლი. არწივი. ყვავილი.

ახლა ძალიან ართულებს ბევრი მოგლენის თარიღის დადგენას.

წარმოიდგინეთ, რა მოხდება, თუ ჩვენ პეტერბურგის დაარსებას მესამე წლით დავათარილებთ, რუსეთიდან ნაპოლეონის გაძევებას — მეთორმეტე წლით, დიდი ოქტომბრის სოციალისტურ რევოლუციას — მეჩვიდმეტე წლით, დეკაბრისტთა აჯანყებას — ოცდამეხუთე წლით, გლეხთა რეფორმას — სამოცდაერთი წლით და რუსეთში ქრისტიანობის შემოღებას — ორმოცდარვა წლით, საუკუნის მიუთითებლად. ისტორიის უცოდინარ ადამიანს ასეთი ქრონოლოგია ჩიხში მოამწყვდევს. ვინაიდან ნათქვამი არაა, რომ პირველი ამბავი მოხდა მეთვრამეტე საუკუნეში, მეორე მეცხრამეტეში, მესამე —

მეოცეში, მეოთხე და მეხუთე ისევე მეცხრამეტეში, ხოლო მეექვსე თითქმის ცხრაასი წლით ადრე — მეათე საუკუნეში.

აღტიკების ძლიერების, დაპყრობილი მიწებისა და ტომების ზრდასა, ტექნიკისა და წარმოებითი ურთიერთობის განვითარებას-

აღტიკური ციფრები და თვლის მეთოდები.

1 — ერთი — წერტილი ან თითი; 2 — ოცი — ალამი; 3 — ოთხასი — თმების გამომსახველი ნიშნები; 4 — რვა ათასი — ტომარა კაკაოს მარცვლებით; 5 — ძვირფასი ქვის ათი ნილანი; 6 — ჭიჭერი საღებავის ოცი ტომარა; 7 — ასი ტომარა კაკაო; 8 — ოთხასი ფუნთა ბამბა; 9 — ოთხასი ქილა თაფლი; 10 — კობალის ლაქის შემცველი ფოთლების რვა ათასი შეკერა; 11 — 1600 ცალი დაჯერალი კაკაოთი სავსე (თითოეულში) ოცი კალათა; 12 — ოთხას ორი ბამბის სანანი.

თან ერთად უფრო სრულყოფილი ხდება პაქტოგრაფიული დამწერლობაც. მართალია, აცტიკებმა ანაზა ევრ გამოიგონეს, მაგრამ ისინი მას საგრძნობლად მიუახლოვდნენ. დაიწყეს ნახატ-გამოსახულებათა გამოყენება არა მარტო იმ ცნებების გადმოსაცემად, რომლებსაც ისინი შეიცავდნენ, არამედ ფონეტიკურადაც, ე. ი. ბგერათა გარკვეულ შეხამების გადმოსაცემადაც. ამგვარად შესაძლებელი გახდა ორი ნახატის კომბინაციით სრულიად ახალი სიტყვის მნიშვნელობის გამოსახვა. ეს ჩვენს რებუსს მოგვაგონებს. ასე, მაგალითად, ქალაქ პანტეპეკის სახელწოდების გადმოსაცემად აცტიკები ბორცვის (აცტიკურად „ტეპე“) სქემატურ გამოსახულებაზე ხატავდნენ ალამს (აცტიკურად „პანტლი“).

სიტყვის ბგერითი მნიშვნელობის გადმოსაცემად იყენებდნენ სხვადასხვა ფერებს. ომონიმებს¹, ნივთების განსაკუთრებულ განლაგებას და ა. შ. მოქმედება პირობითი ნიშნებით გამოიხატებოდა. ასე მაგალითად, ფეხის ნაკვალევი მოგზაურობას, მოძრაობას ნიშნავდა; ფარი და კომბალი ბრძოლის სიმბოლო იყო; შებორკილი სხეული პიკედილს გამოსახავდა და ა. შ.

167-ე გვერდზე წარმოდგენილია ატეკური ციფრები და თვლის მეთოდები. ატეკები თვლას ოცეული სისტემით აწარმოებდნენ. რიცხვები ცხრამეტამდე წერტილებით გამოისახებოდა, ციფრი ოცი კი — ბაირალით. ხანდახან, შემოკლებულ ჩანაწერებში, ხუთი წერტილის ნაცვლად ერთ ხაზს უსვამდნენ. ოცი კვადრატში (400) გამოსახული იყო ნიშნით, რომელიც ნაძვის ხეს წააგავდა. იგი ნიშნავდა — „თმასავით ბევრი“. ოცი კუბში (3000) გამოისახებოდა კაკაოს მარცვლებით სავსე ტომრით (იგულისხმება, ტომარაში მარცვალი ისე ბევრია, რომ მისი დათვლა შეუძლებელია).

ჩვენს დრომდე, შემონახული რამდენიმე ატეკური მატთანე და ტომთა საქმეების ჩანაწერები, გადმოცემის მეტისმეტი სიძუნწის მიუხედავად, ისტორიკოსებისათვის მდიდარ მასალას წარმოადგენენ. ისინი გულდასმითაა შესწავლილი. ამან მნიშვნელოვნად შეაღწო არქეოლოგიის მონაცემები, გაფართოვდა ჩვენი წარმოდგენა ატეკების ყოფა-ცხოვრებასა და კულტურაზე.

„მეუფე გველის სამოსილში“

ატეკებს უამრავი ღმერთი ჰყავდათ. ნათლად რომ წარმოვიდგინოთ ღმერთების ეს რაოდენობა, დავასახელებთ სამ ჯგუფს.

აი, მაგალითად. სენცონ უიცნაუა ცის სამხრეთი ნაწილის ვარსკვლავთა ღმერთები იყვნენ, სენცონ მიმიშკაა — ცის ჩრდილოეთი ნაწილის ვარსკვლავებისა და სენცონ ტოტოჩტინი — მათრობელასამელი ოკტლის ღმერთები. ახლა არ იკითხავთ, სულ რამდენი ღმერთია ამ სამ ჯგუფში? 1200!

მაგრამ ამ ციფრითაც ვერ ამოვწურავთ ყველა რანგისა და წოდების ღმერთების იმ რაოდენობას, რომლებსაც ატეკი ქურუმები ემსახურებოდნენ.

¹ ომონიმები — სიტყვები, რომლებიც ერთნაირად წარმოითქმებიან, მაგრამ სხვადასხვა მნიშვნელობა აქვთ. მაგალითად, თვალი — ადამიანისა და თვალი — ურმისა; ალი — ცეცხლისა და ალი — ბოროტი სული.

ქურუმები უბრალო ხალხს წთაგონებდნენ, რომ მთელი სამყარო დასახლებულია კეთილი და ბოროტი, სულგრძელი და შური-მაძიებელი ღმერთებით. იმისათვის, რომ ღმერთების რისხვა არ დაეგმს სახუროთ, საჭიროა მათ ვაჰმოთ.

ამ უამრავ ღმერთებს შორის, რომელთაგან თითოეულს, ასე ვთქვათ, თავისი „სპეციალობა“ ჰქონდა, ყველაზე დიდ თავიანთს სცემდნენ. მიწათმოქმედებასთან დაკავშირებულ ღმერთებს. ამ ჯგუფში მთავარი ადგილი წვიმებისა და ქექა-ქუხილის გამგებელ მთის ღმერთებს — ტლალოკებს ეკავათ. მათი თავიანთსემა დაკავშირებული იყო მდინარეებთან, ტბებთან და წყაროებთან.

თითოეულ ველს მასობრივ ზეგანზე მცხოვრები ტლალოკი ჰყავდა. აცტეკები ფიქრობდნენ, რომ ყველა ტლალოკი ერთ უზენაეს ტლალოკს ექვემდებარებოდა და მას, უიცილობრტლისთან ერთად, ეკუთვნოდა ტენოჩტიტლანის მთავარი ტაძარი. ყველა დიდი რელიგიური დღესასწაულის მეოთხედი მაინც უშუალოდ ამ ღმერთთან იყო დაკავშირებული.

ტლალოკს მუდამ თვალების ირგვლივ ორ გველშემოხვეულს გამოსახავდნენ. თავდაპირველად, უქვევლია, ტლალოკები ნადირობისა და მეთევზეობის მფარველ ღმერთებად ითვლებოდნენ. ხოლო შემდეგ, როცა ადამიანმა მიწის დამუშავება ისწავლა, ტლალოკებმაც შეიცვალეს „სპეციალობა“ და მიწათმოქმედება მფარველნი გახდნენ.

ქალღმერთ ჩალჩიუიტლიყუეს — („ზურმუხტის ტანსაცმლიან მევფეს“), რომელიც ტლალოკის მეუღლედ ითვლებოდა, თავიანთსა სცემდნენ, როგორც მდინარის, წყლის ღმერთს. აცტეკებს რწმენით, მასზე იყო დამოკიდებული მდინარეებისა და ტბებში წყლის მოძრაობა. მასვე შეეძლო დედამიწაზე წარღვნის მოხდენა.

აცტეკთა წარმოდგენით, სიმინდის ღმერთები და ქალღმერთები, — ჩიკომეკოატლი, შილონენი, სინტეოტლი და შოჩიკეცალი — ახალგაზრდები და ლამაზები იყვნენ. ჩიკომეკოატლი (ეს სახელი „შვიდგველიანს“ ნიშნავს) მოსავლისა და საკვების ქალღმერთი იყო. შილონენი და შოჩიკეცალი მოზარდ სიმინდს განასახიერებდნენ.

ღმერთი კეცალკოატლი (მისი სახელი, ალბათ, ნიშნავს: „ფრთებით დაფარული გველი“) დაკავშირებული იყო პლანეტა ვენერას თავიანთსემათთან. მასზე მექსიკელ ხალხებს მრავალი თქმულება ჰქონდა შექმნილი. ერთ-ერთ მათგანში ნათქვამია, რომ კეცალკოატლი ხანგრძლივი ბრძოლის შემდეგ გაქეპებული იქნა მექსიკიდან. ზღვით აღმოსავლეთისაკენ გამგზავრებისას მას უწინასწარმე-

ქვის ნიღაბი, რომელიც განთავსდა ღმერთ-იაგუარს. ჭურჭლები ამ ნიღაბს იკეთებდნენ რელიგიური ცერემონიალების დროს.

ვეცალკოატლის ქვის პატარა ქანდაკება.

ტყველებია, გავა დრო და მე კვლავ დაუზღუბუნდები ჩემს ქვეყანასო. ამ ღმერთს, ჩვეულებრივ, თეოტეკანიანს გამოხატავდნენ. ჩვენ უკვე ვიცით, როგორი სამსახური გაუწია კეცალკოატლმა კორტესს.

ძველმექსიკელთა ყოველ ტომს თავისი განსაკუთრებული მფარველი ღმერთი ჰყავდა. ტენოჩტიტლანის ანუ აცტეკების მფარველი იყო ჩვენთვის ცნობილი უიცილოპოჩტლი — ომისა და ნადირობის ღმერთი. უიცილოპოჩტლის დედად მიჩნეული იყო დედამიწის ქალღმერთი კოატლიკუე — „მეუფე გველის სამოსელში“. ამ ქალღმერთს თავის ადგილას ორი გველი ჰქონდა, ტანთა დაკლავნილი გველებისაგან მოწნული კაბა ემოსა. როგორც მფარველი ღმერთის დედა, იგი განსაკუთრებული პატივისცემით სარგებლობდა ტენოჩტიტლანში. მის საპატივცემულოდ აგებულ ტაძარში იდგა ამ ქალღმერთის ვეებერთელა ქანდაკება, რომელმაც დღემდე მოაღწია.

აცტეკების უზენაესი ღვთაება იყო ტესკატლიპოკა — „მხრიალავი სარკე“. მე-16 საუკუნეში ნაუას ტომები მას თაყვანს სცემდნენ, როგორც ყველა ტომის სამხედრო და ნადირობის ღმერთთა შორის უზენაესს და ყოვლისშემძლე ღმერთს. მას, ჩვეულებრივ, ხელში ობსიდიანის გაკრიალებული სარკით გამოსახავდნენ. აცტეკთა გადმოცემით, ამ ჯადოსნურ

სარკეში აისახებოდა ყველაფერი, რაც ქვეყანაზე ხდებოდა. ტესკატლიპოკა, უიცილოპოჩტლის მსგავსად, ომის ღმერთი იყო.

ჩვეულებრივ მას ძალზე მრისხანეს წარმოსახავდნენ, სწამდათ, რომ იგი ხალხს შიმშილითა და ჟამით სჯიდა და თან უამრავ მსხვერპლს მოითხოვდა. აცტეებს სწამდათ, რომ სწორედ მან გააძევა კეცალკოატლი მექსიკიდან.

აცტეტა მითებში ხშირადაა ლაპარაკი ტესკატლიპოკასა და კეცალკოატლის ბრძოლაზე. შესაძლებელია, ეს არის ანარეკლი ტოტეკებსა და მექსიკის ველზე შემოტრიალ ნათეს ტომებს შორის ძველ-თაძველი ბრძოლებისა.

ბოცვერი მთვარეზე

აცტეებმა ბევრი საინტერესო მითი შექმნეს. მათი წარმოშობა იმ შორეულ წარსულს ეკუთვნის, როცა პირველყოფილი ადამიანთაგისი ფანტაზიით ცდილობდა გარკვეულიყო სამყაროს კანონებში. აი, მაგალითად, რას მოგვითხრობენ აცტეები მზისა და მთვარის გაჩენაზე.

მეოთხე ერის, ანუ წარღვნას შემდეგ, ღმერთები ტეოტიუაკანში შეიკრბნენ: უნდა გადაეწყვიტათ, როგორ შეცვალო სინათლე დედამიწისათვის. გამოიკვია, რომ ამასათვის აუცილებელია რომელიმე ღმერთი მსხვერპლად შეეწიროს.

ორმა ღმერთმა — მდიდარმა ტეკუჟისტეკატლმა და ღარიბმა — ჩანაუანცინმა სურვილი გამოთქვეს, მსხვერპლად შეწირულიყვნენ. რათა ხალხს სინათლე მისცემოდა. ოთხი დღის მარხვის შემდეგ ისინი მსხვერპლად შეწირვისათვის მოემზადნენ. დაანთეს ვეებერთელა კოცონი, რომელშიაც ისინი უნდა ჩაცვიფნულიყვნენ.

მდიდარი ღმერთი ტეკუჟისტეკატლი სამჯერ მივიდა კოცონთან. მაგრამ შიგ ჩავარდნა ვერა და ვერ გაბედა. ჩანაუანცინი კი გაბედულად ჩახტა ალში და წამსვე მოკაშვამე მზედ აელვარდა. ეს რომ დაინახა, დარცხვენილი ტეკუჟისტეკატლიც ჩახტა კოცონში, მაგრამ ცეცხლი უკვე მიწეღებული იყო და იგი მთვარედ იქცა.

გაბრაზებულმა ღმერთებმა მშიშარა ტეკუჟისტეკატლის ბოცვერი ესროლეს. მას შემდეგ ეს ცხოველი მთვარეზე ცხოვრობს. აცტეებს მთვარეზე მიმობნეული ლაქები ბოცვერის გამოსახულება ეგონათ, ხოლო ერთ-ერთ აცტეურ ხელნაწერში ეს მნათობი გამოსახულია მასზე შესკუპებული ბოცვერით. (იხ. გვ. 173 ნახატი.)

აცტეებს სწამდათ, რომ სამყარო, დედამიწის გარდა, 13 ცისა

უვეილებისა და გაზაფხულის მფარველი ანტეკი ღვთის
შრიილის ქვის ქანდაკება.

და 9 ქვესკნელისაგან წეღებოდა. მაგრამ მათთვის უცხო იყო ქრისტიანული რელიგიისათვის დამახასიათებელი წარმოდგენა სამოთხეზე, როგორც უცოდველთა აზგილ-სამყოფელზე და ჯოჯოხეთზე. როგორც ცოდვილთათვის განკუთვნილ ადგილზე.

ცამეტივე ცა ღმერთებით იყო დასახლებული. რაც უფრო მნიშვნელოვანი და ძლევამოსილი იყო ღმერთი, მით უფრო მაღლა სახლობდა იგი.

ერთ-ერთ ცაზე ტალღოვანი უფლობდა. აქ მოხედებოდა ყველა მესხით დაღუპული ანდა წყალში დამხრჩვალნი.

ზეციას ჰორიზონტალური დანაყოფებიც ჰქონდა. აღმოსავლეთ ნაწილში ომში დაღუპულნი ანდა მსხვერპლად წეწირულნი ცხოვრობდნენ, დასავლეთ ნაწილში — ქალები, რომლებიც დაიღუპნენ მშობიარობის დროს, ე. ი. იმ მომენტში, როცა მომავალ მეომრებს სიცოცხლეს ანიჭებდნენ.

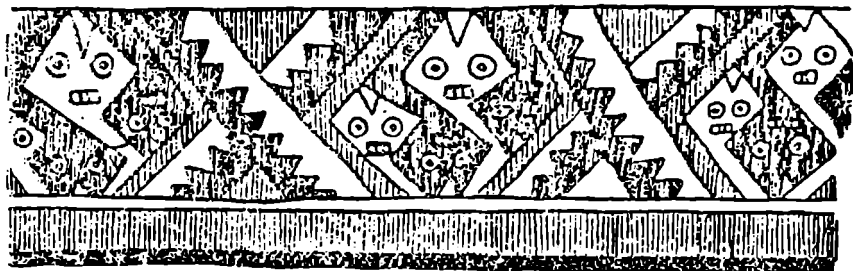
ყველა დანარჩენი ზიცვალებული მიწისქვეშა სამყაროში მიდიოდა. მაგრამ იქამდე მღწევაც ძნელი იყო. გზაზე მიცვალებულს მრავალი დაბრკოლება ხვდებოდა: წინ ელობებოდნენ მთები, რომლებიც გაპყლეთით ემუქრებოდნენ. გველები, უშველებელი ნიანგები, უწყლო უდაბნოები, საშინელი ქარიშხალი, რომელიც ოპსიდიანის დანებს ტყორცნიდა... ამ ტანჯვის გზის ბოლო ეტაპი — ფართო მდინარე — მიცვალებულს პატარა წითელი ძაღლის ზურგზე შემჯდარს უნდა გადაეღახა და მიწისქვეშა სამყაროს მეუფესათვის საჩუქრები მიერთმია. მეუფე კი საჩუქრის ღირებულების მიხედვით განსაზღვრავდა, რომელ ქვესკნელში მიეჩინა მისთვის ბინა.

...ახლა, როცა უკეთ გავეცანით აცტეკთა ისტორიას, კულტურასა და სარწმუნოებას, დავბრუნდეთ ტენოტიტიტლანში და მივყვეთ იმ დრამატულ მოვლენებს, რომლებიც დატრიალდა იქ რამდენიმე თვით უფრო გვიან იმის შემდეგ, რაც ესპანელები აცტეკთა ღელაქალაქს დაეუფლნენ.

მთწარე. რომელზედაც გამოსახულია ბოცეაოი. ნახტი აცტეკური ხელნაწერადან.

თავი მეექვსე

მწუხარების ღამე

მაგრამ ის მოკედა, და მაშინ
უცხად მოირღვა ზღუდე,
ხალხის რისხვისგან
თაყვანი ავანტურისტების დამცველი.

პ. პაიჩე „ვიცილიბულო“.

მუხანათობის მსხვერპლნი

კორტესი და მონტესუმა ჩვენ მაშინ დავტოვეთ, როცა აცტეკთა თვრამეტ მხედართმთავარს სასტიკად უსწორდებოდნენ. მართალია, მათი სიკვდილით დასჯის შემდეგ მონტესუმას ბორკილები შეხსნეს, მაგრამ ეს თავისუფლება მხოლოდ მოჩვენებითი იყო. მას ისევ შეეძლო ემოქმედა თავისუფლად, როგორც თოჯინას მარიონეტების თეატრში. იგი სწრაფად ამოძრავებს ფეხებს, ვითომ გაცხოველებით ლაპარაკობს, იქნევს ხელებს... მაგრამ ყველაფერ ამას თვითონ კი არა, თეჯირის უკან დამალული მსახიობი ასრულებს.

შექმნილი მდგომარეობის სრული ბატონ-პატრონი კორტესი იყო, იგი ექვსი თვის მანძილზე მონტესუმას ზურგს ამოფარებული, მისი სახელით განაგებდა მექსიკას.

აცტეკი ტომის ბელადები გულისტკივილითა და აღშფოთებით

ადევნებდნენ თვალს, თუ რაგორ ხდებოდა კორტესი მთელი ქვეყნის გამგებელი; ისინი თანაუგრძნობდნენ მონტესუმას უზადრუკ ზვედრზე, რადგან იგი იქცა ესპანელთა ბრმა იარაღად.

„ასე აღარ შეიძლება გაგრძელდეს“, — გადაწყვიტეს ყველაზე მეტად შორისმჭვრეტელმა კასიკებმა და დაიწყეს ფიქრი, როგორ დაეხსნათ მონტესუმა ამ უბედურებისაგან.

შეთქმულებას სათავეში მონტესუმას ძმისწული, ახალგაზრდა კაკამაცინი ჩაუდგა. მან თავის მხარეზე გადაიბირა მონტესუმას ძმა კუიტლაუაჟი და მექსიკის ველის დიდი ქალაქების მბრძანებლები.

შეთქმულთა სამხედრო საბჭოზე წარმოთქმული სიტყვები, ევქვობ, სასიამოვნო ყოფილიყო იმისათვის, ვისი მიზეზითაც ეს შეკრება ტარდებოდა. კაკამაცინი სასტიკად კიცხავდა ბიძას ესპანელთა მიმართ გაუთავებელი მერყეობისა და თავზედ დამპყრობთათვის ქვეყნის დამონებისათვის. კორტესისა და მისი ბანდისთვის ყველაფერში ხელშეწყობამ მონტესუმა უნებლიეთ მათი მსახური გახადა. — ამბობდა კაკამაცინი. — მაგრამ საქმეს ჯერ კიდევ ეშველება, საჭიროა მხოლოდ მბრძანებელი ამ სამარცხვინო ტყვეობიდან დაეხსნათ.

კაკამაცინმა შეკრებილთ მოუწოდა, უკუეგდოთ ნჴუზხარება და ხელში იარაღი აეღოთ.

— ესპანელთა წარმატებები ჩვენი უმოქმედობის შედეგია! — შესძახა მან, — მკრთალსახიანები წინ ვერ აღუდგებიან აცტეკთა გაერთიანებულ ძალას!

კაკამაცინს ყველამ ერთხმად დაუჭირა მხარი. შეთქმულებმა დაადგინეს კიდევ აშაიკატლის სასახლეზე თავდასხმის დღე და საათი.

მაგრამ შეკრებილთა შორის იყო მონტესუმას ერთი ნათესავი, რომელმაც კაკამაცინის სიტყვები და მოქმედებები სხვაგვარად გაიგო. კაკამაცინს ალბათ თვითონ უნდა ხელთ ივდოს ძალაუფლება და მთელი ქვეყნის გამგებლობაცო. ამიტომ ამ კაცმა კაკამაცინის წინადადებებში „მცირეოდენი შესწორებანი“ შეიტანა.

იგი თანახმაა, გაათავისუფლონ მონტესუმა, მხოლოდ... ამის შესახებ აცტეკთა გამგებელს წინასწარ უნდა ეცნობოს. „თუ მონტესუმა არ გავაფრთხილეთ, მის სიცოცხლეს საფრთხეში ჩავაგდებთო...“ ამას გარდა, ყველაფერი უნდა ვეცადოთ ისე გავაყეთოთ, რომ სისხლი არ დაიღვაროს. რაც არ უნდა იყოს, ესპანელები მონტესუმას სტუმრები არიან და მისი მფარველობის ქვეშ იმყოფებიანო...

ეს „შესწორებანი“ შეკრებილებმა უარყვეს. ტკბილი სიტყვები გამცემლურ აზრს ვერ ფარავდა. ყოველი მხრიდან გაისმა შეძახილები:

— დამპყრობლები სტუმრები კი არა, მტრები არიან!

მარინა ინდიელს გადასცემს კორტესის ბრძანებას... ნახატი აიტყუა-რი ხელნაწერიდან.

— ისინი ჩვენ ქონებას ანადგურებენ, ჩვენს შვილებს იმონებენ!

— თეთრები მთელს ჩვენს ქვეყანაში პარპაშებენ!

საყოველთაო აღშფოთებამ მონტესუმას ნათესავი აიძულა, მოსაჩვენებლად თავის წინადადებაზე უარი ეთქვა. აზრადაც არავის მოსვლია, რომ ამ ადამიანს თვითნებურად და მიღებული გადაწყვეტილების საწინააღმდეგოდ შეეძლო ემოქმედა. ეს კი სწორედ ასე მოხდა...

მონტესუმამ მეორე დღესვე დევრილებით შეიტყო ყველაფერი და საჩქაროდ კორტესს აცნობა.

კორტესმა გადაწყვიტა, სასწრაფოდ წასულიყო ტესკოკოში, სადაც შეთქმულთა მთავარი ძალები იყო თავმოყრილი, და მიწასთან გაესწორებინა ეს ქალაქი, ხოლო კაკამაცინი მის თანამოაზრეებთან ერთად ტყვედ ჩაეგდო. მაგრამ მონტესუმამ კორტესს ურჩია, ხელი აეღო დამსჯელი ექსპედიციის გაგზავნაზე და პირობა მისცა, თვითონ თოფის გაუსროლელად ჩაიგდებდა ხელში ყველა შეთქმულს და მას გადასცემდა.

მონტესუმამ პირობა შეასრულა... ყველანაირი საშუალება იხმარა -- დაწყებული საჩუქრების გაცემიდან, დამთავრებული უფრო გულუხვი დაპირებით და იმას მიაღწია, რომ შეთქმულთა შორის განხეთქილება ჩამოაგდო. ბოლოს მისმა ერთგულმა ადამიანებმა კაკამაცინი და რამდენიმე მისი ახლობელი ტესკოკოს ტბის პირას მდგომ ერთ სახლში შეიტყუეს, თავს დაესხნენ, შეკრეს და წინასწარ მომზადებული პირაგუათი ტენოჩტიტლანში ჩამოიყვანეს.

ვერაგულად შეპყრობილ კაკამაციის ქედი არ მოუხრია დამპყრობთა წინაშე. მან ზიზლით უარყო შემოთავაზებული წინადადება მორჩილების შესახებ და განაცხადა, რომ ხარბმა გადამთიელებმა ალბათ მოაჯადოვეს მონტესუმა, გაალაჩრეს, დაუკარგეს საკუთარი ღირსების გრძნობა.

რამდენიმე დღეში კუიტლალუაკიც შეიპყრეს. მალე შეთქმულების მოთავეები ერთი ჯაჭვით გადამბულნი დილეგში გამოამწყვდიეს.

ერთი შეხედვით ადამიანს შეიძლება უცნაურად მოეჩვენოს მონტესუმას ასეთი თავგამოდებული მხარდაპერა მოსისხლე მტრები-

საღმი, ვისი გულისთვისაც დასაღუბავად გაწირა ახლობლები, რომელთაც მისი სამარცხვინო ტყვეობიდან დახსნა სურდათ. მაგრამ მონტესუმას საქციელი თავისებურად თანმიმდევრული იყო. რაკი ერთხელ იწამა ბედისწერა, იწამა, რომ ყველაფერი ღმერთების განგებით ხდება და წერას ვერსად გაექცევა, ირჩია მდგომარეობას შეირიგებოდა. უაზროდ მიაჩნდა ყოველგვარი წინააღმდეგობა, სწამდა, რომ დადგა სწორედ ის ღრო, როცა სრულდებოდა ძველისძველი წინასწარმეტყველება „აღმოსავლეთიდან მოსულ ადამიანებზე“. ამან ნებისყოფა ისე მოუღუნა, უაზრობად მიაჩნდა ყოველგვარი წინააღმდეგობა.

ეჭვი არ არის, მონტესუმას მეტი სიმტკიცე რომ გამოეჩინა და შეთქმულები არ გაეწირა, ესპანელებს გაანადგურებდნენ. მონტესუმას ძმისწული კაკამაცინი ხომ განაგებდა ქალაქ ტესკოკოს, რომელიც სიდიდით ტენოჩტიტლანის შემდეგ მეორე ადგილზე იყო. მის განკარგულებაში იყო დიდი გარნიზონი. დანარჩენ მონაწილეებსაც საკმაო ძალები გააჩნდათ. და მაინც მონტესუმამ შეძლო ამბოხების მეთაურთა დაპატიმრება მათსავე ქალაქებში, საკუთარ სასახლეებში. კორტესის ტყვე ჯერ კიდევ ძალიან დიდი ძალაუფლებით სარგებლობდა. მისი ბრძანებები უსიტყვოდ სრულდებოდა. თუმცა ახლა მთელი მისი ძალაუფლება და შესაძლებლობა მხოლოდ ესპანელთა ინტერესებს ხმარდებოდა.

მონტესუმას ზურბს შპან

ბევრი მაგალითის მოყვანა შეიძლება იმის ნათელსაყოფად, თუ როგორ ახორციელებდა კორტესი თავის გეგმებსა და ჩანაფიქრს მონტესუმას დახმარებით.

როდესაც კორტესმა მოისურვა ორი ბრიგანტინის¹ აგება ტბაზე საცურაოდ — მონტესუმამ დაუყოვნებლივ გასცა განკარგულება გამოეგზავნათ ხის მჭრელნი და ღურგლები; საჭირო ხის მასალა კი მისი პირადი ტყეებიდან დაემზადებინათ. ბრიგანტინები ესპანელებს ხელ-ფეხს უხსნიდნენ, რადგან ტენოჩტიტლანიდან გასავალი ერთადერთი სახმელეთო გზა ჯებირზე გადიოდა. ბრიგანტინებით კი ესპანელები იქით წავიდოდნენ, საითაც უნდოდათ.

ვერა-კრუსიდან ჩამოიტანეს განადგურებული გემების რკინის ნაწილები, იალქნები, ტაკელაჟი, კომპასები. ესპანელ მეზღვაურთა

¹ ბ რ ი გ ა ნ ტ ი ნ ი — მსუბუქი ორანჟიანი იალქნაანი ვეგი.

გემის მშენებლობა. ძველებური გრაფიურა.

ხელმძღვანელობით ინდიელებმა რამდენიმე კვირაში ააგეს ბრიგანტინები. ისინი ფალკონეტებით იყვნენ აღჭურვილნი და მრისხანე ძალას წარმოადგენდნენ.

ბრიგანტინები ზომით ბევრად აღემატებოდნენ ინდიელთა ყველაზე დიდ პირაგუასაც კი, დიდ სისწრაფეს ავითარებდნენ და საუკეთესო მანევრირებაც შეეძლოთ.

მონტესუმას კარჩაკეტილი ცხოვრება მოსწყინდა და ერთხელ ნაქრძალ ტყეში სანადიროდ წასვლის სურვილი განაცხადა. ნაქრძალი ტბის მოპირდაპირე ნაპირას მდებარეობდა. კორტესმა თავის „ტყვეს“ ეს სურვილი შეუსრულა. ამა-

ლის თანხლებით მონტესუმა გემზე მიიყვანეს და მონადირეებს მეთვალყურედ 200 ესპანელი ჯარისკაცი აახლეს.

ზურგის ქარმა ბრიგანტინი სწრაფად გააქროლა. ინდიელთა ნავები, რომლებიც მონტესუმას მიაცილებდნენ, მალე ძალიან ჩამორჩნენ მას.

მთელ დღეს ტბებოდა მონტესუმა მოჩვენებითი თავისუფლებით. დახეტილობდა ტყეში, ზოცავდა კურდღლებსა თუ ირმებს, ნადირობდა ფრინველებზე. მაგრამ მას კორტესის ბრძანებით მიჩენილი ესპანელი ჯარისკაცები ფეხდაფეხ დაჰყევბოდნენ. ისინი ცდილობდნენ არ დანახვებოდნენ მონადირეს, ამავე დროს მას თვალს არ აცილებდნენ. და თუ მონტესუმა გაპარვას მოისურვებდა, კეფაში ტყვია არ ასცდებოდა.

კორტესმა მონტესუმას არც ომის ღმერთის მთავარ ტაძარში წასვლაზე უთხრა უარი. მხოლოდ გააფრთხილა, თუ გაქცევას დააპირებდა, საქმე ძალიან სამწუხაროდ დასრულდებოდა...

მაგრამ მონტესუმა გაქცევას სულაც არ ფიქრობდა. ტაძრის სა-

ზეიმო მონახულებით უნდოდა ხალხისათვის ეჩვენებინა, რომ იგი ესპანელთა ტყვე როდია, არამედ მათთან საკუთარი ნება-სურვილით ცხოვრობს როგორც სტუმარი... მონტესუმას ეს პირადი ღირსების დასაცავად სჭირდებოდა.

კორტესმა იზრუნა, რომ მონტესუმას ტაძარში გასვლის ცერემონია სათანადო დიდებითა და ზეიმით ჩატარებულიყო. მას სჭირდებოდა, რაც შეიძლება დიდხანს მოეჩვენებინა ხალხისათვის, თითქოს ქვეყანას მონტესუმა განაგებდა.

აცტეკთა მბრძანებელი საუკეთესო ტანსაცმელში გამოაწყვეს და ტახტრევეანზე დასვეს. ტახტრევეანს სახელმწიფო დიდმოხელენი მიაცილებდნენ, ხოლო ამაღლის წინ სამეფო კვერთხი მიჰქონდათ.

ისევე, როგორც წინათ ხდებოდა ხოლმე, მონტესუმა კიბეებზე დამქანცველი ასვლით არ შეაწუხეს. მზრუნველმა ხელებმა იგი თხემზე აიყვანეს და ას ორმოცდაათი შეარაღებული ესპანელი ჯარისკაცი რომ არა, საზეიმო ცერემონიალის მნახველს ეგონებოდა, ტენოჩტიტლანში არაფერი შეცვლილა.

დადგა დრო, როცა კორტესმა საჭიროდ ჩათვალა, შეეხსენებინა მონტესუმასთვის, რომ ესპანეთის მეფის ქვეშევრდომი ვალდებული არიან მას ყოველწლიურად ხარკი უხადონ. თან სიტყვა გადაუქრა, საჭიროა მონტესუმამ ყველას გასაგონად გამოაცხადოს, რომ ამიერიდან მექსიკა ესპანეთის მეფის მფარველობაშია.

მონტესუმას წინააღმდეგობა არ გაუწევია. მან თავის ქვეყანაში ყველგან დაგზავნა შიკრიკები, რამდენიმე დღეში მბრძანებელს ეახლნენ ტომთა ბელადები და მექსიკის სხვადასხვა ნაწილების გამგებლები. მონტესუმამ გრძელი სიტყვით მიმართა მათ, ამ სიტყვის არსი ის იყო, რომ აღსრულდა ძველისძველი წინასწარმეტყველება „აღმოსავლეთიდან მოსულ ადამიანებზე“, რომლებიც ხელში აიღებდნენ აცტეკთა ქვეყნის გამგებლობას. კორტესი და მისი თანმხლებნი კეცალკოატლის წარმოგზავნილები არიან. მათ უსიტყვოდ უნდა დავემორჩილოთ, შევასრულოთ ყველა ბრძანება და ხარკი ვუხადოთ.

მონტესუმას სიტყვა ყველასთვის კანონი იყო. კორტესმა ეს კარგად იცოდა. ამიტომაც დააგზავნინა დაუყოვნებლივ ყველა ქალაქში გადასახადის ამკრებნი, რომელთაც გადასახადები ესპანეთის მეფის სასარგებლოდ უნდა შეეკრიბათ. თან მათ ესპანელი მეომრებიც გააყოლა.

რამდენიმე კვირას დადიოდნენ გადასახადის ამკრებნი მექსიკის ქალაქებსა და სოფლებში და მდიდარი ნადავლით დატვირთულნი

დაბრუნდნენ. კორტესის საკუქნაოები ოქროსა და ვერცხლის ჭურჭ-
ლით, ლამაზი ქსოვილებით, ფრინველის ფრთის ნაკეთობებითა და
სხვა ნივთებით აივსო.

ნადავლის გაყოფა

ძალიან ცდილობდნენ ესპანელები დაემაღათ, რომ მათ სასახლე-
ში აღმოაჩინეს საგანძური, ამბავმა მონტესუმას ყურამდე
მაინც მიაღწია. მას კარგად ესმოდა, რომ კორტესი ხელში ჩაგდე-
ბულ სიმდიდრეს არაფრით არ შეეწეოდა, ამიტომ გადაწყვიტა გან-
ძი ესპანელებისათვის თავისი ნებით „ეჩუქებინა“. კორტესს მაღლო-
ბის თქმის გარდა რაღა დარჩენოდა... ამიერიდან თავისუფლად შე-
ძლო განძს „კანონის ძალით“ მოპყრობოდა.

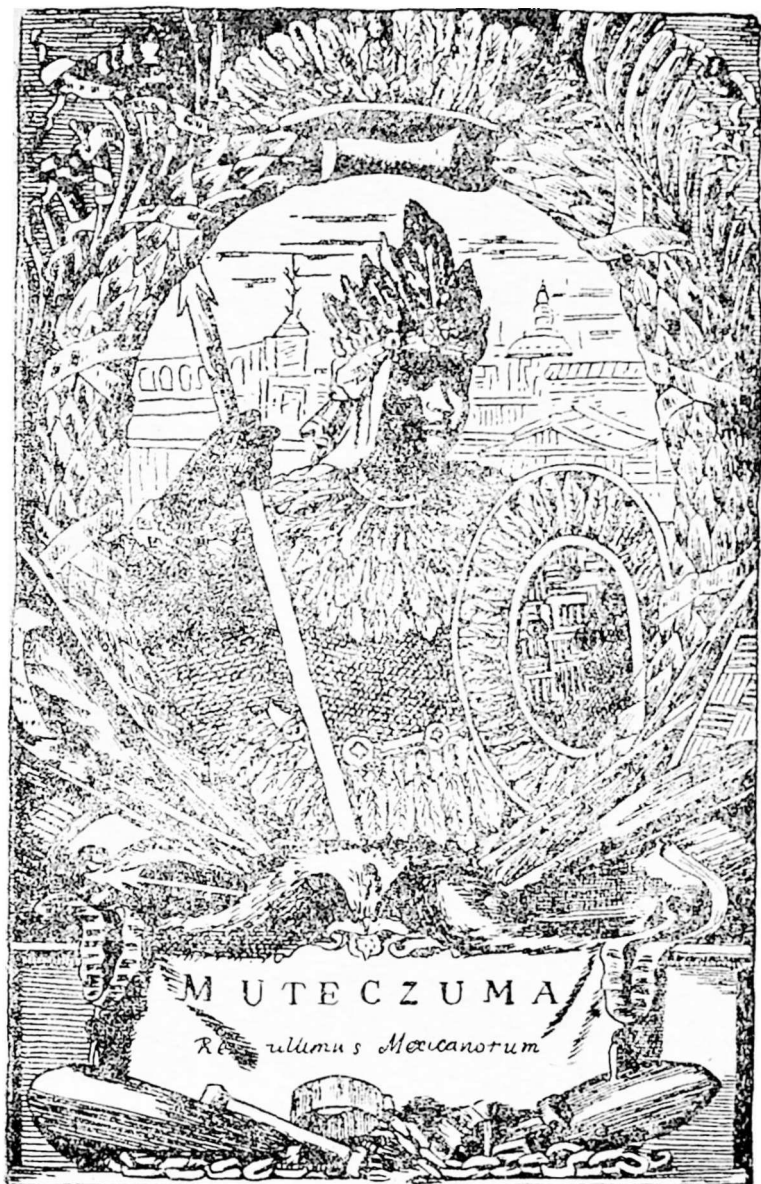
სამი დღის განმავლობაში იღებდნენ და ახარისხებდნენ ესპანე-
ლები სამალავში გადანახულ განძეულობას. შემდეგ ყველა ოქროს
ნივთი სქელ კვადრატულ ზოდებად გადაადნეს: ასე უფრო ადვი-
ლად გაიყოფდნენ ნადავლს. სიხარბემ ისე დაუბრმავათ თვალები
დამპყრობლებს, რომ ხელოვნების შესანიშნავი ნიმუშებიც არ დაი-
ნდეს — მათი ფასი ზომ ბევრად აღემატებოდა იმ ოქროს ღირებუ-
ლებას, რომლისგანაც ისინი იყვნენ ნაკეთები.

სასახლეში აღმოჩენილმა აურაცხელმა სიმდიდრემ ესპანელ ჯა-
რისკაცთა სიხარბე ისე გააღვივა, რომ ყველა ერთხმად მოითხოვ-
და, დაუყოვნებლივ შესდგომოდნენ გაყოფას. ბევრს ეცადა კორტესი
მათ შეკავებას, როგორ არ არწმუნებდა თავაწყვეტილ მეომრებს, მა-
ლე უფრო მეტი ოქრო გექნებათო, მაინც ვერაფერს გახდა. მეომ-
რებს მოცდა არ სურდათ. მით უმეტეს, რომ ზოგიერთი ძვირფასი
ნივთი სადღაც გაქრა. ოქროს გროვა თვალსა და ხელს შუა ღნებო-
და... ექვი კორტესსა და მასთან დაახლოებულ პირებზე მიიტანეს.

მეომრებმა მაინც თავისი გაიტანეს: კორტესი გაყოფას შეუდგა.
აჲ, რას გადმოგვცემს ამის თაობაზე ბერნალ დიასი:

„პირველ რიგში ოქროს მთელი მარაგიდან აღებული იქნა ერთი
მეხუთედი მეფისათვის, მეორე მეხუთედი — კორტესისათვის, თა-
ნახმად იმ ხელშეკრულებისა, რომელიც დავდეთ მასთან, როცა კა-
პიტან-გენერლად ვირჩევდით.

შემდეგ კორტესმა მოითხოვა გამოექვითათ მის მიერ ექსპედი-
ციის აღჭურვისათვის კუბაზე გაწეული ხარჯები, აენაზლაურებინათ
ველასკესისათვის განადგურებული გემების საფასური, გამოექვი-
თათ აგრეთვე ესპანეთში ჩვენი ელჩების გასაგზავნად დახარჯული

მონტესუმა. სველეზური გრაფიურა.

თანხა. შემდეგ გამოაქლეს ვერა-კრუსის გარნიზონის სამოცდაათი კაცის წილი, აგრეთვე ტლაშკალასთან და ალმერიასთან დაცემული ორი ცხენის საფასური. მხოლოდ ამის შემდეგ შეუდგნენ მეომრების დაკმაყოფილებას. მაგრამ აქაც ასეთ თანმიმდევრობას იცადნენ: ჯერ ორივე სასულიერო პირს, შემდეგ ოფიცრებს, შემდეგ ცეცხლმსროლელებსა და მეარბალეტეებს; თითოეულს ორ-ორი წილი მიეცათ. როცა უკვე ამდენი მოტყუების შემდეგ ჩვენი, რიგითი ჯარისკაცების ჯერი დადგა და ერთ ადამიანს თითო წილი ერგო, ეს წილი ისეთი მცირე იყო, რომ ბევრი აღარც იღებდა და, ცხადია, ისიც კორტესის ჯიბეში გადადიოდა!... რასაკვირველია, კრინტს არ ვძრავდით, უნდა გაეჩუმებულიყავით, ანდა ვისთან უნდა გვეჩივლა, სად გვეძებნა სამართალი?! ამასთანავე კორტესი არ იშურებდა ალერსიან სიტყვებსა და დაპირებებს; ხოლო ვინც ბევრს ყვიროდა, მოხერხებულად აჩუმებდა უმნიშვნელო წილის მიმატებით“.

მიღებული ოქრო ოფიცრებმა მექსიკელ ოქრომჭედლებს მსხვილ ჯაჭვებად გადაადნობინეს, კისერზე ჩამოიკიდეს და არც დღისით და არც ღამით არ იშორებდნენ. ოფიცრებს იმ ჯარისკაცებმაც მიბაძეს, რომელნიც სხვებზე უფრო ჭკვიანები გამოდგნენ: ოქრო წინასწარ, გაყოფის დაწყებამდე იშოვეს, მაგრამ ასეთი ჯარისკაცთა შორის ბევრი არ ყოფილა.

ნათქვამია, მადა ჭამაში მოდისო... ზოგ-ზოგმა ბანქოს თამაშით გადაწყვიტა ქონების გაზრდა. თამაშის დროს ზოგჯერ ისე გათიყნდებოდნენ ხოლმე, რომ ჩხუბზე და დაშნებით ორთაბრძოლაზე გადადიოდნენ. დისციპლინა შესამჩნევად ეცემოდა და კორტესი იძულებული ხდებოდა, ოქროს მსხვილი ჯაჭვების მფლობელნი უფრო მსხვილი რკინის ჯაჭვებით შეებორკა...

ოცი-ოცდაათი ესპანელი ტყებოდა ნადავლით, დანარჩენები კი აშკარად გამოთქვამდნენ უკმაყოფილებას. ყოველი მათგანის წინაშე ისმებოდა საკითხი: რისი გულისთვის გადაიტანა ამდენი ფათერა-კი ან მრავალგზის რად გაუწირავს სიცოცხლე?

პასუხი გარკვეული იყო: კორტესისა და ერთი მუჟა მასთან დაახლოებული პირების გასამდიდრებლად. ექსპედიციის რიგითი წევრების განწყობილებას კარგად გადმოგვცემს თავის ჩანაწერებში ბერნალ ღიასი:

„ჩვენს შორის იყო ვინმე კარდენასი... — წერს ღიასი, — გაჭირვებამ იგი აიძულა ცოლ-შვილი მიეტოვებინა და ფათერაკების საძებნელად წასულიყო. კარდენასმა გაყოფამდე ურიცხვი ოქრო და განძეულობა იხილა, ხოლო როცა მას წილად ერგო სულ რაღაც...

100 პესო, ერთბაშად მელანქოლია შეეყარა, მეგობრების შეკითხვაზე, თუ რატომ იყო ცუდ გუნებაზე, მუდამ ერთსა და იმავეს პასუხობდა: „როგორ არ უნდა ვიყო უგუნებოდ, როცა ამდენი ტანჯვით მოპოვებული ოქრო აქეთ-იქით გაიბნა სხვადასხვა მეხუთედებზე, გემებსა და ცხენებზე. სინამდვილეში, მთელი შემოსავალი კორტესმა ჩაიჭიბა. ჩემი ცოლ-შვილი კი შიმშილით იხოცება! ხომ შეიძლება ბოლა ოჯახისთვის დროულად გამეგზავნა ცოტადენი სარჩო“. „მერედა, როდის?“, — შევეკითხეთ მას. „როდის? როდის და როცა მეფესთან ჩვენს აგენტებს ვგზავნიდით. მაშინ რომ კორტესს ჩვენი წილი არ წაერთმია, ჩვენს ოჯახებსაც ეშველებოდა. ახლა კი რალა არ მოიგონეს: ეს ხელმოწერებით, დადგენილებანიო, ყველაფერი მეფეს უნდა მივართვათო. საკუთარ მამას ხომ გაუგზავნა კორტესმა 6000 პესო! ახლა არ იტყვიო, თავისთვის რამდენი გადამალა? ჩვენ კი, ვინაც ტაბასკოსა და ტლაშკალაში, სუმპატენკოსა და ჩოლულაში ვებრძოდით, დღედაღამ მოსვენება არ გვქონდა, თავს არ ეზოგავდით, ისევ ისე ღარიბებად დავერჩით, მხოლოდ ნერწყვისა ვყლაპავთ. კორტესი კი ისევე, როგორც მეფე, მეხუთედს იღებს! კარდენასი კიდევ ბევრ რამეს გაჰყვიროდა, ამტკიცებდა, კორტესისთვის მეხუთედი არ უნდა მიგვეცა, რადგან კანონიერი ხელმწიფის გარდა ჩვენ სხვა ხელმწიფე არ გვპირდებოა“...

კორტესმა იგრძნო, ჭარისკაცებს შორის დაბუდებული უკმაყოფილება ხიფათს მოუტანდა და გადამჭრელი ზომები მიიღო. ყველაზე ჭიუტნი, ხმამაღლა რომ გაჰყვიროდნენ (მათ შორის კარდენასიც), გულუხვი ქრთამით — ოქროთი და განძეულობით დაასაჩუქრეს და ჩააჩუმეს. დანარჩენები კორტესმა დაპირებებით მოთაფლა, რალას არ დაჰპირდა ახლო მომავალში. ამან შედეგი გამოიღო. მღელვარება თანდათან დაცხრა, დისციპლინა აღსდგა. საქმეს იმანაც უშველა, რომ ჰორიზონტზე ოქროს ახალი მადანი გამოჩნდა...

კორტესმა მონტესუმასაგან შეიტყო, სად მდებარეობდა მექსიკის სამი უმსხვილესი ოქროს საბადო. ამ ადგილების დასაზვერად ესპანელთა მცირე ჯგუფები გაიგზავნა. მართალია, მათ ბევრი ოქრო არ ჩამოუტანიათ, სამაგიეროდ, ჩამოიტანეს ზუსტი ცნობები ოქროს უმდიდრესი საბადოების შესახებ. ისიც ნათელი იყო, რომ ინდიელებისათვის უცნობი მეთოდის გამოყენებით მოკლე ვადაში ესპანელთა ოქროს მარაგი შესაჩენევად გაიზარდა! მაშასადამე, მართალი ყოფილა კორტესი, როცა ჰპირდებოდა ყველას, მალე გაგამდიდრებთო...

ასე ფიქრობდნენ ჭარისკაცები და გაყოფის დროს მიყენებული გულისტკივილი და წყენა თანდათან მინელდა.

რადგან კორტესი ყველა ჩანაფიქრს წარმატებით ახორციელებდა და თავს ფაქტიურად მექსიკის გამგებლად თვლიდა, წარმოიდგინა, რომ მისთვის ყველაფერი ნებადართულია. ამიტომ ერთ მშვენიერ დღეს მონტესუმას ტენოჩტიტლანის უდიდესი ნაგებობის — ომის ღმერთის ტაძრის ესპანელებისათვის გადაცემა მოსთხოვა.

ამოდ ცდილობდა მონტესუმა კორტესი დაერწმუნებინა, რომ ეს ხალხს ესპანელთა წინააღმდეგ ამხედრებდა, აცტეკები არავის აპატიებდნენ თავიანთი წმინდათა-წმიდის შებლაღვას, მაგრამ ამოდ. კორტესი თავის გადაწყვეტილებას არ სცვლიდა. ბოლოს მონტესუმა ქურუმებს მოეთათბირა და კომპრომისული გადაწყვეტილება მიიღო — ნება დართო ესპანელებს, ტაძრის მწვერვალზე აეგოთ პატარა ეკვდერი ხატითა და ჯვრით.

ეს წარმატება კორტესმა დიდი წირვა-ლოცვით აღნიშნა, თან გონებაში გეგმებს ადგენდა, როგორ აღმოფხვრიდა წარმართობას და აცტეკებსა და თვით მონტესუმას კათოლიკურ სარწმუნოებაზე მოაქცევდა. მაგრამ მოულოდნელად საქმე სულ სხვაგვარად შეტრიალდა.

კორტესი უნებლიეთ იმ ტოტს ქრიდა, რომელზედაც თვითონ იჯდა. ესპანელებს ხომ ღმერთებისადმი აცტეკთა ბრმა რწმენა დაეხმარა მექსიკის დაპყრობაში. ამ ბრმა რწმენამ აქცია მრისხანე და მამაცი მონტესუმა კორტესის უნებისყოფო იარაღად. ახლა კორტესი ხელყოფდა რწმენას, რომელიც ეხმარებოდა გადამთიელებს, სამშობლოდან ათასობით კილომეტრის დაშორებით დაუსჯელად ებატონათ ვეებერთელა ქვეყანაში. კორტესი ხელყოფდა აცტეკების რელიგიას, და მასთან ერთად თვით მკრთალსახა ღმერთ კეცალკოატლს, რომლის წარმოგზავნილად თვლიდა მონტესუმა კორტესს.

და აი, აცტეგი ღმერთები აბუზღუნდნენ.. ღვთისმშობლის მეზობლობა აშკარად არ ესიამოვნათ. დედაქალაქში ატმოსფერო სულ უფრო დაძაბული ხდებოდა. უიცილობრიტლის ტაძარში ყველას დასანახავად გამართული უცხო ღმერთებისადმი განკუთვნილი საზეიმო პარაკლისი ტენოჩტიტლანის მცხოვრებლებმა საკუთარი რწმენის შებლაღვად მიიღეს.

ამ საყოველთაო აღშფოთებით ისარგებლეს ქურუმებმა და მონტესუმას განუცხადეს, ღმერთები დედაქალაქის დატოვებას აპირებენ, თუ ესპანელებს არ დასჯიანო. განრისხებული ღმერთები გადამთიელთა მექსიკიდან გაძევებას მოითხოვენო.

მონტესუმამ სასწრაფოდ მოიხმო კორტესი და „ღმერთების ნება“ აცნობა.

— თქვენი სიცოცხლე ბეწვზე ჰკიდია,—უთხრა მან კორტესს.— ხალხი მხოლოდ ნიშანს უტდის, რომ საომრად აღსდგეს. თუ გინდათ თავს უშველოთ, წადით ჩვენი ქვეყნიდან, მე უძლური ვარ, როცა ღმერთები რასმე გადაწყვეტენ...

ამ ამბავმა კორტესს თავზარი დასცა. ახალა მიხვდა, რა ხიფათშიც იყო გაბმული. გამარჯვებით თავბრუდახვეულს მოსალოდნელი საშიშროება მთლად დავიწყებოდა. აი, როგორი მოჩვენებითი ყოფილა მისი ძალაუფლება... დიდი განსაცდელის ფასად მოპოვებული ოქრო და განძეულობა კი, რომელიც მას ევროპაში ერთ-ერთ უმდიდრეს ადამიანად ხდიდა, შესაძლო იყო, ყოველ წუთს თეალსა და ხელს შუა გაქრობოდა...

კორტესმა მოახერხა მღელვარების დაფარვა და განაცხადა, რომ მზადაა უკანვე გაბრუნდეს, ოღონდ სამი გემი დასჭირდება. თუ მონტესუმა ხელოსნებს დაახმარს, საქმე არ გაკიანურდება და გემებს მალე ააგებენ. ბოლოს დაუმატა, აცტეკთა მბრძანებელიც თან უნდა წაიყვანოთო, რათა იგი ესპანეთის მეფეს წარუდგინოთო...

ეს უკანასკნელი განცხადება მონტესუმას არ ესიამოვნა. მაგრამ კორტესს მუშახელი მაინც მისცა, თან დაჰპირდა, ხალხს დრომდე მორჩილებაში იყოლიებდა, თუ გემების მშენებლობა ძალზე არ გაკიანურდებოდა.

კვლავ დაუდგათ ესპანელებს მძიმე დღეები. კორტესმა დარაჯები გაამრავლა, ჯარისკაცებს საჭურვლის მოხსნა ძილის დროსაც კი აუკრძალა. ესპანელები ყოველ წუთს თავდასხმას ელოდნენ და ღლედადამ მოსვენება არ ჰქონდათ.

სრული დატვირთვით მიმდინარეობდა ვერა-კრუსში ახალი ბრიგანტინების მშენებლობა. დაღლილობისაგან არაქათგამოცლილი მებრძოლები მოუთმენლად ელოდნენ იმ დღეს, როცა ტენორიტლანს გამოეთხოვებოდნენ და შინისაკენ მიმავალ გემებზე ავიდოდნენ. ამ დროს ჰორიზონტზე ახალი საავდრო ღრუბელი გამოჩნდა.

რომ გავიგოთ, რა მოხდა, უკან უნდა დავბრუნდეთ და გავიხსენოთ ფრანსისკო მონტეზო და პუერტოკარერო, რომლებიც კორტესმა გაგზავნა ესპანეთის მეფესთან მდიდარი საჩუქრებითა და პირველი აღმოჩენებისა და დაპყრობების ანგარიშით.

კორტესი „ლტოლვილი მოლალატა“

მიუხედავად იმისა, რომ კორტესმა მკაცრად გააფრთხილა თავისი წარგზავნილები — არავითარ შემთხვევაში არ შეჩერებულყვნენ კუბის სანაპიროსთან, გემი კუნძულის ერთ-ერთ ჩრდილოეთ ყუ-

რეში მაინც შევიდა. ყურესთან ახლოს მონტეხოს პლანტაციები ჰქონდა და გულმა არ მოუთმინა, უნახავად გვერდი აევლო.

ამრიგად, მოგზაურობის საიდუმლოება, რაზედაც კორტესი დიდ იმედებს ამყარებდა, თავიდანვე დაირღვა. მით უმეტეს, რომ ერთი მეზღვაური ნაპირზე ჩავიდა, სანტ-იაგომდე მიაღწია და იქ გამგელე-ლი თუ გამომგვლელი ტრაბახით, აიკლო, კორტესმა განსაცვიფრებელი ადგილები აღმოაჩინა და ახლა მეფისთვის აურაცხელი განძეუ-ლობა მიაქვსო საჩუქრად.

ცხადია, ყველაფერი ეს დაუყოვნებლივ აცნობეს ველასკესს. მან მაშინვე ორი სწრაფმავალი გემი გაგზავნა კორტესის წარგზავ-ნილთა დასაკავებლად და განძეულობით დატვირთული კარაველის ხელში ჩასაგდებლად. მაგრამ ველასკესმა ამჯერადაც დაიგვიანა. ზურ-გის ქარი უკვე მიაქროლებდა კარაველას ატლანტის ოკეანის ტალ-ღებზე და მისი დაწევა უკვე შეუძლებელი იყო.

ამ მარცხმაც გუბერნატორს გული არ გაუტეხა. ოქროს წყურვი-ლით შებყრობილი იგრ ღღედალამ იმაზე ოცნებობდა, როგორ ჩაე-დო ხელში მექსიკის ზღაპრული სიმდიდრეები. გადაწყვიტა, ახალი ექსპედიცია გაეგზავნა. ექსპედიციას სათავეში თავისი ახლო მეგო-ბარი — გენერალ ნარვაესი ჩაუყენა.

ნარვაესის ძალები კორტესის ძალებს ბევრად აღემატებოდა. ცხრამეტ დიდ კარაველაზე 900 ესპანელი განლაგდა, მათგან 80 ცხე-ნოსანი იყო, 90 მეარბალეტე და 80 მეთოფე. ამას ემატებოდა კუ-ბაზე მცხოვრები ათასი ინდიელისაგან შემდგარი დამხმარე და მომ-სახურე პერსონალი.

ექსპედიციის აღჭურვას ველასკესმა მთელი თავისი ქონება და-ახარჯა. ამ ლაშქრობის უპირველესი მიზანი კორტესისა და მისი მომხრეების შებყრობა და მათ მიერ ნაძარცვი ოქროს ხელში ჩაე-ღება იყო. კუბის გუბერნატორი ღრმად იყო დარწმუნებული, რომ აცტეკთა მთელი სიმდიდრე მხოლოდ მას ეკუთვნოდა.

მექსიკაში ჩასვლისთანავე ნარვაესმა დაწვრილებით გამოიკითხა კორტესის საქმის ვითარება. არმადა ოქროიანი ქვიშის გასარეცხად ზღვის ნაპირას გამოსულმა სამმა ესპანელმა ჯარისკაცმა შეამჩნია. ისინი საფლავმანო გემზე აიყვანეს, მაგარი ღვინით გამოათვრეს და გულუხვად გაუმასპინძლდნენ. მერე კი ყველაფერს დაწვრილებით მოჰყენენ. ამასთან კორტესზე მხოლოდ ძვირს ამბობდნენ.

ჯარისკაცები კორტესს უჩიოდნენ, ნადავლის გაყოფისას ყველა მოგვატყუაო. ჩიოდნენ მის დესპოტურ ხასიათზე და დისციპლინის სიმკაცრეზე — განუწყვეტელი გუშაგობითა და ფეხზე დგომით ჯა-

XV—XVI საუკუნეების კარაველი.

რისკაცებს სული ამოგვხადაო. ესპანელებმა ბევრი საინტერესო ცნობა მიაწოდეს ნარვაესს აცტეკების დედაქალაქ ტენოჩტიტლანზე, მონტესუმაზე, რომელიც კორტესმა დაატყვევა, აგრეთვე მახლობლად მდებარე ვერა-კრუსის სიმაგრეზე, რომლის გარნიზონი მხოლოდ სამოცდაათი ინვალიდი მეომრისგან შედგებოდა.

კორტესმა სრულიად არაფერი იცოდა დიდი ფლოტის ჩამოსვლა-სა და იმ ახალ საშინოროებაზე, რომელიც მას ემუქრებოდა, მონტესუმასთვის კი ყველაფერი უკვე ცნობილი შეიქნა. მისთვის.

მირთმეულ სიტყვიერ მოხსენებას თან ახლდა ნახატები, რომლებზედაც ასახული იყო ახალი ექსპედიციის გადმოსხდომა. მონტესუმასთვის ცნობილი იყო ახალმოსულთა მიზანიც — კორტესის შეპყრობა. ნარვაესმა ხომ ყველას გასაგონად უწოდა კორტესს „ლტოლვილი მოლალატე“, მის რაზმებს კი — ესპანეთიდან გამოქცეული ყაჩაღების ბანდა.

ნარვაესი დარწმუნებული იყო, რომ ვერა-კრუსის გარნიზონი თოფის გაუსროლელად დანებდებოდა, მიუგზავნა ელჩები — მღვდელი, ნოტარიუსი და ოთხი ოფიცერი.

მაგრამ საქმე სულ სხვაგვარად შეტრიალდა, ვიდრე ეს გულდაკერებულ ნარვაესს ეგონა.

ვერა-კრუსის გარნიზონის სათავეში კორტესის უერთგულესი ოფიცერი იდგა. წმინდა მამამ მას ნარვაესის ბრტყელ-ბრტყელი ფრაზებით სავსე უსტარი წაუკითხა, რომელიც მოითხოვდა, ელჩარებიანთ კუბის გუბერნატორის ძალაუფლება. წერილში კორტესი მოლალატედ იყო გამოცხადებული. წერილს რომ გაეცნო, გარნიზონის მეთაურმა განაცხადა, რომ მას მიზანშეწონილად მიაჩნია უსტარი თვით კორტესს წაუკითხონ. და იქვე, მის ნიშანზე ნარვაესის წარგზავნილები შეიპყრეს, მაგრად შებოქეს და აცტეკ მეზარგულებს აპკიდეს, თითქოს ფქვილიანი ტომრებიო. თან ოცი შეიარაღებული ესპანელი გააყოლეს და ტენოჩტიტლანისაკენ გზას გაუყენეს.

ქარავანი შეუჩერებლივ მიდიოდა ღღისითაც და ღამითაც, ვინაიდან გაჩერებებზე ახალი მეზარგულეები უცდიდნენ. მეოთხე დღეს ქარავანმა მექსიკის დედაქალაქს მიაღწია.

მაგრამ წინა დღით კორტესს უკვე შეეტყო ახალი უბედურება. მან შენიშნა, რომ პირმოღუშული მონტესუმა უცხად გამხიარულდა, კორტესს ეს საეჭვოდ მოეჩვენა და ცდილობდა, მონტესუმასთვის სიმართლე ეთქმევინებინა. მონტესუმა პასუხის გაცემას არ ჩქარობდა, ბოლოს მაინც უჩვენა მიღებული მოხსენება. შეხედა თუ არა სურათებს, კორტესი მაშინვე მიხვდა, რაც მოხდა. მართალია, მონტესუმას არ უხსენებია ნარვაესი, რომლის შესახებაც მას მოახსენეს, მაგრამ კორტესი თავად მიხვდა, მოსული ესპანელები არიან არა მისი მოკავშირენი, არამედ მტრები. მეზარგულების მიერ ზურგით ჩამოტანილმა ექვსმა დატყვევებულმა მოციქულმაც ეს მოსაზრება დაადასტურა. ყველაფერი აშკარა იყო.

როგორ აქცევს ოქრო მტრებს მიზობრივად

როცა კორტესს მოახსენეს, ტენოჩტიტლანს ნარვაესის ხელფეხმებორკილი წარმომადგენლები უახლოვდებიანო, განკარგულება გასცა, დაუყოვნებლივ გაეთავისუფლებინათ ისინი. კორტესს არ სურდა ტენოჩტიტლანის მცხოვრებთა თვალში ესპანელთა ღირსების შელახვა. ამიტომ ნარვაესის მოციქულები მექსიკის დედაქალაქში მეზარგულთა ზურგით კი არ შემოიტანეს, არამედ კორტესის მიერ საგანგებოდ გაგზავნილ ცხენებზე შემჯდარი შემოვიდნენ.

კორტესი დიდი თავაზიანობით შეხვდა ნარვაესის მოციქულებს, დიდხანს იზდიდა ბოდიშს თავისი ოფიცრების უხეშობისათვის. მერე აცტეკთა ყველაზე გემრიელი კერძებით გაუმასპინდლდა და მეფურად დაასაჩუქრა ოქროთი თუ ძვირფასი თვლებით.

განცვიფრებული მოციქულები დიდხანს გონს ვერ მოვიდნენ. ძალზე მოუხერხებელი, მაგრამ ჩქარი მოგზაურობის დროს მათ თვალწინ მრავალფეროვანმა ლანდშაფტმა, მრავალმა ქალაქმა და სოფელმა გაიელვა. ბოლოს კი ეს საოცარი დედაქალაქი ტბის შუაგულში და... ასეთი მოულოდნელი, ალერსიანა შეხვედრა აღამიანი-საგან, რომელსაც შეეძლო დაუყოვნებლივ სახრჩობელაზე ჩამოეკიდა ყველანი... ერთი სიტყვით, ისინი კორტესის მტრებიდან მეგობრებად თუ არა, მომხრეებად მაინც გადაიქცნენ. მათგან შეიტყო კორტესმა, რა ძალა და შეიარაღება გააჩნდა ექსპედიციას, როგორი გეგმები ჰქონდა ნარვაესს. შეიტყო, რომ ნარვაესი არმიაში არ

უყვარდათ, რომ იგი შეზღუდული გონების ხარბი ადამიანია და რომ მან აიძვდრა ბევრი თავისი ხელქვეითთაგანი. არსებითად, მათთვის სულ ერთი იყო, ვის მიჰყვებოდნენ, კორტესს თუ ნარვაესს, ისინი მზად იყვნენ გაჰყოლოდნენ იმას, ვინც მეტს მისცემდა.

შექმნილი მდგომარეობა რომ გაარკვია, კორტესმა მოქმედება დაიწყო. შეადგინა ნარვაესისათვის გასაგზავნი მოწიწების ტონით შედგენილი უსტარი: იგი მას კავშირსა და მეგობრობას სთავაზობდა. თუ ნარვაესს მართლაც აქვს მეფის რწმუნება, მაშინ კორტესი ჰპირდებოდა, რომ გაუწაწილებდა სიმდიდრეს და ამასთან სცნობდა მის უფროსობას. ასეთი დაპირება კორტესს ადვილად შეეძლო მიეცა მისთვის, რადგან კარგად იცოდა, ნარვაესს ამგვარი უფლებამოსილება არ ექნებოდა.

უსტარის გადაცემა გაიძვერა და გაქნილ პატრი ოლმედოს დაევალა, თავისი რჩევებით ბევრჯერ რომ გაუწია სამსახური კორტესს, მაგრამ კორტესს ამ წერილზე მეტად იმ ოქროს იმედი ჰქონდა, წმინდა მამას რომ გაატანა: მღვდელს მალულად უნდა მოესყიდა ნარვაესის ოფიცრები.

ოფიციალურ წერილთან ერთად ოლმედოს ექსპედიციის გავლენიანი პირებისათვის განკუთვნილი რამდენიმე საილუმლო წერილიც მიჰქონდა.

ანალოგიური წერილი ნარვაესის ექვს უხეირო მოციქულსაც გაატანეს. ამჯერად, დაკისრებული მისია მათ გაცილებით უფრო წარმატებით შეასრულეს. მართალია, ნარვაესს სიცილადაც არ ეყო კორტესისგან შემოთავაზებული წინადადებები, სამაგიეროდ, მისი ოფიცრები და ჯარისკაცები ხარბად ისმენდნენ დაბრუნებულთა აღტაცებულ ნაამბობს კორტესის გმირობაზე, მამაცობასა და სამხედრო ნიჭზე, რომელმაც უმნიშვნელო ძალებით ვეებერთელა ქვეყნის დაპყრობა შესძლო. მოციქულები უქებდნენ კორტესს გულუხვობას, გულკეთილობასა და სამართლიან დამოკიდებულებას ჯარისკაცებისადმი. კორტესს არავისთვის უწყენინებიაო, ყველა ოქროთი დაასაჩუქრა, მისი ხალხი თავისუფლად ცხოვრობს და მეომრები ბანქოს მხოლოდ ოქროზე თამაშობენო...

— რისთვისღა ვეომოთ კორტესს, როცა ის მზადაა ნებაყოფლობით დაგვემორჩილდეს და თან ოქროთიც დაგვაჯილდოვოს? — ამბობდნენ მოციქულები, — განა სამართლიანი იქნება, დავსაჯოთ გულადი მეომარი, რომელმაც ესპანეთის სამეფოს ასეთი ღიდი და მდიდარი სახელმწიფო შემოუერთა?

მათი ნათქვამი ყველას გულში სწვდებოდა.

გულხელდაკრეფილი არც პატრი ოლმედო იჭდა. ნარვაესის დაცინვებისთვის მას ყურეც არ უგდია. ჩუმ-ჩუმად კორტესის დავალებას ასრულებდა, იბარებდა უკმაყოფილოებს, ასაჩუქრებდა მათ ოქროთი და ნარვაესის არმიას ხრწნიდა. ხოლო როცა ნარვაესი გონს მოვიდა და ოლმედოს გაძევება ბრძანა, უკვე გვიანლა იყო. ოპოზიცია კარგა მაგრა მომძლავრებულიყო, არმიაში დაბნეულობა იგრძნობოდა. ბევრი ყოყმანობდა, აღარ იცოდნენ, რა უფრო ხელსაყრელი იყო: ნარვაესის ერთგულება თუ მოწინააღმდეგის მხარეზე გადასვლა.

ნარვაესმა იწყო მათი დასჯა, ვინც კორტესზე რასმე კარგს იტყოდა, ან მასთან შერიგებას მოითხოვდა. ერთ ოფიცერსა და ჯარისკაცს ბორკილებიც დაადეს. ცუდი კვებისა და უხეში მოპყრობისაგან ეს ოფიცერი ავად გახდა და რამდენიმე დღეში გარდაიცვალა. ამან უკმაყოფილება კიდევ უფრო გაზარდა. და აი, ხუთმა შერისხულმა ოფიცერმა მალულად დატოვა ბანაკი და გადავიდა ვერაკრუსში, სადაც მათ ძალიან გულთბილად შეხვდნენ.

ბამარჯმება ნარვაესზე

ნარვაესი თავისი არმიითურთ ქალაქ სემპოალაში დაბანაკდა. აქ იგი ისე პარპაშებდა, როგორც დაპყრობილ ქვეყანაში. ნარვაესმა ადგილობრივ მმართველსა და მის დაახლოებულ პირებს მთელი ძვირფასეულობა და ქსოვილები ჩამოართვა და კიდევ რამდენიმე ათეული ულამაზესი ქალიც შეიპყრო. დაივიწყა ყოველგვარი სირცხვილი და არც ცდილობდა, საკუთარი მოქმედებისათვის კანონიერების სახე მეცა. კუბის გუბერნატორის წარგზავნილი ისე იქცეოდა, როგორც შარაგზის ყაჩაღი. როცა ადელეგებულმა ადგილობრივმა მცხოვრებლებმა განუცხადეს, კორტესთან ვიჩივლებთო, ნარვაესი მათ სახრჩობელით დაემუქრა.

კორტესმა ყველაფერი იცოდა, რაც მტრის ბანაკში ხდებოდა. ისარგებლა ამით და ნარვაესთან პირისპირ შესაბამელად დაიძრა სამოცდაათი ყველაზე ერთგული მეომრის თანხლებით.

ნარვაესის ძალებთან შედარებით ეს ძალზე მცირე იყო, მაგრამ დედაქალაქის გარნიზონის შემცირება ამაზე მეტად სახიფათო იყო.

არტილერია ტენოჩტიტლანში დარჩა. ესპანელების მიერ დაკავებული სასახლე ახალი სათოფურებით იყო დაცული. მონტესუმა მკაცრად გააფრთხილეს, თუ კორტესის არყოფნის პერიოდში ესპა-

ნელებს თავს დაესხმოდნენ, პირველი მსხვერპლი თვით მონტესუმა იქნებოდა.

დედაქალაქიდან გასვლა კორტესმა დიდი ზეიმით ჩაატარა. მას აცტეკი დიდებულები მიაცილებდნენ, რომელთაც სათავეში მონტესუმა ედგა. ღონია მარინას რჩევით, აცტეკთა გამგებელი კორტესს გადაეხვია და ჩაკოცნა, თან მიიმეღ ამოიოხრა, აქაოდა, როგორ მიმძიმსო განშორება.

კორტესის რაზმი ჩოლულას მიმართულებით დაიძრა. გზაზე მხვერავები რამდენიმე ესპანელს გადააწყდნენ და დააკავეს, ისინი ნარვაესის ოფიცრები აღმოჩნდნენ, კორტესთან მიდიოდნენ წინადადებით, დაუყოვნებლივ დანებების შესახებ. უარის შემთხვევაში „მოღალატეებს“ ნარვაესი სიკვდილით ემუქრებოდა.

კორტესმა წარგზავნილები საკმაოდ თავაზიანად მიიღო, მაგრამ მათი რწმუნებები არ სცნო.

— კუბის გუბერნატორ ველასკესს და გენერალ ნარვაესს არ შეუძლიათ მიბრძანონ, — უპასუხა მან. — მე მხოლოდ ესპანეთის მეფეს ვემორჩილები. მაგრამ სისხლისღერა რომ ავიცილოთ, მზად ვარ მოლაპარაკება დავიწყო. ესპანელმა ესპანელზე იარაღი არ უნდა აღმართოს, მით უმეტეს, როცა მტრის ქვეყანაში, ინდიელთა შორის ვართ, რომლებსაც ასე ვძულვართ...

კორტესი ცდილობდა, რაც შეიძლება მეტი ხალხი გადმოეზიზიზნა ნარვაესის ბანაკიდან, ამიტომ მოციქულები უხვად დაასაჩუქრა ოქროთი. თუ ვისიმე მოსყიდვა სურდა, კორტესი არაფერს იშურებდა. ნარვაესის ელჩები თავიანთ ბანაკში კორტესის თავაზიანობითა და გულუხვობით მოხიბლულნი დაბრუნდნენ.

მაღე კორტესის რაზმი ვერა-კრუსის სიმაგრიდან მასთან წამოსული ბრძოლისუნარიანი მეომრებით შეივსო, მაგრამ ამის შემდეგაც კორტესის ძალები ვერ შეედრებოდა ნარვაესის ძალებს. კორტესის ჯარისკაცებიდან მხოლოდ მესამედს ჰქონდა ცეცხლმსროლელი იარაღი, ხოლო აბჯრები და მუზარადები ტენოჩტიტლანში დატოვეს. ნარვაესის ოთხმოცი ცხენოსნის წინააღმდეგ კორტესს მხოლოდ ზუთი ცხენოსნის გამოყვანა შეეძლო. ზარბაზანი ხომ სულაც არ ჰქონდათ.

კორტესმა გადაწყვიტა, ძალთა უთანასწორობა მოხერხებით, სამხედრო ოსტატობითა და მოულოდნელი მოქმედებებით შეეცნო. ნარვაესის ბანაკში ხელმეორედ გაგზავნა პატრი ოლმედო. მაგრამ მისი ახალი როლი განსხვავდებოდა იმ როლისაგან, რომელსაც იგი ადრე ასრულებდა. მას ნარვაესის ნდობა უნდა მოეპოვებინა, დაერ-

წმუნებიანა, რომ კორტესს გარს უკმაყოფილონი ახვევიან, რომლებიც პირველსავე ხელსაყრელ მომენტში ნარვაესის მხარეზე გადავლენ.

ამ მანევრით კორტესს მოწინააღმდეგის სიფხიზლის მოდუნება, მასში უღარდლობის გრძნობის გამოწვევა და მისი გეგმებისა და ძალთა განლაგების შეტყობა სურდა. ამავე დროს წმინდა მამას უნდა განეგრძო ოფიცრების, არტილერიებისა და მხედრების მოსყიდვა.

გახარებულმა ნარვაესმა ოლმედოს ყველაფერი დაუჯერა. ცბიერი მღვდლის რჩევით მან შეამზადა დელეგაცია, ვითომდა კორტესთან მოლაპარაკების მიზნით. წარგზავნილებს დაევაალათ, გაეგოთ რა ძალები ჰქონდა კორტესს და უკმაყოფილონი ნარვაესის მხარეზე გადმოებირებინათ. რა იცოდა უბადრუკმა ნარვაესმა, რომ ამ დელეგაციის მეთაური უკვე დიდი ხნის წინ მოისყიდა კორტესმა და მას ნარვაესის თავში დიდი თანხაც შეჰპირდა.

მოლაპარაკება ჭიანჭურდებოდა, აქეთ და იქით იგზავნებოდა მოციქულები, ამასობაში კი ნარვაესის ბანაკში იზრდებოდა კორტესის მომხრეთა რიცხვი. გარდა ამისა, ჩინანტეკების ტომის მესაქურდლენი კორტესის შეკვეთით სამას ცალ ორკბილა გრძელ შუბს ამზადებდნენ — ეს ტომი სწორედ ამგვარი შუბების კეთებით იყო განთქმული. თან ჩინანტეკის ტომის საუკეთესო მეომრები ესპანელებს ამ იარაღის ხმარებასაც ასწავლიდნენ.

განსაკუთრებული გულმოდგინებით სწავლობდნენ მაღლობზე მდგარ მოწინააღმდეგეზე თავდასხმის ხერხებს. კორტესმა იცოდა, რომ ნარვაესი ქალაქ სემპოალას ტაძრებს თავდაცვითი მიზნებისათვის გამოიყენებდა და ჯარისკაცებს ამ ტაძრების იერიშისათვის ამზადებდა.

შეტაკება კორტესის რაზმსა და ნარვაესის არმიას შორის მოხდა ბნელ, წვიმიან ღამეს, როცა ნარვაესი ყველაზე ნაკლებ მოელოდა თავდასხმას. სიჩუმით მოცულ ღამის წყვედიაღში კორტესის მეომრებმა უხმაუროდ გადალახეს მდინარის ფონი და ქალაქისაკენ მიმავალ გზას დაადგნენ. უცაბედად გუშაგებს გადააწყდნენ. ორი მათგანის შეპყრობა მოასწრეს, მესამე კი სიბნელემ შთანთქმა. როცა დამფრთხალი გუშაგი ბანაკში მივარდა და განგაში ატეხა, ნამძინარევი ჯარისკაცები და ოფიცრები სულაც არ აჩქარებულან, რომ საომარი პოზიციები დაეკავებინათ.

— ალბათ მოგეჩვენა... — ბუზღუნებდნენ ისინი, — წვიმამ შეგაშინა და ფოთლების შრიალი ადამიანის ფეხის ხმა გეგონა. განა ასეთ უამინდობაში შეეცდება ვინმე მდინარის გადალახვას...

გუშაგი დაბეჭითებით იმეორებდა ნათქვამს. პოლოს იძულებულნი გახდნენ ნარვაესი გაედევინათ, რითაც „მამაცი“ გენერალი დიდად უქმაცოფილო დარჩა. ნამძინარემა გუშაგი გამოლანძღა და უბრძანა, წათრეულიყო...

ამასობაში კორტესის რაზმი ქალაქში შემოვიდა და რაკი წინააღმდეგობა არავის გაუწევია, მოედანს მიუხსლოვდა. ნარვაესის ბანაკში განგაში მაშინლა ატეხეს, რითაც რაზმის შესვლით აფორიქებული ქალაქი ფეხზე იდგა. არტილერიისტები იარაღს ეკვეთნენ და სროლა იწყეს, მაგრამ თავდამსხმელებს დიდი ზიანი ვერ მიაყენეს.

ალაბედზე გასროლილი ყუმბარები მიზანს ვერ ხვდებოდნენ და კორტესს მხოლოდ სამი ჯარისკაცი მოუკლეს.

კორტესის რაზმელები კი ზუსტად, წინასწარ მოფიქრებული გეგმით მოქმედებდნენ. ნაწილმა ზარბაზნები იგდო ხელთ და ნარვაესის რაზმებს დაუშინა, ხოლო ნაწილი ტაძრისკენ ამაველ კიბეს მიუყვებოდა — აქ იყვნენ მთავარი ძალები შეფარებულნი. ვინც ნარვაესთან პირველი მიიჭრებოდა, კორტესი კილდოდ 3000 პესოს პირდებოდა, მეორედ მისულს — 2000, მესამედ მისულს — 1000 პესოს.

სიბნელეში ნარვაესის ჯარისკაცები არეულად ისროდნენ, ხოლო როცა ხელჩართული ბრძოლა დაიწყო, აშკარა გახდა გრძელი შუბების უპირატესობა თავდამცველთა მოკლე დაშნებთან შედარებით.

პირველივე შეტაკებისას თვით ნარვაესი მძიმედ დაიჭრა: შუბის ბასრმა კბილებმა მას მარცხენა თვალი ამოუგდო. „სანტა მარია, მომკლეს!“ — შესძახა აუტანელი ტკივილებისაგან გამწარებულმა. ამ შეძახილმა ისინიც კი მოადუნა, ვისაც ჯერ კიდევ თავდაცვის უნარი ჰქონდა.

დიდი ტაძრის ერთ-ერთ საკურთხეველში ნარვაესის მებრძოლები მედგრად უწევდნენ მტერს წინააღმდეგობას. მაშინ კორტესის რომელიღაც ჯარისკაცმა თივის სახურავს ანთებული მუგუზალი ესროლა. თივას ცეცხლი მოეკიდა და რამდენიმე წუთში საკურთხევის დამცველებმა იარაღი დაყარეს.

ნარვაესის მთავარმა ძალებმა იარაღი დაყარეს, თვით ნარვაესი შებოროკილი იყო, მაგრამ ორ ტაძარში კვლავ განაგრძობდნენ წინააღმდეგობას. კორტესმა ბრძანა, ტაძრებისთვის ზარბაზნი დაეშინათ. პირველსავე გასროლაზე გარემოცულნი დანებდნენ. კორტესი ხომ დაჰპირდა მათ, რომ არავის დასჯიდა, ხოლო ვინც მის მხარეზე

გადავიდოდა, ოქროთი დაასაჩუქრებდა. კორტესისათვის ხელსაყრელი არ იყო ნარვაესის ჯარისკაცების დახოცვა, ისინი მისი თანამებრძოლები იყვნენ, წინ მრავალი ბრძოლა მოელოდა ინდიელებთან და დღევანდელ მოწინააღმდეგეებში ხვალინდელ თავის ჯარისკაცებს ხედავდა...

მიღწეული იქნა სრული გამარჯვება, მაგრამ კორტესმა არ მისცა თავის ხალხს შესვენების შესაძლებლობა: საქმე ისაა, რომ კორტესმა ბრძოლის დროს ხელში ჩაიგდო მხოლოდ ორი ათეული ცხენი და ჰხედარი, კავალერიის ძირითადი ნაწილი ნარვაესს წინა დღით გაეგზავნა სემპოალას მიმართულებით კორტესის რაზმის შესაპყრობად. ახლა ყოველ წუთს ელოდნენ ამ ცხენოსნების უკან მობრუნებას და კორტესმა არ იცოდა, ვის მიემხრობოდნენ ისინი, ამიტომ მათ შესახვედრად დიდი დელეგაცია გაგზავნა, რომლის შემადგენლობაში შედიოდნენ მის მიერ წინათ მოსყიდული ოფიცრები ნარვაესის არმიიდან.

როცა კავალერისტებმა თავიანთი გენერლის დატყვევებისა და მისი ჯარის დამარცხების ამბავი შეიტყვეს, გადაწყვიტეს კორტესს მიმხრობოდნენ.

ახლა კარაველების ხელში ჩაგდება იყო საჭირო. ესეც სწრაფად, სისხლის დაუღვრელად გაკეთდა. კორტესმა ბრძანა, იალქნები, კომპასები, აღჭურვილობანი და საჭეები ხმელეთზე გადმოეტანათ, რომ არავის მოსვლოდა აზრად კუბაში დაბრუნება და მომხდარი ამბის ველასკესისათვის შეტყობინება. კარაველების კაპიტნები სემპოალაში ჩამოვიდნენ და კორტესს ერთგულება შეჰფიცეს.

ამ ბრძოლაში კორტესს მხოლოდ ექვსი კაცი მოუკლეს, თუმცა დიდად არც მოწინააღმდეგე დაზარალებულა — მოკლული იყო 12 მებრძოლი და დაჭრილი ოცამდე. სამაგიეროდ, კორტესმა ხალხის, არტილერიის, ცხენოსნებისა და ფლოტის ისეთი მაშველი ძალა მიიღო, რაზეც ოცნებაც არ შეეძლო. იგი გულში მხურვალე მადლობას უხდოდა კუბის უბადრუკ გუბერნატორს, რომელმაც ამ ექსპედიციას მთელი თავისი ქონება შესწირა.

დამარცხებულთა გულის მოსანადირებლად, კორტესმა განკარგულება გასცა, დაებრუნებინათ მათთვის ბრძოლაში წართმეული იარაღი და ცხენები. ამან ვეტერანთა უკმაყოფილება გამოიწვია: ომში მოპოვებულ ნადავლს ისინი თავიანთ კანონიერ კუთვნილებად მიიჩნევდნენ. მაგრამ ბრძანება მაინც უსიტყვოდ შესრულდა — ასეთ საქმეში კორტესს ხუმრობა არ უყვარდა.

ახლა კორტესის არმია მოითვლიდა ათას სამას ჯარისკაცს. მათგან ასამდე ცხენოსანს, ოთხმოცზე მეტ მეარბალეტეს და თითქმის ამდენსავე მეზარბაზნეს. კორტესმა არმია რაზმებად დაყო, იმგვარად, რომ ახალმოსულთა ყოველ ასეულში ინდიელთა სამხედრო ტაქტიკის მცოდნე ათი-თხუთმეტი ვეტერანი შედიოდა.

შეიმუშავეს ახალი დამპყრობლური ლაშქრობების გეგმები, დანიშნეს ექსპედიციის მეთაურები. ისინი დიდის ენერგიით ემზადებოდნენ შორეულ ლაშქრობისათვის.

მცირე მსხვერპლის ფასად მოპოვებული გამარჯვებით ფრთხილად შესწავლილი კორტესი ახლა მხოლოდ ახალი ტერიტორიების შემოერთებაზე ოცნებობდა. იგი თავის თავს უკვე ხედავდა „ახალი სამყაროს“ უდიდეს მბრძანებლად, რომელიც სიძლიერით თვით ესპანეთის მეფეს უტოლდებოდა.

და აი, სწორედ ამ დროს საქმე იმგვარად შეტრიალდა, რომ საჭირო გახდა ყველა ჩაფიქრებული ექსპედიციებისა და ლაშქრობების გადადება.

ტენოჩტიტლანიდან ამბავი მოვიდა: დედაქალაქში სახალხო აჯანყებამ იფეთქაო. იქ დატოვებული პატარა გარნიზონი შველას ევედრებოდა. მას სრული განადგურება მოელოდა.

კორტესი მიხვდა, რომ დაყოვნება ძალიან ძვირად დაუჯდებოდა, და სასწრაფოდ დაიძრა ტენოჩტიტლანისკენ.

მაინც რა მოხდა დედაქალაქში კორტესის არყოფნის დროს?

ატტეკები ყოველწლიურად მაისში ომის მრისხანე ღმერთის — უიცილოპოჩტლისადმი მიძღვნილ ღვთაებასწავლს მართავენ. ეს დღე აღინიშნებოდა მასიური ცეკვებითა და სიმღერებით, საზეიმო ლოცვითა და სპეციალური რიტუალებით. ვინაიდან ამ ღმერთის ტაძარი იმ სასახლის გვერდით იყო, რომელშიაც ესპანელები ცხოვრობდნენ, დედაქალაქის მმართველებმა სთხოვეს მათ, ზეიმი დიდ ტეოკალიში მოეწყოთ. კორტესის შემცვლელი აღვარადო იმ პირობით დათანხმდა, თუ ატტეკები თან იარაღს არ იქონიებდნენ.

ძვირფასი ქვებით შემკულ საუკეთესო ტანსაცმელში გამოწყობილი, ოქროს ყელსაბამებითა და სამაჯურებით მორთულ-მოკაზმული ყველაზე უფრო წარჩინებული გვარების წარმომადგენელნი დიდი ტეოკალის ეზოში შეიკრიბნენ. ასობით ადამიანი ლოცვას აღავლენდა ღმერთისადმი, უდარდელად ცეკვავდნენ და მღეროდნენ მუსიკის ტაქტზე და ვერავინ წარმოიდგენდა, თუ რა საშინელი ბოროტმოქმედება მზადდებოდა.

ყურადღება არავის მიუქცევია ტაძრის ეზოში ჭგუფ-ჭგუფად მდგარ შვიარალებულ ესპანელთათვის — ხალხი მათ დიდი ხანია შეეჩვია და ახლაც უბრალო მაყურებლად თვლიდნენ.

მაგრამ უეტრად გახურებული მხიარულობისას ნიშანი მისცეს.

აიტყემა გარემოცვის აშაიკატლის სასახლე, სადაც ჩაქეტილები არიან ესპანელები და მათი მომხრე ტლაშალელები. ნახატი ძველმექსიკური ხელნაწერიდან.

ესპანელებმა დაშნები იშიშვლეს, მოზეიმეებს დაერივნენ... და დაიწყეს უდანაშაულო და უიარაღო ხალხის ზოცვა...

ესპანელების განკარგულების თანახმად, აიტყემა ტაძარში, მართლაც, უიარაღონი მოვიდნენ და ახლა თავის დასაცავად ხელთ არაფერი ჰქონდათ. თანაც, განა იფიქრებდნენ ისინი, რომ მათზე ესოდენ საზიზღარი და ვერაგი თავდასხმა მოეწყობოდა? ამის მიზეზი მხოლოდ და მხოლოდ კორტესის თანამებრძოლთა უზომო სიხარბე იყო. მათ სურდათ ხელთ ეგდოთ მლოცველთა მდიდრული სამკაულები და ამ სურვილს ექვსასი კაცის სიცოცხლე შეეწირა.

ესპანელებმა ტაძარში მყოფთაგან არავინ დატოვეს ცოცხალი. დახოცილთა ოქროს სამაჯურები, ყელსაბამები, ძვირფასი ქვები, ფრინველის ფრთის წამოსასხამები მაშინვე დაიტაცეს. თანაპილკელნი გადმოგვეცემენ, რომ ტაძრის კიბეები სისხლით ყოფილა შეღებილი, მკვდრები კი ზვინებად ეყარაო...

ამ არნახულმა ბოროტმოქმედებამ ტენოტიტლანის მცხოვრებთა მოთმინების ფიალა აავსო. ახლა უკვე ველარაფერი დააოკებდა მათ მონურ მორჩილებაში, რასაც აქამდე საკმაო წარმატებით ღწევდა მონტესუმა. დიდსა და პატარას მხოლოდ შურისძიების საშინელი წყურვილია ამოძრავებდა. მეორე დღეს ათასობით შეიარაღებული ადამიანი დაიძრა ესპანელთა წინააღმდეგ — მათ მტკიცედ ჰქონდათ გადაწყვეტილი ან გაემარჯვათ, ან ყველანი დახოცილყვნენ.

აცტეკთა ბელადებს შორის, რომელნიც სასახლის იერიშს ხელმძღვანელობდნენ, მთავარ როლს ასრულებდა მონტესუმას ძმისწული კუაუტემოკი. შურისძიების ცეცხლით ანთებულმა კუაუტემოკმა დედაქალაქის ათასობით მცხოვრებს მოუწოდა, ერთიანად ამოეწყვიტათ სისხლიანი მკვლელები.

ესპანელებმა აცტეკებს ცეცხლით უპასუხეს, მაგრამ ინდიელები არ შედრკნენ. ისინი ჭიქურ განაგრძობდნენ სასახლის იერიშს. დასოცილებს მაშინვე ახალი მეომრები სცვლიდნენ.

ესპანელთა დაღუპვა გარდუვალი იყო, მაგრამ ამჯერადაც ისინი ისევ მონტესუმამ იხსნა. იგი მალლობზე გადმოდგა და დიდბანს არწმუნებდა ხალხს დაშლილიყო.

— თუ იერიში გაგრძელდება, ესპანელები მომკლავენ. — ამბობდა იგი, — ვისაც ჩემი სიცოცხლე სურს, ბრძოლა უნდა შეწყვიტოს. აცტეკთა მბრძანებლის ავტორიტეტი ჯერ კიდევ ისე დიდი იყო, რომ მას დაემორჩილნენ. შეაჩერეს იერიში.

ინდიელებმა იცოდნენ, რომ ესპანელებს სურსათი ცოტა ჰქონდათ, წყალი კი სულაც არ გააჩნდათ. მაშასადამე, ადრე თუ გვიან. ისინი იძულებულნი იქნებიან დანებდნენ... შიმშილი და წყურვილი მოუღებთ ბოლოს.

კორტესი მექსიკის დედაქალაქში მეტად ცუდი წინათგრძნობით ბრუნდებოდა. ყოველ ნაბიჯზე ხედავდა, როგორ მკვეთრად იმატა ესპანელებისადმი ადგილობრივ მცხოვრებთა სიძულვილმა.

ქალაქები და სოფლები, რომლებშიაც კი შედიოდნენ მისი რაზმები, დაცარიელებული ხდებოდა, არავის სურდა ესპანელთა დაწახვა. ხალხი სახლებში შეკეტილიყო. შემთხვევით შეხვედრილი ადამიანები ზიზღითა და სიძულვილით აცილებდნენ მათ.

ერთადერთი ადამიანი, რომელიც კორტესს გამოეგება, მონტესუმა იყო. მაგრამ კორტესმა იგი ცივად მიიღო. ჯერ არ იცოდა, რომ სწორედ მონტესუმას წყალობით გადაარჩა ტენოჩტიტლანში დატოვებული ესპანელთა პატარა გარნიზონი.

სასახლის ახალი იმერიში

წინანდელმა წარმატებებმა და გამარჯვებებმა კორტესს თავბრუ დაახვია. იგი ჯერ კიდევ თავს მდგომარეობის სრულ ბატონ-პატრონად თვლიდა და ექვი არ ეპარებოდა, რომ დედაქალაქში ორ-სამ დღეში აღადგენდა წესრიგს, — საკმარისია, მხოლოდ კარგად დააშინოს ინდიელები. კორტესმა განკარგულება გასცა, დაუყოვნებლივ გაეხსნათ ბაზრები და განეახლებინათ სურსათის შემოზიდვა, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ურჩებს სასტიკი სასჯელით ემუქრებოდა.

ჩაოდენ დიდი იყო კორტესის გაოცება, როცა ჩამდენიმე ხნის შემდეგ გუშაგებმა მოახსენეს, რომ ყველა ქუჩით სასახლისკენ აურაცხელი შეიარაღებული ინდიელი მოდისო. იგი მალეობზე ავიდა და დაინახა, რომ არა მარტო ქუჩები, არამედ მომიჯნავე სახლების ბრტყელი სახურავებიც შემოშრებით იყო დახუნძლული!

...გაისმა განგაშის ხმა და წუთში ყველანი თავის ადგილზე იყვნენ. არტილერიისტები და მეთოფენი კედელში საგანგებოდ გამოქრილ სათოფურებთან მოთავსდნენ. ბრძანების თანახმად, მათ ინდიელები რაც შეიძლება ახლოს უნდა მოეშვათ. მართლაც, როცა აცტეკები გალავანს ოცდაათ მეტრზე მოუახლოვდნენ და საბრძოლო ყოყინა ატეხეს, თან ისრების, შუბებისა და ქვების სეტყვა დააყარეს, პირველად იგრიალა ზარბაზნმა...

დიდმა ზარალმა (ასობით დაჭრილი და დახოცილი) მოიერიშენი წამით გააქცა. მაგრამ მალე ინდიელებმა რიგები შეკრეს და დაცემულთა გვამებზე გადავლით წინ გასწიეს.

მეორედაც გაისმა ზარბაზნის ბათქი, მას მოჰყვა მესამე, მეოთხე... თითო გასროლა ასობით სიცოცხლეს იწირავდა და ინდიელთა რიგებს სულ უფრო ამცირებდა, მაგრამ მოიერიშეთა გააფთრება მაინც არა ცხრებოდა. სიძულვილი და შურისძიების სურვილი სიკვდილის შიშზე ძლიერი იყო. გეგონებოდათ მომაკვდინებელ ცეცხლს ვერ ამჩნევდნენ, აცტეკები ჭიქურ მიიწევდნენ წინ, მიცოცავდნენ კედლებზე, ადგილ-ადგილ კედლებს ანგრევდნენ და ცდილობდნენ ხის ნაგებობებისა და სიმაგრეებისათვის ცეცხლი წაეკიდებინათ. მალე ბევრი შენობა ცეცხლის ალში იყო გახვეული. ყოველი ფეხის ნაბიჯზე ეყარნენ დაჭრილები და დახოცილები.

თავდამცველებს ყველაზე დიდ ზიანს მეზობელი სახლების სახურავებიდან ნატყორცნი ისრები აყენებდა. განსაკუთრებით ბევრი ტლამქალელი დაიხოცა, ვინაიდან მათ ლითონის აბჯარ-მუზარადი არ ეცვათ.

ხელმძღვანელობდა რა სასახლის დაცვას, კორტესი მალე დარწმუნდა, რომ საქმე უწყესრიგო ბრბოსთან კი არა ჰქონდა, არამედ ეს იყო ნამდვილი სახალხო ლაშქარი, რომელსაც გამოცდილი ადამიანები ხელმძღვანელობდნენ. თითოეულმა იცოდა, რისთვისაც იბრძოდა. ისეთი მეომრის ხელში, რომელსაც სიკვდილისა არ ეშინია, უბრალო ჯოხიც მრისხანე იარაღად იქცევა...

თავდამსხმელთა უმრავლესობა კაეის წვერიანი შუბებით, მწვილდ-ისრითა და თოკგამობმული სამკბილა ოროლებით იყვნენ შეიარაღებული — თოკი დაჭრილის სხეულში ჩარჭობილი სამკბილას ამოსაძრობად იყო საჭირო. ზოგიერთებს ხელში დიდი, ობსიდიანის წვეტებჩასმული ჯოხი ეჭირა. ტომთა ბელადებსა და მხედართმთავრებს ადვილად გამოარჩევდით ძვირფასი ტანსაცმლითა და თავზე ჩამოცმული მხეცების შემზარავი ნიღბებით. აჯანყებულთა რიგებში ქურუმებიც ერივნენ. ისინი ინდიელებს საძულველი მტრის წინააღმდეგ აგულიანებდნენ.

ბრძოლის ველზე ყველგან გამოარჩევდით მალალ. მხარბეჭიან ახალგაზრდას. ეს იყო კუაუტემოკი. იგი ყოველთვის იქ გამოჩნდებოდა, სადაც შეტაკების ბელი წყდებოდა და პირადი მაგალითით მეომრებს ამხნევებდა.

მხოლოდ ბინდმა შეწყვიტა ბრძოლა. ინდიელ მეომრებს შეეძლოთ შეესვენათ, რათა მეორე დღეს, დილაადრიან. განეახლებინათ იერიში. ესპანელებს კი ამ შესვენებით უნდა ესარგებლათ, ამოეშენებინათ გამონგრეული კედლები, შეეკეთებინათ იარაღი, შეემზადებინათ საბრძოლო მასალა.

კორტესმა მხოლოდ ორი საათით წაიძინა. როცა მარტო დარჩა. მდგომარეობას ჩაუფიქრდა. მიხვდა, რომ ჯეროვნად ვერ შეაფასა ვერც მოწინააღმდეგის და ვერც თავისი ძალები. წარმატებით თავბრუდახვეული აშკარად სცდებოდა, როცა ფიქრობდა, რომ ინდიელები დამორჩილდნენ და ესპანელთა ბატონობას შეურიგდნენ. აცტეკები თავიანთ მბრძანებელ მონტესუმასთან შედარებით ბევრად უფრო თავისუფლებსმოყვარენი აღმოჩნდნენ. მაგრამ უკან დახევა ახლა გვიანდა იყო. ესპანელებს ბოლომდე უნდა ებრძოლათ.

საშინელი დაღლილობის მიუხედავად, კორტესმა დიდხანს ვერ დაიძინა. გონებაში ხვალინდელი დღის აჯამას სახავდა და როცა ეს გეგმა საბოლოოდ ჩამოაყალიბა, ერთ წამში ღრმა ძილს მისცა თავი.

მეორე დღეს, მზის ამოსვლისთანავე, იერიში განახლდა. მაგრამ ამჯერად კორტესმა ტაქტიკა შეცვალა. ზარბაზნის პირველსავე ბათქის შემდეგ სასახლის ბჭე გაიღო და ინდიელთა არეულ-ღარეულ რიგებში ესპანელი ცხენოსნები შეიჭრნენ. მათ უკან მისდევდა ესპანელების ქვეითი ჯარი, რომელსაც ტლაშკალელი მეომრები უმაგრებდნენ ზურგს.

მოულოდნელმა თავდასხმამ ესპანელებს მიანიჭა დროებითი წარმატება. აცტეკებმა სასწრაფოდ უკან დაიხიეს, თან ასობით შუბებითა და ხმლებით დაჩეხილი და ცხენის ფლოქვებით გათელილი დატოვეს. მაგრამ აცტეკები მთავარ ქუჩაზე წინასწარ გაკეთებულ ბარიკადებს ამოეფარნენ, თავიანთი რიგები სწრაფად მოაწესრიგეს და ისევ დაუშინეს მოწინააღმდეგეს ქვების და ისრების სეტყვა.

კორტესის ბრძანებით, ესპანელებმა ქუჩაში რამდენიმე ზარბაზანი გამოაგორეს და ზარბაზნების ბათქით ბარიკადები სულ მიანგრმოანგრიეს. მაგრამ საქმეს ამანაც ვერ უშველა. ინდიელები მოწინააღმდეგეს ახლა მთავარი ქუჩის შესახვევიდან უტევდნენ. განუწყვეტლივ ისროდნენ სახლების სახურავებიდანაც. მალე მაშველი ძალა წყლითაც მოვიდა. პირაგუებმა აავსეს არხები...

კორტესის გეგმა, — გადამწყვეტი შეტევით ერთბაშად გაეცია მტერი და მიეყენებინა ინდიელებისათვის აუნაზღაურებელი ზიანი, არ გამართლდა. მართალია, აცტეკების მსხვერპლი შეუდარებლად უფრო დიდი იყო, ვიდრე ესპანელთა დანაკარგი, სამაგიეროდ, მათი ადამიანთა რეზერვები ხომ უთვალავი იყო, ესპანელთა რიგები კი თვალდათვალ თხელდებოდა...

ქუჩის ბრძოლებში აცტეკებს არც ცხენოსნები ეჩვენებოდათ ესოდენ საშიშრად. სახურავებზე ჩასაფრებული მეომრები ცხენოსნებისათვის სრულიად მიუწვდომელი იყვნენ. სამაგიეროდ, ვეებერთელა ქვები, ზევიდან რომ ისროდნენ, ცხენსაც და კაცსაც ერთნაირად აზიანებდა.

ისეთი დიდი იყო უცხოელთადმი სიძულვილი, რომ აცტეკები ცხენებსაც არ ერიდებოდნენ, ათეულობით გამბედავნი გააფრებით ეკვეთებოდნენ ცხენოსნებს, ცდილობდნენ მათთვის ფეხები შეებორკათ ან მხედარი ჩამოეთრიათ მიწაზე.

ნათქვამია, წყალწაღებული ხავსს ექიდებოდაო... როდესაც სასწრაფოდ ისევდა სასახლისაკენ, კორტესმა უცბად მონტესუმასაგან ვერაგულად განწირული კაკამაცინი, კუიტლაუაკი და შეთქმულების

მონაწილე სხვა წარჩინებული ტყვეები გაიხსენა. ისინი ერთი ჯაჭვით გადამხლნი ეყარნენ დილეგში. ხომ არ აჯობებს, რომელიმე მათგანი გაათავისუფლოს და აცტეკებთან მოსალაპარაკებლად გამოიყენოს? იქნებ გაათავისუფლებულმა ტყვემ თავისი ავტორიტეტით მოახერხოს ამხედრებული ხალხის დაოკება?

და კორტესის განკარგულებით დილეგიდან ათავისუფლებენ მონტესუმას ძმას კუიტლაუაკს. ყველაზე მეტად მას ჰქონდა უფლება მონტესუმას შემდეგ ებატონა აცტეკებზე. რატომღაც სხვებთან შედარებით კორტესს იგი ადვილად დასაყოლიებელი და ნაკლებგაბოროტებული ეჩვენა.

მაგრამ კორტესის ვარაუდი ამჯერადაც არ გამართლდა. თავისუფლების სანაცვლოდ კუიტლაუაკმა თავის ხალხს არ უღალატა. პირიქით! თავისუფლება რომ მიიღო, სათავეში ჩაუდგა აცტეკთა არმიას და კუაუტემოკთან ერთად მოქმედების ისეთი გეგმა შეიმუშავა, რომელმაც ესპანელი ავანტიურისტები კინალამ კატასტროფის პირას მიიყვანა.

ამაოდ უცდიდა კორტესი იერიშის შეწყვეტასა და მოსალაპარაკებლად გაგზავნილი მოციქულების გამოჩენას. კუიტლაუაკი გაქრა, მასთან ერთად დაზავების იმედიც ჩაყვდა.

წარუმატებლობით გაცოფებულმა კორტესმა ბრძანა, სახლებისთვის ცეცხლი წაეკიდებინათ. მართალია, შენობები ქვისა იყო, მაგრამ თითოეულ მათგანში იმდენი რამ იყო, რასაც ცეცხლი წაეკიდებოდა — ჭილოფები, ლერწმის და ხის ნაკეთობანი. მალე ყოველმხრივ ცეცხლის ალი მძვინვარებდა და დაქრილთა და მომაკვდავთა კენესას ცეცხლწაკიდებული ქალების, ბავშვებისა და მოხუცების კივილი და კვითინი შეუერთდა...

ქალაქში უკვე ათობით სახლი იწვოდა, მაგრამ ისეთი ხანძარი, როგორიც კორტესს უნდოდა, მაინც არ აგიზგიზებულა, ვინაიდან ნაგებობანი ერთმანეთისაგან არხებით იყო დაშორებული.

ესპანელებმა რამდენჯერმე განაახლეს შეტევა. ზარბაზნები ნაფოტებად აქცევდნენ ქუჩებში სახელდახელოდ აგებულ ბარიკადებს, ცხენოსნებს მახვილი არ ჩაუგიათ ქარქაშში, კორტესის მოწინააღმდეგე ინდიელთა რიგები კი სრულიად არ მცირდებოდა. მაშველი რაზმებო მოდიოდნენ და მოდიოდნენ. ესპანელთა ძალები თვალსა და ხელს შუა დნებოდა. კორტესის მეომრები უკვე კარგა მანძილით მოშორდნენ აშაიაკატლის სასახლეს. ერთი შეხედვით, კაცს ეგონებოდა, უპირატესობა ესპანელთა მხარეზეა და მალე გაიმარჯვებენ კიდეცო, მაგრამ კორტესს ესმოდა, რომ ასეთი „გამარჯვება“ მას შეიძ-

ლება არმიის საუკეთესო ნაწილის დაღუპვის ფასად დასჯდომოდა და მან განკარგულება გასცა, შეტევა შეეწყვიტათ და სასახლეში დაბრუნებულიყვნენ.

მონტესუმას სიკვდილი

ესპანელთა ბანაკი სასოწარკვეთილებამ მოიცვა. თუ ბრძოლებში გამოწრთობილი ჯარისკაცები, რომლებიც კორტესს ყველა ლაშქრობაში თან ახლდნენ, ჯერ კიდევ ინარჩუნებდნენ სულის სიმხნევას, ახალბედები — ისინი უმრავლესობას შეადგენდნენ — აშკარად სწყველიდნენ თავიანთ მეთაურს. რად შეიტყუა კორტესმა ისინი ამ ხაფანგში, საიდანაც გამოსავალი არ არის? სად არის დაპირებული ოქრო? ოქროს ნაცვლად ჭრილობები, გაჭირვება, გაუთავებელი ძალის გამომფიტავი ბრძოლები ერგოთ წილად. ათობით ესპანელი გამოესალმა სიცოცხლეს და არავინ იცის, ხვალ ვისი ჯერი დადგება... სასახლეშიც რომ ჩაიკეტონ და აქტიურ მოქმედებას თავი ანებონ. სულერთია, შიმშილი მოუღებთ ბოლოს.

რაც შეეხება წყალს, ესპანელებს ამ მხრივ ბედმა გაუღიმა. ციხის ტერიტორიაზე მათ ამოთხარეს ჭა, საიდანაც მტკნარი წყაროს წყალი ამოვიდა. ეს დიდი ბედნიერება იყო, რადგან, ჩვეულებრივ, სადაც კი გათხარეს ჭა, ყველგან მლაშე წყალი ამოდიოდა.

ლამით ესპანელებს გამუდმებით ესმოდათ ინდიელთა უცნაური შეძახილები. დონია მარინამ კორტესს უთარგმნა მათი შინაარსი.

— ღმერთებმა ბოლოს და ბოლოს თქვენ ჩვენს ხელში ჩაგადეს, — გაჰკიოდნენ აცტეკი ქურუმები, — სამსხვერპლო ქეები მზადაა, დანები გალესილია...

კორტესს კარგად ესმოდა ამ მუქარის მნიშვნელობა. ეჭვიც არ ეპარებოდა, რომ გამარჯვების შემთხვევაში აცტეკები მუქარას აღასრულებდნენ...

კორტესის გონება შეუნელებლივ მუშაობდა. იგი ხსნას ეძებდა. ერთი გეგმა მეორეს სცვლიდა... ბოლოს ერთხელ კიდევ გადაწყვიტა, მონტესუმასთვის მიემართა. იქნებ ინდიელებმა დაუჯერონ, შეწყვიტონ იერიშები და ესპანელებს წასვლის საშუალება მისცენ...

მაგრამ მონტესუმამ მოლაპარაკებაზე უარი განაცხადა.

— არაფერი არ გამოვა, — უთხრა მან პატრ ოლმედოს, რომელმაც მას კორტესის ეს თხოვნა გადასცა, — ისინი აღარც მე დამიჯერებენ და არც თქვენი მეთაურის ყალბ სიტყვებს ირწმუნებენ.

ოლმედომ ბოლოს მაინც დაარწმუნა მონტესუმა, კორტესს მტკი-

ცელ აქვს გადაწყვეტილი, დატოვოს დედაქალაქი. და მონტესუმაში ერთხელ კიდევ იკისრა შუამავლობა ესპანელებსა და თავის თანამემამულეთა შორის.

იგი გამოეწყო საზეიმო ტანსაცმელში, ოქროს სანდლები ჩაიცვა, დიადემა დაიდგა და ამაღლის თანხლებით სასახლის კბილანა კედელზე გადმოდგა. ერთბაშად, თითქოს ჯადოსნის კვერთხი დაიქნისო, შეწყდა ბრძოლის ყიჟინა. დადუმდა ყურთასმენის წამლები დოლი და ბუკი, მოიერიშეებს რომ ამხნევებდა. მეთაურებმა შეწყვიტეს ბრძანებები, მეომრებს პირზე შეაშრათ მოწოდების შეძახილები. ჩამოვარდა სამარისებური სიჩუმე. ადამიანები, რომლებიც სულ რაღაც ერთი წუთის წინ უშიშრად, თავგანწირვით მიძვრებოდნენ სასახლის სათოფურებისკენ, საიდანაც დროდადრო კვამლთან და ცეცხლის ალთან ერთად გამოვარდებოდა ხოლმე უდაო სიკვდილი, ახლა დედამიწაზე დამხობილნი და დაჩოქილნი ცდილობდნენ გვერდზე გაეხედათ, რათა თავიანთი მზერით არ შეურაცხეყოთ დიდი მონტესუმა. იგი ხმადაბლა ლაპარაკობდა, მაგრამ ხმადაბლა ნათქვამი ყოველი სიტყვა მოიერიშეთა ბოლო რიგებშიც მკაფიოდ ისმოდა.

აი ასე ჩაიწერა იქ დამსწრემ მონტესუმას სიტყვა: :

— რად შეყრილა ჩემი ხალხი იარაღით ხელში ჩემი წინაპრების სასახლის წინ? იქნებ გგონიათ, რომ თქვენი მბრძანებელი დატყვევებულია და მისი განთავისუფლება გასურთ? ეს რომ ასე იყოს, თქვენი მოქმედება სამართლიანი იქნებოდა. მაგრამ სცდებით. მე ტყვე არა ვარ. უცხოელები ჩემი სტუმრები და მეგობრები არიან. მათთან საკუთარი ნებით ვიმყოფები და როცა მოვისურვებ, მაშინ მივატოვებ. იმისთვის ხომ არ მოხვედით აქ. რათა ისინი ქალაქიდან გააძეოთ? ეს საჭირო არ არის. მოსულები თავიანთი ნებით წავლენ, თუ თქვენ მათ გზას მისცემთ. დაბრუნდით თქვენ-თქვენს სახლებში. დააწყეთ იარაღი. თეთრები მშობლიურ მიწა-წყალს დაუბრუნდებიან და ტენოჩტიტლანშიც ყველაფერი ძველებურად იქნება.

შესაძლოა, მონტესუმას ამჯერადაც შეეჩერებინა ხალხის რისხვა. მაგრამ ერთმა ფრაზამ საქმე გააფუჭა. მან, აცტეკთა მბრძანებელმა, უცხო ქვეყნიდან მოსულებს თავისი მეგობრები უწოლა! როგორ? ეს საძულველი გადამთიელები, ხელები ასობით უდანაშაულო ადამიანის სისხლით რომ აქვთ მოსვრილი, მონტესუმას მეგობრები არიან?!

ამ წინდაუხედავმა ნათქვამმა აცტეკთა გამგებელს იმათი ნდობაც დაუკარგა, ვისაც ჯერ კიდევ მისი სჯეროდა. მან ერთბაშად დაკარგა თავისი ურყევი ავტორიტეტი, რომელიც ხალხის რწმენით და

აღათ-წესებით, ჩვეულებებით, საუკუნეობრივი ტრადიციებითა და აცტეკთა მთელი ყოფა-ცხოვრებით იყო განმტკიცებული. გაისმა აღშფოთებული ხალხის შეძახილები:

— უღირსო აცტეკო! მხდალო! თეთრებმა გაქციეს შენ დიაცად, რომელსაც მარტო რთვა და ქსოვა შეუძლია!

დაინგრა ბრმა თაყვანისცემის ჯებირი, აგერ უკვე რამდენი თვე იყო, მონტესუმას სახალხო რისხვისაგან რომ იფარავდა. კკეიანი, ბრძენი და ღმერთების მიერ ზებუნებრივი ძალით დაჯილდოებული პიროვნების ნაცვლად მონტესუმა ერთბაშად ჩვეულებრივ მოკვდავ. უბადრუკ და თავგზააზნეულ ადამიანად იქცა. რომელმაც აღარ იცოდა, როგორ მოქცეულიყო. ხალხი კი ამდენს ეწამა, რამდენი დამცირება და გაპირება ითმინა, რომ ასეთი უღირსი კაცის სიცოცხლე შეენარჩუნებინა.

საყოველთაო აღშფოთებამ ერთბაშად იფეთქა და აამოძრავა ათასობით ხელი. ათასობით ისარი და ქვა ერთად წამოვიდა მონტესუმასა და მისი ამალის მიმართულებით. ესპანელები ეცნენ მონტესუმას, რათა აეფარებინათ მისთვის თავიანთი ფარები, მაგრამ გვიანლა იყო: დიდმა ქვამ თავი გაუტეხა, რამდენიმე ისარი კი სხეულში შეერქო. მონტესუმა უგონოდ დაეცა თავისი მხლებლების ხელებზე.

ესპანელებმა ყველა ღონე იხმარეს, რომ მონტესუმას სიცოცხლე შეენარჩუნებინათ, ვინ იცის, იქნებ კიდევ გამოსდგომოდათ იგი. მაგრამ უკანასკნელი ამბებით თავზარდაცემული მონტესუმა ნათლად ხედავდა, რომ მის მბრძანებლობას ბოლო მოეღო, და სიცოცხლე აღარ სურდა. წამალს არ იკარებდა, სახვევებს იგლეჯდა ჭრილობებიდან, საკმელზე უარს ამბობდა. მალე იგი გარდაიცვალა ისე, რომ ბოლომდე პირნათლად შეასრულა თავისი ხალხის დაუძინებელი მტრების — ესპანელთა მფარველის საკუთარი სურვილით ნაკისრი როლი.

ეს მოხდა 1520 წლის 30 ივლისს. მონტესუმა მაშინ ორმოც წელზე ცოტა მეტი ხნისა იყო.

ასე ჩავიდა სამარეში აცტეკთა ყველაზე ძლიერი მბრძანებელი.

ბრძოლა დიდი ტეოკალისათვის

ესპანელებზე თავდასხმებისას და მათ სიმაგრეზე იერიშისას აცტეკები მოხერხებულად იყენებდნენ აშაიაკატლის სასახლის გვერდით მყოფ ტაძარს — დიდ ტეოკალის. ეს მალალი ნაგებობა

გადაჰყურებდა მთელ იმ არემარეს და ამდენად, ჩინებული სათვალთვალო პუნქტი იყო ინდიელთათვის.

ტაძარში ხშირად ნახავდით კუიტილაუასა და სხვა მხედართმთავრებს. ისინი აქედან ზვერავენენ მტერს. იგებდნენ, რა ხდებოდა მის ბანაკში. შეეძლოთ კიდეც წინასწარ მიხვედრილიყვნენ მის მანევრებს. მათი ბრძანებით ტაძრის ზედა „სართულებზე“ მარჯვე მსროლელები განლაგდნენ. ისინი მიუწვდომელნი იყვნენ მტრისთვის და ესპანელებსა და მათ მოკავშირე ტლაშკალელებს სეტყვასავით აყრიდნენ ისრებს.

კორტესმა გადაწყვიტა, რაღაც არ უნდა დასჯდომოდა, ტაძარი ხელთ ეგდო. იგი იმედოვნებდა, რომ ამით მოწინააღმდეგის დემორალიზაციას შესძლებდა. რაკილა დარწმუნდებოდნენ, რომ მათი ომის ღმერთი უიცილოპოჩტილი დამხობილი იყო, — შესაძლოა, აცტეკებს სატახტო ქალაქში ბრძოლა შეეწყვიტათ.

კორტესი მარცხენა ხელში იყო დაჭრილი, მაგრამ მომავალ სამაროპერაციას ისეთ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა, რომ გადაწყვიტა პირადად ეხელმძღვანელა მოიერიშე რაზმებისათვის. მარცხენა ხელზე ფარი გაუკეთეს, ცხენზე შესევს და მანაც მთელი თავისი მხედრობა და ფეხოსანთა უმრავლესობა იერიშზე წაიყვანა.

ცხენოსნების მოქმედება ტაძრის დიდ ეზოში მეტად გაძნელდა. დაქედირლ ცხენებს გლუვ ფალაქანზე ფეხი უსხლტებოდათ, ბორძიკობდნენ, ეცემოდნენ...

მხედრები იძულებულნი გახდნენ, ჩამოქვეითებულიყვნენ და ფეხოსნებთან ერთად ებრძოლათ.

კორტესის ჯარისკაცები პირამიდის თითოეულ საფეხურს, თითოეულ გასავალსა და თითოეულ ტერასას ბრძოლით იღებდნენ. ინდიელები ზევიდან ისრებთან და შუბებთან ერთად ანთებულ მუგუზებს, ხის მორებსა და ვეებერთელა ქვებს ესროდნენ. ესპანელები მაინც მიიწვედნენ წინ, უკან დაჭრილებსა და დაზოცილებს ტოვებდნენ.

უკანასკნელი სამკვდრო-სასიცოცხლო შეტაკება ტაძრის ზედა მოედანზე მოხდა. აცტეკები საკურთხეველთან შეჩვდნენ, ესპანელები — მოპირდაპირე ნაგებობასთან, რომელიც ქრისტიანულ სამლოცველოდ იყო გადაკეთებული. მოედანს მოაჯირი არ ჰქონდა და საკმარისი იყო, ვინმეს ფეხი დასცდენოდა, რომ ტყვიასავით წამოსულიყო ძირს უზარმაზარ სიმაღლიდან.

ორი აცტეკი მეომარი ჩააფრინდნენ კორტესს და მოედნის კიდი-საკენ გაათრიეს, მათ გადაწყვეტილი ჰქონდათ, დაღუპულიყვნენ,

მაგრამ თეთრების წინამძღოლიც თან გაეყოლებინათ. ნაპირამდე სულ ორიოდ ნაბიჯი იყო დარჩენილი, როცა კორტესმა იმძლავრა, ხელიდან დაუსხლტა მათ და ძირს ერთ-ერთი მეომარი გადაიხეხა...

აქტივები სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე იბრძოდნენ. ესპანელებმა ტაძრის მოედანი მხოლოდ მას შემდეგ იგდეს ხელთ, როცა ამოწყვეტეს ყველა ინდიელ მეომარი. ცოცხალი დარჩა მარტო სა-

ბრძოლა „დიდი თეოკალისათვის“. ნახატი ძველმექსიკური ხელნაწერისა.

მი ქურუმი, რომელნიც ტყვედ ჩაიგდეს. არც ესპანელები გადარჩენილან იოლად — 45 კაცი მოკლული იყო, ხოლო ყველა ოფიცერი და ჯარისკაცი — უკლებლივ დაჭრილი.

ხელთ იგდეს რა ტაძარი, ესპანელებმა უიცილოპოჩტლის ქანდაკება გამოათრიეს და ათასობით ინდიელთა თვალწინ კიბეებზე დააგორეს. შემდეგ ტაძრის ხის საკურთხეველს ცეცხლი წაუკიდეს. ქარმა მალა აიტაცა ცეცხლის ალი და ახლა ხანძარი ირგვლივ ათობით კილომეტრზე ჩანდა.

კორტესი ტაძრის გადაწვითაც არ დაკმაყოფილდა. მან ლამით კიდევ ერთი ყაჩაღობა ჩაიდინა; სამასამდე საცხოვრებელ სახლს

წაუკიდა ცეცხლი. იცოდა, აცტეკები ღამით არ მომოდნენ და ამით ისარგებლა. ხანძარმა ასობით მშვიდობიანი მცხოვრები, ქალი და ბავშვი შეიწირა.

მაგრამ ამ ბარბაროსულ მოქმედებათა მთავარი მიზანი — დაე-შინებინათ აცტეკები, ჩაენერგათ მათთვის შიში და შეძრწუნება თეთრკანიანების ძლევამოსილების წინაშე — მიუღწეველი დარჩა. კორტესის გეგმა ჩაიშალა და ეს მეორე დღესვე გამოძლავნდა, როცა კორტესს უკვე ეგონა, შეშინებული მოწინააღმდეგე დათმობაზე წავა და მოლაპარაკების სურვილს გამოთქვამსო.

სასახლის მომიჯნავე მოედანზე კორტესმა მოიწვია აცტეკთა მხედართმთავრები კუიტილაუაკისა და კუაუტემოკის მეთაურობით. კორტესი და მარინა სასახლის იმ მაღლობზე ავიდნენ, საიდანაც რამდენიმე დღის წინ მონტესუმამ ხალხს მიმართა. კორტესმა თქვა:

— ვფიქრობ, ახლა უკვე ყოველი თქვენგანი დარწმუნდა, რომ ესპანელებისათვის წინააღმდეგობის გაწევა უაზრობაა. თქვენი ღმერთები შელახულნი არიან, საკურთხეველები დანგრეულია, სახლები გადამწვარი. ათასობით თქვენი მეომარი დაღუპეს ჩვენმა ზარბაზნებმა, გასრისეს ჩვენმა ცხენებმა, განგმირეს ჩემი ჯარისკაცების ფოლადის მახვილებმა. ბედის უკუღმართობა თქვენი სიურჩით დაგატყდათ თავს. მაგრამ მე მაინც მზადა ვარ, შევჩაჩერო საშინელი სასაჩელი, თუ დაუყოვნებლივ დაყრით იარაღს. წინააღმდეგ შემთხვევაში ტენოჩტიტლანს ნანგრევებად ვაქცევ, არც ერთ თქვენგანს ცოცხალს არ გავუშვებ! აღარავინ დარჩება, ეინაც თქვენი საცოდავი ღედაქალაქის საშინელ ბედს დაიტირებს...

მარინამ სიტყვასიტყვით თარგმნა ეს სიტყვა, შემდეგ მას პასუხის თარგმნაც მოუხდა. ასეთ პასუხს კი კორტესი სრულიად არ მოელოდა.

— მართალია, შენ დანგრეე ჩვენი ტაძრები, შებილწე ჩვენი ღმერთები, დაღუპე მრავალი მეომარი და მშვიდობიანი მოსახლეობა. ალბათ კიდევ ბევრი აცტეკი გამოესალმება წუთისოფელს. მაგრამ ჩვენ ისიც დაგვაკმაყოფილებს, თუ ას დაღუპულ ინდიელზე, ერთი მკვდარი თეთრკანიანი მაინც მოვა. შეხედე ჩვენს ქუჩებს, არხებს, სახლების სახურავებს — ისინი ხალხითაა გაქედილი. ხალხი ყველგანაა, სადაც კი გაიხედავ. ყველა ესენი ჩვენი მეომარია. ჩვენი ქალები უშრეტია, იგი ყოველდღე იზრდება. თქვენ განწირულნი ხართ, ყველანი დაიღუპებით შიმშილითა და დაავადებებით, მარაგი მალე გაგიტავდებათ და მაშინ ხსნა არსაიდან გელით. იცოდეთ, ხიდეები დანგრეულია, ვერც ერთი თქვენთაგანი აქედან ცოცხალი ვერ წავივია...

უკანასკნელი სიტყვების თარგმნა მარინას აღარ დასცალდა. ისინი საბრძოლო შეძახილებმა დაფარა, რასაც ისრებიც მოაყოლეს.

კორტესმა და მისმა თარჯიმანმა სასწრაფოდ დატოვეს სახიფათო ადგილი.

უკანასკნელი დღეები ბენოჩიტლანში

ახლა უკვე აშკარა იყო, რომ აუცილებლად უნდა გასცლოდნენ აქაურობას. კორტესმა იცოდა, რომ მექსიკის დედაქალაქის დატოვებით მთელ სახელმწიფოს კარგავდა, კარგავდა ყველაფერს, რაც შეიძინა, დაიპყრო და მოიხვეჭა. უკანდახევაც მეტად სახიფათო იყო. მაგრამ სხვა გამოსავალი არა ჰქონდათ.

სურსათის მარაგი თვალდათვალ ილეოდა. ჭარისკაცები დღეში მხოლოდ ერთხელ იღებდნენ პურის რამდენიმე ნატეხს, წყალიც საკმარისი არ ჰქონდათ, რადგან ქა ნელა ივსებოდა. ხალხს თანდათან ელეოდა ძალ-ღონე. ცნობილ ნაწარმოებში „ვიცილიპუკლი“¹ ჰაინრიხ ჰაინე მწარე ირონიით წერს მახეში გაბმულ ესპანელი ავანტიურისტების შესახებ:

„რა მიიცვალა მონტესუმა,
გაქირდა ყოფა;
უღუფაც ძლიერ შეუშვირდათ,
დაიშა ხალხი,
და შეპირვებულთ
პირისახე ჩამოუგრძელდათ.
დამწუხრებულნი შესცქეროდნენ
ერთმანეთს თვალში,
ოხრავდნენ მძიმედ,
იგონებდნენ
მშობლიურ მხარეს,
მხარეს ქრისტიანს.
ეკლესიიდან ჩაესმოდათ
ზარების რეკვა,
მოჰქონდათ ქარებს
საუვარელი კერძის სურნელი,
ელანდებოდათ ძეხვი კობტად
გვერდშებრაწული,
ნივრის წვენიით და
მუხუდოთი შეზავებული“...

¹ ვ ი ც ლ ი პ უ ც ლ ი — აცტეკთა ომის დმერთის უიცილოპოჩტლის დამახინჯებული სახელია, რომელიც ფართოდ გავრცელდა ლიტერატურაში. გამოიყენა იგი პ. ჰაინემაც.

ნიშნისა და წყურვილს კრილობებით გამოწვეულა ტანჯვა დაემატა. ნარვაისის იმედგაცრუებული, გაბოროტებული ჯარისკაცები მზად იყვნენ გაეწიწნათ კორტესი, რომელიც მათ ოქროს მთებს ჰპირდებოდა. აცტეკებისადმი ცხოველური შიში რომ არ ჰქონოდათ, ექვს გარეშეა, ისინი თავიანთ რისხვას ვერ დაიოკებდნენ.

დღითიდღე მატულობდა გამონგრეული ადგილები სასახლის ირგვლივ შემოვლებულ კედლებში. კორტესს ყველაზე მეტად ტყვია-წამალი აფიქრებდა. კიდევ რამდენიმე შეტაკება და ესპანელთა ყველაზე მრისხანე იარაღი — არკებუზები და ფალკონეტები — სამუდამოდ დადუმდებოდნენ.

კორტესმა უკან დახევაზე იწყო ფიქრი. გადაწყვიტა, ტლაცოპანის კამხალით გაედწია ქალაქიდან, რადგან ის სხვებთან შედარებით უფრო მოკლე იყო, ორ მილს არ აღემატებოდა. მაგრამ ვიდრე გზას დაადგებოდა, უნდა დაეზეურა გასაღვლედი გზის ყველაზე სახიფათო მონაკვეთები — კამხალის გადამკვეთი ხიდეები და თუ ისინი მართლა დანგრეული იქნებოდა, სასწრაფოდ აღედგინა.

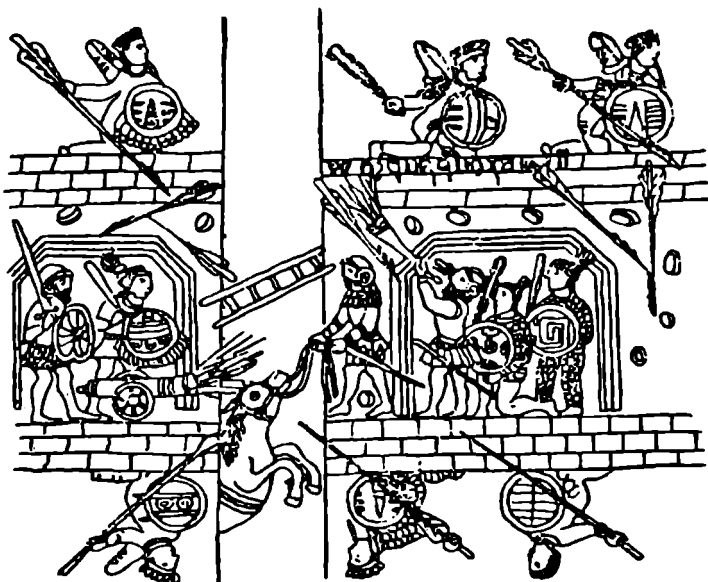
მსხვერპლი რომ ნაკლები ყოფილიყო, კორტესმა გადაწყვიტა ჩაფიქრებულ საბრძოლო დაზვერვისას საკუთარი კონსტრუქციის საბრძოლო კოშკები გამოეყენებინა. ეს იყო ფიცრისა და ყავრისაგან შეკოწიწებული ყუთები, რომლებსაც ყოველ მხრივ სათაჯურები ჰქონდა. თითო კოშკში 25 მეტრძოლი ეტეოდა. ეს ვეებერთელა და მოუხერხებელი ნაგებობა თვლებზე იყო შეყენებული და ათეულობით ტლაშკალელი თოკებით მიათრევდა. დაამზადეს ოთხი ასეთი საბრძოლო კოშკი.

თავდაპირველად მოძრავ კოშკებს წარმატებით იყენებდნენ. ხის კედლებით დაფარული ესპანელი მსროლელები თავს უხიფათოდ გრძნობდნენ, ესპანელები კარს აღებდნენ, ხილს ჩამოუშვებდნენ და ხელჩართულ ბრძოლას მართავდნენ.

მაგრამ პირველივე დანგრეულ ხილთან კოშკები იძულებული გახდნენ, გაჩერებულიყვნენ. კორტესის ბრძანებით მეომრებმა არხის ამოვსება დაიწყეს მიწით, ხის მორებით, ქვებით, სამშენებლო ნაგვით, შენობათა ნანგრევებით. არხი ამ ადგილას ვიწრო იყო და არც სიღრმე ჰქონდა დიდი, მაგრამ მისი ამოვსება მაინც ძალზე გაჭირდა. ყველაფერი ეს კი აცტეკთა თვალწინ ხდებოდა და, ცხადია, ისინი მოპირდაპირე ნაპირიდან ესპანელებისა და ტლაშკალელებისათვის ისრებს არ იშურებდნენ.

როცა გადასასვლელი გააქეთეს, ჯერ ცხენოსნებმა გაიარეს. მერე მათ ქვეითი ჯარი მიჰყვა. მოძრავი კოშკების გადატანაც კი მოახერხეს მეორე ნაპირზე. მაგრამ მალე ისევ შეჩერდნენ. მეორე ხილიც დანგრეული იყო...

ორი დღის განმავლობაში ესპანელებმა დიდის ვაი-ვაგლახით შესძლეს 7 არხზე გადასასვლელების აღდგენა. ახლა კაშხალისკენ გა-

ქუჩის ბრძოლები ტენორიტლანში. ჰვემთ მოჩანს ცხენი, რომელიც არხში იხრჩობა. ნახატი ძველმექსიკური ხელნაწერია.

სასვლელი თავისუფალი იყო. ამ გზის დაცვა სპეციალურ რაზმს დაევა.

ეს არ იყო ადვილი ამოცანა. აცტეკები ცდილობდნენ ესპანელების მიერ აღდგენილი გადასასვლელების დანგრევას. თითოეული მათგანის დაცვა შეუპოვარი ბრძოლებით უზღებოდათ, კორტესს კი ხალხი არ ჰყოფნიდა შვიდივე გადასასვლელის დასაცავად. ვთქვათ, ბრძოლა მიმდინარეობდა რომელიმე ადგილას, კაშხალთან ახლოს, ამ დროს ინდიელები ვიწრო ქუჩებით გაძვრებ-გამოძვრებოდნენ და პირველ ან მეორე გასასვლელს შლიდნენ.

უკან დასახევი გეგმის შესადგენად კორტესმა სამხედრო საბჭო

მოიწვია. პირველ ყოვლისა, უნდა შეერჩიათ დასვენებისათვის ხელსაყრელი დრო.

აქ თავი იჩინა აზრთა სხვადასხვაობამ, ერთნი დღისით წასვლას მოითხოვდნენ. რადგან, სულ ერთია, შეტაკებებს ვერ აიცილებდნენ, ხოლო ბრძოლა დღისით უფრო უკეთესი იყო, ვიდრე ღამით — ღამე ხომ აცტეკთა მოკავშირეა, მათ შესანიშნავად იციან ადგილმდებარეობა. მეორენი უპარატესობას ღამეს ანიჭებდნენ. „ღამით აცტეკები არ ომობენ, — ამბობდნენ ისინი. — ხოლო თუ ფრთხილად ვიმოქმედებთ, შევძლებთ, გავიპაროთ და სიბნელეში შეუძმწევლად გადავლახოთ კაშხალი — გზის ყველაზე საშიში მონაკვეთი“.

საბოლოოდ დავა ვინმე ბატელიომ გადაწყვიტა. იგი განთქმული იყო, როგორც გარდაცვლილთა სულების გამომძახებელი და ვარსკვლავებით ბედის წინასწარმეტყველი. მან განაცხადა, ციური მნათობების ნებაა ესპანელები ტენოტიტლანიდან ღამით წავიდნენო.

კორტესი ცრუმორწმუნე იყო. მას სწამდა „ბედნიერი“ და „უბედური“ დღეები. ამიტომ ყურად იღო უბადრუკი ასტროლოგიის წინასწარმეტყველება, თუმცა აშკარა იყო, რომ ასობით ესპანელისა და ათასობით მათი მოკავშირის შეუძმწევლად წასვლა სასწაული იქნებოდა.

მოწინააღმდეგის შეცდომაში შეყვანის მიზნით, კორტესმა იმ დღესვე ტყვეობიდან გაათავისუფლა ერთ-ერთი ქურუმი და დაავალა, თავისი თანამემამულეებისათვის გადაეცა, ერთი კვირის შემდეგ ესპანელები ტენოტიტლანს ტოვებენ და თუ აცტეკები გზას მისცემენ მათ, წართმეულ ოქროს დაუბრუნებენ.

ცხადია, კორტესი სულაც არ ფიქრობდა სიმდიდრის დათმობას. დაღამებისას მისი ბრძანებით ოქრო, ვერცხლი და ძვირფასი ქვები, რომლებიც საკუჭნაოებში ინახებოდა, ერთ დიდ ოთახში გადმოიტანეს. ჩირაღდნების შუქზე მოკიაფე განძეულობიდან აიღეს „სამეფო მეხუთელი“: კარლოს V-ის წილი ქონება ისე ბევრი აღმოჩნდა, რომ რვა ცხენსა და ოთხმოცამდე ტლაშკალელს აჰკიდეს. ამის შემდეგაც ბლომად დარჩა ოქრო და ვერცხლი, რომლის წამლები არავინ იყო. მაშინ კორტესმა ნება დართო თავის ჯარისკაცებს, აედოთ იმდენი, რამდენის ტარებასაც შეძლებდნენ.

დამშეული მგლებივით ეცნენ ესპანელები ამ მოულოდნელ ნადავლს და წუთში განძეულობისაგან ალარაფერი დარჩა.

ამ დღეს ნარვაესის ჯარისკაცებმა პირველად იგრძნეს თავი დამკაყოფილებულად. ისინი გამხიარულდნენ, გამხნევდნენ. როგორც იქნა, მიიღეს დიდი ხნის დანაპირები სიმდიდრე. ჯიბეები და ტომრე-

ბი ოქროთი აივსეს, ხელზე ოქროს ძეწკვები შემოიხვიეს. ყელზე ოქროს სამკაულები ჩამოიკიდეს. გახარებულები იმედის თვალთ შეჰყურებდნენ მომავალს. ის გზა, ღამით რომ უნდა გაევლოთ, აღარ აშინებდათ.

კორტესი გაახარა მეომრებში მომხდარმა ცვლილებამ. კარგად იცოდა, წინ ბევრი სიძნელე ელოდათ. მაგრამ ვერაფრით ვერ წარმოიდგენდა, რომ უდიდესი კატასტროფისა და ცხოვრებაში ყველაზე დიდი დამარცხების წინაშე იდგა.

შ უ რ ი ს ბ ე ბ ა

ბნელი, ცივი, წვიმიანი ღამე იყო, როცა გაიღო ალაყაფის კარი ციტადელისა, რომელშიაც ნახევარ წელზე მეტი გაატარეს ესპანელებმა. უკაცრიელ მოედანზე ესპანელთა რაზმები გამოვიდნენ. ავანგარდში ორასამდე ქვეითი ჯარისკაცი მოდიოდა. მათ ევალეობოდათ გაეწმინდათ გზა, თუკი საღმე შეხვდებოდათ ინდიელები. შემდეგ მიდიოდა ოთხასი ტლაშქალელისა და ას ორმოცდაათი ესპანელისაგან შემდგარი რაზმი, მათ უნდა ეტარებინათ და დაეცვათ წინა ღლეს აგებული მოძრავი ხიდი. კორტესმა იცოდა, რომ ტლაკოპანის კაშხალი სამ ადგილას ჩანგრეული იყო, ამიტომ ბრძანა, სასწრაფოდ აეგოთ მოძრავი ხიდი, რომელზეც ზარბაზნებს და ცხენებს გაატარებდნენ.

ცენტრს კორტესი მეთაურობდა. მისი რაზმი იცავდა ოქროთი დატვირთულ მებარგულეებს, ცხენებს, ქალებსა და მძევლებს. ბოლოს მიდიოდნენ ცხენოსნები, არტილერია და ნარევასის ჯარისკაცთა მნიშვნელოვანი ნაწილი.

ჯარმა თავისუფლად გაიარა მთავარი ქუჩა, სადაც სულ ახლახან სისხლისმღვრელი ბრძოლები სწარმოებდა. ქუჩა დაცარიელებული იყო. ყველგან სიჩუმე სუფევდა.

მაღე ავანგარდმა კაშხალს მიაღწია. ესპანელები ოცნებაში თავიანთ თავს დედაქალაქიდან გასულებს ხედავდნენ და ხარობდნენ, „ველურებს“ იოლად დავაღწიეთო თავი...

მაგრამ ღამის სიჩუმე მოჩვენებითი აღმოჩნდა. აცტეკი გუშაგები თავიანთი საფარებიდან ფხიზლად ადევნებდნენ თვალს ესპანელების სწრაფად მავალი არმიის ყოველ ნაბიჯს. კუიტილაუაკის ბრძანებით, აცტეკებმა და ნაწილებმა, რომელნიც მთავარი ქუჩის შენობებში იყვნენ დამალულნი, დაუბრკოლებლად გაატარეს კორტესის არმია.

მასპინძლებმა შესაძლებლობა მისცეს ესპანელებს, თავიანთ საცხოვრებელ ადგილს ისეთ მანძილზე დასცილებოდნენ, რომ მათი უკან დაბრუნება შეუძლებელი ყოფილიყო. მაგრამ როცა ესპანელები და ტლაშკალელები ქუჩისა და კაშხალის დამაკავშირებელი ხიდის გადაღებას შეუდგნენ, მოულოდნელად არემაზე საყვირის ხმამ გააყრუა, დიღუგუნა უზარმაზარმა დაფმა... განგაშის ნიშანზე მთელმა ქალაქმა წუთში გაიღვიძა. ყოველი მხრიდან კაშხალისაკენ დაიძრნენ მეომრები.

აღტეკთა სამხედრო საბჭომ წინასწარ განკვერიტა, რომ ესპანელები შეეცდებოდნენ ქალაქიდან წასვლას და წინასწარ ზომები მიიღო, კაშხალზე გადასვლისას გაენადგურებინა მტერი.

კუიტილაუაკისა და კუაუტემოკის გეგმა ბრწყინვალედ განხორციელდა. ვიწრო კაშხალზე გამოტყუებულ კორტესის არმიას სრულიად არახელსაყრელ პირობებში მოუხდა ბრძოლა.

ის-ის იყო ესპანელთა მეწინავე რაზმები ხილით მეორე ნაპირზე გადავიდნენ, რომ ტბა ასობით პირაგუათი აივსო. ღამის წყვილადსა და ნისლში მათი შემჩნევა ძნელი იყო, მაგრამ ნიჩბების ხმა და მეომართა ყიჟინა სულ უფრო ახლოვდებოდა. უფრო გარკვევით ისმოდა და ბოლოს ერთიან მოიერიშე ხმაურში გადაიზარდა. სეტყვასავით წამოვიდა ათასობით შუბი, ისარი თუ ქვა. ასობით უხილავი ზელი ჩაეჭიდა ხიდს და შეეცადა გადაებრუნებინა. ზოგი თვით ესპანელებს ეჭიდებოდა ფეხებში და ცდილობდა თავიანთ პირაგუაში გადაეთრია.

სიბნელეში ძნელი იყო იმის გარჩევა, თუ რა ხდებოდა. წყლით გალუბმულ ხიდზე ორ ცხენს ფეხი აუცდა და წყალში გადავარდა. კორტესის არმია ჩქარობდა, უნდოდა, რაც შეიძლება მალე დაეღწია თავი ყველაზე მეტად საშიში ადგილისათვის. მალე ხიდზე ერთმანეთში აირია ხალხი, ცხენები, ოქროთი სავეს ყუთები და საბრძოლო მასალა... ატეკებმაც ერთბაშად შეუტრეს და ხიდი გადააბრუნეს... ყველაფერი წყალში გადაეშვა... ვისაც ცურვა შეეძლო, თანაც ოქროთი არ იყო დამძიმებული, შეეძლო გადაარჩინაზე ეფიქრა, თუ, რასაკვირველია, ტყვედ არ ჩავარდებოდა. ასეთები კი ერთეულები იყვნენ. უმრავლესობას ჯიბეები და ტომრები ოქროთი ჰქონდათ საესე და ახლა სიმძიმისაგან უცბად იძირებოდნენ წყალში.

ამასობაში მოწინავე რაზმები, რომელთა შორის იყო თვით კორტესი, დიდი გაკვირვებით კაშხალის მეორე ჩანგრეულ ნაწილს მიაღწენ. ატეკები უშენდნენ ისრებს და ქვებს კაშხალის ორივე მხრიდან. მათ უკვირდათ, რატომ იგვიანებდა გადასატანი ხიდი. მაგრამ,

აი შეიტყვეს თავზარდამცემა ამბავი: ხიდი აღარ არას, არც იქნება—
იგი აცტეკებმა იგდესო ხელთ.

სასოწარკვეთილი შეძახილები და საშინელი წყევლა-კრულვა
გაისმა ყოველი მხრიდან. ჭარისკაცებიც და ოფიცრებიც პანიკამ
მოიცვა. აღარავის ახსოვდა წამოსვლის წინ კორტესის მიერ გაცე-
მული მითითებანი. დისციპლინა გაქრა. თითოეული მხოლოდ საკუ-
თარი თავის გადარჩენაზე ფიქრობდა.

უკანა რიგები კვლავ წინ მოიწევდნენ. აწვებოდნენ წინ მდგომთ-
ბევრი მათგანი წყალში ჩაცვივდა. ზოგი თავისით ხტებოდა ტბა-
ში, მორებს, ფიცრებსა და ცხენის კუდეებს ებლაუქებოდა და მეორე
ნაპირზე გასვლას ცდილობდა. მაგრამ მათ იქაც მტერი ელოდა...

გასვლას მხოლოდ ყველაზე მამაცნი და თავზე ხელალებულნი
ახერხებდნენ. დანარჩენები ტბაში იძირებოდნენ, ტყვედ ვარდებოდ-
ნენ, ანდა მათ იქვე სიცოცხლეს ასალმებდნენ აცტეკები.

პანიკით მოცული ბევრი ესპანელი გზადაგზა ყრიდა თავის ია-
რალს — შუბებსა და მახვილებს, ოღონდაც თავი დაედწიათ და მეო-
რე მხარეზე გასულიყვნენ. კუიტლაუაკმა ბრძანა, მოეგროვებინათ
დაყრილი იარაღი და ესპანელებისავე წინააღმდეგ გამოეყენებინათ.

...როგორც იქნა, კაშხალის მეორე ჩანგრეული ნაწილი ხალხისა
და ცხენების გვამებით, ოქროთი სავსე ყუთებით, ძვირფასი ქსოვი-
ლების ბარდანებით ამოივსო და ვინც ცოცხალი გადარჩა, კაშხალის
ბოლო მონაკვეთზე გავიდა.

მესამე ჩანგრეული ნაწილი ყველაზე განიერი აღმოჩნდა. მისი გა-
დალახვა მხოლოდ ცურვით შეიძლებოდა და მაგალითის საჩვენებ-
ლად, კორტესი და რამდენიმე ოფიცერი პირველნი გადაეშვნენ
წყალში. მაგრამ ოქრო ნარვანის ჭარისკაცებს ხელ-ფეხს უბორკავე-
და. ისინი სიკვდილის შიშმაც კი ვერ აიძულა, დაეთმოთ სანუკვარო
ლითონი. ესპანელი ჭარისკაცები მხოლოდ ოქროს გადარჩენაზე
ფიქრობდნენ. ისინიც კი, ვისაც ცურვის იმედი ჰქონდა, ოქროს ჯა-
კვებით და ყელსაბამებით იყვნენ შებორკილნი.

„ეს ეშმაკეული ლითონი

მარტო სულს კი არა,

სხეულსაც მიიტრევდა უფსკრულში.“

3. პ ა ი ე. „ვიცლობუცი“.

ამ ადგილას ტბა ძალიან ღრმა აღმოჩნდა და მისი გადაცურვა
ბევრმა ვერ შეძლო.

მთელი ღამე კაშხალის სხვადასხვა მონაკვეთზე არ შეწყვეტი-
ლა გააფთხებული ბრძოლები. გადარჩენილმა ესპანელებმა და მათ-

მა მოკავშირე ტლაშკალელებმა მხოლოდ გარიყრაჟზე მოიტოვეს უკან საბედისწერო კაშხალი და ნაპირზე გადავიდნენ. ღონემიხდილმა, განაწამებმა, ჭრილობებით დასერილმა, სისხლში მოსერილმა მებრძოლებმა გარშემო მიმოიხედეს და წიშისაგან შეძრწუნდნენ.

კორტესის არმიამ არსებობა შეწყვიტა. მისი ორი მესამედი ბრძოლებში დაიღუპა, დაიხრჩო, ანდა ტყვედ ჩავარდა. დაიღუპნენ საუკეთესო მებრძოლი ოფიცრები და ჯარისკაცები, განადგურდა თითქმის მთელი ცხენოსანი ჯარი, დაიკარგა იარაღის უმეტესი ნაწილი, გაიფანტა სურსათი, დაიხა ტანსაცმელი, დროშები, არაფერი დარჩა კორტესისა და მისი თავაწყვეტილი თანამებრძოლების მიერ მიტაცებული სიმდიდრიდან. ტლაშკალელი მებრძოლები „ვაების ღამის“ პირველი მსხვერპლნი გახდნენ.

ბორკილდადებულ კაკამაცინსა და სხვა წარჩინებულ მძევლებთან ერთად მონტესუმას შვილებიც დაიხრჩვნენ. ტბის ფსკერზე სამუდამოდ დაიმარხა კორტესის დღიურები, მთელი საქმის წარმოება და მეფის ნოტარიუსის ყველა ჩანაწერი, რომელთაც კორტესი ძალიან დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა.

ღონემიხდილი ესპანელები ძლივს მიათრევდნენ ფეხებს, მაგრამ მაინც ცდილობდნენ, რაც შეიძლება სწრაფად გასცლოდნენ საშინელ ადგილს, ღია ჭრილობის შეხვევის თავიც კი აღარა ჰქონდათ.

მათ საბედნიეროდ, აცტეკები უკან დადევნებას არ ჩქარობდნენ. ისინი დაღუპულებს მარხავდნენ, ითვლიდნენ ნადავლს.

ესპანელები დედაქალაქის გარეუბანშიაც არ შეჩერებულან, აქაც ხომ იყვნენ მათი მოსისხლე მტრები... მიდიოდნენ, ჩქარობდნენ, რაც კი შეეძლოთ. შორს თვალი მოჰკრეს რომელიღაც მიტოვებულ ტაძარს და ლტოლვილებმა პირველად აქ გაბედეს, ცოტა ხნით შესვენათ.

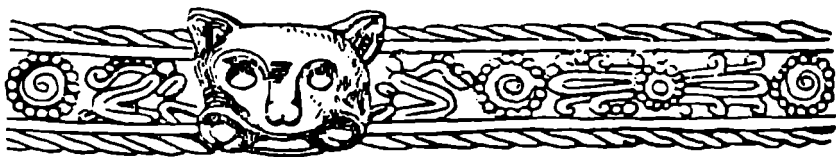
კვენსამ, გოდებამ და გაუთავებელმა წუწუნმა აავსო შენობა. ყველა ცდილობდა, რაც შეიძლება მალე გაშლართულიყო იატაკზე ანდა პირდაპირ შიშველ მიწაზე. მხოლოდ რამდენიმე ჯარისკაცს ეყო ძალა, დაენთო ცეცხლი და გაეშრო ტანსაცმელი.

მალე უმრავლესობას მკვდარივით ეძინა. დაღლილობა შიმშილსა და წყურვილზე ძლიერი აღმოჩნდა. ძილმა ყველა დაამშვიდა, დაჭრილნიც კი, თუ ჭრილობები ძალიან მძიმე არ იყო. არ ეძინათ მხოლოდ გუშაგებს და მათთან ერთად ფხიზლობდა კორტესიც. ახლა მას საკმარისი დრო ჰქონდა, სრულად გაეაზრებინა ის, რაც მოხდა. საშინელი კატასტროფა იყო, რეასზე მეტი ესპანელი და ორი ათასი ტლაშკალელი დაიღუპა... განადგურდა დამრტყმელი ძალა — არტილერია და კავალერია, რომელნიც ყოველთვის წყვეტდნენ

ომის ბედს... ვინც გადარჩა, ძალაგამოლეულია და სასოწარკვეთი-
ლი. ხოლო რაც მთავარია, გაქრა მითი ესპანელთა უძლეველობაზე,
მათ ზებუნებრივ ძალაზე. რა საშინელი ღამე იყო! მან შთანთქა მრავ-
ალი თვის ღვაწლისა და აქამდე მოგებული ყველა ბრძოლის ნა-
ყოფი.

დიახ! ტყუილად არ შესულა ესპანელ დამპყრობთა ისტორიაში
ეს ღამე „ვაების ღამის“ სახელწოდებით.

თ ა ვ ი მ ე შ ვ ი დ ე

ბენოჩიტლანის ღაცემა

აჰა, სრულდება ის ძველთაძველი
საბედისწეროდ წინასწართქმული,
გრძელწვერა აეისქმნელთაგან
დაიქცევაო ქვეყანა...

პ. ჰაინე. „ვიცლიპუელი“.

შპან ღახემა

ძილმა და მცირე ხნით შესვენებამ ესპანელებს ძალა შემატა. თუმცა, დიდხანს შეჩერებას აქ კორტესი ვერ ბედავდა. ინდიელები ფეხდაფეხ მოსდევდნენ. თუ ესპანელებს სულის მოთქმის საშუალება მისცეს, ეს, ალბათ, იმიტომ, რომ სრული გამარჯვება აღარ ეეჭვებოდათ, დარწმუნებულნი იყვნენ მსხვერპლი ვერსად წაუვიდოდათ და მძიმე ბრძოლების შემდეგ უფლება ჰქონდათ კარგად დაესვენათ. კორტესს ამით უნდა ესარგებლა და სწრაფად დაეხია, სანამ დევნა არ განახლდებოდა.

კორტესის მოსაზრებებმა გასჭრა. ჯარისკაცები ადგილიდან დაიძრნენ. მძიმედ დაჭრილები ტლაშკალელებს საკაცეთი მიჰყავდათ კოლონის შუა. ოცამდე გადარჩენილი ცხენოსანი კოლონას თავსა და ბოლოში მისდევდა.

მეგზურები ტლაშკალელები იყვნენ. მათ შემოვლითი, უფრო უკაცური გზები აირჩიეს. მართალია, მანძილი გრძელდებოდა. მაგრამ ასე უფრო უშიშარი იყო.

ჯებირთან შეტაკების მონაწილე კუაუტემოკის ძირითადი ძალები დედაქალაქში დარჩა. მაგრამ ესპანელებს მოსვენებას არ აძლევ-

დნენ იმ ადგილების მცხოვრებნი, სადაც კოლონას გავლა უხდებოდა. ხალხი ქვებს აყრიდა, შუბებსა და ისრებს ესროდა. კოლონას შემთხვევით ჩამორჩენილი მეომარი უეჭველად ინდიელების ტყვე ხდებოდა. საკმელის საშოვნელად წასვლა სიცრცხლის ფასი ჯდებოდა. გზადაგზა დამცინავ სიტყვებსაც აგონებდნენ:

— სად მიგეჩქარებათ? სულ ერთია, სიკვდილს ვერსად გაექცევით... იგი უკვე ყოველ ნაბიჯზე გელით...

როცა შიმშილის ატანა შეუძლებელი გახდა, კორტესმა ბრძანა, ერთ-ერთი დაქრილი ცხენი მოეკლათ. იგი მაშინვე შესანსლეს ტყავიან-შიგნეულობიანად.

...უკვე ხუთი დღე იყო, რაც ესპანელები გზაში იყვნენ. თითქმის ყოველდღე რამდენიმე კაცი აკლდებოდათ. ჭარისკაცების მოთხოვნით, უკანასკნელ დასასვენებელ ადგილას თითქმის ორ დღეს შეჩერდნენ.

კორტესის ვარაუდით, სამი-ოთხი დღის შემდეგ ტლაშკალისათვის უნდა მიეღწიათ. იქ საშინაობა აღარ ელოდათ.

თუმცა, ვინ იცის, როგორ მიიღებდნენ მათ ტლაშკალელები ასეთი საშინელი დამარცხების შემდეგ? ხომ არ გადაიქცევიან გუშინდელი მოკავშირეები მტრებად? ხომ არ შეუერთდებიან ისინი აცტეებს, რათა სამუდამოდ მოიცილონ თავიდან თეთრები?

ამის გაფიქრებაც კი კაცს შეაძრწუნებდა. კორტესი ცდილობდა, მოეშორებინა ეს აზრი და ესპანელები დაერწმუნებინა, ტლაშკალაში გულთბილი, მეგობრული შეხვედრა, დამსახურებულ დასვენება და უხვი ჭამა-სმა მოგველისო.

„სასწაული ოტუმბასთან“

ოტუმბას ველის მიმართულებით ციცაბო მთების ფერდობები რომ გადალახა, კორტესს ეგონა, უკან მოითოვა გზის ყველაზე ძნელი მონაკვეთი. მაგრამ, როდესაც მწვერვალს მიაღწია, მიხვდა, რომ მწარედ მოტყუვდა. მთელი დაბლობი, სადამდეც კი თვალი მისწვდებოდა, ინდიელებით იყო საესე.

ეს იყო მთელ მექსიკაში სიმამაცით განთქმული კასიკ სიაუკის რაზმები. კუიტლაუაკის ჩანაფიქრით, კორტესის არმიის ნარჩენები მათ საბოლოოდ აქ უნდა გაენადგურებინათ და არ მიეცათ ტლაშკალამდე მიღწევის შესაძლებლობა.

ბრძოლის ველი მეტად მოხერხებულად შეერჩიათ. ამ ადგილას ერთ მუჰა გულად მეომრებს შეეძლოთ მთელი არმიის შეჩერება.

კაცს ეგონებოდა, დასასრული არა აქვს მზეზე მოლაპლაპე შუბებს, მოფრიალე დროშებს, ბელადების ფანტასტიკურ თავსაბურავებსა და ფრინველის ფრთის მოსართავეებს, რომლებიც მკვეთრად გამოირჩეოდა რიგითი მეომრების თეთრი ფერის ბამბის ქსოვილის აბჯრებიდან.

მოფიქრებისა და ბრძოლისათვის მომზადების დრო აღარ იყო, უკან დახევაზე ხომ ლაპარაკიც არ შეიძლებოდა. რჩებოდა ერთადერთი გამოსავალი — მტერს პირისპირ შეებმოდნენ. ჯარისკაცებს კარგად ესმოდათ შექმნილი მდგომარეობა და ცდილობდნენ, საკუთარი თავი ძვირად დაესვათ მტრისთვის.

კორტესმა გზადაგზა მოკლე განკარგულებები გასცა და რაზმი ინდიელებთან შესაბამელად დაიძრა. კოლონა იმგვარად გადააჯგუფა, რომ მოწინააღმდეგეს გაშლილი ფრონტით შეხვედროდა. ფლანგებზე და ცენტრში ცხენოსანთა ოთხი ჯგუფი მიდიოდა, თითოეულში შუბმომარჯვებული ხუთი ცხენოსანი შედიოდა. ქვეითებმაც მახვილი იშიშვლეს.

— ისმინეთ ჩემი ბრძანება! მტერი კი არ დაჩეხოთ, გამსკვალვთ! თავს დაეხსით ბელადებს და დახოცეთ ისინი!

ფართო, გაშლილ ველზე ცხენოსნებს უკეთ შეეძლოთ ემოქმედათ, ვიდრე ქვეითად მებრძოლ ინდიელებს. ცხენოსნები ინდიელთა რიგებში შეიჭრნენ და უკან დაახევინეს მტერს. უკან მდგომნი აწეებოდნენ წინა რიგებში მებრძოლთა და ხელს უშლიდნენ ავანგარდულ რაზმებს, ბორკავდნენ მათ მანევრირების უნარიანობას. ცხენოსნებს მიჰყვნენ ქვეითნი და ტლაშკალელები, რომელთაც შესაძლებლეს რამდენიმე მეტრის სიღრმეზე შეჭრილიყვნენ მტრის რაგვებში, მაგრამ ესპანელები მალე გარშემორტყმულნი აღმოჩნდნენ და ახლა მარტო წინსვლა კი არა, ზურგისა და ფლანგების დაცვა უზღებოდათ. ესპანელები მტრის მობობოქრე ზღვაში მოტივტივე პატარა კუნძულს წააგავდნენ.

ინდიელთა მეტისმეტი შეჯგუფება ესპანელებისათვის ხელსაყრელი იყო. ცხენოსანთა რაზმები მარჯვედ მოქმედებდნენ და საშინლად ჟლეტდნენ აცტეკებს. მაგრამ კორტესს გადარჩენის იმედი მაინც არ ჰქონდა. კონკისტადორები უკანასკნელ ძალ-ღონეს იკრებდნენ, მოწინააღმდეგის რიგები კი სულ ახალ-ახალი ბრძოლისუნარიანი ძალებით ივსებოდა.

კრიტიკულ მომენტში, როცა ესპანელთა წინსვლა შეჩერდა და კოლონამ, პირიქით, უკან დახევა იწყო, კორტესმა მოულოდნელად აცტეკთა უმთავრეს მხედართმთავარს მოჰკრა თვალი. მისი ცნობა ადვილად შეიძლებოდა ოქროთი მორთული ფრთის ძვირფასი ჩა-

საცმელითა და მის თავთან აღმართული განსაკუთრებული საბრძოლო შტანდარტით. ამალით გარშემორტყმული სიაუკა ნებივრად გაშხლართულიყო საკაცეზე, რომელიც ჩამდენიმე ბრგე ვაჟეცს მოჰქონდა.

— მომყევით! ცოცხალი არ გაუშვით! — გასცა ბრძანება კორტესმა, ცენს დეზი ჰკრა და წუთში სიაუკას გვერდით გაჩნდა. მოულოდნელმა თავდასხმამ მცველები დააბნია და, სანამ გონს მოვიდოდნენ, შუბით განგმირული სიაუკა მიწაზე ეგდო, ხოლო მისი დროშა კორტესს ეპყრა. კორტესმა იგი მაღლა ასწია და ყველას დაანახვა, რომ აცტეკთა საბრძოლო დროშა ესპანელებმა იგდეს ხელთ.

ბრძოლის სურათი ერთბაშად შეიცვალა. დროშის დაკარგვა ინდიელებისათვის დამარცხებას უდრიდა. ალბათ, ასე სურდათ ღმერთებს... ცრუმორწმუნეობის შიშმა შეიპყრო აცტეკი მეომრები და ერთბაშად ყველამ ზურგი აქცია მტერს, გარბოდნენ და თან ერთმანეთს თელავდნენ, ესპანელები კი ჩეხდნენ და ჩეხდნენ.

ესპანელები თვალს არ უჯერებდნენ. ძლიერი, ბრძოლისუნარიანი არმია უკანმოუხედავად გარბოდა, გაუბოდა ერთ მუჰა ქანცგამოლეულ ადამიანებს.

ესპანელი ისტორიკოსები ვარაუდობენ, რომ ამ ბრძოლაში ათი ათასზე მეტი ინდიელი დაეცა. ეს ციფრი ცხადია ძალიან გაზვიადებულია, მაგრამ ერთი კი უდავოა: აცტეკების დანაკარგი ძალიან დიდი იყო. ინდიელთა უმეტესი ნაწილი, დროშის დაკარგვის შემდეგ, ჰანიკური უკან დახვევის დროს დაიღუპა. „სასწაული ოტუმბასთან“ — ასე უწოდებენ ესპანელი დამპყრობლები სიაუკის სიკვდილის შემდეგ ბრძოლაში მომხდარ გარდატეხას, და ისინი თავისებურად მართალნი არიან კიდევ. ჩვენ მხოლოდ იმას დავუმატებთ, რომ „სასწაული“ ცრუმორწმუნეობამ შვა და მან ინდიელთა ნებისყოფა სწორედ იმ მომენტში მოაღუნა, როცა გამარჯვება ხელთ ეპყრათ.

დაპირილი მხეცი ჰერილოტებს იშუშებს

კორტესი ახლა ველიდან გასვლას აღარ ჩქარობდა, რომ ტლასკალაში მისულიყო. ერთ ხანს სდია მტერს, შემდეგ კი ბრძოლის ველს დაუბრუნდა და „ნადავლის“ აკრეფას შეუდგა.

ნადავლი ფრიად მნიშვნელოვანი იყო. საბრძოლველად ინდიელები საუკეთესო ტანსაცმელში გამოწყობილნი და ოქროს სამკაულებით მორთულნი მოსულიყვნენ.

რამდენიმე საათს ესპანელები მხოლოდ მიცვალებულების გაძარცვით იყვნენ გართულნი. აცლიდნენ მათ სამაჯურებს, ბეჭდებს, საყურეებს, ზდიდნენ ძვირფას თავსაბურავებს და ფრთის ჩასაცმელს. ამით ესპანელებმა ნაწილობრივ მაინც აღადგინეს საბედისწერო „ვაებრს ღამის“ დანაკარგი.

ღამე ესპანელებმა მალეობზე წამომდგარ ერთ-ერთ ტაძარში გაათიეს. სურსათი და წყალი აქ საკმარისი ჰქონდათ. უკანასკნელი დღეების განმავლობაში მათ პირველად მიეცათ საშუალება, ეჭამათ და ესვათ იმდენი. რამდენიც სურდათ.

მეორე დღეს შეუსვენებლივ იარეს და ტლაშკალის საზღვარს მიაღწენ. კორტესი სიკვდილით დაემუქრა თავის თავზეხელაღებულ მეთომრებს, თუ ისინი ადგილობრივი მოსახლეობის შევიწროებას გაბედავდნენ. კორტესს კარგად ესმოდა, ახლა ტლაშკალებია მისი ერთადერთი იმედი და დასაყრდენი.

პირველ სასაზღვრო სოფლებში ესპანელებს ძალიან ცივად შეხვდნენ. სიძულვილი ყველაფერში აშკარად გამოსკვიოდა. ადგილობრივი მცხოვრებლები პროდუქტებს ოქროშიაც უხალისოდ ცვლიდნენ. კორტესი ყველაფერს ამჩნევდა, მაგრამ უკმაყოფილებას არ ამჟღავნებდა. ცდილობდა ხალხთან, რაც შეიძლება, თავაზიანი ყოფილიყო, რადგან მთლიანად ამ ხალხზე იყო დამოკიდებული.

ესპანელებმა რამდენიმე დღე დაისვენეს, კარგად გამოიძინეს და ქრილობები მოიშუშეს. ამასობაში მათი მოსვლის ამბავმა ტლაშკალის დედაქალაქსაც მიაღწია. ქალაქის მმართველებმა უკვე იცოდნენ თავიანთი მოკავშირეების „ვაების ღამეში“ განცდილი მარცხის და ოტუმბასთან მათი უეცარი გამარჯვების ამბავი. საჭირო იყო განესაზღვრათ, როგორ მოჰქცეოდნენ ესპანელებს.

დიდი ხნის ფიქრი არ დასჭირვებიათ. არჩევანი თავისთავად ნათელი იყო. ტლაშკალებმა თავისი ბედი ადრევე დაუკავშირეს კორტესს. ესპანელებთან მხარდამხარ იბრძოდნენ ისინი კაშხალზე და ოტუმბას ველზე. აცტეკები ამას არასოდეს არ აპატიებენ. მაშასადამე, საჭიროა ესპანელებს ბოლომდე დაუჭირონ მხარი.

ტლაშკალას ყველაზე წარჩინებული პირები ეახლნენ კორტესს და ერთგულება და აცტეკთა წინააღმდეგ ბრძოლის მზადყოფნა განუცხადეს.

მათ დანახვაზე ესპანელთა წინამძღოლმა შვებით ამოისუნთქა. ჩანს, ჯერ ყველაფერი არ დაღუპულა! ბრძოლა გრძელდება! ინდიელები მზად არიან ებრძოლონ ინდიელებს!

ღაე, ამ მიამიტ ველურებს ეგონათ, — ფიქრობდა კორტესი, —

რომ ძმათა შორის გამართული სისხლის ღვრა დაეხმარება მათ განამტკიცონ თავიანთი დამოუკიდებლობა. კორტესმა მშვენივრად იცოდა, რომ ამგვარი ბრძოლა საბოლოოდ ორივე მხარეს დაასუსტებდა და გამარჯვება ესპანელებს დარჩებოდათ...

კორტესი ყველაფერს აკეთებდა ტლაშკალელთა გულის მოსაგებად. ერთ-ერთმა ყველაზე მეტად გავლენიანმა ბელადმა საჩუქრად სიაუკის მშვენიერი წამოსასხამი მიიღო. კორტესმა ყველა ბელადებისა და მხედართმთავრებისათვის მორთმეული საჩუქრებით უზრუნველყო თავისი დამარცხებული არმიის ხანგრძლივი დასვენება, კარგი კვება და დაჭრილთა მოვლა-პატრონობა. დაჭრილი კი გამოუკლებლად ყველა იყო. თვითონ კორტესი ფეხზე ძლივს იდგა. ოტუმბას ველზე უკანასკნელი ბრძოლის დროს მას თავი გაუტეხეს. რამდენიმე დღე მისი სიცოცხლე ბეწვზე ეკიდა. მხოლოდ რკინისებურმა ჩანმრთელობამ და კარგმა მოვლა-პატრონობამ დაუბრუნა იგი მებრძოლთა რიგებს.

გამოჩანმრთელდა თუ არა, კორტესი ახალი ლაშქრობებისათვის მზადებას შეუდგა. ვერა-კრუსში შიკრიკი გაგზავნა და მოითხოვა, სასწრაფოდ მიეშველებინათ ახალი ძალები, არბალეტები და ტყვია-წამალი.

ამან ნარვაესის ყოფილი ჯარისკაცების მოთმინების ფიალა აავსო. მათ მხოლოდ კუბაში დაბრუნება ეწადათ. ბევრ მათგანს იქ საკუთარი მამული ქონდა, ჰყავდა მონები და აღარ სურდა სიცოცხლე საფრთხეში ჩაეგდო. კმარა, ეყოთ, რაც იომეს!

მაგრამ მათ წუწუნს კორტესი ყურადღებას არ აქცევდა. მაშინ ნარვაესის ყოფილმა ჯარისკაცებმა კორტესს პეტიცია წარუდგინეს. ამდენი განსაცდელის შემდეგ, რაც გადავიტანეთ, — ნათქვამი იყო პეტიციაში, — უაზრობაა ბრძოლის გაგრძელებაზე ფიქრი არტილერიის, ცხენოსანი ჯარისა და ყოველგვარი მარაგის გარეშე, თანაც ერთი მუჟა ხალხით. ვერა-კრუსში უნდა დაებრუნდეთ.

კორტესს ყველაზე მეტად სწორედ ეს აშინებდა. იცოდა, ამას კუბაზე მთელი არმიის ევაკუაცია მოჰყვებოდა. ნავსადგურში მისულ დაღლილ-დაქანცულ ჯარისკაცებს ვერავეითარი ძალა ველარ დააკავებდა, როცა დაინახავდნენ კარაველებს, რომელთაც რამდენიმე კვირაში შეეძლოთ მათი მიყვანა სახლში, ცოლ-შვილთან. მაშინ კი მექსიკის დაპყრობაზე საბოლოოდ უნდა ჩაექნია ხელი...

არც ის შეიძლებოდა, კორტესს ანგარიში არ გაეწია ასობით მეომრის ხელმოწერილ და ხელმწიფის ნოტარიუსის ბეჭდით დამოწმებული პეტიციისათვის. ამიტომ ცბიერებას მიმართა. ჯარისკაცე-

ბი ურთმანეთს წაჰკიდა და საქმე ისე შემოაბრუნა, ვითომ არმია თვითონ მოითხოვდა ბრძოლის გაგრძელებას.

ჯარისკაცთა შეკრებაზე ვეტერანებმა განაცხადეს, რომ არავის სახლში არ გაუშვებენ და, კორტესს მოსთხოვეს, მკაცრად დაესაჯა „შფოთის თავები“, დისციპლინის დამრღვევნი, მშიშრები და სულმოკლენი. ნარვავისის ჯარისკაცები ჩაჩუმდნენ. ისინი იძულებულნი იყვნენ ერწმუნათ კორტესის ბუნდოვანი და გაურკვეველი დაპირება — როგორც კი ამის შესაძლებლობა იქნება, შინ გავიშვებთო.

კავშირში უარს ეუბნებიან

ეს საქმე ასე თუ ისე მოწესრიგდა. მაგრამ ახლა უფრო სერიოზული საშიშროება დაემუქრა კორტესს.

იგი შესანიშნავად ხედავდა, რომ ტლაშკალელი დიდკაცების და რიგითი მოქალაქეების დამოკიდებულება ესპანელებისადმი სხვადასხვაგვარი იყო. ათასობით ოჯახი დასტიროდა ახლადმოვლენილი „მეგობრების“, სრულიად უცხო თეთრკანიანი დამპყრობლების ინტერესების დასაცავად ტენოჩტიტლანში დაღუპულ ახლობლებს და ნათესავებს. ხალხს ჭერაც ვერ დაევიწყებინა ის მსხვერპლი, რაც ტლაშკალაში ესპანელთა შემოსევის დროს გაიღეს. ახლა უნდა გამოეკვებათ ეს უცხოელები და მზამზარეულზე ჰყოლოდათ, რისთვის? მათ მხოლოდ ტანჯვა არგუნეს ხალხს. განა უმჯობესი არ იქნება, ისინი ჩვენი ქვეყნიდან გავაძევოთო, — ამბობდნენ დედაქალაქის რიგითი მცხოვრებნი.

ამ მოსაზრებას მხარი დაუჭირა ცნობილმა და გავლენიანმა მხედართმთავარმა ხიკოტენკატლ-უმცროსმა. თავის დროზე იგი ყველაზე მეტი დაჟინებით მოითხოვდა ესპანელთა წინააღმდეგ ბრძოლის გაგრძელებას და ყველაზე მეტხანსაც ებრძოდა მათ.

ამ დროს ტლაშკალაში ტენოჩტიტლანიდან ელჩობა ჩამოვიდა. მათ საჩუქრად ჩამოიტანეს ბამბის ქსოვილები და მარილი, რომელიც ქალაქის მოსახლეობას ძალზე უჭირდა. აცტეკთა ახალი მბრძანებელი კუიტლაუაკი ტლაშკალელებს უთვლიდა, დავივიწყოთ საუკუნეობრივი მტრობა და გაერთიანებული ძალით ვიბრძოლოთ ესპანელთა წინააღმდეგო.

— არც ერთი თეთრი ცოცხალი არ გაუშვათ თქვენი ქვეყნიდან! — ამბობდნენ ელჩები. — სტუმართმოყვარეობას და მეგობრობას ისინი საშინელი უმადურებით იხდიან, გაიხსენეთ დიდ ტეოკალიში მოწყობილი სისხლიანი სასაკლაო. ასე გადაუხადეს მადლობა

მონტესუმას. მათი ძალა ჩვენს დაქსაქსულობაშია, მხოლოდ ტომებისა და ხალხების ურთიერთმეტრობამ მისცა საშუალება ესპანელებს, ისე ეპარპაშათ მექსიკაში, როგორც საკუთარ სახლში. ჩვენი მეგობრობა ბოლოს მოუღებს ინდიელთა განადგურებასა და ჩვენი ქვეყნის დამონებასო.

ელჩებმა ეს სამხედრო საბჭოს სხდომაზე განაცხადეს. მათ მხურვალედ დაუჭირა მხარი ხიკოტენკატლმა და ზოგიერთმა ახალგაზრდა სამხედრო მეთაურმაც. მაგრამ მაინც უხუცესთა აზრმა გაიმარჯვა, რომელთაც ვერ დაეძლიათ აცტეკებისადმი უნდობლობა და სიძულვილი, რაც მათ დედის რძესთან ერთად შეიწოვეს.

— აცტეკთა სიტყვები დასაჯერებელი არაა! — ამბობდნენ ისინი, — მათ პირზე თაფლი აქვთ, გულში კი — სიბოროტე.

— აცტეკები ჩვენი ძმები არიან, — ეკამათებოდა მათ ხიკოტენკატლი, — ჩვენ ერთ ენაზე ვლაპარაკობთ, ერთსა და იმავე ღმერთებს ვცემთ თაყვანს. რად უნდა უკუვაგდოთ მათი მეგობრობა და დავუჯეროთ ხარბ ესპანელებს, რომლებიც თავიანთი ყოვლისშემწყნარე და მოსიყვარულე ღმერთის სიკეთეზე ლაპარაკობენ, სინამდვილეში კი მარტო ოქროს სცემენ თაყვანს?

— აცტეკებს ესპანელებისა ეშინიათ და ამიტომ ახლა გველაქუცებან. როგორც კი საშიშროება გაივლის, ისინი სამაგიეროს გადაგვიხდიან ყველა ძველი წყენისა და დამარცხებისათვის.

ასე ამბობდა ხიკოტენკატლ-უფროსი, განთქმული მხედართმთავრის შამა.

აცტეკებს კავშირზე უარი უთხრეს.

კორტესმა შვებით ამოისუნთქა, საშიშროებამ ჩაიარა. ახლა მას გულმშვიდად შეეძლო დაყრდნობოდა ტლაშკალელთა მეგობრობას.

კუიტილაუაკის პოლიტიკა

ამასობაში კუიტილაუაკმა დიდი მოსამზადებელი მუშაობა ჩაატარა ტენოჩტიტლანის დასაცავად. დედაქალაქში აღადგინეს დანგრეული ხიდეები და ჯებირები, მოიმარაგეს იარაღი და საომარი მასალა.

ცხენოსნებთან საბრძოლველად აცტეკების ახალმა მმართველმა საშინელი იარაღი მოიგონა — გრძელ ჭოკებს ესპანელებისათვის წართმეული დაშნების ფოლადის პირები მიამაგრეს. ამ თავისებური „ცელით“ შეეძლო გაქანებული ცხენისათვის ფეხები გადაეჭრათ, ისე, რომ თავიდან აეცილებინათ ცხენით გათელვა, ანდა მხედრის

შუბით განგმირვა. გარდა ამისა კუიტლაუაკი თავის ჯარს აჩვენდა უფრო შეთანხმებულად, გეგმიანად მოქმედებას.

ადვილი როდი იყო აცტეკებისათვის, გადაჩვეოდნენ საუკუნეების მანძილზე შესისხლორცებულ წეს-ჩვეულებებს და ესწავლათ ევროპული სამხედრო ტაქტიკა. მაგრამ კუიტლაუაკი ტყვედ ყოფნის დროს დააკვირდა ესპანელების სამხედრო ხელოვნებას და მიხვდა მის უპირატესობას. იმასაც მიხვდა, რომ სირცხვილი არ არის, ისწავლო მტრისაგან, მერე კი მტერს მისივე იარაღით ებრძოლა.

კუიტლაუაკი მოკავშირეთა შეძენასა და ინდიელთა ტომების შეკავშირებაზეც ზრუნავდა. ამიტომ ტენოტიტლანისადმი დაქვემდებარებული ზოგიერთი ქალაქი გადასახადებისაგან გაათავისუფლა, ზოგსაც ეს გადასახადი შეუმცირა.

ტოტონაკებთან, მაიასთან და სხვა დამორჩილებულ ხალხებთან გაიგზავნენ ელჩები მოწოდებით მეგობრობისა და ერთობისაკენ, მაგრამ ყველა ეს მისია წარმატებით არ დამთავრებულა. ინდიელთა მეხსიერებაში ჯერაც არ წაშლილიყო აცტეკი მოხელეების თვითნებობა და გადასახადის ამკრეფთა შეუებრალებლობა.

ტენოტიტლანის ერთგულნი დარჩნენ უმეტესად მეზობელი ქალაქები, რომლებსაც კუიტლაუაკის ჯარის შემოჭრისა და აოხრებისა ეშინოდათ, მოშორებული ქალაქები და სოფლები კი მოცდას ამჯობინებდნენ. ვერ ბედავდნენ აშკარად მხარის დაჭერას ვერც კუიტლაუაკისა და ვერც კორტესისათვის. ზოგიერთები აღარც ფარავდნენ ტენოტიტლანისადმი მტრობას და ნიშნის მოგებით უცდოდნენ მის დაცემის ჟამს.

მონების დაღალვა ბავარპარიბული რკინით

კორტესი ვერ ბედავდა მცირე ძალებით იერიშის მიტანას მთავარ მოწინააღმდეგეზე და ამიტომ გადაწყვიტა, ჯერჯერობით ორისამი დამსჯელი ექსპედიცია მოეწყო. პირველ მსხვერპლად ის პატარა ტომები აირჩია, რომლებმაც თავის დროზე ესპანელთა წინაშე ქედდ მოიხარეს, მერე კი აცტეკებს მიეხმარნენ.

ქალაქ ტეპეაკისთვის ბრძოლა დიდხანს არ გაგრძელებულა. ესპანელებმა იგი სწრაფად იგდეს ხელთ. ფაქტიურად ეს გამარჯვება ტლაშკალელთა დამსახურება იყო, რადგან კორტესის არმიაში ოთხი ათასი ტლაშკალელი იბრძოდა, ესპანელი კი მხოლოდ 450 კაცი იყო.

მონის პატარა ქანდაკება.

ტეპეაქის მცხოვრებნი „მეამბოხეებად“ გამოაცხადეს — მათ ხომ „ულალატეს“ ესპანეთის მეფეს და ამისათვის სიკვდილით დასჯა დამსახურეს. მაგრამ კორტესმა „სულგრძელობა“ გამოიჩინა: ისინი მონებად აქცია და გახურებული რკინით ტანზე ასო „E“ („EUREIA“, რაც ესპანურად ნიშნავს „ომს“) ამოადლვინა. მონები ესპანელმა და ტლასკალელმა მხედართმთავრებმა გაიხაწილეს. რასაკვირველია, აქაც წინასწარ გამოყვეს „სამეფო მეხუთედი“.

მეორე დაპყრობილი ქალაქი კუაუკეჩოლანი იყო. აშ დიდ, ოცდაათათსიან ქალაქში აცტეკთა ძლიერი გარნიზონი იდგა. კორტესმა მოახერხა

ქალაქის მმართველის თავისივე გადმობირება — ამასაც გაუთავებელი მტრობა ჰქონდა ტენოჩტიტლანთან.

ის იყო ესპანელები და ტლასკალელები ქალაქს მიუახლოვდნენ, რომ მცხოვრებნი აჯანყდნენ და თავს დაესხნენ გარნიზონს. ქალაქის მთავარ ტაძარში ჩაკეტილი გარნიზონი მამაცურად იბრძოდა, მაგრამ მაინც მთლიანად გაანადგურეს.

ცოტა ხნის შემდეგ დაეცა ქალაქი იტოკანიც. საეხებით გამართლდა კორტესის საომარი ტაქტიკა — ინდიელების წინააღმდეგ ინდიელებისავე ხელებით ებრძოლა. ორი თვეც არ გასულა, რომ კორტესმა კვლავ თავის ძალაუფლებას ათეული ტომებით დასახლებული ვრცელი ტერიტორია დაუმორჩილა.

ყოველი ასეთი ლაშქრობის შემდეგ მატულობდა დამონებულ ინდიელთა რიცხვი, მათ არც მიწა გააჩნდათ, არც ქონება და აღარც ოჯახი.

ბევრი ქალაქი და სოფელი უბრძოლველად, ესპანელთა მოსვლამდე ემორჩილებოდნენ მათ, ისე იყვნენ შეძრწუნებულნი მკრთალკანიანთა სისასტიკით.

ვიდრე დამპყრობლური ბრძოლები მიმდინარეობდა, კონკისტადორებსა და მათ ბელადს შორის სრული თანხმობა სუფევდა, მაგრამ როგორც კი ჯერი ნადავლის გაყოფაზე მიდგებოდა. მაშინვე იწყებოდა განხეთქილება. კორტესის თანამებრძოლნი, ნაძარცვის ვა-

ყოფისას უსაფუძვლოდ როდი სდებდნენ ბრალს თავიანთ მეთაურს გაუმაძღრობასა და უსინდისო მოტყუებაში. თვით კორტესის თავყანისმცემელი და უერთგულესი მსახური ბერნალ დიასი თავის ჩანაწერებში ხშირად უსაყვედურებს მას აშკარა „უსამართლობისა-ვის“. ასე იქცეოდა ის ოქროსა და განძეულობის გაყოფისას, ასევე იქცეოდა „ცოცხალი საქონლის“ — მონების გაყოფის დროს.

აი, ბერნალ დიასის მოკლე, ლაკონური ჩანაწერი იმის თაობაზე, თუ როგორ ჰყოფდა კორტესი ნადავლს. ჩანაწერები ძვირფასია იმით, რომ ეკუთვნის ადამიანს, რომელმაც საკუთარი თვალით ნახა ყველაფერი და ბრალს ვერავინ დასდებს უფროსისადმი მიეკრძა-ბაში.

„საყოველთაო ზავის დამყარების შემდეგ კორტესმა მეფის კომისრებთან შეთანხმებით განმარტა, რომ შემდგომი ექსპედიციების შეჩერების გამო, აუცილებელია ნადავლის დაკანონება, ანუ მონების ხელახალი დადავლა. ამასთანავე უნდა გამოეყოთ მეფის კუთვნილი მეხუთელი. ყოველ ჩვენგანს განსაზღვრულ ადგილას უნდა მიეყვანა თავისი ტყვეები, რათა იქ დაეღალათ. ასეც მოვიქცეთ. სწრაფად მივრეკეთ ქალები და ბავშვები — მამაკაცები ტყვედ არ მიგვყავდა. ისინი განსაკუთრებულ მეთვალყურეობას საჭიროებდნენ, არც რაიმეში გამოგვადგებოდნენ, ყველაფერს ტლაშკალელები გვიკეთებდნენ... მაგრამ აი, ხელმეორედ გაყოფისას დიდი უსიამოვნება მოხდა: გამოყვეს არა მარტო ჩვეულებრივი „მეფის მეხუთელი“... არამედ კორტესის მეხუთელიც! თანაც შეარჩიეს საუკეთესონი, ჯანდონიანნი და ლამაზები, ჩვენ კი მოხუცები და მახინჯები დაგვიტოვეს. ატყდა დიდი ღრტვინვა და კორტესი იძულებული გახდა, პირობა მიეცა, რომ ამიერიდან გაყოფა სხვაგვარად მოსდებოდა, არავის არ აწყენინებდნენ“.

თუ ამ აუღელვებელ, მშვიდ აღწერას კარგად ჩაეუკვირდებით, მიიხვდებით, რომ ბევრი რამ გადაკვირითაა ნათქვამი.

ჯერ ერთი, ამ ნაწყვეტიდან კარგადაა ჩანს, რომ თითოეული ჯარისკაცი პირადად იყო დაინტერესებული ადამიანებზე ნადირობით. ყოველ ესპანელს „თავისი ტყვე“, ანუ პირადად მის მიერ ხელში ჩაგდებული ადამიანი ჰყავდა. მაგრამ ვინაიდან „მამაკაცები ტყვედ არ მიჰყავდათ“ (ჩვეულებრივ მათ ზოცავდნენ), ცხადი ხდება, ნადირობდნენ ძირითადად მშვიდობიან, უმწეო მცხოვრებლებზე, ქალებსა და ბავშვებზე.

მეორე, გასაგები ხდება ესპანელთა შეხედულებანი თავიანთ მოკავშირე ტლაშკალელებზე, რომელთაც მომავალ მონებად სახავდნენ. ტლაშკალელები ასრულებდნენ ყველა ძნელ სამუშაოს, რომ-

ლებსაც ჩვეულებრივ მონებს აკისრებდნენ ხოლმე. ესპანელებს შეძლოთ იოლას წასულიყვნენ მონა-მამაკაცის გარეშე.

მესამე, ჩვენს თვალწინაა მთავარი მონათმფლობელი — კორტესი, რომლის მითითებით ჩატარებული „ნადავლის დაკანონება“ — ინდიელთა სხეულის დადაღვა, — მიზნად ისახავდა ყველაზე ძვირფასი — „ცოცხალი საქონლის“ ხელში ჩაგდებას.

დასის ამ ჩანაწერის ყოველი სტრიქონიდან ნათლად ჩანს მხეცური სახე მონათმფლობელისა, ვისთვისაც ცხოვრებაში არაფერია წმინდა. ეს ჩანაწერი ძალიან წააგავს ჩვენს ერამდე მეორე ათასწლეულში მცხოვრები ეგვიპტელი, ბაბილონელი, ასურელი მონათმფლობელის დოკუმენტებს...

მოულოდნელი დახმარება

დამსჯელი ექსპედიციების ჩატარების დროს კორტესმა მოულოდნელად მნიშვნელოვანი მაშველი ძალა მიიღო. ცხადია, იგი კორტესისთვის კი არა, არამედ ნარვაესისათვის იყო განკუთვნილი.

ასე ენერგიულად კორტესს მისი დაუძინებელი მტერი, კუბის გუბერნატორი ველასკესი ეხმარებოდა. დარწმუნებული იმაში, რომ ნარვაესი უკვე განაგებდა ახალ ესპანეთს (ასე უწოდებდნენ მაშინ მექსიკას), ხოლო კორტესი დიდი ხანია დამხობილი იყო, ველასკესმა ვერა-კრუსში კარაველა გაგზავნა, რომელზეც ცამეტი ჯარისკაცი და ორი ცხენი იყო. ამ კარაველით უნდა გაეგზავნათ სამართალში მისაცემად დატყვევებული კორტესი...

მალე მეორე კარაველაც მოვიდა. მასზე იმყოფებოდნენ ველასკესის მიერ გაგზავნილი ექვსი მეარბალეტე, რვა ჯარისკაცი, ცხენი; გემი აღჭურვილი იყო ტყვია-წამლის საკმაო მარაგითა და სურსათით.

გავიდა ცოტა ხანიც და ვერა-კრუსს კიდევ სამი კარაველა მიადგა. ესენი გამოეგზავნა იამაიკის გუბერნატორს, რომელმაც გადაწყვიტა მდინარე პანუკოზე კოლონია დაეარსებინა. კორტესმა უცერემონიოდ გამოუცხადა ახლადმოსულებს, რომ ამიერიდან ისინი ემსახურებიან მას, კორტესს, და არა იამაიკის გუბერნატორს. თან, როგორც წესი, თითოეულს გულუხვ ანაზღაურებას შეჰპირდა.

ვერა-კრუსში ჩამოსული ჯარისკაცები და მეზღვაურები მალე მიხვდნენ, რომ მათთვის ბევრად უფრო ხელსაყრელია კორტესის ბრძოლებში ნაცად გამოწრთობილ ნაწილებში სამსახური, ვიდრე

იამაიკის გუბერნატორისათვის სისხლის ღვრა. ერთ-ერთ კარაველაზე სამოცი ესპანელი იყო, მეორეზე — ორმოცდაათი და შვიდი ცხენი, ხოლო მესამეზე — ორმოცი ჭარისკაცი და ათი ცხენი, თუ არ ჩავთვლით ყველანაირ საბრძოლო აღჭურვილობას.

კანარის კუნძულებზე მცხოვრებ რომელიღაც წინდახედულ ვაჟარს გაეგო მექსიკის აღმოჩენა, ევარაუდა, რომ ახლად აღმოჩენილ ქვეყანაში ყველაფერი საჭირო იქნებოდა და იარაღითა და სამხედრო საჭურველით დატვირთული კარაველა გამოეგზავნა. დარწმუნებული იყო, ყველაფერი ეს ხელსაყრელ ფასებში გაიყიდებოდა. არც მოტყუებულა. კორტესმა შეუვაჟრებლად შეიძინა არა მარტო საქონელი, არამედ გემიც. ხოლო ეკიპაჟი დაითანხმა, მასთან დარჩენილიყო.

ახლა შეიძლებოდა ხელახლა ეფიქრათ მექსიკის დაპყრობაზე, აცტეკთა დამორჩილებასა და მათი ციტადელის — ტენოჩტიტლანის ხელში ჩაგდებაზე. ტენოჩტიტლანში გაბატონება მთელ მექსიკაში გაბატონებას ნიშნავდა. მაგრამ გამოცდილმა კორტესმა ისიც იცოდა, რომ მარტო კაშხალების ხელში ჩაგდება არაა საქმარისი გამარჯვების განსამტკიცებლად. ვისაც სურდა ტენოჩტიტლანის ხელში ჩაგდება, იგი ტესკოკოს ტბას უნდა დაჰპატრონებოდა. მხოლოდ არმიისა და ფლოტის შეთანხმებულ მოქმედებას შეეძლო მიეყვანა კორტესი სასურველ შედეგამდე.

მომავალი ბრძოლების სამზადისში კორტესი გემების მშენებლობას შეუდგა.

ხე-ტყის დამზადებისა და ბრიგანტინების აგებასთან დაკავშირებული ყველა სამუშაო ტლაშკალელებს დაეკისრათ. ათასობით ადამიანი ჭრიდა ხეს, თლიდა მორებს, ხერხავდა ფიცრებს და ესპანელი მეზღვაურების ხელმძღვანელობით აგებდნენ ხომალდებს, რომელნიც გამოსადეგნი იყვნენ ტბაზე ცურვისათვის. ტლაშკალელებს ვერა-კრუსიდან ზურგიით ჩამოჰქონდათ ტლაშკალაში რკინის ღუზები, ბაგირები, იალქნები, იარაღი და აღჭურვილობა, ფისის გამოსახდელი ქვაბები. ფიქვნარებში მოაწყვეს ფისსახდელები და მალე გემების შეგლესისათვის საკმაოდ სქელი, გამჟღავნებელი ფისი ჰქონდათ. კვამლიან მთა პოპოკატეპეტლზე გაგზავნილმა პატარა ექსპედიციამ მოიპოვა გოგირდი და ესპანელებმა ტყვია-წამლის დამზადებას მიჰყვეს ხელი.

ყვავილისაგან (ყვავილი მექსიკაში ესპანელებმა შეიტანეს) გარდაცვლილი ტლაშკალის მმართველის ნაცვლად კორტესმა ტახტზე მისი თორმეტი წლის ვაჟიშვილი დასვა. ამით კორტესმა საქმე გაიადვილა, ძალაუფლებით აღჭურვილი ყმაწვილი არც ერთ საკითხს

კორტესის დაუკითხავად არ სწყევტდა და მის ნება-სურვილს უსიტყვოდ ასრულებდა.

რადგან აცტეკებთან ბრძოლაში გადამწყვეტი როლი ტლაშკალელებს უნდა შეესრულებინათ, კორტესი წერთნიდა მათ, ასწავლიდა ევროპულ საომარ ტექნიკას, სამხედრო ხერხებს და აჩვენებდა სამხედრო დისციპლინას. მან იმაზეც იზრუნა, რომ ტლაშკალელები სრულყოფილი იარაღით მოემარაგებინა.

დეკემბრის ბოლოს კორტესმა თავისი ჯარი დაათვალიერა. იგი ოცდახუთი ათასი ტლაშკალელისა და ექვსასზე ცოტა მეტი ესპანელისაგან შედგებოდა. მათ რიცხვში შედიოდა ორმოცი ცხენოსანი, ასამდე მეთოფე და არტილერიისტი. ამ ძალებით დაიწყო კორტესმა თავისი მეორე ლაშქრობა მექსიკის დედაქალაქ ტენოჩტიტლანზე.

აცტეკთა ახალი გამგებელი კუაუტემოკი

ამასობაში მნიშვნელოვანი ამბავი ტენოჩტიტლანშიც მოხდა. ყვავილისაგან, რომელიც მთელ დედაქალაქს მოსდებოდა, გარდაიცვალა აცტეკთა მმართველი კუიტილაუაკი. ახალ მმართველად ერთხმად აირჩიეს კუაუტემოკი. განთქმულმა სიმამაცითა და, რაც მთავარია, ესპანელ დამპყრობლებისადმი შეურიგებლობით მან ხალხში დიდი ავტორიტეტი დაიმსახურა. დედაქალაქის ქუჩებში გამართული ბრძოლების დროს კუაუტემოკი კუიტილაუაკის მარჯვენა ხელი იყო. იგი „ვაების ლამის“ ერთ-ერთი ორგანიზატორთაგანიც იყო. ამიტომ მიანდევს აცტეკებმა ოცდაოთხი წლის ჭაბუკს — ეხელმძღვანელა ძლიერი, ვერაგი და უღმობელი მტრის წინააღმდეგ მიმართული სამხედრო ოპერაციებისათვის.

ხელისუფლების ჩაბარებისას კუაუტემოკმა ფიცი დადო, სამკედრო-სასიცოცხლოდ ებრძოლა კონკისტადორებთან.

— არც ერთმა ჩვენგანმა არ უნდა მოისვენოს, ვიდრე თუნდაც ერთი ფერმკრთალსახიანი დამპყრობი ფეხით გვითელავს მშობლიურ მიწას! — მოუწოდებდა იგი თავის მეომრებს.

კუაუტემოკი კიდევ უფრო მეტი გულმოდგინებითა და სიმტკიცით ემზადებოდა ტენოჩტიტლანის დასაცავად. მან წინასწარ განკერძოდა, რომ ქალაქი შეიძლება მოქცეულიყო გარემოცვის რკალში, ამიტომ ქალაქიდან უშიშარ ადგილას გახიზნეს ქალები, ბავშვები, მოხუცები და ავადმყოფები — ყველა, ვისაც თავდაცვაში მონაწი-

ლეობის მიღება არ შეეძლო. მათ ნაცვლად აცტეკთა დაქვემდებარებული ქალაქებიდან და სოფლებიდან ბრძოლისუნარიანი მამაკაცები ჩამოიყვანეს. კუაუტემოკმა რამდენჯერმე ჩაატარა ჯარების თავისებური მანევრები და დათვალიერება. იმათ, ვინც თავი გამოიჩინა, ჯილდოები დაურიგეს.

კუაუტემოკმა არა ერთხელ მხურვალე მოწოდებით მიმართა ტენოჩტიტლანის მცხოვრებთ, ცდილობდა გაექარწყლებინა მითი „აღმოსავლეთიდან მოსული ხალხის“ ღვთიურ წარმოშობაზე. თითოეული ესპანელის მოჭრილ თავში საკმაოდ დიდ ჯილდოს იძლეოდნენ. კიდევ უფრო დიდ ჯილდოს პირდებოდნენ ცხენის მოკვლისა და ესპანელის ტყვედ ჩაგდებისათვის.

ყველაფერმა ამან ნაყოფი გამოიღო. შესამჩნევად გაიზარდა დედაქალაქის თავდაცვისუნარიანობა, განმტკიცდა მცხოვრებთა საომარი სულისკეთება.

თავისი წინამორბედის მსგავსად, კუაუტემოკიც ეწეოდა დედაქალაქის თავდაცვისათვის მნიშვნელოვან ნაგებობათა აღდგენასა და გამაგრებას. ასეთი იყო ტენოჩტიტლანის ხილები, ჯებირები და ტაძრები, რომლებიც შეიძლებოდა ძალიან საჭირო გამხდარიყვნენ ქალაქის დაცვის დროს. იგი საომარი იარაღის მომარაგებაზეც ზრუნავდა. მთავარი მაგისტრალის გასწვრივ მდებარე შენობების სახურავებზე აზიდეს ათასობით ლოდი. როგორც კი ესპანელები ქალაქის ქუჩებში გამოჩნდებოდნენ, სახურავებიდან ქვის სეტყვა წამოვიდოდა.

ახალ მოკავშირეთა შეძენის მიზნით, კუაუტემოკმა აცტეკებისადმი დაქვემდებარებული ტომები გადასახადებისაგან გაათავისუფლა. იგი ყველაფერს აკეთებდა, რათა დავიწყებას მისცემოდა ინდიელთა შორის არსებული ძველი შუღლი. ცხადია, ყველა ამან თავისი ნაყოფის გამოღება დაიწყო.

იშტაპალაპანის წაღება

ნელა, ძალიან ფრთხილად მიიწევდა წინ კორტესის არმია. ეშინოდათ, სადმე არ გადაჰყროდნენ ჩასაფრებულ ინდიელებს. ლაშქრობის პირველ დღეებში რაიმე განსაკუთრებული არ მომხდარა. ჩახერგილი გზები სწრაფად გაწმინდეს, ხოლო წყლის ნაპირებთან და დანგრეულ ხილებთან მომხდარი პატარ-პატარა შეტაკებები აცტეკთა უკან დახევით დამთავრდა. ცხადია, ამ შეტაკებებს დაზვერვითი ხასიათი ჰქონდა. მთავარი ბრძოლები ჯერ წინ იყო.

როცა ესპანელები დაეშვნენ მექსიკის ველზე, სადაც ათობით ლამაზი ქალაქი და სოფელი იყო გაშენებული, დაინახეს, რომ რამდენიმე ადგილას კოცონები ენთო — კუაუტემოკი თავის ხალხს მტრის გამოჩენას ამცნობდა და მოუწოდებდა იარაღი აეხსა.

ტენოჩტიტლანზე თავდასხმის საყრდენ ბაზად კორტესმა ტლამკალასა და მექსიკის დედაქალაქს შორის გაშენებული ქალაქი ტესკოკო აირჩია. ტესკოკოს გამგებლებმა მორჩილება განუცხადეს კორტესს, მაგრამ მათი მოქმედება კორტესს აეჭვებდა. ქალაქში ვერც ერთ ქალსა და ბავშვს ვერ ნახავდით, ისინი წინასწარ გაეხიზნათ. ამან ესპანელები აიძულა, სიფრთხილით მოჰკიდებოდნენ ადგილობრივ მცხოვრებთა სტუმართმოყვარეობას. ესპანელებმა და მათმა მოკავშირეებმა სასწრაფოდ დაიკავეს ტაძარი, სასახლე და დაცვისათვის ხელსაყრელი სხვა ნაგებობანი და გაამაგრეს ისინი.

კორტესმა ისარგებლა ტესკოკოს წარჩინებულთა შორის ჩამოვარდნილი უთანხმოებით და ქალაქის მმართველად თავისი კაცი დანიშნა. ამ უკანასკნელმა ქრისტიანობაც მიიღო. ქალაქის მმართველის მხარდაჭერით ესპანელებმა რვა ათასი კაცი მირეკეს არხის მშენებლობაზე. ტესკოკოზე გამავალი პატარა რუ, რომელიც ამავე სახელობის ტბას უერთდებოდა, კორტესს ბრიგანტინების წყალში ჩასაშვებად უნდოდა გამოეყენებინა. ბრიგანტინები ტლამკალაში ააგეს და დაშლილი სახით უნდა ჩამოეტანათ ტესკოკოში. ამ გეგმის განსახორციელებლად ეს პატარა რუ ღრმა, წყალუხვ არხად უნდა ექციათ.

დღედაღამ შეუსვენებლივ მუშაობდნენ მიწისმთხრელები. ტლამკალაშიც დასასრულს უახლოვდებოდა ცამეტი ბრიგანტინის მშენებლობა. ათასობით მტვირთავმა გაძლიერებული დაცვის თანხლებით ტესკოკოში ზურგით ჩამოზიდეს გემები. ოთხ დღეს მოუწოდნენ ამ ძნელ გზას, რომელიც გადიოდა მთებსა და ხეობებში, ვიწრო და სახიფათო ბილიკებით.

ახლა კორტესს შეეძლო, თავისი გეგმა განეხორციელებინა.

იმისათვის, რომ ტესკოკოს ტბას დაჰპატრონებოდა, კორტესს უნდა დაეპყრო ტბის პირას გაშენებული ქალაქები.

პირველი დარტყმა განიცადა ქალაქმა იშტაპალაპანმა. ეს იყო მექსიკის ველის ერთ-ერთი უმსხვილესი კულტურული ცენტრთაგანი. შესანიშნავი ტაძრებითა და სხვა საზოგადოებრივი შენობების თავისებური არქიტექტურით განთქმული, აყვავებული ქალაქი ნახევრად სანაპიროზე, ნახევრად ხიმიწებზე იყო აგებული. კაშხალი იცავდა დაბალ ნაპირს ტბის მლაშე წყლით წალეკვისაგან.

საომარი აღჭურვილობის გადმოტანა მთის ბილიკებით. ნახატი ძველმექსიკური ხელნაწერიდან.

ბრძოლა ქალაქის შორეულ მისადგომებთან დაიწყო. იშტაპალაპანის დამცველთა დიდი თავგანწირვის მიუხედავად ტლასკალელებმა და ესპანელებმა მაინც მოახერხეს ქალაქის ქუჩებში შეჭრა, რასაც საყოველთაო ძარცვა-გლეჯა და მცხოვრებთა ხოცვა-ჟლეტა მოჰყვა. დამპყრობნი არ ინდობდნენ არც ქალებს, არც ბავშვებს, არც მოხუცებს. ექვსი ათასი დაღუპულიდან ნახევარზე მეტი უიარაღო, მშვიდობიანი მოსახლე იყო.

თავის გადარჩენის მიზნით, ხალხმა ხიმინჯებზე მდგარ ნაგებობებს მიაშურა, ზოგი ლერწმიანს შეეფარა ნაგებობით, მაგრამ ესპანელები და მათი მოკავშირენი აქაც პოულობდნენ გაქცეულებს.

ქალაქის ხელში ჩაგდების შემდეგ ბრძოლებმა ტბაზე გადაინაცვლა, რომელიც ამ ადგილას ღრმა არ იყო. წელამდე წყალში ჩამდგარი კორტესის მეომრები დაუნდობლად ხოცავდნენ ტყვიით, მახვილით და შუბით ყველას, ვინც ხელში მოხვდებოდათ, სულერთია, ძუძუმწოვარა ბავშვიანი დედა იქნებოდა ეს ჩვილი ყრმით ხელში, თუ მოხუცი ქალი. „მოქალაქეებმა და მეომრებმა ერთი ბედი გაიზიარეს, — წერს მექსიკის დაპყრობის ისტორიის ცნობილი მკვლევარი ვ. პრესკოტი, — სქესისა და ასაკის განურჩევლად ყველა მახვილის მსხვერპლი გახდა“.

მცხოვრებთა მასობრივი ხოცვა-ჟლეტისა და ძარცვა-გლეჯის დამთავრების შემდეგ ესპანელებმა იშტაპალაპანს სხვადასხვა მხრიდან ცეცხლი წაუკიდეს. როცა ამ საქმიანობაში იყვნენ გართულნი, იწყო დაბინდება. დგებოდა სამხრეთული ღამე.

ამ დროს გაისმა წყლის შხუილი. ხმაური თანდათანობით ძლიერ-

დებოდა. საიდან მოდის წყალი? — ეკითხებოდნენ ერთმანეთს გაკვირებული ესპანელები, რომელთაც ვერ გაეგოთ, რა მოხდა. მოულოდნელად ღამის სიბნელეში შემზარავი კივილი გაისმა:

— კაშხალი გაირღვა!

წყალი სწრაფად მატულობდა. დიახ, ეკვი არ იყო, რომ სასოწარკვეთილმა ინდიელებმა უკიდურეს ღონეს მიმართეს: გაარღვიეს კაშხალი, რათა წყლით დაეფარათ მშობლიური ქალაქი.

— ბუკით ამცნეთ ჭარს, შეიკრიბოს! ახლავე უნდა დავტოვოთ ქალაქი! — გასცა განკარგულება კორტესმა.

აი როგორ აღწერს პრესკოტი ესპანელების იშტაპალაპანიდან გაქცევას:

„ნაძარცვით დამძიმებულ-დატვირთული ადამიანები ძლივ-ძლივით გადიოდნენ წყლიდან, რომელიც სულ უფრო და უფრო მატულობდა. თავდაპირველად გზას ცეცხლწყაიდებული შენობები უნათებდათ, მაგრამ რაც უფრო შორდებოდნენ ხანძარს, სინათლეც კლებულობდა, გზის გაკვლევა თანდათან ძნელდებოდა და ადამიანებს მუხლამდე, ზოგან კი წელამდე წყალში უთავბოლო სიარული უხდებოდათ. როგორც იქნა, დიდი წვალებით მიაღწიეს კაშხალის გარღვეულ ნაწილს. აქ წყლის სიღრმე კიდევ უფრო მეტი იყო, ხოლო ნაკადი ისეთი ძალით სცემდა, რომ ფეხზე გაჩერება შეუძლებელი ხდებოდა. ესპანელები ფონს მშვიდობით გავიდნენ, ბევრი ტლაშკალელი კი, რომელთაც ცურვა არ იცოდნენ, წყალმა წაიღო. ნადავლი მთლიანად დაიკარგა, ტყვია-წამალი ერთიანად გაფუჭდა, მეომართა იარაღი და ტანსაცმელი მლაშე წყლით გაიჟღინთა...“

ხოლო განთიადისას, ტბას რომ გახედეს, იგი მთლიანად ინდიელების ნაგებით იყო დაფარული. მათ იცოდნენ, რომ მტერს უბედურება შეემთხვეოდა და ახლა მათ ქვების, ისრებისა და სხვა სატყორცნი იარაღის სეტყვით „უთვლიდნენ სალამს“. პატარ-პატარა მფრინავი რაზმები კი ესპანელთა რაზმებს ესხმოდნენ. ესპანელები მტერთან შებმას არ ფიქრობდნენ, ოცნებობდნენ, როგორმე ქალაქ ტესკოკომდე მიეღწიათ, სადაც მყუდრო ბინები ელოდათ. ტესკოკოში იმავე დღეს ჩავიდნენ, მაგრამ ასე სულიერად დაცემულნი და ქანცმილეულნი ისინი არ ყოფილან ყველაზე ძნელი ლაშქრობისა და სასტიკი ბრძოლების შემდეგაც კი“.

ასე დამთავრდა ეს ბრძოლა, გამარჯვებულის მდგომარეობა დამარცხებულისაზე სახარბიელო არაფრით არ იყო.

ამ წარუმატებლობამ კორტესი ვერ გატეხა. იშტაპალაპანის ბრძოლის შემდეგ ცოტა წელში რომ გაიმართა, ისევ შეუდგა ტენოჩტიტლანის გარშემო მდებარე ყველა ქალაქისა და სოფლის დაპყრობას.

ზოგიერთი ქალაქი უბრძოლველად დანებდა გამარჯვებულს. ასე მოიქცნენ მაგალითად, ოტუმბას მცხოვრებნი, რომელთა მეხსიერებაში ჯერ კიდევ არ წაშლილიყო კორტესის მიერ ჩადენილი საშინელებანი. უბრძოლველად დანებდა აგრეთვე ტენოჩტიტლანის მსგავსად ტბაზე გაშენებული ქალაქი მიშიკიკი, რომელსაც ესპანელებმა ვენესუელა ანუ მცირე ვენეცია შეარქვეს.

რამდენიმე ქალაქი კორტესმა ინტრიგებითა და ტომთა შორის ჩამოვარდნილი უთანხმოების ოსტატურად გამოყენებით იგდო ხელთ. ასე ჩაიგდეს ესპანელებმა ხელში ქალაქები ჩალკო და ტლალმანალკო.

კორტესმა ამ ქალაქთა მცხოვრებნი ტენოჩტიტლანის გამგებელთა წინააღმდეგ აამხედრა და ისინი ენერგიულად ეხმარებოდნენ ესპანელებსა და ტლალშალელებს აცტეკებთან ბრძოლაში.

მაგრამ მექსიკის ველის ქალაქებისა და სოფლების უმეტესობა დამპყრობლებს სასტიკ წინააღმდეგობას უწევდა. ასე მაგალითად, კუნძულზე გაშენებული ქალაქ შალტოკანის დამცველებმა მონობას სიკვდილი ამჯობინეს. ისინი თავდადებით იბრძოდნენ ქალაქის მოსადგომებთანაც და მის ქუჩებშიც. მხოლოდ თითო-ოროლამ უშველა თავს, რომ ბრძოლა ტენოჩტიტლანში განეგრძოთ.

დადგა მკის ღრო. გლეხებს თავს შეიარაღებული ესპანელები და ტლალშალელები აღგნენ და მოსავლის აღებისას ზშირად ნამდვილი ბრძოლები იმართებოდა. „მკა ბრძოლით“ — ასეც შეარქვეს ესპანელებმა.

უშიშრად არც თავიანთ ძირითად დასაყრდენ ბაზაში — ტესკოკოში გრძნობდნენ თავს ესპანელები. ინდიელებმა სამჯერ სცადეს ცეცხლი წაეკიდებინათ ბრიგანტინებისათვის. კორტესმა იცოდა, ამაში მარტო ტენოჩტიტლანიდან შემოპარული მსტოვრების ხელი არ ერიო. მათ აღგელობრივი მცხოვრებლებიც ეხმარებოდნენ.

მაგრამ ღროებითი დამარცხებები და წარუმატებლობა საერთო სურათს მაინც ვერ ცვლიდა. ბლოკადის რკალი დედაქალაქს სულ უფრო მჭიდროდ ეკვროდა. ქალაქები ერთიმეორის მიყოლებით გადადიოდა კორტესის ხელში. უმეტესად ეს ქალაქები კი აღარ იყო,

არამედ ესპანელთა მიერ აოხრებული და გადამწვარი, მოსახლეობის მიერ მიტოვებული ნანგრევები. აცტეკთა დედაქალაქს ისინი უკვე ვერაფერში გამოადგებოდნენ, ვერც სურსათს მიაწვდიდნენ და ვერც ხალხსა და იარაღს მიაშველებდნენ.

კორტესსა და მის არმიას არაფერი არ აკლდა. საწყობები სავსე იყო მოსახლეობისათვის წართმეული მარცვლეულითა და სხვა პრო-

ესპანელები და მათი მოკავშირეები ებრძვიან ინდიელებს. ნახატი ძველმექსიკური ზეღნაწერიდან.

დუქტებით. ბევრი ჰქონდათ ნაძარცვი ოქრო და განძეულობა. გაიზარდა საექსპედიციო არმიის ძალებიც: ვერა-კრუსის პორტში კიდევ სამი გემი მოვიდა და თან ორასზე მეტი ფეხოსანი და ოთხმოცი კავალერისტი ჩამოიყვანა. მათ შორის იყვნენ მეფის ხაზინადარი, რომელსაც სახელმწიფო ინტერესები უნდა დაეცვა, და დომინიკანელი ბერი, რომელმაც პაპის ინდულგენციებით (ცოდვების მონანიების სიგელები) სავსე ვეებერთელა ფუთები ჩამოიტანა. რომის პაპი

ქრისტიან მეომრებს წინაწასრ შეუწოდებდა „წარმართთა“ გასანადგურებლად ჩადენილ ყოველგვარ ცოდვასა და ბოროტმოქმედებას.

ინდულგენციებს 'კარგი' გასავეალი ჰქონდათ. სისხლში გასვრილი ესპანელები ხალისით იძენდნენ ამ ქალალდს, ოღონდ სიკვდილის შემდეგ სამოთხეში დაემკვიდრებინათ სასუფეველი. ეკლესიის უნარიანი მსახური გულმოდგინებისათვის სამშობლოში შესაფერისად დაჯილდოებული დაბრუნდა. ფარატინა ქალაღლები მან ოქროს მძინე ზოდებად აქცია.

ახალი ძალები ძალიან დაეხმარა კორტესს საომარი ოპერაციების წარმატებით ჩატარებაში. ბრძოლა ერთი დღითაც არ შეწყვეტილა. ამასობაში ქალაქ ტესკოკოში მთელი დატვირთვით მიმდინარეობდა მიწის სამუშაოები, რვა ათასმა მიწისმთხრელმა ორი თვის დაძაბული შრომის შედეგად გაიყვანეს არხი, რომელიც იმდენად ღრმა იყო, რომ ესპანურ ბრიგანტინებს იტევდა, არხის ნაპირები მისმა მშენებლებმა ხიმინჯებით გაამაგრეს. რადგან ტესკოკოს ტბის დონე უფრო დაბალი იყო იმ ადგილის დონესთან შედარებით, საიდანაც არხი მოდიოდა, მოუხდათ რამდენიმე რაბის აგება. მათი კონსტრუქცია ძალიან მარტივი იყო, რადგან გემების ტბაზე გადაყვანის შემდეგ ამ ნაგებობების გამოყენებას აღარ აპირებდნენ.

ორ თვეს მიმდინარეობდა გაცხარებული ბრძოლები მექსიკის დედაქალაქის ჯერ შორეულ, ხოლო შემდეგ ახლო მისადგომებისათვის.

აცტეკები თავგანწირვით იცავდნენ მშობლიური მიწის ყოველ მტკაველს. ვინ მოსთვლის რამდენჯერ მოუხდათ ესპანელებს და მათ მოკავშირეებს მადლობებიდან წამოსული ლოდებისაგან თავის დაცვა! ვინ მოსთვლის რამდენჯერ ამა თუ იმ ქალაქის ხელში ჩადების შემდეგ კორტესის ურდოებს სასწრაფოდ დაუტოვებიათ იგი, რათა თავი აერიდებინათ აცტეკთა მძაფრ კონტრშეტევებისათვის! ვინ მოსთვლის რამდენჯერ, სრულიად მოულოდნელად, იქ, სადაც არ ელოდნენ, ესპანელთა და ტლამკალელთა თვალწინ აცტეკთა ათასობით პირაგუა გაჩენილა!

და მაინც, ტენოჩტიტლანის გარშემო შეუწელებლივ ვიწროვდებოდა ბლოკადის რკალი. ესპანელები უკვე ნათლად ხედავდნენ დედაქალაქის კონტურებს, ხედავდნენ დიდ ტეოკალის და მათთვის კარგად ნაცნობ სხვა ადგილებს. ესპანელები უკვე მიაღწენენ ჯებირებსა და აკვედუქს, რომელიც ქალაქს ხმელეთთან აერთებდა.

როცა ბრიგანტინები ტბაში ჩაუშვეს, ყველაფერი მზად იყო იმისათვის, რომ კორტესის ნიშნით დედაქალაქზე იერიში მიეტანათ.

მაგრამ შეტევის დაწყების წინ სრულიად შემთხვევით გამოშვავდა ესპანელ ჯარისკაცთა შეთქმულება კორტესისა და მისი დაახლოებული პირების წინააღმდეგ. შეთქმულებას ნარვაესის ერთ-ერთი ჯარისკაცი ანტონიო ვილიაფანა ხელმძღვანელობდა.

ჩვენ გვახსოვს, რომ „ვაების ღამის“ შემდეგ სამშობლოში დაბრუნების ასეულ მსურველთა მიერ ხელმოწერილ პეტიციას შედეგი არ მოჰყოლია. კორტესმა ყურადღება არ მიაქცია ჯარისკაცთა მოთხოვნებს და აიძულა ისინი, დარჩენილიყვნენ. მაგრამ ვერავეთარმა რკინისებურმა დისციპლინამ ვერ შეძლო უკმაყოფილების აღმოფხვრა. იგი მხოლოდ დროებით მიუყუჩდა.

დედაქალაქზე გენერალური იერიშისათვის მზადების დღეებში ბევრი ჯარისკაცი შეძრწუნებული ფიქრობდა მომავალ ბრძოლებზე. მათ კარგად იცოდნენ, რომ აცტეკთა ახალი გამგებელი, მონტესუმას ძმისწული, ახალგაზრდა და ენერგიული კუაუტემოკი, სრულებით არ ჰგავდა თავის ბიძას და არც სურვილი ჰქონდა შეერიგებოდა ესპანელებს. კორტესის მიერ შემოთავაზებულ საზავო წინადადებას მან პასუხიც კი არ აღიარა.

ნარვაესის ჯარისკაცებს თვალწინ ედგათ ჯებირზე გადასვლის დროს დაღუპული თანამემამულენი. აგრეთვე ისინიც, ინდიელებმა მსხვერპლად რომ შესწირეს ომის დმერთს უიცილოპოჩტლის... აღარ სურდათ სასაქლაოსკენ გარეკილ ცხვრის ფარას დამსგავსებოდნენ. მათ იცოდნენ, ვიდრე კორტესი ცოცხალი იყო, ის ხელს არ აიღებდა თავის პატივმოყვარე გეგმებზე. უკმაყოფილოებმა გადაწყვიტეს, კორტესი მოეკლათ, მასთან ერთად უნდა დაეხოცათ მისი უახლოესი თანამზრახველებიც.

ასე მომზადდა შეთქმულება. როლებიც წინასწარ გაინაწილეს — ეის რა უნდა გაეკეთებინა. გადაწყვიტეს, მორიგი ლაშქრობიდან ტესკოკოში რომ დაბრუნდებოდა კორტესი და თავის მეგობრებთან ერთად ნადიმად დაჭდებოდა, თავს დაესხმოდნენ და ყველას ხანჯლებით დახოცავდნენ.

წინასწარ გაინაწილეს ხელმძღვანელი თანამდებობანი, რომლებსაც კორტესის მოკვლის შემდეგ ხელთ იგდებდნენ. შემუშავდა შემდგომი მოქმედების ზუსტი გეგმა. მისი მიზანი ჯერ ვერა-კრუსში, ხოლო იქიდან კუბაში დაბრუნება იყო.

მაგრამ შეთქმულთა შორის აღმოჩნდა სულმოკლე, რომელმაც

ვილიაფანას მთელი გეგმა დაწერილებით აცნობა კორტესს სწორედ ამ გეგმის განხორციელების წინ.

კორტესს წუთი არ დაუჟარგავს, შეკრიბა ოციოდე ერთგული ჯარისკაცი და ოფიცერი, შეიპყრო ვილიაფანა და სამხედრო-საველე სასამართლოს წესით გაასამართლა. სასამართლოს თვითონვე თავმჯდომარეობდა.

ვილიაფანა თავისივე სახლის ფანჯარაზე ჩამოახრჩვეს. მასვე უპოვეს შეთქმულთა სიაც, მაგრამ არც ერთ მათგანს კორტესმა ხელი არ ახლო. შეთქმულთა შორის ბევრი გულადი ჯარისკაცი და ოფიცერი იყო, რომელთაც ჯერ კიდევ შეეძლოთ კარგი სამსახური გაეწიათ ტენოჩტიტლანისათვის ბრძოლაში. მათი დასჯა კარგი მეომრების დაკარგვასა და ჯარის უმეტესი ნაწილის ამხედრებას ნიშნავდა. ამიტომ კორტესმა განაცხადა, სხვა მონაწილენი „ვერ აღმოვაჩინეთ“...

კორტესი სიტყვით გამოვიდა ჯარის წინაშე და განაცხადა, რომ არ ახსენდებოდა არც ერთი შემთხვევა, რომ ვისთვისმე ეწყენინებინოს ან შეურაცხყოფა მიეყენებინოს...”

— თუ რომელიმე თქვენგანს რაიმე პრეტენზია აქვს, — განაგრძობდა იგი, — შეუძლია ახლავე საჯაროდ განაცხადოს. ყველაფერს გადაკეთებ, რაც ჩემზეა დამოკიდებული, რომ ყველა სამართლიანი მოთხოვნა დავაკმაყოფილო.

„პრეტენზიის განცხადების მსურველი“, ცხადია, არ აღმოჩნდა. არავის სურდა ვილიაფანას უბადრუკი ბედი გაეზიარებინა...

ვილიაფანას შემდეგ ხიკოტენკატლ-უმცროსის ჯერი დადგა. იგი აქტიურად მონაწილეობდა ესპანელთა ყველა შეტევით ოპერაციაში და ტლაშკალელთა დიდ რაზმსაც, მეთაურობდა. გულადმა მეთაურმა კორტესს ბევრჯერ გაუწია სამსახური. ხიკოტენკატლი ყოველთვის იქ გაჩნდებოდა, სადაც ყველაზე სასიფათო ბრძოლა სწამოებდა და პირადი მაგალითით ამხნევებდა ტლაშკალელებს.

მაგრამ გენერალური შეტევისათვის დანიშნულ დღეს ხიკოტენკატლი ადგილზე არ აღმოჩნდა. მან უკითხავად და უნებართვოდ დატოვა ბანაკი და მშობლიურ ტლაშკალაში წავიდა. მღევრად გაგზავნილმა კორტესის შიკრიკებმა ვერ დაითანხმეს იგი, უკან დაბრუნებულიყო.

ხიკოტენკატლ-უმცროსმა გადაქრით უარი თქვა აცტეკებთან ომის გაგრძელებაზე. ბოლოს და ბოლოს, იგი მიხვდა კორტესის ევრაგულ ზრახვებს — ინდიელთა ხელით გაენადგურებინა და დაემონებინა ინდიელები, რათა შემდეგ თავისუფლად ებატონა ცენტრალური ამერიკის ქვეყნებში. ხიკოტენკატლი დარწმუნდა, რომ მართალი

იყო, როცა ტლაშკალას მმართველებს ტენოჩტიტლანთან კავშირის დამყარებისაკენ მოუწოდებდა. მისთვის, ხიკოტენკატლისათვის რომ დაეჯერებინათ, ახლა კორტესს ამოდენა არმია არ ეყოლებოდა, არ იქნებოდა ამოდენა ტერიტორიის ბატონ-პატრონი, ვერ დაიმონებდა ტლაშკალელებსა და აცტეკებს.

კორტესმა ხიკოტენკატლ-უმცროსს ძლიერი ცხენოსანი რაზმი დაადევნა. იგი ტლაშკალას მისადგომებთან დაკავეს, ტესკოკოში ჩამოიყვანეს და ქალაქის მოედანზე ჩამოახრჩვეს.

ბრძანება არმიისადმი

დათვალიერებამ გამოარკვია, რომ კორტესის არმია შედგებოდა ცხრაასზე ცოტა მეტი ესპანელის, 25 ათასი ტლაშკალელისა და რამდენიმე ათასი სხვა ინდიელი მეზრძოლისაგან (შემდეგში „მოკავშირეების“ რიცხვი 125 ათას კაცამდე გაიზარდა). ესპანელთაგან ასამდე ცხენოსანი და ორასზე მეტი შეარბალეტე და მეთოფე იყო.

ტექნიკურად ჯარი სავსებით დამაკმაყოფილებლად იყო აღჭურვილი. მძიმე არტილერია სამი დიდი საველე ქვეშებისა და ცამეტი ფალკონეტისაგან შედგებოდა. ამას ემატებოდა 25 ფუთი თოფის წამალი (იმ დროისათვის ეს საკმაოდ ბევრი იყო), ათასი სპილენძის წვეტიანი ისარი და ყუმბარებისა და ტყვიების დიდი მარაგი.

ყველა გემზე იღმა ზარბაზანი. ეკიპაჟი თორმეტი მეზღვაურისა და თორმეტი მსროლელისაგან შედგებოდა.

გენერალური შეტევის წინ გაცემული ბრძანება ჩვეულებრივ მოთხოვნათა გარდა — იარაღი ყოველთვის წესრიგში ჰქონოდათ, გაუხდელად დაეძინათ, ყაზარმებიდან არ წასულიყვნენ — შეიცავდა ესპანელებისათვის სრულიად უცხო პუნქტებსაც. ასე, მაგალითად, ბრძანების ერთ-ერთი პარაგრაფი მოითხოვდა: „არავინ აწყენინოს მოკავშირეს, არავინ წაართვას მას ნადავლი“.

კორტესს ესმოდა, რომ მომავალი შეტაკების წარმატება ბევრად იყო დამოკიდებული აცტეკთა წინააღმდეგ გამოყვანილ ტლაშკალელებსა და სხვა მის მიერ მოტყუებულ ტომებზე. ამიტომ ცოტათი მაინც უნდა აელაგმათ თანამემამულეები, რომლებიც „მოკავშირეებს“ ქედმაღლურად, ზიზღით უყურებდნენ, როგორც უმდარეს არსებებს, „ველურებს“ და „ბარბაროსებს“.

ბრძანების მეორე პარაგრაფში ნათქვამი იყო:

„სასტიკად დაისჯება ყველა, ვინც შემჩნეული იქნება იარაღსა და ცხენზე თამაშში“.

კორტესის ჯარებში ფართოდ იყო გავრცელებული ბანქო და სხვა აზარტული თამაშები. ამ „გართობაში“ სრული აკრძალვა კორტესს არ შეეძლო. სამშობლოდან გადმოხვეწილი ჯარისკაცები ამით როგორღაც ილამაზებდნენ მძიმე ცხოვრებას. კორტესს ამ ღონისძიების გატარება იმიტომ დასჭირდა, რომ ეზინოდა, საჭიროების დროს ჯარისკაცები უიარაღოდ და უცხენოდ არ დარჩენილიყვნენ...

დისციპლინის დამრღვევნი ძალიან მკაცრად ისჯებოდნენ. სიკვდილით ისჯებოდა, ვინც მწყობრში მეთაურს სიტყვას შეუბრუნებდა, საგულშაგოზე ჩამოეძინებოდა ან ბრძოლის ველიდან გაიქცეოდა.

წყალსადენის მოშლა

კორტესმა თავისი არმია სამ დაახლოებით თანაბარ ნაწილად გაყო. ერთ მათგანს, რომელსაც სანდოვალ მეთაურობდა, დედაქალაქისათვის სამხრეთიდან უნდა შეეტია, დანარჩენ ორს კი — ალვარადოსა და ოლიდოს მეთაურობით, დედაქალაქისათვის ჩრდილოეთიდან უნდა შემოეეცო. კორტესს განზრახული ჰქონდა, ხელთ ეგდო სამივე ჯებირი, რომლებიც ტენოჩტიტლანს გარე სამყაროს უკავშირებდნენ, რათა მოეხდინა ქალაქის სრული ბლოკადა ხმელეთიდან. ახლად შექმნილი ფლოტილიის უშუალო ხელმძღვანელობა თვითონ კორტესმა იკისრა.

ასე დაიწყო 1521 წლის 13 მაისს გადამწყვეტი ბრძოლა დედაქალაქისათვის. იგი სამ თვეზე მეტ ხანს გაგრძელდა და წუთითაც არ შეწყვეტილა — არც დღისით, არც ღამით.

კორტესმა განკარგულება გასცა, პირველ რიგში მოეშალათ წყალსადენი, რომელიც ქალაქს სასმელი წყლით ამარაგებდა. აცტეკების ეს ერთ-ერთი ყველაზე უფრო შესანიშნავი ნაგებობა სათავეს უხეწყლიან და მთიან ჩაპულტეპეკში იღებდა. ალვარადოსა და ოლიდოს პირველი დარტყმა აქეთ იყო მიმართული.

აცტეკები თავდადებით იბრძოდნენ, მაგრამ მოწინააღმდეგის ძლიერ შემოტევის ვერ გაუძლეს და უკან დაიხიეს. ესპანელებმა დაანგრიეს აკვედუკის ნაწილი და წყალსადენმაც შეწყვიტა მოქმედება. ამოშრა ქალაქის მრავალრიცხოვანი წყალსაცავები, აღარ ჩქეფდნენ ლამაზი შადრევნები... ქალაქის მცხოვრებლებს სასმელი წყლის შოვნა ძალიან გაუჭირდათ.

ტენოჩტიტლანში იყო რამდენიმე ქა, მაგრამ აქედან ამოღებული წყალი არა კმაროდა და იგი ქალაქში ნავებით შემოჰქონდათ.

ჯებირების ხელში ჩაგდების პირველსავე ცდაზე ესპანელები ისეთ წინააღმდეგობას წააწყდნენ, რომ იძულებული გახდნენ უკან დაეხიათ. მეომართა ათასეულკაციანი რაზმები დედაქალაქის მისადგომებს ხმელეთიდანაც იცავდა და ტბიდანაც. ტბა გავსებული იყო ასეული პირაგუთი, რომელთა კიდეების გაყოლებით ინდიელებმა სქელი ფარები ააფარეს, ამიტომ ესპანელებმა სროლით მათ ვერაფერი დააკლეს.

რაც შეეხება ჯებირებს, მართალია, ისინი საკმაოდ განივრები იყვნენ, მაგრამ ცხენოსნებს გაშლა მაინც უჭირდათ. თანაც აღგილ-აღგილ ბარიკადებსა და ათასგვარ ნაყარს აწყდებოდნენ. მაგრამ კონკისტადორებმა მაინც მოახერხეს აცტეკების წყალში გადაყრა. ბრძოლა ამის შემდეგაც არ შეწყვეტილა, აცტეკები ჩინებულად ცურავდნენ, ახერხებდნენ კაშხალზე აბობლებას და მტერს ხელახლა უტევდნენ ზურგიდან თუ ფლანგებიდან.

კაშხალზე პირველი შეტაკების დროს ესპანელებს ორმოცდაათი კაცი მოაკლდათ, აქედან რვა მოკლული იყო, დანარჩენი მძიმედ დაიჭრა. ალვარადოსა და ოლი-

დოს ჯარები ახალ შეტევას ვეღარ ბედავდნენ ფლოტილიის მოსვლამდე და ამიტომ ისინი პატარ-პატარა შეტაკებებით კმაყოფილდებოდნენ.

ტბის სამხრეთ ნაპირთან, ტენოჩტიტლანთან ძალიან ახლოს, ერთი პატარა კლდოვანი კუნძული იყო. აქ იდგა დედაქალაქის მისადგომების დამცველი აცტეკთა გარნიზონი. კორტესმა კუნძულზე ას ორმოცდაათი მეომარი გადასხა და იგი ხელში ჩაიგდო. მაგრამ ბრძოლის ხმა ჯერაც არ მიწყნარებულიყო, რომ ყოველი მხრიდან ბრიგანტინებისაკენ ინდიელებით სავსე პირაგუები წამოვიდნენ.

ერთხანს ესპანელთა ფლო-

ბრძოლაში ებმება ესპანელთა ფლოტილია. ნახატი აცტეკური ხელნაწერიდან.

ტილიის საქმე ძალზე კრიტიკული იყო. ბრიგანტინებთან შედარებით, ინდიელთა პირაგუები ლილიპუტებად მოჩანდნენ, მაგრამ ასეთი ლილიპუტები ათასობით იყო, ბრიგანტინი კი მხოლოდ ცამეტი. ტბაზე ნიავე არ იძროდა და გემებს საცოდავად დაეშვით იალქნები. აპიტომ სიჩქარე და მანევრირების უნარი — ბრიგანტინების ეს ძირითადი თვისება, რომელიც მათ უდიდეს უპირატესობას ანიჭებდა პირაგუების წინაშე, საჭირო მომენტში ვერ გამოეძღა.

„ნუთუ აცტეკები ბრიგანტინებს ხელში ჩაიგდებენ? - შიშით გაიფიქრა კორტესმა. — მაშინ ყველაფერი დაიღუპა...“

მაგრამ აი, ნიავემაც დაჰბერა, იგი სულ უფრო ძლიერდებოდა, იალქნები გაიბერა და მდგომარეობაც უცბად შეიცვალა. ახლა აცტეკთა პატარა ნავეებს აღარ შეეძლოთ მოცურავე ციხე-სიმაგრეებს შესვლიდობდნენ. ბრიგანტინები კი შეიჭრნენ პირაგუების რიგებში, სძირავდნენ, აყირავებდნენ მათ და ხერხეტდნენ ზარბაზნით. მალე მთელი ტბა პირაგუების ნამსხვრევებითა და დაჭრილ-მომაკვდავი ადამიანებით დაიფარა, რომელნიც თანდათან იძირებოდნენ. მაშინ აცტეკებმა გაქცევა სცადეს, მაგრამ ბრიგანტინები ადვილად ეწეოდნენ მათ და წყალში სძირავდნენ. მხოლოდ ის ნავეები გადაარჩინენ, რომლებმაც მოასწრეს შესვლა დედაქალაქის ვიწრო არხებში, რადგან მათში დიდი ზომადები ვერ გაეტეოდნენ.

წყალზე გამართულმა პირველმა სერიოზულმა ბრძოლამ აშკარა გახადა, თუ რაოდენ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ფლოტილიას ტენოტიტლანის დასაპყრობად. ჯებირებისათვის მებრძოლ ჯარებს ახლა უკვე საიმედო დამცველი ჰყავდათ. ყველაფერთან ერთად ფლოტილია საშუალებას იძლეოდა, სრულ გარემოცვაში მოექცია მჭიდროდ დასახლებული ქალაქი, რომელიც სურსათის და სასმელის წყლის რეგულარულად შეზიდვას საჭიროებდა. კორტესმა მეზღვაურებს დააგვალა, ხელში ჩაეგდოთ ეს სასიცოცხლო მნიშვნელობის ტერიტორია.

ბრძოლა ჯებირებისათვის

ფლოტილიის საყრდენი ბაზა გახდა პატარა დასახლებული პუნქტი ხოლოკი, რომელიც მთავარი კაშხალისა და დასავლეთი კაშხალის გადაკვეთის ადგილას მდებარეობდა. ბრიგანტინებმა აქ ჩაუშვეს ლუზა. კაშხალი ამ ადგილას იმდენად განიერი იყო, რომ აცტეკებმა ორი კოშკი ააგეს და ორივეს ქვის გალავანი შემოავლეს. მაგ-

რამ კოშკების დამცველ ძლიერ გარნიზონზე ნაკლებად იფიქრეს. ამით ისარგებლა კოორტესმა და სწრაფად იგდო ხელთ ზედ დედაქალაქის კედლებთან ორი სთავარი მაგისტრალია გზაჯვარედინზე მდებარე ეს მეტად მნიშვნელოვანი კვანძი.

ახლა კი ინდიელები შეეცადნენ ციხე-სიმაგრეიდან ესპანელთა გამოდევნას, მაგრამ ეს არც ისე იოლი იყო. კოორტესმა თავისი ბანაკის შემოსასვლელებთან ზარბაზნები დადგა და ხოლოკი მიუდგომელ ციხე-სიმაგრედ აქცია. აცტეკებს წარმატება ვერც ღამის იერაშემბს მოუტანეს.

აკონტროლებდა რა დედაქალაქისაკენ მიმავალ ორ გზას, კოორტესმა უბრძანა სანდოვალს დაპყრობილ ჯებირზე გამაგრებულიყო და იქიდან დაეწყო გეგმიანი შეტევა.

ბლოკადის რკალი შეიკრა. ყველა სახმელეთო გზა, რომელიც კი ტენოჩტიტლანს სხვა ქალაქებთან აკავშირებდა, ესპანელებმა გადაკრეს.

რაკი დარწმუნდა, ყველაზე კარგი შედეგი არმიისა და ფლოტის შეთანხმებულ დარტყმებს მოაქვსო, კოორტესმა ოთხი ბრიგანტინი ალვარადოს მისცა, ორიც—ოლიდოს. რაცა ფეხოსანი ჯარი იწყებდა შეტევას, გემებიც მათთან ერთად მიდიოდნენ ჯებირის ორივე მხარეს. გემებს შეეძლოთ აცტეკებისათვის ზურგიდან შემოეეცათ და მათი ფლანგებისთვისაც დაერტყათ.

ინდიელები, ჩვეულებრივ, გამონგრეულ ადგილებთან და ხიდებთან მაგრდებოდნენ, მაგრამ ბრიგანტინებზე მყოფი არტილერიისტები მათ თავდაცვის კვანძებს ადვილად არღვევდნენ. ზუსტად იმ ადგილებში უშენდნენ ცეცხლს, სადაც ინდიელთა დაჯგუფებები იყო და აიძულებდნენ, უკან დაეხიათ; ამით ისინი ქვეით ჯარს გავლას უადვილებდნენ. ამგვარად, ჯებირის სულ უფრო და უფრო მეტი ნაწილი გადადიოდა ესპანელთა ხელში.

მაგრამ დღისით მოპოვებული ზშირად ღამე ხელიდან ეცლებოდათ. ესპანელებს არ შეეძლოთ გაეჭიმათ თავიანთი პოზიციები და ჯეროვნად დაეცვათ ჯებირები ღამით. საღამოთი კონკისტადორები თავიანთ ბაზაში ბრუნდებოდნენ და დილით, გაღვიძებისას, არაერთხელ უნახავთ, რომ აცტეკებს ხელში ჩაუგდიათ მათთვის წინა დღეს წართმეული ჯებირის ნაწილი, გაუმაგრებიან იგი ან ჩაუნგრევიან და ბრძოლაც თავიდან იწყებოდა...

უდიდესი განსაცდელის დღეებში, რაც მათ სამშობლოს დაატყდა თავს, აცტეკებმა დაცვაში განსაკუთრებული ნებისყოფა და სიმტკიცე, ხოლო თავდასხმაში ვაჟკაცობა და შეუდრეკლობა გა-

მოამედვენეს. უღმობელ და ეერაჲ მტრებთან ბრძოლაში ისინი სულ უფრო ხშირად სამხედრო ხერხებს იყენებდნენ და კარგ შედეგსაც აღწევდნენ.

არცთუ აშუიადღად უკვე ნაცნობ ადგილებში ესპანელები მოულოდნელ სიურპრიზებს აწყდებოდნენ. სწორი და მყარი ადგილი რომ ეგონათ, უცებ ფეხქვეშ მიწა ეცლებოდათ და წყალში ცვიოდნენ. იქ კი ღამით ჩასაფრებული პირაგუა ელოდათ. ინდიელებმა კარგად იცოდნენ ორმოების შენიღბვა და აკეთებდნენ კიდეც მათ ჯებირის სხვადასხვა ადგილებში.

აქტიუკებმა ბრიგანტინებთან ბრძოლის უტყუარი საშუალებაც გამოახეს; ჯებირების მახლობლად ტბის ფსკერში ჩაარქობდნენ ხოლმე ხიმიჩებს, რომლებიც წყლის ზედაპირზე არ მოჩანდნენ. ბრიგანტინები ზედ წააწყდებოდნენ თუ არა, მათში გაიჩხიებოდნენ ან სერიოზულად ზიანდებოდნენ.

ერთი ბრიგანტინი აქტიუკებმა ხელშიც კი ჩაიგდეს. ამ გაბედულმა, კარგად მოფიქრებულმა სამხედრო ოპერაციამ ესპანელები დააფიქრა, იძულებული გახადა, შემდგომ უფრო ფრთხილად ემოქმედათ და ტბის სრულ ბატონ-პატრონად არ ჩაეთვალათ თავი.

ლერწმთან ნაპირთან ინდიელებმა ორმოცდაათი პირაგუა ჩასაფრეს, რამდენიმე სხვა ნავი კი, რომლებითაც ჩვეულებრივ სურსათს ეზიდებოდნენ, ესპანელთა თვალწინ გაატარეს ტბაზე. ბრიგანტინები მაშინვე უკან დაედევნენ და... წყალქვეშა ხიმიჩებს წაოეგნენ. იქვე ახლოს ჩასაფრებული იყვნენ პირაგუებიც. დაუშინეს ინდიელებმა ბრიგანტინებს ისრები და თითქმის ყველა ესპანელი მეზღვაური ან დაჭრეს, ან დახოცეს.

ერთმა ბრიგანტინმა ძლივს მოახერხა თავის დაღწევა, მეორე კი ინდიელებს ხედათ დავლად.

ქალაქის ცენტრისკენ ბაჰრა

გაჭიანურებულმა ომმა ესპანელებსა და მათ მოკავშირეებს არაქათი გამოაცალა. კორტესი ფიქრობდა, იქნებ როგორმე უფრო ეფექტური საშუალებებისათვის მიეგნო, რათა სანუკვარი გამარჯვება დაეჩქარებინა. გადაწყდა, იერიში თვით ქალაქზე მიეტანათ.

ქვეითმა ჯარმა და მეზღვაურებმა ერთდროულად დაუშინეს ცეცხლი ჯებირის გამონგრეულ ადგილებთან აგებულ ქვის ბრუსტერების დამცველ აქტიუკთა რაზმებს. ესპანელებმა რამდენჯერმე

დესანტიც გადასხეს გამონგრეული ადგილების მეორე მხარეს და აცტეკები აიძულეს, სულ უკან-უკან დაეხიათ. კორტესის ავანგარდულ ნაწილებს ტლაშკალელთა სპეციალური რაზმები მოსდევდნენ, რომლებიც ჭებირის გამონგრეულ ადგილებს ავსებდნენ, ყრიდნენ შიგ ქვებს, დაშლილი ბრუსტვერების სამშენებლო ნაგავს და სხვა ნასალას.

რამდენიმე საათის ბრძოლის შემდეგ მოწინავე ნაწილებმა მიადწიეს მთავარ მაგისტრალს, რომლითაც ოდესღაც ესპანელები ტენოჩტიტლანში შევიდნენ. ეს ქუჩა ღედაქალაქს ჩრდილოეთიდან სამხრეთისაკენ კვეთდა და იმ მოედანს უერთდებოდა, სადაც უიცილოპოჩტლის გრანდიოზული ტაძარი იდგა.

მაგრამ კორტესის რაზმის შემდგომი წინსვლა შეფერხდა: ბრიგანტინებს არ შეეძლოთ წყალნაკლებ არხებში შესვლა. ამასთან, სახურავები სავსე იყო ინდიელი მეომრებით, რომელნიც ესპანელებსა და მათ მოკავშირეებს განუწყვეტლივ უშენდნენ ისრებს.

— დაანგრით, მიწასთან გაასწორეთ ყველა შენობა! — გასცა განკარგულება კორტესმა.

და ტლაშკალელებიც შეუდგნენ ამ ბრძანების შესრულებას.

ნელ-ნელა, ნაბიჯ-ნაბიჯ მიიწეოდნენ მთავარ ქუჩაზე ესპანელები და უკან იტოვებდნენ შენობათა ნანგრევებს, მაგრამ აი, ისინი განიერ არხს მიადგნენ. ხილი, რომელიც ოდესღაც არხის ნაპირებს აერთებდა, დანგრეული იყო. მის მაგივრობას რამდენიმე ფიცარი ასრულებდა. გადაიარეს თუ არა აცტეკთა უკანასკნელმა მეომრებმა მათზე, მაშინვე ფიცრები მოაცალეს.

არხის მოპირდაპირე ნაპირზე, ქვის მკვიდრ ბრუსტვერს შოფარებული ინდიელთა დიდი რაზმი ესპანელებს ისრებს აყრიდა. ჩვეულებრივ, ასეთ შემთხვევებში ქვეითებს ბრიგანტინები ეხმარებოდნენ ხოლმე, მაგრამ ახლა ისინი შორს იყვნენ, რადგან არხებში ცურვისათვის არ ვარგოდნენ.

კორტესის ბრძანებით არხთან ზარბაზნები მოიტანეს. ორსაათიანი ბრძოლის შემდეგ ბრუსტვერი დაანგრიეს, მისი დამცველები კი თითქმის მთლიანად ამოწყდნენ, ცეცხლის საფარველით ესპანელები მეორე ნაპირზე გადავიდნენ და ინდიელები აიძულეს უკან დაეხიათ. ესპანელები ერეკებოდნენ მათ იმ მოედნამდე, რომელზედაც ყველასათვის კარგად ნაცნობი მთავარი ტაძარი იდგა. მის გვერდით აღმართულიყო აშაიაკატლის სასახლე — რამდენიმე თვის განმავლობაში კორტესის რეზიდენცია და კონკისტადორების მთავარი ბაზა. ესპანელები კვლავ შიგ ტენოჩტიტლანის გულში აღმოჩნდნენ...

დედაქალაქის ცენტრში ესპანელთა მოულოდნელმა გამოჩენამ დამცველებს თავზარი დასცა. ბევრნი თავზარდაცემულნი გარბოდნენ, რომ მთავარი ტაძრის კედლებს შეფარებოდნენ, უეჭველია, ტაძარს თავდაცვისათვის ძალიან ხელსაყრელი პოზიცია ეკავა, მაგრამ

ჯებირზე და დარღვეულ ხიდებთან ბრძოლის ეპიზოდები. ნახატი ძველმექსიკური ხელნაწერიდან.

კორტესის მეომრებმა მაინც მოახერხეს ქვის გალავნის გადალახვა და მაშინვე ზევით, ტაძრის მწვერვალისკენ აღმავალ კიბეებს შეუყვანენ.

ყველაფერი ეს მოულოდნელად მოხდა. ესპანელებმა თითქმის ყოველგვარი წინააღმდეგობის გარეშე მიაღწიეს ზემოთა მოედანს, სადაც უიცილოპოჩტლის დამსხვრეული ქანდაკების ნაცვლად უკვე ახალი იდგა. გზადაგზა ესპანელებმა სასწრაფოდ ააგლიჯეს კერპს ოქროს სამკაულები, შემდეგ კი საკურთხეველში მყოფ ქურუმებთან ერთად ძირს დააგორეს.

სათაყვანებელი კერპის შებღალტამ ამ ამბის დამსწრე აცტეკი მეომრები გააშმაგა. მათი ენერგია თითქოს გაათქეცდა. საღლა იყო დაბნეულობა, რომელმაც რამდენიმე წუთის წინ მოიცვა ისინი. და ესპანელებს მთავარი ტაძრის დაპატრონება გაუადვილა... აცტეკები ესპანელებსა და მათ მოკავშირეებს ლომებივით ეკვეთნენ, მოედანზე გამოჩნდნენ და კულამოძულებულნი გარეკეს, ზარბაზნებიც კი დაატოვებინეს.

ქუსა გაიქედა ესპანელებითა და ტლაშკალელებით. ამოდ ცდილობდნენ კორტესი და მისი ოფიცერები წესრიგის აღდგენას, უკან დახევის შეჩერებას. ადამიანთა ტალღამ ისინი თან წარიტაცა.

კატასტროფა გარდუვალი იყო, მაგრამ ყველაზე კრიტიკულ მომენტში ერთ-ერთი მოსახვევიდან ცხენოსანთა მცირე ჯგუფი გამოჩნდა. ცხენოსნები აცტეკთა რიგებში შეიჭრნენ და მათში არეულობა და დაზნეულობა შეიტანეს. კვლავ გამოცოცხლდა ინდიელთა წარმოდგენაში ფანტასტიკური შიში ცხენისადმი, ცრუმორწმუნე შიშმა დაუბნელა მათ გონება და ვინც როგორ მოახერხა, თავს გაქცევით უშველა...

კორტესმა არ დააყოვნა, ისარგებლა ამ გარემოებით. თავისი ჯარი მოედნის მიმართულებით შემოაბრუნა და რამდენიმე წუთში კვლავ ხელთ იგდო მოედანიც და უპატრონოდ დაყრილ ზარბაზნებიც.

მაცდუნებლად მიმზიდველი იყო სურვილი დედაქალაქში გამაგრებისა და თუნდაც ერთი ქუჩის ან რამდენიმე შენობის ხელში ჩაგდებისა, მაგრამ კორტესს ისიც ესმოდა, რომ სახიფათო იყო „ვადების დამის“ განმეორება. ძალიან სუსტი იყო კომუნიკაციები, მომარაგების ბაზებიც ძალზე ღარიბი. ამიტომ დაბინდებისთანავე იგი იძულებული გახდა ხოლოკში დაბრუნებულიყო.

უკან დახევას ცხენოსნები იცავდნენ, რადგან ინდიელები კვლავ გონს მოეგნენ და კვალდაკვალ დაედევნენ მიმავალ ჯარებს.

„დაწვით, დაანგრით, გაანადგურეთ!“

მართალია, კორტესმა დაპყრობილი პოზიციების შენარჩუნება ვერ შეძლო, მაგრამ ქალაქის ცენტრში ამ გაბედულ შეჭრას დიდი მორალური მნიშვნელობა ჰქონდა. კუაუტემოკის მოკავშირეები, რომლებიც მას ცოცხალ ძალასა და სურსათს აწვდიდნენ, შეყოყმანდნენ. ჩანს, დედამიწის ზურგზე ნამდვილად არ არსებობსო ძალა, რომელიც თეთრებს გაუმკლავდება... ჩანს, ტენოჩტიტლანის დღეები დათვლილია, მისი დაცემა კი გარდაუვალი... თავს რომ უშველო, როგორმე გადარჩე, საჭიროა კავშირი გაწყვიტო კუაუტემოკთან და კორტესის მხარეზე გადახვიდე...

ასე მოიქცნენ ქალაქ შოჩიმილკოს მმართველები. მალე მათ მაგალითს მექსიკის ველის დასავლეთ ნაწილში მცხოვრებმა ოტომიელებმაც მიბაძეს.

კორტესის გული რომ მოეგოთ, ტესკოკოს გამგებელმა. თავისი ორმოცდაათიან არმია ესპანელებს შეუერთა.

რაკი ასეთი მნიშვნელოვანი დამხმარე ძალა მიიღო, კორტესი მეორედაც შეიქრა ტენოჩტიტლანში. მაგრამ ამოდ ეგონა, რომ ამჯერად საქმე უფრო გაუადვილდებოდა. ძველი მიწაყრილები და ბარიკადები მას აღდგენილი დახვდა, ხოლო ტლაშკალელების მიერ გაკეთებული გადასასვლელები ჯებირზე — ჩანგრეული. არმიისა და ფლოტის ერთდროული მოქმედებით ჯებირი ხელახლა უნდა ჩაეკლათ ხელში.

აი, ესპანელთა ჯარი კვლავ მთავარ მოედანზეა და კორტესი ისევ მწარედ ფიქრობს უკან დახევის აუცილებლობაზე, რადგან შეუძლებელია აზვირთებული მტრის ოკეანეში გამაგრება. როგორ აიძულოს აცტეკები, დაუარონ იარაღი? რა საშუალებით გატეხოს მათი ნებისყოფა? რითა დააშინოს?

უცებ რაღაც მოისაზრა და მაშინვე საქმეს შეუდგა...

— ცეცხლი წაუკიდეთ აშიაკატლის სასახლეს! დანაგრეეთ ძირძირობამდე! გაანადგურეთ!

ამ ბრძანებამ კორტესის ბეერის მნახველი, გამოცდილი მეომრებიც კი გააოცა, ვინაიდან ეს სასახლე ერთ-ერთი უღამაზესი ნაგებობა იყო. მისი მოსპობა ერთი ნაბიჯითაც ვერ მიუახლოებდა ესპანელებს დასახულ მიზანს. მაგრამ კორტესის ვეტერანებს არ სჩვეოდათ სიტყვის შებრუნება. ხოლო ისეთი ბრძანებები, როგორიცაა „დაწვით“, „დანაგრეეთ“, „გაანადგურეთ“ — შოსწონდათ კიდევ.

სასახლეს აღმოდებული მუგუზლები დაუშინეს. მისი კოშკები, კერი და შიდა კედლები ხისა იყო და რამდენიმე წუთში მთელი შენობა ცეცხლის ალში გაეხვია. სამუდამოდ გაქრა აცტეკ ხუროთმოძღვართა ერთ-ერთი უმესანაშენავესი ქმნილება.

განადგურების მეორე ობიექტად კორტესმა აცტეკთა მეფის სახელგანთქმული საფრინველე აირჩია. ამ საოცრად ლამაზ და მსუბუქ ხის ნაგებობას, რომელიც ბამბუკის სვეტებს ეყრდნობოდა, არავითარი სამხედრო მნიშვნელობა არა ჰქონდა. მაგრამ ამ საფრინველეთი აცტეკები განსაკუთრებით ამაყოფნენ. კორტესმა ეს იცოდა და ყოველ ღონეს ხმარობდა, გაენადგურებინა ყველაფერი, რაც კი აცტეკებისათვის განსაკუთრებით ძვირფასი იყო. თანაც მისი განადგურება უფრო ადვილი იყო, ვიდრე ქვით მოპირკეთებული მეზობელი შენობებისა. პირველმავე მუგუზალმა ცეცხლის ალში გახვია საფრინველე, ხმელი ხე და ბამბუკი ასანთის ღერივით იწვოდა...

ცეცხლის ალმა შთანთქა ცენტრალური ამერიკის ფრთოსანი სამ-

ყაროს ათასობით წარმომადგენელი. დაილუპა აცტეკ მეფრინველეთა რამდენიმე თაობის ნაშრომ-ნაღვაწი. ასე „ნერგავდნენ კულტურას“ „ცივილიზებული“ ესპანელები „უვიც“ ინდიელებში...

მაგრამ კორტესი მოტყუვდა, როცა ფიქრობდა ამ გზით დაეშინებინა ტენოჩტიტლანის მცხოვრებნი, ჩაეკლა მათი ბრძოლისუნარიანობა. მოხდა პირიქით, თეთრების უაზრო ბარბაროსობამ ყველა აღაშფოთა და აცტეკებმა ახალი ძალით შეუტრეს მტერს. მათ თავგანწირვას საზღვარი აღარ ჰქონდა. ფეხებში უცვივდებოდნენ ცხენებს. ოლონდ მხედრები მიწაზე ჩამოეთრიათ.

კორტესის რაზმები მხოლოდ იმან იხსნა, რომ აცტეკთა დიდი ნაწილი ამ დროს ქალაქის სხვა მხრიდან მომდგარ სანდოვალისა და ალვარადოს ჯარებს ებრძოდა.

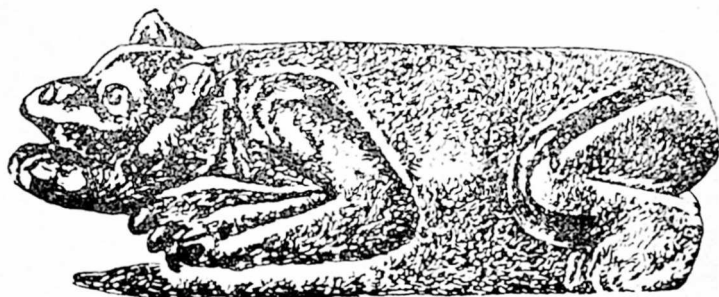
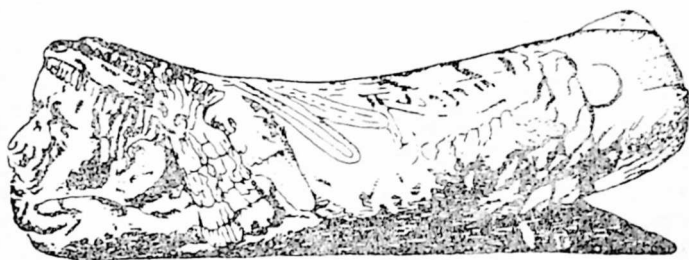
„უბედურების ხიდი“

გბდიოდა დღეები, კვირეები, ომს კი ბოლო არ უჩანდა. კორტესი შიშით ადევნებდა თვალს იმას, რომ სულ უფრო სრულყოფილი ხდებოდა აცტეკთა სამხედრო დაოსტატება. კუაუტემოკის გონება ხან რას მოიგონებდა, ხან რას და ესპანელებს ხშირად სიურპრიზებს უმზადებდა... ბრიგანტინებისათვის დაგებული მახე-ხიმინჯები, მგლის ორმოები, ლერწმიანში მოწყობილი საფარები, — ყველა ეს მისი მოგონილი იყო... ახლა ამას სინათლისა და ჰმოვანი სიგნალების გამოყენებით დიდი რაზმებისადმი უნარიანი ხელმძღვანელობაც დაემატა. მოულოდნელად ხან აქ, ხან იქ ინთებოდა კოცონი, ავარდებოდა ცეცხლის ალი და ქალაქის სხვადასხვა კუთხეში განლაგებული აცტეკთა რაზმები ერთდროულად იწყებდნენ შეტევას ესპანელთა და ტლაშკალელთა სამ ძირითად დაჯგუფებაზე. ხანდახან შეთანხმებული მოქმედების სიგნალი დოლის ხმა იყო.

ახლა აცტეკები ღამითაც იბრძოდნენ, რასაც ადრე თავს არიდებდნენ. ხოლო თუ ღამით შეტევაზე არ მიდიოდნენ, მაშინ თავიანთ პოზიციებს გაძლიერებით იცავდნენ; ადრე არც ამას აკეთებდნენ. გუშაგები სტვენის ხმაზე იცვლებოდნენ.

ბრძოლებისაგან გადაქანცულ რაზმებს კუაუტემოკი ახლებით სცვლიდა, ამას იგი რეგულარულად აკეთებდა. კუაუტემოკმა აშკარად იქით აიღო კურსი, რომ მოექანცა კონკისტადორები, გამოეფიტა მათი ძალა.

და აი, ის დღეც დადგა. როცა კონკისტადორების მოთმინების ფიალა აივსო. ორი თვის განუწყვეტელმა ბრძოლამ ყველას არაქათ-

ატეური ხის დოლები, ზედ ამოკვეთილი ჩუქურთმით. ზოგიერთ მათგანს ცოცხალი არსების ფორმა აქვს მიცემული.

გამოაცალა და კორტესმაც ყურად იღო მრჩეველთა დარიგება — ერთი გადამწყვეტი დარტყმით მოელო ბოლო გაჭიუტებული დედაქალაქისათვის.

კორტესის რაზმები სამივე კაშხალით წამოვიდნენ შეტევაზე. პირველად მათ ბრიგანტინები მოსდევდნენ. შემდეგ ახალი მოკავშირეების პირაგუები გამოჰყვნენ. ასე რომ, ქვეით ჯარს ქუჩის ბრძოლებშიც ფლოტილია ესმარებოდა. შენობათა სახურავებზე გამართულ ხელჩართულ ბრძოლებს ტლაშკალელები აწარმოებდნენ.

შეტევაზე გადმოსული რაზმების შეყრის ადგილად კორტესმა საბაზრო მოედანი აირჩია.

დედაქალაქის ალყის დროს ესპანელებს ასე ღრმად ჯერ არ შეუღწევიათ, მაგრამ ამჯერად ბედი თითქოს სწყალობდათ.

ჯებრის გამონგრეულ ადგილებთან, ბარეკალებთან და მიწაყრილებთან აცტეკები სუსტ წინააღმდეგობას უწევდნენ. ასეთ თავდაცვით ნაგებობებთან ბრძოლა სულ რამდენიმე წუთს გრძელდებოდა. შემდეგ ეს ნაგებობანი ესპანელებს უვარდებოდათ ხელში. წარმატებით თავბრუდახვეული კონკისტადორები სულ უფრო და უფრო წინ მიიწევდნენ. ყოველი რაზმი ცდილობდა, პირველი შეპირილიყო ბაზრის მოედანზე და მთავარსარდლის ქება დაემსახურებინა.

მაგრამ ბრძოლის პირველივე საათების შემდეგ კორტესი ექვმა შეიპყრო, საოცარი სისწრაფით იპყრობენ ისინი ერთიმეორეზე ქუჩებს. ხაფანგში ხომ არ მოექცნენ მისი ჯარები?

ამის გაფიქრება და საყვირის ხმა ერთი იყო, თანაც ესპანელებს მანამდე არც გაეგონათ საყვირის ასეთი ძლიერი ხმა. ეს კუაუტემოკი იძლეოდა ნიშანს. საყვირის ხმაზე კუაუტემოკის რაზმები, რომელთაც ესპანელები და მათი მოკავშირეები ქალაქის სიღრმეში შეიტყუეს, უეცრად შემობრუნდნენ და მტერს ყოველი მხრიდან ერთბაშად შემოუტეეს. გვერდითა ქუჩებიდან შეტევაზე გადმოვიდნენ იქ ჩასაფრებული ძლიერი რაზმები, რომლებმაც კორტესის არმია განზრახ გამოუშვეს წინ, რათა მერე მისთვის უკან დასახევი ყველა გზა მოექრათ.

მოულოდნელმა შეტევამ აცტეკებს დიდი წარმატება მოუტანა. ერთ წუთში თავდამსხმელები რკალში მოექცნენ და იძულებულნი გახდნენ, გაქცევით ეშველათ თავისთვის. ესპანელებმა და ტლაშკალელებმა პირი იბრუნეს, მაგრამ ამაოდ, ტენოჩტიტლანის მამაცი დამცველების ისრებსა და შუბებს თავს ეერ აღწევდნენ.

მაგრამ ყველაზე უფრო საშინელი განსაცდელი გაქცეულებს წინ ელოდათ. ერთ ადგილას კაშხალი რვა მეტრზე იყო გარღვეული. ტბა

ამ ადგილას ძალიან ღრმა იყო, ხოლო მთიელმა ტლაშკალებმა ცურვა არ იცოდნენ. დაბლა, წყალში, დასრიალებდა აცტეკთა ასობით პირაგუა, რომელნიც მხად იყვნენ შეეპყროთ წყალში ჩაგდებული ყოველი ესპანელი თუ ტლაშკალელი.

ჯერ კიდევ თავდასხმის დაწყებამდე კორტესმა ბრძანა, ჯებირის გარღვეული ადგილები ამოევსოთ, მაგრამ ეს ბრძანება არ შესრულებულა, მოჩვენებითმა წარმატებებმა ესპანელებსა და მათ მოკავშირეებს თავბრუ დაახვია. ისინი სულ წიხ და წიხ მიიწევდნენ და აღარ ფიქრობდნენ, რა ხდებოდა ზურგში, არ სურდათ დაეკარგათ ღრო, დაეხარჯათ ძალა ისეთ მძიმე და დამქანცველ სამუშაოზე, როგორიც დანგრეული კაშხალის აღდგენა იყო, ისინი თვლიდნენ, რომ ამ სამუშაოს შესრულებას მხოლოდ უკან დახევის დროს ჰქონდა აზრი. ახლა კი მთელ ქალაქს ხელთ იგდებენ და აქედან ისინი აღარსად წავლენ...

პანიკური შიშით შეპყრობილმა ხალხმა ვერ შეძლო შეჩერება გამონგრეულ ადგილთან. წინა რიგებს უკანიდან მისულნი აწევბოდნენ და წყალში ჰყრიდნენ, ხოლო შემდეგ მათაც იგივე ემართებოდათ... ათეულობით და ასეულობით კაცი ჩაცვივდა ტბაში, სადაც აცტეკები ესპანელებს დახრჩობის საშუალებას არ აძლევდნენ, მაშინვე იჭერდნენ და მიათრევდნენ ხოლმე თავიანთ ნავეებზე, რათა შემდეგ მსხვერპლად შეეწირათ სისხლის მსმელი უიცილოპოჩტლისათვის.

ცხადია, დამხრჩვალთა ბედი ბევრად სჯობდა გადარჩენილებს... აცტეკები გულგრილად უყურებდნენ, როგორ იძირებოდა მათი თვისტომი ტლაშკალები, კორტესის ფერმკრთალსახიანი მეომრების გადასარჩენად კი ყოველ ღონეს ხმარობდნენ. მათი აზრით, თითოეული თეთრი ტყვე საუკეთესო სამხედრო ნადავლი იყო (რასაკვირველია, თუ არ ჩავთვლით ცხენებს, რომლებიც უფრო ძვირად ფასობდნენ).

კორტესი, რომელიც ჩანგრეული ადგილის მეორე მხარეს იმყოფებოდა, საკუთარი თვალთ ხედავდა, როგორ იღუპებოდნენ მისი საუკეთესო მეომრები და არაფერი შეეძლო ელონა. იგი ხედავდა, რომ მეომრები, როგორც კი თავს დააღწევდნენ აცტეკებს, მიცურავდნენ კაშხლისაკენ, ცდილობდნენ აცოცებულიყვნენ მის მოლიბულ გვერდზე, მაგრამ სხლტებოდნენ და კვლავ წყალში ცვიოდნენ. დასახრჩობად განწირული მებრძოლენი საშველად ამხანაგებს ავლებდნენ ხოლმე ხელს და მათაც თან ითრევდნენ.

როგორმე წესრიგი რომ დაემყარებინა, კორტესმა რამდენჯერმე მოუწოდა:

— შეჩერდით! ნუ გარბიხართ! როგორმე ნახეvar საათს გაძე-
ლით! სიღის აღევადგენთ! დანხარე ძალა მოდის!

მაგრამ მისი ხმა ინთქმებოდა აცტეკების გამარჯვების ყიჟინაში, სასიკვდილოდ დაჭრილთა და დასახრჩობად განწირულთა კენესაში, დატყვევებულთა ვედრებაში...

მაღე ექვსი ბრგე აცტეკი მეომარი თვით კორტესს დაესხა თავს და იგი ნავისაკენ წაათრიეს. ფეხში მძიმედ დაჭრილი კორტესი რაც შეეძლო უძალიანდებოდა, მაგრამ ორი ესპანელი და რამდენიმე ტლაშკალელი რომ არ მიშველებოდნენ, ტყვეობას ვერ ასცდებოდა.

რეზერვში მყოფი ცხენოსანი რაზმისა და ბრძოლის სხვა მონა-
კვეთიდან მოხსნილი არტილერიისტების დახმარებით კორტესმა აცტეკებს ცოტათი უკან დაახვეინა და თავისი გადარჩენილი ჯარები ამ სასაქლოდან გაიყვანა.

ამ დღეს საქმე კარგად არ წაუვიდათ არც ალვარადოსა და სან-
დოვალის ჯარებს, რომლებიც ქალაქის სხვა ნაწილებში იბრძოდნენ. მათაც შეაღწიეს დედაქალაქის გულში და იგემეს კარგად მომზადე-
ბული კონტრდარტყმის ძალა. მაგრამ ბედად უკან დახვევისას გარ-
ღვეულ ჯებირს არ წაწყდომიან და ამიტომ შედარებით ნაკლებად დაზარალდნენ.

ამ დღეს ბედმა არც ფლოტილიას გაუღიმა. ორი ბრიგანტინი ხი-
მინჯებზე წამოეგო და ადგილიდან ვეღარ იძროდა. გემებზე მყოფი
ჯარისკაცები და მეზღვაურები ყველანი დაჭრილები იყვნენ. ერთი
ბრიგანტინი აცტეკებმა ბუქსირზე აიყვანეს, ბაგირები გამოაბეს და
შეეცადნენ, ეკიპაჟიანად თავისთან გაეთრიათ, მაგრამ ქვეითმა ჯა-
რისკაცებმა მოუსწრეს, ბაგირები გადაჭრეს და გემიც და ზედ
მყოფნიც იხსნეს.

ამ უიღბლო დღის ბოლოს გამოიჩვენა, რომ დაიღუპა რამდენიმე
ასეული ტლაშკალელი, სამოცამდე ესპანელი კი ტყვედ ჩავარდა.
პანიკურად უკანდახვევისას კორტესის არმიამ დაკარგა ორი ქვემეხი,
შვიდი ცხენი ბრძოლაში დაეცა... „ვაების ღამის“ შემდეგ ეს ესპა-
ნელთა ყველაზე დიდი დამარცხება იყო.

კუაუტემოკის მიერ შემუშავებულმა ახალმა ტაქტიკამ ნაყოფი
გამოიღო. იგი მიხვდა, რომ კონკისტადორებთან ძველი მეთოდებით
ბრძოლა აღარ გამოდგებოდა. მოწინააღმდეგის ძლიერ იარაღს კუა-
უტემოკმა გონებაშახვილობა, სამხედრო ხერხი და გაბედული მანევ-
რი დაუბირისპირა და მტერს საშინელი ზიანი მიაყენა.

„უბედურების ხიდი“ უწოდა კორტესმა ჯებირის იმ გარღვეულ
ნაწილს, სადაც მისმა არმიამ დამარცხება განიცადა.

„უბედურების ხილმა“ დასაბამი მისცა განსაცდელთა მთელ სერიას, რომლებიც დამპყრობლებს ხვდათ წილად. იმ საღამოს ესპანელებს დასვენება არ დასცალდათ. თუმცა მთელი დღის ბრძოლით ქანცგამოღეულები მხოლოდ ამაზე ოცნებობდნენ.

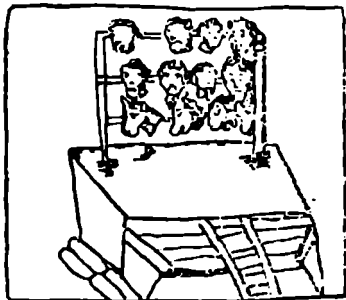
მზის ჩასვლისთანავე მათი ყურადღება რაღაც უცნაურმა სედიანმა ხმაურმა მიიპყრო. ესპანელებმა მხოლოდ ერთხელ გააგონეს ეს ხმა, მაგრამ მათ მეხსიერებაში იგი სამუდამოდ აღიბეჭდა. ეს ხმა პირველად „ვაების ღამეს“ გაისმა. ასე ჯდებოდა ომის ღმერთის უიცილოპოჩტლის ტაძარში წინათ დაცული გველის ტყავისაგან გაკეთებული ვეებერთელა დოლი.

ქურუმები მხოლოდ განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანი მოვლენების დროს ახშინებდნენ ამ დოლს, რომლის გუგუნი რამდენიმე კილომეტრზე ისმოდა. უნებლიეთ, ყველამ ტაძრისაკენ დაიწყო მზერა.

იმან, რაც ესპანელებმა დაინახეს, ყველას თავზარი დასცა. მთავარი ტაძრის კიბეზე ნელა აღიოდა ქურუმა პროცესია, მათ შორის მოჩანდნენ ნახევრად შიშველი თეთრი ტყვეები. ტყვეები ომის სისხლიანი ღმერთის ვახშმისათვის იყვნენ განკუთვნილნი. ამით აცტეებს სურდათ აერიდებინათ მისი რისხვა, გული მოეღობათ განრისხებული ღმერთისათვის და დაებრუნებინათ წყალობა თავიანთი დიდი მფარველისა, რომელმაც ესპანელთაგან მიყენებული დამცირების შემდეგ პირი იბრუნა აცტეებისაგან...

კორტესის მეზრძოლები უნებლიე მოწმენი გახდნენ მათი ამხანაგების საშინელი დასჯისა. მეზობელი ტაძრების თავზე დანთებული კოცონები არეშარეს კარგად ანათებდა. კარგა მოჩანდა ყველაფერი, რაც იქ ხდებოდა.

თითოეულმა ესპანელმა იცოდა, რომ მასაც იგივე ბედი ელოდა, თუ ტყვედ ჩავარდებოდა. მაგრამ ვისაც ჯერ კიდევ სინდისის ნატამალი შერჩენოდა, კარგად გრძნობდა, რომ ეს იყო სამართლიანი შურისძიება იმ აუტანელი ტანჯვა-წამებისათვის, რაც ესპანელებმა

ესპანელებისა და მათი ცხენების თავები, რომლებიც მსხვერპლად შესწირეს აცტეათა ღმერთებს. ნახატი აცტეური ხელნაწერადან.

მეჩსიკას მოუტანეს. ეს იყო ათასობით დაღუპული სიცოცხლის, გადაჭრული და დანგრეული ქალაქების, უდანაშაულო ქალებისა და ბავშვების დადაღვის საზღაური...

„ასე მოუვა ყველა ჩვენს მტერს!“ — ამ შეიშაბილით კორტესის ბაჩაკისაყენ დაიძრნენ აცტეკთა უზარმაზარი ტალღები. მათ გადაწყვეტილი ჰქონდათ, ერთიანად გაწყვეტილიყვნენ, მაგრამ მტერიც ჯერდაუდიანად მოესპოთ. ესპანელებმა აცტეკთა შეტევების შეჩერება მხოლოდ არტილერიის საშუალებით შეძლეს. თუქცა ზარალი ღილი ნასეს, ასობით მებრძოლი მოუკლეს.

მთელ კვირას ზეიმობდნენ აცტეკები გამარჯვებას. თავიანთ მძვინვარე ღმერთს ისინი ყოველ საღამოს უმასპინძლებოდნენ თეთრი ადამიანებით და ევედრებოდნენ პატიებას ადრე ჩადენილი ყველა დანაშაულისათვის. მრისხანე უიცილოპოჩტილმ ყურად იღო თავისი ხალხის ვედრება. უმაღლესი ქურუმების პირით ხალხს ამცნო, ათი დღის შემდეგ ყველა ფერმკრთალსახიანი აცტეკთა ტყვეობაში ჩავარდებოდა...

ეს ამბავი სწრაფად ვრცელდებოდა და ხალისსა და ენერგიას მატებდა დედაქალაქის დამცველებს, ხოლო კორტესის წითელკანიან მოკავშირეებს, ცოტა არ იყოს, შიში შეეპარათ გულში. რა მოელოთ მათ, მალინცინი რომ დამარცხდეს? რა ელით მათ ქალაქებსა და სოფლებს, ცოლ-შვილს? აცტეკები მათ სასტიკად მიუზღავენ ლალატისათვის...

ტენოჩტიტლანის გამგებელმა კუაუტემოკმა კარგად გამოიყენა კორტესის დამარცხების შემდეგ ინდიელი ტომების მერყეობა და ეჭვიანობა. მან სახელმწიფოს ყოველ კუთხეში დაგზავნა სიკვდილით დასჯილი ესპანელებისა და დახოცილი ცხენების თავები. იგი ინდიელებს მოუწოდებდა, სანამ კიდევ გვიანი არ იყო, მის, კუაუტემოკის არმიას შეერთებოდნენ.

ამ მოწოდებას წარმატება ხვდა. ქურუმების წინასწარმეტყველებზე ახლო ხანში ესპანელთა დაცემის შესახებ დაიჭერეს და კორტესის მოკავშირეებმა ერთიმეორის მიყოლებით იწყეს მისგან განდგომა.

ყოველგვარი გაფრთხილების გარეშე დატოვეს ღამით კორტესის არმია ჩოლულის, ტესკოკოსა და სხვა ქალაქების მეომრებმა. კორტესის ვეებერთელა არმია თვალდათვალ იშლებოდა. ბოლოს ტლაშკალელებიც წავიდნენ, ყველაზე მეტად კორტესს მათი იმედი ჰქონდა. ტლაშკალელები არ იყვნენ, „ვაების ღამის“ შემდეგ ესპანელებს სულის მოთქმის საშუალება რომ მისცეს? ახლა კი იგი ამ ყველაზე

საიმედო მოკავშირეებსაც ჰკარგავდა... ას ორმოცდაათიათასიანო არმია რამდენიმე დღეში სამოცჯერ შემცირდა...

კორტესმა წასულებს მღევრები დაადევნა, მაგრამ მას ვერც კი გაეხედნა ეთხოვა მათთვის დაბრუნება. ეს ხომ საკუთარი სისუსტის გამოძვლავნება იქნებოდა. არა, კორტესი მხოლოდ ერთ რასმეს სთხოვდა მათ. დაე, ტლაშკალელები, ტესკოკოელები, ჩოლულულები გზაში რამდენიმე დღეს შეჩერებულიყვნენ, სანამ თეთრკანიანთა მოსპობისათვის უიცილოპოჩტლის მიერ დათქმული ვადა არ ამოიწურებოდა. მაშინ დარწმუნდებიან, რომ ტენოჩტიტლანის ქურუმები მათ ატყუებენ და აბრეყებენ. ესპანელები უძლეველნი არიან, მათ აცტეკთა ვერავითარი ღმერთი ვერ შეაშინებთ.

იკვებნიდა რა თავის უძლევლობას, ამავე დროს კორტესი ძალიან შეშფოთებული ფიქრობდა იმაზე, რომ სურსათის მარგალიეოდა, მისი მოწოდება კი სრულიად შეწყდა. თავდებოდა ტყვია-წამალიც, საიდანმე მის მიღებაზე კი ფიქრიც არ შეიძლებოდა. კორტესის თითქმის ყველა მეომარი დაჭრილი და გადაღლილი იყო, ხოლო აცტეკები თავიანთ რიგებს დღითიდღე აძლიერებდნენ.

ბრძოლის შუალედებში კუაუტემოკის მეომრები ესპანელებს ყველაზე სალანძღვ და შეურაცხყოფელ სიტყვებს გამოსძახობდნენ. ისინი აშკარად დასცინობდნენ კორტესსა და ბრძოლით ქანცამოლეულ მის არმიას:

— თქვენ ეი, ავაზაკებო, არაფრის მაქნისნო! — უყვირობდნენ ისინი. — თქვენს მეფეს იმიტომ გამოეჩეცით, რომ შრომა არ გინდოდათ, იოლ ცხოვრებას ეძებთ, არაფერი თქვენ არ გეხერხებათ, არც სახლის აშენება, არც მოსავლის მოყვანა. ხოცვა-ჟლეტა, ნგრევა, რბევა, ძარცვა და ცეცხლის წაქიდება — აი თქვენი მოწოდება. საკმელადაც არ ვარგიხართ, რადგან მკლე ხართ და ბალღამივით მწარე, ხორცი გაქვთ!

სალამოობით კი დოლის შემზარავი ხმა გაისმოდა, რაც იმას მოასწავებდა, რომ უიცილოპოჩტლი მალე ზიილებდა გემრიელ კერძს — თეთრი ადამიანის მორთოლვარე გულს...

ესპანელთა მდგომარეობა სავალალო იყო, მაგრამ აცტეკებმა დედაქალაქის ბლოკადის რკალი მაინც ვერ გაარღვიეს. ჭებირებზე გამავალი სახმელეთო გზები კვლავ კორტესს ეყარა. მისი ბრივანტინები ტბაზე დაცურავდნენ და ქალაქში სურსათის შემოზიდვას ხელს უშლიდნენ. პროდუქტებს თვითონ იგდებდნენ ხელთ და კორტესს ამარაგებდნენ. გარე სამყაროსაგან თითქმის მთლიანად მოწყვეტილი, ხალხით გაჭედილ ქალაქში შიმშილი თანდათან ფეხს იკიდებდა.

ათიოდე პირაგუა თუ ახერხებდა ღამლამობით ტენოჩტიტლანისკენ გაქრას და სურსათის შეზიდვას, მაგრამ ეს შექმნილ მძიმე მდგომარეობას ვერ შველოდა.

მთავრდებოდა ესპანელთა დამარცხებისათვის ქურუმების მიერ განსაზღვრული უკიდურესი ვადა. „უბედურების ხიდთან“ ტყვედ ჩადგებულ ყველა თეთრკანიანი ომის ღმერთმა შეიწირა, მან კი თავისი დაპირება არ შეასრულა. ესპანელები განაგრძობდნენ არსებობასა და ბრძოლას.

უიცილოპოჩტიმ სასტიკად მოატყუა თავისი ხალხი!

სიკვდილი ან გამარჯვება

აცტეკი ქურუმები და მისნები მეტად წინდაუხედავნი გამოდგნენ, როცა ასეთი ხანმოკლე ვადა დააწესეს მძიმედ დაჭრილი, მაგრამ ჯერ კიდევ ძლიერი და მრისხანე მხეცის გასანადგურებლად. ახლა ისინი სამაგიეროს იმკიდნენ თავიანთი დაუფიქრებლობისათვის: კორტესს უბრუნდებოდნენ განდგომილი მოკავშირეები, რომელთაც საბოლოოდ იწამეს ესპანელთა უძლეველობა...

კორტესი მათ მოჩვენებითი გულგრილობით ხედებოდა, იგი ისე აჩვენებდა თავს, თითქოს წყალობის ნიშნად უტევებს მათ სისუსტეს და ნებას რთავს, დაიხოცონ ესპანელებისათვის... ყველას ისე ეუბნებოდა, თითქოს გამარჯვება მოკავშირეების გარეშეც უზრუნველყოფილი ჰქონდა. მაგრამ მეგობრობისა და კეთილი განწყობილების ნიშნად იგი, კორტესი, მზადაა თავისი ღროშის ქვეშ მიიღოს ტლაშკალელები, ტესკოკოელები და სხვები, რათა მათაც ერგოთ ნაწილი იმ უდიდესი ნადავლისა, რომელიც მათ ტენოჩტიტლანში ელით.

„რაც უფრო სუსტნი ვართ, მით უფრო გულმოდგინედ უნდა დავუშალოთ ყველას საქმის ნამდვილი ვითარება, მით უფრო უნდა ვეცადოთ მოვაჩვენოთ თავი ძლიერად“, — ასწავლიდა კორტესი ზელქვეითებს და პირადად აძლევდა ამ ტაქტიკის თვალსაჩინო მაგალიტს.

მოკავშირეები კი დაიბრუნა, მაგრამ კორტესს ახლა საომარი მასალის ნაკლებობა აწუხებდა. ბედად, ვერა-კრუსში ტყვია-წამლითა და სამხედრო აღჭურვილობით დატვირთული გემი მოვიდა. მთელი ამ მარაგის მიწოდებას დედაქალაქის მოალყე ნაწილებისათვის ათასი ინდიელი მებარგული რამდენიმე დღეში შესძლებდა.

კორტესმა ახლა ბრძოლის ტაქტიკა შეცვალა და ქალაქის იერი-
შით აღების უნაყოფო ცდების ნაცვლად იგი ცალკეული სახლების,
ქუჩებისა და არხების თანმიმდევრულ ნგრევაზე გადავიდა.

ცხენოსნებს თავისუფალი მოქმედება მხოლოდ სწორ და გაშ-
ლილ ადგილას შეეძლოთ. დარღვეული ჯებირები მოიერიშეებს ვე-
რაფერს დააკლებდნენ, თუ არხები ამოშრებოდა. ამისათვის კი ასე-
ულობით წყლის არტერიებით დასერილი, აყვავებული ქალაქი
ტრიალ მინდვრად, უკაცრიელ უდაბნოდ უნდა გადაიქცეს.

კორტესი თანდათან, დღითი დღე ახორციელებდა ამ არაადამიან-
ურ გეგმას.

ბრძოლამ ამჯერად ქალაქის განაპირა რაიონებში გადაინაცვლა.
მედგარი ბრძოლით ესპანელებმა ხელთ იგდეს კეები, რომელთაც სა-
სიცოცხლო მნიშვნელობა ჰქონდა დედაქალაქისათვის იმის შემ-
დეგ, რაც მას ესპანელებმა მოუშალეს წყალგაყვანილობა. მერე მო-
ვიდა წერაქვებით, ძალაყინებითა და თოხებით შეიარაღებული ათა-
სობით ტლამჟალელი და დაიწყეს დაპყრობილ რაიონებში ყვე-
ლა შენობის ნგრევა, სულერთია, ტაძარი იქნებოდა ეს, შეძლებუ-
ლი მოქალაქის სახლი, თუ ღატაკის ქოხი. ნაგავს არხებისა და ჯები-
რების გარღვეულ ადგილებში ყრიდნენ. მნგრეველებს იცავდა არ-
ტილერია, რომელიც დაუნდობლად სპობდა იმ რაზმებს, რომლებიც
კი წინააღმდეგობას გაუწევდნენ ესპანელებს.

ახლა ცხენოსნებს ფართო ასპარეზი მიეცათ, შეეძლოთ უშიშრად
ემოქმედათ, ისე რომ, არც მიწაყრილების შინებოდათ და არც ჩა-
საფრებისა.

იქნებ ახლა მაინც, ნგრევითა და აოხრებით დაშინებულმა აცტე-
კებმა დაყარონ ფარ-ხმალი? მით უმეტეს, რომ ტენოტტლანში
საშინელი შიმშილი მძვინვარებდა. ხალხი ეზოებში ამოთხრილი
მცენარეების ფესვებით, ხის ქერქით იკვებებოდა, სვამდნენ მარი-
ლიან სითხეს, ჰმუნდნენ მატლებს. ბალახსა და ხავსს, რომელსაც ტბის
ფსკერიდან იღებდნენ...

კორტესმა ტყვედ ჩაგდებული რამდენიმე წარჩინებული აცტეკი
გათავისუფლა და დაავალა, აცტეკი გამგებლებისათვის გადაეცათ,
თუ დანებდებიან, ყველას სიცოცხლეს შეუნარჩუნებს და დედაქა-
ლას ნგრევასაც შეწყვეტს.

კორტესის წინადადება კუაუტემოკის მიერ მოწვეულ სამხედრო
საბჭოზე განიხილეს.

აცტეკთა ბელადები თავს როდი იტყუებდნენ ცრუ იმედებით.

მათ კარგად იცოდნენ, რომ ბრძოლის გაგრძელება უნაყოფოა, რომ წინააღმდეგობის გაწევის ყოველგვარი საშუალება ამოიწურა, რომ შიმშილი და ავადმყოფობანი ყოველდღე მეტ ადამიანს სპობს, ვიდრე ესპანელთა თოფ-ზარბაზნები და მახვილები. მაგრამ ისინი კორტესისადმი დამორჩილებას სიკვდილს აძჯობინებდნენ. უკეთესია იარაღით ხელში დავიხოცოთ, ვიდრე ესპანელებს დავემონოთ! — ერთხმად გადაწყდა სამხედრო საბჭოზე.

აი როგორ გადმოგვცემს ბერნალ დიასი საბჭოს ერთ-ერთი უხუცესი მონაწილის მიერ წარმოთქმულ სიტყვას:

— დიდებულო კუაუტემოკ! შენ ჩვენი მბრძანებელი ხარ და ძალაუფლება ტყუილუბრალოდ როდი მიიღე. შენ პატიოსნად და უნარიანად გვხელმძღვანელობდი. ცხადია, მშვიდობიანობა კარგია, მაგრამ გაიხსენე, მას შემდეგ, რაც ჩვენს მიწა-წყალზე უცხოელებმა დადგეს ფეხი, მშვიდობაც დავკარგეთ და წარმატებაც. გაიხსენე, რა წყალობა არ გაიღო და რა არ უყო მათ ბიძაშენმა და რა მიიღო სანაცვლოდ? როგორ დაამთავრეს მან და მისმა შვილებმა და ნათესავებმა თავიანთი სიცოცხლე? სად გაქრა ჩვენი ქვეყნის სიმდიდრე? იცით თუ არა, რომ ჩოლულასა და ტესკოკოს ბევრა მცხოვრები, როგორც მონები, გახურებული შანთით დადაღეს?.. ამიტომ ნუ ენდობი მალინცინის სიტყვას. სჯობია სახელოვნად დაეცე ბრძოლაში და ქალაქის ნანგრევებში ჩაიძარხო, ვიდრე მონად იქცე.

კორტესი რამდენიმე დღეს მოთმინებით ელოდა პასუხს და მიიღო კიდეც. ესპანელთა ბანაკს ყოველი მხრიდან აურაცხელი ხალხის ტალღები მოაწყდა. წინა რიგებში მდგომთ თავი ჰქონდათ განწირული, მზად იყვნენ დახოცილიყვნენ, რათა მათ გვამებზე გადავლით უკან მავალთ მიზნისათვის მიეღწიათ. აცტეკებს მტერი სიმრავლით უნდოდათ დაეჯახნათ.

მაგრამ ესპანელთა ცეცხლი ჯებირების მთელ გაყოლებაზე ცხრილავდა. ვერც ერთი აცტეკი, ვინც კი ჯებირს ზარბაზნის გასროლაზე მიუახლოვდა, ცოცხალი ვერ გადარჩა. ხოლო ფლანგებიდან მოიერიშეებს ულმობლად ცელავდა ბრიგანტინების არტილერია. აცტეკებმა უკან დაიხიეს და ჯებირებზე გვამთა ხროვები დატოვეს.

მაინც, მიუხედავად წინააღმდეგობის გაწევის ყველა ცდის უნაყოფოებისა, აცტეკები მთელი კვირის განმავლობაში გულმოდგინედ განაგრძობდნენ შეტაკებას. ალბათ მათ იმედი ჰქონდათ, როდისმე მაინც მოახერხებდნენ მოულოდნელი თავდასხმით მტრის განადგურებას. მაგრამ კორტესის არტილერიის ცეცხლი ყოველთვის მზად იყო მათი გმირული იერიშების მოსაგერიებლად.

როცა აცტეკებს შეტევების თავი აღარ ჰქონდათ, კორტესმა კვლავ განაახლა დედაქალაქის გეგმიანი ნგრევა. ეს იყო მისი ათიათასობითი მოკავშირის ერთადერთი საქმე. ყოველდღე, როგორც საღუშაოზე, მიდიოდნენ რაზმები, რათა შეესრულებინათ თავიანთი ნორმები: დღეს ერთი კვარტალი დაენგრიათ, ხვალ — მეორე, ზეგ — არხი ამოეცხათ, შემდეგ დღეს მიწასთან გაესწორებინათ დიდებული ტაძარი...

უილაჯო გააფთრებით შეჰყურებდნენ დედაქალაქის მცხოვრებნი, როგორ ქრებოდა შესანიშნავი არქიტექტურული ნაგებობანი, ისარივით სწორი არხები — რამდენიმე თაობის შრომის ნაყოფი, როგორ იქცეოდა ქალაქი უდაბნოს ზონებად.

რისი დაპირისპირება შეეძლოთ აცტეკებს ესპანელებისა და მათი მოკავშირეების სულ უფრო მზარდი ძლიერებისათვის? მხოლოდ თავიანთი დასუსტებული ხელების, რომლებსაც მშვილდის მოზიდვაც კი უძნელდებოდათ!...

და მაინც იბრძოდნენ, იბრძოდნენ თავგამეტებით, მონობაში ყოფნას უდავო სიკვდილს ამჯობინებდნენ. ეამთა აღმწერლებმა შემოგვინახეს მრავალი მაგალითი აცტეკთა განსაცვიფრებელი გმირობისა, მაგალითად იმისა, როგორ იბრძოდნენ უკანასკნელი ძალ-ღონის მოკრებით შიმშილით დასუსტებული მეომრები. „ჩვენი მოკვლა შეიძლება, დამარცხება კი არა“, — თითქოს ეუბნებოდნენ ისინი დამპყრობლებს.

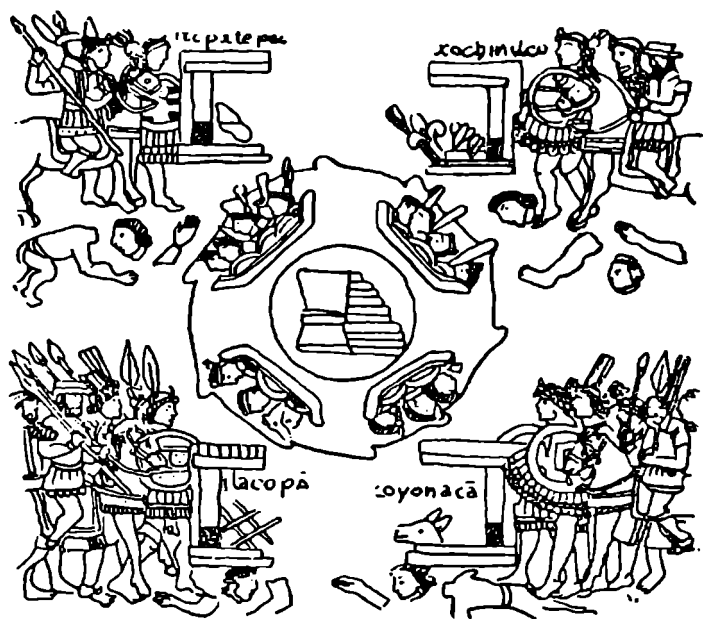
ბევრი მწარე. სიმართლით სავსე სიტყვების მოსმენა მოუხდათ კორტესის მოკავშირეებს, რომლებიც მისი ნების ბრმა შემსრულებლები იყვნენ.

— ვისთვის ცდილობთ ასე გულმოდგინედ? — უყვიროდნენ მათ ტენოჩტიტლანის მცხოვრებნი, — თუ გავიმარჯვებთ, თქვენვე მოგიწევთ ყველა იმის აღდგენა, რაც კი დაანგრიეთ, ხოლო თუ გამარჯვება კორტესს ხვდა, მაშინ თეთრებისთვის მოგიწევთ შენება... დაანგრიეთ, დაანგრიეთ, ისევ თქვენი თავში სახლელი იქნება!

მაგრამ ვერავითარ წყევლა-კრულვასა და მუქარას ვერ შეეძლო საშინელი ნგრევის შეჩერება. გავიდა რამდენიმე კვირა და მკვდარი უდაბნოს ზონა შესამჩნევად გაფართოვდა. გარეუბნებისა და განაპირა უბნების გარდა ქალაქის ცენტრალური რაიონებიც გადადიოდა ესპანელთა ხელში.

ალყაშემორტყმულთა წინააღმდეგობა კი მაინც არ ცხრებოდა. აცტეკთა უღრეკობამ. ძარცვასა და ხოცვა-ჟლეტას მიჩვეული. ბევ-

რის მნახველი კონკისტადორებიც განაცვიფრა. ესპანელები სულ უფრო ხშირად ნახულობდნენ მათ მიერ დაკავებულ სახლებში შიმშილით გონებაშიხდილ ან სიკვდილისპირად მისულ აცტეკებს, მაგრამ ისინიც კი ზეწლით აქცევდნენ ზურგს ესპანელებს. ეს გაუბე-

ესპანელები ყოველი მხრიდან უტევენ მათ მიერ გარემოცულ ტენოჩტიტლანს. ნახატი ძველმექსიკური ხელნაწერიდან.

ღურებული ადამიანები დასცინოდნენ კიდევ გამარჯვებულთ, ვინაიდან დამპყრობთა სიხარბე და ოქროს წყურვილი ყველასათვის კარგად იყო ცნობილი.

— თქვენ ვერასოდეს ვერ გაიგებთ, სადაა დამარხული ჩვენი ოქრო, — დაცინვით ეუბნებოდნენ აცტეკები ესპანელებს, — მკვდრები ზომ არ ლაპარაკობენ...

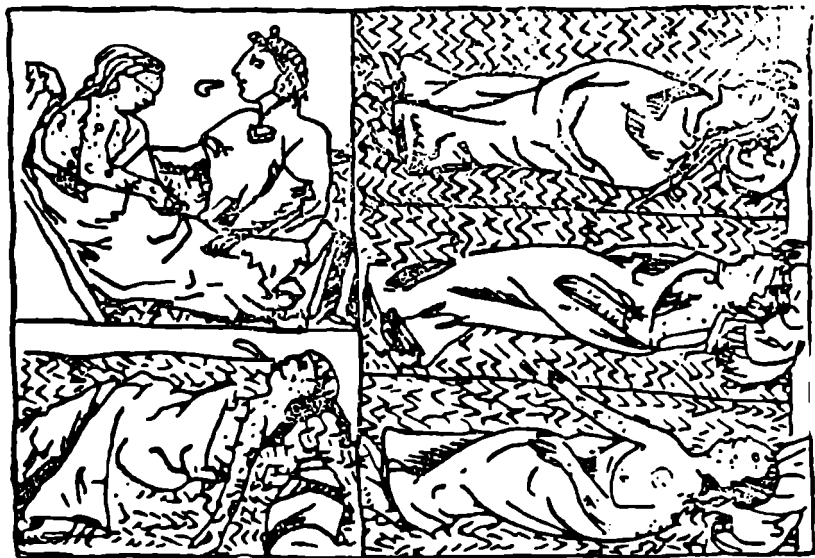
თანდათან მატულობდა შიმშილით თუ ავადმყოფობით დახოცილთა გვამები. ისინი ეზოებში, ოთახებში ეყარნენ — იქ, სადაც სიკვდილმა მოუსწროთ.

კორტესმა კარგად იცოდა, რა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ აცტეკები დაკრძალვის წეს-ჩვეულებებს. ახლა კი უპატრონოდ მი-

ტოვებული ამდენი გვამი მოწინააღმდეგის ფიზიკური და მორალური ძალების სრულ გამოფიტვას მოასწავებდა.

მაგრამ იმის მაგივრად, რომ გახარებოდა, კორტესი ძალიან შეშფოთდა.

იგი მკვდარ ქალაქს იპყრობდა. ქუჩებში ადამიანთა ლანდები მომდიოვნენ, რომლებიც არავითარ სამუშაოზე აღარ გამოდგებო-

აქტეები — ეპიდემიისა და შიმშილის მსხვერპლი. ნახტი აქტეური ხელნაწერიდან.

დნენ. თანაც ათასობით დაუმარხავი გვამი მის არმიას ეპიდემიით ემუქრებოდა.

და კორტესი სულ უფრო და უფრო დაეინებით ცდილობდა ამ უკვე შესწავლად უაზრო ზოცვა-ჟლეტის შეწყვეტას. მაგრამ ამაოდ... აქტეებს, ვისაც ჯერ კიდევ ფეხზე დგომა შეეძლოთ, ალბათ გადაწყვეტილი ჰქონდათ, იარაღით ხელში დახოცილიყვნენ. მეომრებს ეხმარებოდნენ მათი ცოლები, რომელნიც ყველა საფრთხეს მაშაყაცებთან თანაბრად ინაწილებდნენ. ისინი აწვდიდნენ მათ ქვებსა და ისრებს, უვლიდნენ დაკრძალვას. ბრძოლებში ახლა ბავშვები და მოზარდებიც იყვნენ ჩაბმულნი.

კორტესისა და ალვარადოს რაზმები, რომლებიც სხვადასხვა

მხრიდან უტევდნენ ქალაქს, ბაზრის მოედანთან შეერთდნენ. ეს ესპანელთა დიდი წარმატება იყო და კორტესმა ერთხელ კიდევ შესთავაზა კუაუტემოკს, შეეწყვიტა უიმედო წინააღმდეგობა. დაზავების წინადადებასთან ერთად კორტესმა აცტეკთა მბრძანებელს თავისი ელჩების ხელით გაუგზავნა საჩუქრები — პური, ნანადირევები და ხაღი. თავისი კეთილი ზრახვების დასამტკიცებლად კორტესმა ბრძანა, შეეტევა რამდენიმე დღით შეეწყვიტათ.

მაგრამ იმ დღეს, როცა ესპანელები ელოდნენ ცნობას კაპიტულაციის შესახებ, მათ მოულოდნელად თავს დაესხნენ...

მეორედ, როცა დიდი არხის აქეთ-იქით ნაპირზე ერთმანეთს უნდა შეხვედროდნენ კორტესი და კუაუტემოკი, კუაუტემოკის ნაცვლად ერთ-ერთი მისი მხედართმთავარი მოვიდა. ამან კორტესის თავმოყვარეობა ძალიან შელახა. მოლაპარაკების დროს, რომელმაც არაერთი ნაყოფი არ გამოიღო, კასიკი და მისი თანმხლებელნი დემონსტრირებულად დევდნენ კორტესისაგან საჩუქრად მიღებულ ნამცხვარს და მიირთმევდნენ ალუბალს...

ბაზრის მოედანთან ახლოს, ერთ-ერთ ყველაზე დიდ ტაძარზე ესპანელთა დროშა აღიმართა. ამით კორტესი თითქოს ყველას ამცნობდა, რომ ტენოტიტლანი ესპანელთა ხელშია. მაგრამ ბრძოლა მაინც გრძელდებოდა, თუმცა დედაქალაქის სამი მეოთხედი ნანგრევებად იყო ქცეული.

კუაუტემოკის დატყვევება

კორტესს კიდევ ორი დიდი შეტევა დასჭირდა, რათა აეძულებინა აცტეკები, დანებებულებიყვნენ. ესპანელებმა მათ ხმელეთიდანაც შეუტოეს, ტბის მხრიდანაც და მარწუხებში მოიმწყვდიეს.

ახლა წინააღმდეგობას უკვე არმია კი არ უწევდა ესპანელებს, არამედ მოქალაქეთა ბრბო, რომელთა შორის მრავლად იყვნენ ქალები და ბავშვები. ბევრ მათგანს არა თუ ისრები და შუბლები, უბრალო ქვებიც კი არ ჰქონდათ მომარჯვებულნი.

„მეთოფეებმა სასტიკი ცეცხლი გააჩაღეს, — წერს ვ. პრესკოტი, — ბრიგანტინებზე დადგმული ქვემეხები მუსრს ავლებდნენ აცტეკებს. რკალში მოქცეულნი საშინლად დამარცხდნენ. დახოცილები ერთმანეთზე ეყარნენ. ზოგან გვამების ისეთი გროვები იდგა, რომ გაცოფებული მოწინააღმდეგენი ზედ აბიჯებდნენ, რათა ხელჩართული ბრძოლა გაემართათ. სისხლი სულ ნიაღვრებად მოედინებოდა ნიადაგზე. არხის წყალი წითლად შეიღებოდა... წარმართთა სა-

შინელი გოდება, ესპანელთა ლანძღვა-გინება და წყევლა-კრულვა, დაჰრილთა კვნესა, ჭალებისა და ბავშვების წივილ-კივილი, დამპყრობთა ძლიერი დარტყმები, მათ მსხვერპლთა ტანჯვა-წვალება, არტილერიის გუგუნის, უთვალავი ისრების ზუილი, ცეცხლმოდებული შენობების ტყა-ტყუცი, რომლებიც ინგრეოდა და ასობით

კორტესი ესაუბრება ტყვედრავარდნილ კუაუტემოკს და მის მეუღლეს. ნახატი ძველმექსიკური ხელნაწერად.

ადამიანს სრესდა, მტერის კორიანტელი და გოგირდოვანი მხრჩოლავი კვამლი, რომლებიც ირგვლივ ყველაფერს ფარავდა. ყველა ეს ისეთი შემზარავი სანახავე იყო, რომ თვით კორტესის სისხლს ღერასა და ძალმომრეობას შეჩვეული მეომრებიც კი შეაძრწუნა.

ამ ბრძოლაში ჭალაქის ორმოცი ათასი მცხოვრები დაიღუპა.

მეორე დღეს ხოცვა-ჟლეტა განაზღდა. ათასობით ადამიანი ცდილობდა, პირაგუებით გაქცეულიყო, მაგრამ მათ ბრიგანტინები წამოეწივნენ, დაუშინეს ცეცხლი და მათი მერყევი ნაეები ერთიანად ჩაძირეს.

ესპანელთა ყურადღება ერთმა მოზრდილმა, მდიდრულად მორ-

თულმა და პატარა ნაევებით გარშემორტყმულმა პირაგუამ მიიპყრო კორტესს ნაბრძანები ჰქონდა, კუაუტემოკი ცოცხლად ჩაეგდოთ ხელში. ამ ნავით ხომ არ ცდილობს აცტეკთა მბრძანებელი გაპარვას, რათა განაგრძოს ბრძოლა დანგრეულ ქალაქს გარეთ?

პირაგუას დაეწინენ, ალყა შემოარტყეს და ეკიპაჟს ფალკონეტის ლულა მიუშვირეს. მაშინ ეკიპაჟის ერთ-ერთი წევრი წამოდგა და ხმამაღლა განაცხადა:

— მე ვარ კუაუტემოკი. წამიყვანეთ მალინცინთან.

ღიახ, ეს ტენოჩტიტლანის გმირული დაცვის ორგანიზატორი კუაუტემოკი იყო. ძლიერი მხედართმთავრის გარეგნობა კარგად იყო ცნობილი ესპანელთათვის. იგი ძალიან ახალგაზრდა, წარმოსადგევი ვაჟკაცი იყო, ტანმაღალი, მხარბეჭიანი; სანდომიანი სახე და ძალიან ცოცხალი თვალები ჰქონდა. მის თვალებში სარკესავით აირეკლებოდა მისი შინაგანი განწყობილება, ფიქრები და განცდები.

ესპანელებმა კუაუტემოკი, მისი მეუღლე და ოცი წარჩინებული აცტეკი, — მათი ამაღლა, ბრიგანტინზე გადაიყვანეს და კორტესს მიჰგვარეს.

— მე ყველაფერი გავაკეთე, რაც კი აღამიანს ძალუძს გააკეთოს თავისი ხალხის დასაცავად, — უთხრა კუაუტემოკმა კორტესს, — მაგრამ ჩანს, თვით ღმერთები დაირაზმნენ ჩვენს წინააღმდეგ. შენ დაგვამარცხე. შენმა ძალამ აჯობა ჩემსას. ახლა ჩემი თავი შენს ხელშია, მალინცინ, და როგორც გსურს, ისე მომექცი: ისე კი, უმჯობესია, თუ ნებას დამრთავ, თავი მოვიკლა, რათა საძულველ სიცოცხლეს თავი დავალწიო.

და იგი ხელით სწვდა სატევარს, რომელიც კორტესს წელზე ეკიდა.

მაგრამ კორტესმა იმარჯვა და კუაუტემოკს ხელი დაუჭირა. ამჟამად კონკისტადორების მეთაურის გეგმაში არ შედიოდა აცტეკთა ბელადის მოკვლა. ეს მან მოგვიანებით გააკეთა. კორტესმა იცოდა, რაოდენ დიდი იყო ხალხში კუაუტემოკის ავტორიტეტი, ამიტომ მისთვის უფრო ხელსაყრელი იყო, იგი ცოცხალი ჰყოლოდა. ხოლო კიდევ უფრო ხელსაყრელი იქნებოდა, კუაუტემოკი მიემხრო და თავის მორჩილ იარაღად ექცია. ამიტომ კორტესმა უპასუხა:

— ჩემთან ტყვეობაში შენ ოდნავი დამცირებაც კი არ გელის. შენ დედაქალაქს ისე იცავდი, როგორც ეს მამაც მეომარს შეეფერება. ესპანელები მტრის ვაჟკაცობასაც კი აფასებენ.

კუაუტემოკის დატყვევების ამბავი ელვის სისწრაფით გავრცელდა აცტეკებში და წინააღმდეგობაც მაშინვე შეწყდა. ეს მოხდა

1521 წლის 13 აგვისტოს. ეს თარიღი ტენორტიტლანისა და მთელი მექსიკის დამოწმების დღედ ითვლება.

დედაქალაქი კი დაიმორჩილეს, მაგრამ სინამდვილეში დედაქალაქი აღარც არსებობდა. ეს იყო გახრწნილი გვამებისა და საშინელი სენის ბუდე, რომელიც უკვე გამარჯვებულებსაც ედებოდა. კორტესმა სასწრაფოდ გასცა განკარგულება თავისი ჯარის ტენორტიტლანიდან გაყვანის შესახებ.

ზოგიერთი გამოანგარიშების მიხედვით, გარემოცვის დროს დედაქალაქში დაიღუპა მეოთხედი მილიონი მცხოვრები. გადარჩა მხოლოდ ოცდაათი ათასი მამაკაცი და ასი-ასორმოცდაათი ათასი ქალი და ბავშვი. მათ ნება დართეს, ქალაქიდან გასულიყვნენ.

სამ დღეს გრძელდებოდა სავალალო სელა ქალაქიდან. ყველა ჯებირზე გაჰიმულიყო გაწამებული, ჩამომხმარი, ლაწვებჩაცვივული და მზერადაბინდულ ადამიანთა მწყირვები. ამ ჩონჩხაღქეუელმა ადამიანებმა საკუთარ ზურგზე გამოსცადეს გამანადგურებელი ომისა და ბლოკადის მთელი სიმძიმე.

ბამარჯმეზის შემდეგ

ნადავლის სახით მიღებული ოქრო და განძეულობა ბევრად ნაკლები იყო იმაზე, რაც ესპანელებს „ვაების დამემდე“ ჰქონდათ. აცტეკებმა თავიანთი მუქარა შეასრულეს — ოქროს უდიდესი ნაწილი წყალში ჩაძირეს, ნაწილი კი მიწაში ჩაფლეს, რათა ესპანელებს არ რგებოდათ.

კორტესმა აწამა კუაუტემოკი, რათა გამოეტეხა, სად ინახებოდა ოქრო. მან გადაივიწყა თავისი საზეიმო დაპირება — აცტეკთა გამგებლისათვის „ოღნავი დამცირებაც“ კი არ მიეყენებინა. კუაუტემოკს ფეხებზე ზეთს ასხამდნენ; შემდეგ კი უზუგავდნენ...

აუტანელი ტკივილების მიუხედავად კუაუტემოკს კრინტიც კი არ დაუძრავს, ხოლო როცა ასეთივე წამების დროს ტლაცოპანის მმართველმა თავი ვერ შეიკავა და დაიკვნესა, კუაუტემოკმა უთხრა:

— ხომ არ გგონია, რომ მე ჩემს თბილ აბანოში ვნებივრობ?... წამებას უდრეკად უნდა გაძლება.

ესპანელები ვერაფერს გახდნენ.

რამდენიმე წლის შემდეგ კორტესმა კუაუტემოკი სიკვდილით დასაჯა, რადგან ექვი შეიტანა, რომ იგი მაიას ტომის ინდიელებთან შეითქვა და მათთან ერთად აპირებდა ესპანელ დამპყრობთა წინააღმდეგ აჯანყებას.

ნადავლის გაყოფა უსაყვედუროდ და წყენის გარეშე ვერ მო-
წერხდა. მეზღვაურებს ყველაზე მეტი „ნადავლი“ ერგოთ, ეს კი ფე-
ხოსანთა შურს იწვევდა. ზოგჯერ საქმე ლამის ცემა-ტყეპამდე მი-
დიოდა.

მოკავშირეები კორტესს უკვე აღარ სჭირდებოდა და მათ წინა-
დადება მისცა, თავიანთ ქალაქებსა და სოფლებს დაპბრუნებოდნენ.
კორტესმა ნება დართო, თან წაეღოთ საოჯახო ნივთები, ავეჯი, ქურ-
ქელი, ტანსაცმელი — ყველაფერი ის, რაც ესპანელებს არ აინტერე-
სებდათ. ეს იყო კორტესისა და მისი თანამზრახველებისათვის ინდი-
ელთა მიერ ძმათა შემემუსრავ ომში დაღვრილი სისხლის საფასური.

იმედი გაუცრუვდათ მექსიკის დამპყრობ ვეტერან-მეომრებსაც.
ეგონათ გამდიდრდებოდნენ. სინამდვილეში კი ხელმოცარულნი
დარჩნენ. რიგით მეომრებს სულ რაღაც გროშები ერგოთ, ცხენოს-
ნებმაც კი მხოლოდ ას-ასი პესო მიიღეს. მაშ რისთვის იბრძოდნენ?..
არავისთვის ზომ საიდუმლოდ არ დარჩენილა. რომ ნაძარცვი ოქრო-
სა და განძეულობის დიდი ნაწილი კორტესმა ჩაიჩიბა.

იმ სახლის კედლებზე, სადაც კორტესი დაბინავდა. ყოველდღე
აკრავდნენ კონკისტადორთა ბელადის გამკილავ წარწერებს. ჯერ
წააწერეს ოთხსტრიქონიანი ლექსი:

„უგუნებოდ არის მოტყუებული მებრძოლი,
არც ზეიმობს, არც გამარჯვება უხარია,
იღე მწუხარებს, თითქოს იყოს დამარცხებული,
იგი ზომ კორტესს ერთგულად ემსახურება“.

ეს წარწერა სასწრაფოდ მოშალეს, მაგრამ ანონიმური პოეტი არ
ცხრებოდა. მეორე დღეს კედელზე ახალი ლექსი გაჩნდა:

„ჩვენი კორტეს-გენერალი
ყველა სიკეთეს ორმაგად იხვეჭდა,
ახლა კი თავს ნება მისცა, და
მეფის წილიც მიიღვალა“.

ამ „შემოქმედებას“, რომელშიაც აშკარად გამოსკვიოდა მეომარ-
თა უკმაყოფილება და გულის გატეხა, მხოლოდ სახარჩობელათი
მუქარამ მოუღო ბოლო.

ამაოდ ფიქრობდნენ კორტესი და მისი კონკისტადორები, რომ
ტენოჩტიტლანის ხელში ჩაგდებათ დასრულდებოდა მთელი მექსი-
კის დაპყრობა. ისინი მწარედ სცდებოდნენ. აჯანყებებით, სამხედ-
რო ლაშქრობებითა და დამსჯელი ექსპედიციებითაა აღსავსე მრავა-
ლი წელი, სანამ მექსიკაში მახვილისა და ჯვრის დახმარებით „მშვი-
დობა“ დამყარდა.

ადამიანს შეიძლება არაბუნებრივად მოეჩვენოს კორტესის ყაჩაღური ბანდის მიერ დიდი და მდიდარი ქვეყნის დაპყრობა. ბევრი ბურჟუაზიული მეცნიერი ამ ეპოპეას სწორედ ასეც აშუქებს. ერთნი მასში ხედავენ „პროგრესული“ ევროპული ცივილიზაციის გამარჯვებას „ჩამორჩენილ“ ამერიკულ ცივილიზაციაზე, მეორენი ამ გამარჯვებას ქრისტიანული სარწმუნოების პრინციპების ზეიმად ხატავენ წარმართულზე.

ყველა ამ ახსნა-განმარტების ნამდვილი მიზეზი ჩვენთვის კარგადაა ცნობილი. ძნელია კორტესის მეომრებში, ამ სისხლის სამართლის დამნაშავეებში, მძარცველებსა და ძალმომრეებში ადამიანთა კულტურისა და ცივილიზაციის მატარებელნი დაინახო. რაც შეეხება რელიგიას, რომლითაც ვითომდა გააბედნიერეს ინდიელები, შესანიშნავად თქვა კ. მარქსმა. იგი წერდა:

„ქრისტიანული კოლონიური სისტემის შესახებ ლაპარაკობ: ვ. ჰაუიტი, ადამიანი, რომელმაც ქრისტიანობა თავის სპეციალობად გაიხადა: ის ბარბაროსობა და საზიზღარი მხეცობა, რასაც ეგრეთწოდებული ქრისტიანული რასები სჩადიოდნენ მსოფლიოს ყოველ კუთხეში და ყოველი ხალხის მიმართ, რომლის დაპყრობაც ისინი ახერხებდნენ, ვერ პოულობს თავის შესაღარს მსოფლიო ისტორიის ვერც ერთ ხანაში, ვერც ერთ რასაში, რაგინდ ველური და გაუნათლებელი, დაუნდობელი და უსირცხვილო იყოს იგი“¹.

მექსიკის დამარცხება სავსებით კანონზომიერი პროცესი იყო. და

კორტესი, გამოწყობილი საჯიშო ტანსაცმელში. მარცხნივ, ზემოთ, მისი ღერბია გამოსახული.

¹ კ. მარქსი, კავიტალი, ტ. 1, გვ. 942. საქ. სსრ ლ. ლენინი გამომცემლობა, 1954.

ესაა არა მარტო უზარმაზარი უპირატესობა ცეცხლისმფრქვეველი იარაღისა მშვილდთან, ფოლადის მახვილებისა ხის შუბებთან, კავალერიისა და ევროპული სამხედრო ტაქტიკისა ინდიელთა ქვეითად მებრძოლ, მწყობრს მოკლებულ მასასთან. არა, საქმე მარტო ცეცხლმსროლელი იარაღის და ევროპული სამხედრო ტაქტიკის უპირატესობაში როდრ არის.

მექსიკა არ იყო ერთიანი ცენტრალიზებული სახელმწიფო. იგი მრავალი დამოუკიდებელი ქალაქ-სახელმწიფოსაგან შედგებოდა, რომლებსაც ერთმანეთში გაუთავებელი შუღლი და მტრობა ჰქონდათ; არ იყო მათ შორის მკიდრო ეკონომიური კავშირი. მართალია, აცტეკებმა მოახერხეს ამ ქალაქების უმეტესი ნაწილის დაქვემდებარება და მათთვის ხარკის ხდევინება, მაგრამ მყარი სახელმწიფოებრივი ორგანიზაცია მათ ვერ შექმნეს, ვერ შეძლეს ერთ მთლიან სახელმწიფოდ შეედუღაბებიანთ თავიანთი „იმპერიის“ (ასე უწოდებდნენ ესპანელები აცტეკთა სახელმწიფოს) სხვადასხვა ნაწილები. თავიანთი ჩაგვრითა და გადასახადებით ტენოტიტლანის გამგებლები დაპყრობილი ტომებისა და ხალხების სიჭულვილს იწვევდნენ. ამით მოხერხებულად ისარგებლა კორტესმა და მექსიკა ძმთა შორის სისხლისმღვრელ ომში ჩააბა, რათა შემდეგ თვით გამხდარიყო ქვეყნის ბატონ-პატრონი.

მექსიკის დაპყრობამ დიდი ბიძგი მისცა ევროპაში ფეოდალური წყობილების რღვევას. ეს იყო კაპიტალის ეგრეთწოდებული თავდაპირველი დაგროვების პერიოდი და ესპანელების მიერ მექსიკაში ნაძარცვმა ოქრომ დასაწყისი მისცა ახალი მტაცებლური ლაშქრობების მთელ სერიას, რამაც თავის მხრივ, კიდევ უფრო გაზარდა კაპიტალის მოზღვაება. „ევროპის ფარგლებს გარეთ პირდაპირი ძარცვის, დამონებისა და ავაზაკური მკვლელობის გზით შეძენილი განძი ისევ მეტროპოლიაში მოედინებოდა და აქ კაპიტალად იქცეოდა“¹.

შეგზარავს, ძარღვებში სისხლი გეყინება. როცა გაეცნობი იმ მეთოდებსა და საშუალებებს, რითაც კონკისტადორები სიმდიდრეს იძენდნენ. ტანჯვა-წამება, სახრჩობელა, ინდიელთა ცოცხლად დაწვა კოცონზე — ყველა ამას კანონიერი მოქმედების სახე ეძლეოდა. როცა საქმე დამპყრობლების გამდიდრებას ეხებოდა. ინდიელებზე სანადიროდ ესპანელები საგანგებოდ წვრთნიდნენ საშინელ კაცოქამია ძაღლებს...

¹ კ. მარქსი, კაპიტალი, ტ. I, გვ. 945, საქ. სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა, 1954.

კონკისტადორები ძაღლებს უსვვენ ინდიელებს. ძველებური
გრაეიურიდან.

რომის კათოლიკური ეკლესია ლოცვა-კურთხევით გზავნიდა თავის შვილებს ინდიელების მოსასპობად. ხოლო ყოველგვარ წინააღმდეგობას მის მიმართ პაპი „ყოვლისშემძლე ღმერთისა და წმინდა მოციქულების პეტრესა და პავლეს შეურაცხყოფად“ თვლიდა.

დამოუკიდებლობის მიღების სულ უმნიშვნელო ცდაც კი მეტად მკაცრად იხშობოდა. ისჯებოდა დამნაშავეცა და უდანაშაულოც — „მეამბოხე“ ადგილის მთელი მოსახლეობა.

თავდაპირველი პერიოდის დახასიათებისას კ. მარქსი წერდა: „ნამდვილ ისტორიაში დიდ როლს ასრულებს დაპყრობა, დამონება და ძარცვა-გლეჯა, — ერთი სიტყვით ძალადობა“¹.

„სინამდვილეში თავდაპირველი დაგროვების მეთოდები ყველაფერია, რაც გნებაეთ, მხოლოდ არა იდილია“², — ირონიულად შენიშნავს იგი იქვე.

კორტესის მიერ მექსიკის დაპყრობა მარქსის ამ აზრების მკვერ-მეტყველური ილუსტრაციაა.

ამ ეპოქის კიდევ უფრო სრული და ვრცელი დახასიათება მოცემული მარქსიზმის დიდი ფუძემდებლის შემდეგ სიტყვებში:

„ოქროსა და ვერცხლის მადნების აღმოჩენა ამერიკაში, ადგილობრივი მოსახლეობის აღმოფხვრა, დამონება და ცოცხლად დამარხვა მალაროებში, პირველი ნაბიჯების გადადგმა ოსტ-ინდოეთის დასაპყრობად და გასაძარცვავად, აფრიკის გადაქცევა შავკანიანებზე ნადირობის ნაკრძალად, — აი რა ახასიათებს კაპიტალისტური წარმოების ხანის განთიადს. ეს იდილიური პროცესები თავდაპირველი დაგროვების მთავარი მომენტებია“³.

ტენორტიტლანის დაცემა სწორედ კაპიტალიზმის გარიჟრაჟზე მოხდა, მაშინ, როცა მოქმედება დაიწყო თავდაპირველი დაგროვების „იდილიურმა პროცესებმა“, განა საჭიროა უფრო თვალსაჩინო ნაგალითი ინდიელთა „განადგურების, დამონებისა და ცოცხლად დამარხვისა“, ვიდრე ის, რომელიც უჩვენა თანამედროვეებს ერ-ნანდო კორტესმა მექსიკაში?!

ესპანელი კონკისტადორების „გმირობათა“ გაცნობა დიდად საგულისხმოა საბჭოთა მოსწავლეებისათვის და ყველა მათთვის, ვინც ისტორიითაა დაინტერესებული.

¹ კ. მარქსი, კაპიტალი, ტ. I, გვ. 897, საქ. სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა, 1954.

² იქვე, გვ. 897.

³ იქვე, გვ. 941.

თავისუფლების სიყვარულს მერაფერი ჩაკლავს

მექსიკის დაპყრობის შემდეგ კიდევ ორი წელი ვრძელდებოდა დავა კუბის გუბერნატორ ველასკესსა და კორტესს შორის, მაგრამ ოქროსა და ვერცხლის გულუხვმა საჩუქრებმა გაქიანებული დავა კორტესის სასარგებლოდ გადაწყვიტა.

მთელი მექსიკა რომ დაიმორჩილა, კორტესი სრულიად გულგრილად განშორდა მარინას, რომელიც მთელი ამ ხნის მანძილზე ერთგულად ემსახურებოდა. კორტესმა იგი თავის ერთ-ერთ კონკისტადორს მისცა ცოლად.

...ოთხას წელზე მეტი გავიდა ტენოტიტლანის დაცემისა და კუაუტემოკის კორტესის მიერ სიკვდილით დასჯის დღიდან, მაგრამ დედაქალაქის გმირული დაცვის ორგანიზატორის ხსოვნა დღესაც ცოცხლობს მექსიკელი ხალხის გულში, მექსიკელი ხალხისა, რომლის მნიშვნელოვან ნაწილს აცტეკების ჩამომავალნი შეადგენენ. კუაუტემოკს პატივს სცემენ მექსიკაში, როგორც ეროვნულ გმირს, ხოლო კორტესისა და სხვა კონკისტადორების სახელი სამუდამოდ დარჩა ისტორიაში სიზარბის, ვერაგობისა და თავშეუყავებელი ავაზაკობის სინონიმად.

ტენოტიტლანის ადგილას აღმოცენდა ქალაქი მეხიკო. მაგრამ იგი ამჟამად ტბაზე როდია გაშენებული — ტბა დიდხანია რაღაც მოაშრეს და ახლა ტრიალი ველებია გადაკიმული. ხოლო იმ ადგილას, სადაც უიცილობოჩტლის პირამიდალური ტაძარი იდგა, ახლა დიდი კათედრალური ეკლესიაა აღმართული.

ქალაქის ცენტრალურ მოედანს ტენოტიტლანის დაცვის ორგანიზატორის კუაუტემოკის ძეგლი ამშვენებს. კვარცხლბეკზე შემდეგი სიტყვებია ამოკვეთილი:

„კუაუტემოკისა და იმ მეომრების ხსოვნის აღსანიშნავად, რომლებიც გმირულად იბრძოდნენ თავიანთი ქვეყნის თავისუფლებისათვის“.

ყოველწლიურად, ტენოტიტლანის დაცემის დღეს, ამ ძეგლთან იკრიბებიან მეხიკოს მცხოვრებლები, რათა ერთხელ კიდევ გამოხატონ თავიანთი დიდი სიყვარული და პატივისცემა სამშობლოს ბედნიერებისა და დამოუკიდებლობისათვის თავდადებულ მებრძოლთა მიმართ.

მექსიკის თანამედროვე კულტურამ ბევრი რამ შეისისხლბორცა აცტეკთა უძველესი კულტურიდან. ეს იჩენს თავს თანამედროვე

ქალაქ გეხიკოს საერთო ხედი გ. სანელთა დასერიბის შემდეგ. XVII საუკუნის გრავეურა.

მექსიკის ლიტერატურაში, მუსიკაში, მოქანდაკეობაში, სახალხო მხატვრული ხელოსნობის დარგებში, ტანსაცმელში, ხალხის ზნე-ჩვეულებების თავისებურებებში და სხვა მრავალში...

მექსიკელი ხალხი ამყობს თავისი სახელოვანი წარსულით. მის ისტორიაში უცხოელ დამპყრობთა წინააღმდეგ ბრძოლის არა ერთი გმირული ფურცელია ჩაწერილი.

როცა გასული საუკუნის შუახანებში საფრანგეთის იმპერატორი ნაპოლეონ III შეეცადა, მექსიკელებისათვის თავს მოეხვია მმართველად თავისი კაცი — მაქსიმილიანე ავსტრიელი, მექსიკაში სახალხო აჯანყებამ იფეთქა. მშრომელმა მასებმა ინდიელ ხუარესის წინამძღოლობით დაამარცხეს ახლადმოვლენილი იმპერატორის ჯარები, თვით მაქსიმილიანე კი ტყვედ ჩაიგდეს და დახვრიტეს.

მაგრამ მექსიკის ტახტის ამ უიღბლო პრეტენდენტს გავლენიანი დამცველები გამოუჩნდნენ. მათ მაქსიმილიანეს დახვრეტის აღკვეთას ეკვდერი ააგეს და იქ წთაბეჭდილებათა წიგნიც ინახება. მაგრამ ამ წიგნის ჩანაწერები მაქსიმილიანეს მაღალი მფარველებისათვის სრულიად მოულოდნელი აღმოჩნდა. აი ერთ-ერთი მათგანი:

„წყვეთ იქნან ისინი, ვისაც თავისუფლებისმოყვარე ხალხთა დიქტატორებად გახდომა სურთ. დანაშაულს ისინი საკუთარი სისხლით ზღავენ და მხოლოდ მათ სახელს აღამაღლებენ, ვინც ხუარესის მსგავსად მექსიკის თავისუფლებისათვის იბრძვის“.

უფრო ადრე, 1810 წელს, მექსიკის პატარა ქალაქ დოლორესში ინდიელთა აჯანყებამ იფეთქა. კეტებით, ცულებით, დანებითა და შურდულებით შეიარაღებული მწყემსები, მუშა-მოჯამაგირეები, გლეხები, ხელოსნები, მადაროს მუშები ქალაქს ქალაქზე იპყრობდნენ, მედგრად იბრძოდნენ არტილერიის წინააღმდეგ და რეგულარულ არმიას აიძულებდნენ, უკან დაეხია. აჯანყების მეთაურის იდალგოს დროშის ქვეშ ათი ათასობით ადამიანი დაირაზმა, ვინაიდან მათი ლოზუნგი იყო ქვეყნის დამოუკიდებლობა, თეთრებისა და ფერადკანიანების თანასწორობა, მძარცველური გადასახადების გაუქმება, ინდიელთათვის წართმეული მიწის დაბრუნება მათი ძველი მფლობელებისათვის.

აჯანყება საშინელი სისასტიკით ჩაახშვეს, მოთავეები ტყვედ ჩაიგდეს და ყველას თავი მოჰკვეთეს, ათასობით ინდიელი დახვრიტეს. მაგრამ აჯანყების მეთაურის, იდალგოსა და მისი თანამებრძოლების სსოვნას დღესაც წმინდად ინახავს მილიონობით მექსიკელი. მათი სახელები ოქროს ასოებითაა ჩაწერილი ეროვნული და სოციალური აღორძინების მატთანში.

იდალგოს სიკვდილით დასჯის შემდეგ მექსიკის სამსრეთით ახალ-
მა აჯანყებამ იფეთქა. აჯანყებას სათავეში ყოფილი მოჯამაგირე მო-
რელოსი ჩაუდგა. იგი იბრძოდა დემოკრატიული რესპუბლიკის და-
სამყარებლად, სადაც იქნებოდა საყოველთაო საარჩევნო უფლება,
გაუქმდებოდა ეკლესიისა და ოფიცრობის პრივილეგიები, მსხვილა
შამულები და საეკლესიო მიწები გლეხებს დაუნაწილდებოდა, მდი-
დრებს ჩამოერთმეოდათ ქონება. ეს აჯანყებაც დასრულდა მარცხი-
თა და მისი ბელადების დაღუპვით. მაგრამ მან ნიადაგი მოამზადა
შემდგომი სახალხო მოძრაობებისათვის. რომლებმაც მექსიკას
ეროვნული დამოუკიდებლობა და დიდი სოციალური რეფორმები
მიაწიეს.

თავისუფლების სიყვარულის ტრადიციები ძვალსა და რბილში
აქვს გაქცდარი მექსიკელ ხალხს. ეს კი მისი შესანიშნავი მომავლის
საწინდარია.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

წინასიტყვაობა	5
---------------	---

თ ა ვ ი პ ი რ ე ლ ი

კარამელში ზღვაში მიღიან

ოქრის ციბ-ცხელება	9
ესპანელი ავანტიურისტი ერნანდო კორტესი	10
ორი გაქცევა	15
ზრდილი დაწვერა	18
შესევის კიდე ერთი ცდა	24
გოერნატორი მოტყუედა	29
სრული სვლით	33

თ ა ვ ი მ ე ო რ ე

მგზავრობა დაიწყო

კუნძულ კოსუმელზე	38
ზრდილი თევზმეტმა მგდარმა მოიგო	43
ღმერთი-ზარბაზანი და ღმერთი-ულაყი	47
მონტესუმას ელჩები	48
„შეტყულება“ კორტესის ნებართვით	53
ორმაგი თამაში	56
საჩუქარი მეფეს	63
კორტესი უკანდასახე გზებს კრის	66

თ ა ვ ი მ ე ს ა მ ე

მხოლოდ წინა

გზა ტლაშკალასკენ	69
მახეში	71
ორივე მხარეს არაქათი გამოეცალა	74
კავშირი ტლაშკალასთან	78
სისხლიანი სასაკლავო ჩოლულაში	84
უკანასკნელი გადასასვლელი	89

თ ა ვ ი მ ე ო თ ზ ე

ბენოიტბლანის სამცრებები

გზა შუა ტბაზე	95
შეტყუდა მონტესუმასთან	97

დაუპატივებელი სტუმრები ისე გრძნობენ თავს, როგორც	
საკუთარ სახლში	99
საპასუხო ვიზიტი	102
სასახლე	105
ბაზარი	109
ქალაქის საქმიანი დღე	114
ომის ღმერთის ტაძარი	119
განძი	112
სამხედრო საბჭო გადაწყვეტილებას ლეხულობს	124
მონტესუმა ესპანელების ტყვეა	125
პარიონეტი შეფე	129

თ ა ვ ი მ ე ხ უ თ ე

არწივისა და კაჭტუსის ხალხი

მოგზაურობა საუკუნეთა სიღრმეში	132
ნაგვის გროვა არქეოლოგიური განძია	134
„შშენებლები“	137
„ველურთა“ შემოსევა	142
ტენოჩის ხალხი	143
მოკრილი ყურები მამაცობას ადასტურებს	145
ტენოჩტიტლანის დაარსება	147
აცტეკების სახელმწიფო	148
კალენდრის ქვა	152
ესპანელთა შემოჭრის წინა ხანები	154
საიდან გაჩნდა სიმიონი	156
ჩოკოლათი და ტომატლი	158
აცტეკი ოსტატები	160
ნახატ-დამწერლობა	164
„მეუფე გველის სამოსელში“	168
ბოცვერი მთვარეზე	171

თ ა ვ ი მ ე დ ქ ვ ს ი

მფუხარების ღამე

მუხანათობის მსხვერპლნი	174
მონტესუმას ზურგს უკან	177
ნადავლის გაყოფა	180
ახალი საღიშროება	184
კორტესი „ლტოლვილი მოღალატეა“	185
როგორ აქცევს ოქრო მტრებს მეგობრებად	188
გამარჯვება ნარვაესზე	190
აჯანყება დედაქალაქში	195
ს.სახლის ახალი იერიში	198

ქუჩის ბრძოლები	200
მონტესუმას სიკედილი	202
ბრძოლა დიდი ტოკალისათვის	204
უკანასკნელი დღეები ტენოჩტიტლანში	208
შერისგება	212

თ ა ვ • მ ე შ ვ ი დ ე

ტენოჩტიტლანის დაცემა

უკან დახევა	217
„სასწაული ოტუმბასთან“	218
დაპირილი მხეცი კრილობებს იშუშებს	220
კავშირზე უარს ეუბნებიან	222
კუიტლაუაის პოლიტიკა	224
მონების დაღღვა გავარებული რკინით	225
მოულოდნელი დახმარება	228
აცტეკთა ახალი გამგებელი კუაუტემოკი	230
იშტაპალაპანის წაღეკვა	231
დედაქალაქის გარემოცვა	235
ანგარიშსწორება უმაყოფილოებთან	238
ბრძანება არმიისადმი	240
წყალსადენის მოშლა	241
ფლოტილია მოქმედებას იწყებს	242
ბრძოლა ჯებირებისათვის	243
ქალაქის ცენტრისკენ გაქრა	245
„დაწვით, დაანგრით, გაანადგურეთ!“	248
„უბედურების ხილი“	250
ღამარცხების შედეგები	255
სიკედილი ან გამარჯვება	258
უდაბნოს ზონა	261
კუაუტემოკის დატყვევება	264
გამარჯვების შემდეგ	267
კაპიტალიზმის იდილიური განთიადი	269
თავისუფლების სიყვარულს ვერაფერი ჩაკლავს	273

Книшалаев Ростислав Васильевич

Белов Авраам Моисеевич

ПАДЕНИЕ ТЕНОЧТИТЛАН

(На грузинском языке)

Детизиздат Грузинской ССР

«Накадули», Тбилиси, 1972

რედაქტორი გ. უორდანი, ვამომცემლობის რედაქტორები: ნ. არჩევანიძე, მ. სოხაძე, მხატვარი ნ. პოლოხოვი, მხატვრული რედაქტორი მ. დოლიძე, ტექნიკური რედაქტორი ზ. დონდუა, კონტროლიორ-კორექტორი ლ. სულთანიშვილი, კორექტორი მ. ლალაძე, გამომცემია ც. ზაზაშვილი

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 15/XII-71 წ. ქალაქის ზომა 60X90¹/₁₆, ნაბეჭდი თაბახი 17,5, სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 14,88. ტირაჟი 20.000, ფასი 64 კაპ. ზეკვ. № 2891

გამომცემლობა „ნაკადული“, თბილისი, მარჯანიშვილის ქუჩა № 5

Издательство «Накадули», Тбилиси. ул.

Марджанишвили № 5

საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს ბეჭდვითი სიტყვის სახელმწიფო კომიტეტის მთავარ-პოლიგრაფმრეწველობის სტამბა № 2, „ნაკადული“, ფურცელაძის ქ. № 5

Типография № 2, «Накадули», Главполиграфпрома Государственного Комитета Совета Министров Грузинской ССР по печати, Тбилиси, ул. Пурцеладзе № 5